

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ VIII

2009

www.cimec.ro

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

VIII

**MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ” CLUJ-NAPOCA**

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

SERIA A III-A

VIII

**NĂSĂUD
2009**

REFERENȚI DE SPECIALITATE:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma

Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificală „Urbaniana”, Roma

Prof. Jakov Kulić SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma

Prof. Nicolae Bocșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:**Redactori coordonatori:**

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean

Mirela Popa-Andrei, Academia Română, Institutul de Istorie „George Bariț”,
Cluj-Napoca

Membri:

Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud

Claudia Peteanu, Muzeul Grăniceresc Năsăudean

Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean

Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Copertă: Marcela Tamaș

Tehnoredactare: Rodica Pop

Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19

Tel.: 004-0263-361363

România

Please send any mail to the following address:

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19

Tel.: 004-0263-361363

Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
aparține exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Ioan Băcă	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie - Extensia Bistrița.
Vasile-Marius Bârlianu	Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca.
Valer Simion Cosma	Masterand, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Aurelia Dan	Școala Generală „Lucian Blaga” Bistrița.
Ligia Dănilă	Școala Generală „Liviu Rebreanu” Beclean.
Vincenzo Foti	Università degli Studi di Messina.
Anna Irimiás	Università degli Studi di Messina.
Ion Lăpușneanu	Profesor pensionar, Năsăud.
Ioana Manta	Masterand, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Ana-Maria Nenițoiu	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud.
Claudia Septimia Peteanu	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Viorel Rus	Profesor pensionar, Bistrița.
Ioan Seni	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Alin Șteopan	Arhivar, Direcția Generală a Finanțelor Publice Cluj-Napoca.
Crin Triandafil Theodorescu	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.

CUPRINS

I. POLITICĂ ȘI SOCIETATE

ADRIAN ONOFREIU

Contribuții documentare privind evoluția procesului de restituire a proprietăților grănicerești în perioada 1862-1866	13
<i>Contributions documentaires concernant l'évolution du processus restitution des gardes-frontières pendant 1862-1866</i>	<i>51</i>

VINCENZO FOTI

C'era del metodo in quella pazzia!	53
<i>There was a method in that craziness</i>	<i>60</i>

ANNA IRIMIĂȘ

Gli Stati Uniti d'Europa e la questione delle nazionalità	61
<i>The United States of Europe and the question of the nationalities</i>	<i>67</i>

SIMION VALER COSMA

Evoluția demografică a Districtului Năsăudean pe parcursul graniței militare (1764-1851)	69
<i>The demographic evolution in the district of Năsăud during the time of the military border (1764-1851)</i>	<i>78</i>

VIOREL RUS

Trei martiri ai rezistenței anticomuniste din județul Bistrița-Năsăud: Leonida Bodiș, Dumitru Toader și Ioan Burdeș	79
<i>Leonida Bodiș, Dumitru Toader and Ioan Burdeș. Three martyrs of the anti-communist resistance in the district of Bistrița-Năsăud</i>	<i>91</i>

LIGIA DĂNILĂ

Mișcarea feministă în perioada anterioară anului 1918	93
<i>Le mouvement féministe roumain pendant la période antérieure à l'année 1918</i>	<i>112</i>

II. BISERICA, ȘCOALĂ ȘI SOCIETATE

AURELIA DAN

Repere demografice și statistice privind dinamica populației din școlile grănicerești năsăudene în perioada 1867-1880	117
<i>Demographische Wahrzeichen und Statistiken auf die Populationsdynamik von Grenzwach</i>	
<i>Schulen aus Năsăud während 1867-1880</i>	129

CLAUDIA SEPTIMIA PETEANU

„Protocolul despre buna învoire la căsătorie” din comunitatea	
Tiha Bârgăului (1895–1897).....	131
„Protocole sur le commun accord au mariage” de la communauté	
de Tiha Bârgăului (1895–1897).....	152

IOAN SENI

Ideile astriste ale mitropolitului Andrei Șaguna și ținutul năsăudean	153
<i>Metropolitan archbishop Andrei Șaguna's involvement in Astra ideology</i>	
<i>and the land of Năsăud</i>	163

ANA MARIA NENIȚOIU

Reuniuni de înmormântare în Comitatul Bistrița-Năsăud –	
sfârșit de secol XIX – început de secol XX	165
<i>Death reunions in Bistrița-Năsăud County at the end of 19th century the beginning</i>	
<i>of the 20th century</i>	170

MARIUS BĂRLIANU

Evoluția școlii românești din Scaunul Orăștiei în timpul	
Primului Război Mondial	171
<i>The Evolution of the Romanian School in the Orăștie County</i>	
<i>during the First World War</i>	186

ION LĂPUȘNEANU

Colegiului Național „George Coșbuc” după al doilea război mondial (I)	187
---	-----

III. VARIA

ALIN ȘTEOPAN

Nestor Șimon, parte a spiritului năsăudean	233
<i>Nestor Șimon, part of the năsăudean spirit</i>	241

IOAN BĂCĂ

Contribuția intelectualilor bârgăuani la cunoașterea geografiei și istoriei

Văii Bârgăului.....243

*The contribution of the intellectuals from Bârgău to the geographic and historical**acknowledgement of the Bârgău Valley.....247*

IOANA MANTA

Preocuparea de sine. Începuturile subiectivității și ale speciilor autobiografice..249

The concern about himself. Early autobiographical and subjectiv species255

DAN PRAHASE

Studiul unui caz dramatic de „vrăjitorie”257

The study of a dramatic “witchcraft” case.....261

CRIN TRIANDAFIL THEODORESCU

Peștera Tăușoare din Munții Rodnei, potențial turistic

și perspectivă legislativă263

Tăușoare Cave, touring potential and legislative perspective273

DAN LUCIAN VAIDA

Despre artista Ileana Antonu și donațiile făcute Muzeului Năsăudean.....279

About the artist Ileana Antonu and her donations to the Museum from Năsăud291

I. POLITICĂ ȘI SOCIETATE

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE PRIVIND EVOLUȚIA PROCESULUI DE RESTITUIRE A PROPRIETĂȚILOR GRĂNICEREȘTI ÎN PERIOADA 1862-1866

Adrian ONOFREIU

Pe linia inaugurată de lucrările mai vechi – ca referințe ale problemei¹ – sau mai recente², publicăm în continuare un set de 6 documente care reflectă aspecte mai puțin cunoscute ale efortului pentru recâștigarea proprietății de către foștii grăniceri năsăudeni în perioada ființării Districtului Năsăud (1861-1876).

Documentele reprezintă petiții adresate în numele întregii populații – primele două, a cercului Monor, al treilea – în problema care a frământat mult societatea foștilor militari în perioada în care și-a desfășurat activitatea Comisia regulatoare de proprietate. Este vorba despre statutul așa numitelor „clădiri erariale”, aparținând – la desființarea regimentului – și fiind rezervate de către comisie patrimoniului statului, deși fuseseră ridicate cu susținerea financiară a fondului de provente și prin munca grănicerilor, în decursul sistemului militar.

În motivația recuperării acestora pe seama grănicerilor și în posesia acestora, petițiile aduc argumente de ordin istoric, făcând un excurs în trecutul zonei și accentuând caracterul de oameni liberi a locuitorilor de aici.

Petiția din 27 aprilie 1862 subliniază că aceste clădiri au fost ridicate pentru scopuri administrative și cedarea lor pentru folosința erariului a fost mai mult condiționată și anume, doar pe parcursul ființării sistemului militar. După ce invocă acte din trecutul recent al zonei – activitatea Comisiei segregatoare de proprietate din anul 1853, eforturile delegației trimise la Viena în luna decembrie 1860, rezoluția împăratească de la Luxemburg din 27 august 1861 – petiția concluzionează cerând să fie avute în vedere toate argumentele prezentate de către comisia care urma să decidă în această cauză.

A doua petiție, adresată la 23 noiembrie 1863 fostului comandant al regimentului în perioada Revoluției de la 1848-1849 – colonelul, ajuns general, Carol Urban – reia argumentele din prima, accentuând că o dată cu înființarea

¹ Victor Onișor, *Legile grănițerilor năsăudeni*, Bistrița, 1905; Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911.

² Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind istoricul Districtului Năsăud (1861-1876)*, în „Arhiva Someșană”, seria III, Năsăud, IV, 2005, pp. 366-368; *Contribuții documentare privind situația economică a satelor năsăudene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, (volum îngrijit de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), (în continuare *Contribuții documentare privind situația economică a satelor năsăudene ...*), Bistrița, 2007.

noii entități administrative - Districtul Năsăud - se simțea nevoia presantă de locații pentru autorități și după inaugurarea gimnaziului, inclusiv pentru scopuri de învățământ. În același timp, se arată faptul că o serie din clădirile în cauză erau înstrăinate, prin vânzarea lor străinilor de spiritul „graniței”, în special evrei și maghiari.

Ambele documente sunt semnate de către principalii actori ai luptei pentru recâștigarea dreptului de proprietate, printre care regăsim pe Vasile Nașcu, locotenentul Petru Tanco, Ioan Purcelea, căpitanul Teodor Anton, Florian Porcius.

A treia petiție, a cercului Monor, din 16 iunie 1866 protestează în principal împotriva tendinței autorităților de a considera zona - la fel cu cea a Văii Bârgăului - ca având în trecut un statut de dependență feudală iar ca și consecință, contestarea dreptului de proprietate. Documentul solicită recunoașterea statutului de oameni liberi pentru locuitorii zonei, faptul că au avut dreptul de proprietate neîngrădit, în interiorul și exteriorul localităților, ca și dreptul de crâșmărit și de proprietate asupra așa numiților „munți revendicați”.

Cele trei documente din partea a doua conțin de fapt actele derulate în succesiunea lor firească pentru recunoașterea și restituirea proprietății pentru reședința fostului teritoriu militarizat - acum district civil - localitatea Năsăud.

Primul document, *sentința* elaborată la 26 iunie 1862 conține, în cadrul general al celor redactate pentru toate localitățile, descrierea proprietăților localității; un aspect aparte este reprezentat de descrierea, în cadrul punctului X, a unui număr de 33 de clădiri rezervate pe seama erariului.

Recursul localității la această sentință cuprinde două aspecte: în primul rând, sunt invocate motivele generale ale acestuia - faptul că localitatea avea cunoștință de actele de bază elaborate în domeniu, rezoluția de la Laxemburg din 27 august 1861 și Instrucțiunile pentru Comisia regulatoare de proprietate, solicitarea de a fi luată în considerare și poziția localității, prin audierea ambelor părți implicate în restituire, accesul la documente din trecut, care era îngăduit de autorități, aplicarea principiilor de drept în cazul clădirilor erariale, potrivit cărora cele ridicate pe terenuri străine, sunt atribuite proprietarului de drept. În al doilea rând, urmează recursul punctual, îndreptat împotriva formulărilor inadecvate privind lăzuirile, pășunile alpine și golurile de munte, în cazul divergenței cu minele statului de la Rodna în privința muntelui Saca³, în cauza destinării clădirilor erariale pentru scopuri de învățământ, a întretinerii și pazei podului de peste Someș de la intrarea în localitate, a poziției autorităților față de proprietățile bisericii romano-catolice, a faptului că reprezentanții fiscului aveau o poziție partizană și împotriva localității; în concluzie,

³ Pentru diferendul privind proprietatea asupra acestui munte, vezi textul sentinței pentru localitatea Rodna în *Contribuții documentare privind situația economică a satelor năsăudene...*, pp. 414-428; Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind situația economică a localității Rodna în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Cetatea Rodnei”, Editor Biblioteca comunală „Ion Pop Reteganul”, Rodna, anul IV, nr. 31-36, ianuarie-iunie 2007, pp. 13-15; Idem, nr. 37-42, decembrie 2007, pp. 17-21. Pentru teritoriul minier, *Ibidem*, *Descrieri inedite privind hotarul Rodnei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Ibidem*, anul, V, nr. 10, aprilie 2008, pp. 9-11; descrierea muntelui la Nestor Șimon, *Dicționar toponimic*, Cluj-Napoca, 2007, pp. 166-167.

se cerea suspendarea sentinței în punctele recurate, audierea din nou a părților implicate, chiar a tuturor comunelor și a reprezentanților fiscalui.

Răspunsul Cancelariei Aulice Transilvănene din 19 martie 1863 satisface doar parțial cererile localității, prin recunoașterea necesității unei noi reglementări în privința muntelui Saca, modificarea deciziei privind situația bisericii romano-catolice; în rest, punctele sentinței rămân neschimbate, clădirile erariale fiind scoase din proprietatea lui și nu vor putea fi reținute de către acesta.

Ca și trăsături generale ale documentelor, remarcăm erudiția și vastele cunoștințe în domeniul dreptului și trecutului zonei, care cuprind o argumentație juridică de excepție, fapt ce ne îndreptățește să opinăm că – deși semnate de reprezentanți din statul civil – ele au fost concepute și redactate de către juriști, activitate de care nu erau străini Ioachim Mureșan și Vasile Nașcu.

De asemenea, documentele completează fericit cronica luptei pentru recăștigarea proprietății în zona fostului regiment de graniță de la Năsăud, atât din punct de vedere evenimential-cronologic – cele trei petiții – cât și al faptului că descriu proprietatea centrului zonei – localitatea Năsăud: sentința, recursul și răspunsul Cancelariei Aulice, dar care avea influență asupra tuturor celor 44 de localități foste militarizate.

Documentele au fost transcrise cu grafia din epocă, însă actualizată. Primele trei au fost traduse de către domnul Lucian Moise, iar cele referitoare la localitatea Năsăud au fost traduse din limba germană de domnul Peter Moldovan, de la Direcția județeană Mureș a Arhivelor Naționale; amândurora le mulțumim pe această cale pentru efortul depus.

Toate documentele au o exprimare mai greoaie, datorată influenței modului de redactare, în limba germană sau a gândirii lor în această limbă. De aceea topica frazei este mult influențată de acest aspect.

Micile noastre intervenții au urmărit lărgirea ariei de informare pentru unele probleme punctuale și menționarea pentru fiecare document în parte a sursei de proveniență, pentru eventuale verificări ale conținutului acestora. Instituția păstrătoare, Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale este menționată prin sigla A. N. BN., urmată de denumirea fondului/colecției, dosarul și filele din cadrul fiecăruia între care se află documentul respectiv.

1862, aprilie 27 – Năsăud.

Petiția reprezentanților și împuterniciților „Districtului Rodnei” adresată Comisiei reglatoare de proprietate în cauza localurilor provenite din fondul de provente al regimentului.

Nr. 273/27 aprilie 1862

Prea înaltă Comisie cezaro-regească reglatoare de proprietate

Populația fostului Regiment II român, 17 grăniceresc în Transilvania prin împuterniciții săi, cu ocazia cercetării comisiei segregatoare ce a avut loc în anul 1853 la răspunsul întrebării I referitor la condițiile de drept ale Văii Rodnei înainte de militarizare, a dat lămurirea cerută prin protocolul de la 7 noiembrie 1853.

Același lucru l-au făcut delegații prin intermediul petiției către Majestatea Sa datată Viena, la 10 decembrie 1860. De asemenea și prin intermediul unei *pro-memoria* la 19, 21 și 23 decembrie 1860 și au cerut domnului referent al înaltului minister cezaro-regesc de Finanțe, consilier juridic von Conrad, lămuriri referitor la ridicarea Institutului de creștere militar situația mijloacelor sale de susținere, precum și referitor la așa-numitele clădiri ale erariului militar, recte de provente, din acest fost district al regimentului.

Urmare a petiției Majestății Sale apostolice cezaro-regești, prin intermediul prea-înaltului rescript datat 27 august 1861, în 14 puncte au fost recunoscute condițiile de posesiune în valea Rodnei; aceasta înseamnă de a recunoaște prea-binevoitor condiția liberă dinaintea includerii acesteia în granița militară transilvană și a recunoaște fostei populații grănicerești toate terenurile, inclusiv a tuturor munților de pășunat și a pășunilor alpine, apoi să atribuie prea-binevoitor toate drepturile de regal de la așa-numitele clădiri de provente grănicerești, însă să cedeze în Năsăud numai acelea, care actualmente sunt folosite în scopuri de învățământ, celelalte însă, atât în Năsăud cât și în celelalte localități, cu considerație asupra hotărârilor de la paragraful c și b ale punctului 4 și b, să rămână ca și posesiune rezervată erariului.

Așa cum prea-onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate grănicerească a binevoit prea grațios să deducă din protocolul comisiei segregatoare grănicerești din anul 1853, la stabilirea acelor modificări care au avut loc de la militarizare pe teritoriile hotarelor comunelor grănicerești, comunitatea bistrițeană în anul 1764, prin intermediul unei conscripții manuscris, a comunicat numai în localitatea Rodna câteva terenuri ca și posesiune, ca urmare nici o grădină dominială sau fiscală nu a fost predată în toată Valea Rodnei, acolo unde locuitorii au făcut parte din clasa oamenilor liberi (libertini).

Administrația militară nu a preluat nici o clădire fiscală și în nici un caz vre-un alodiu fiscal de la magistratul bistrițean, ci a hotărât singură proventele și anume, nu în folosul erariului, ci pentru păstrarea exclusivă a districtului militar, așa cum dovedește regulamentul de înființare a graniței, paragraful 75.

Din aceste provente ale comunelor libere au fost plătite cheltuielile pentru sectorul tehnic la ridicarea așa-numitelor clădirilor erariale militare atât de necesare, și acestea au fost construite pe terenuri grănicerești în scopuri administrative, deci munca a fost prestată gratis, precum și materialele lemnoase au fost livrate fără plată, din pădurile proprii.

O dată cu dizolvarea Institutului grăniceresc transilvan, scopul acelor fonduri de provente și a acelor clădiri a încetat, de aceea aduce cu sine și concluzia natural, cum că vechile clădiri, împreună cu cele ce aparțin acestora, să revină ca și posesiune de drept comunelor districtului militar rodnean.

Achiziția de terenuri făcută în timpul existenței graniței militare care – în parte, erau posesiune a comunelor sau comunală, în parte, posesiune privată a locuitorilor Văii Rodnei, precum și în scopul construirii locuințelor – a fost necesară din două motive și anume, pentru adăpostirea ofițerilor cezaro-regești și a partidelor, apoi în scopul curat militar dar, în principal, în scopuri

administrative, așa cum era cunoscut în acest regiment, adică administrațiile politică, economică și juridică să fie legate cu cea militară și a fost realizată prin aceleași organe militare. Astfel că realitățile în cauză nu au servit numai scopurilor militare, ci în același timp, în special scopurilor administrative.

Conform Regulamentului înființării graniței din 12 noiembrie 1766, paragrafele 14, 45, 47 și 83, de la care este atașat sub A o copie (vezi Regulamentul de înființare a graniței, fasciculul III), Majestatea Sa apostolică cezaro-regească, împărăteasa Maria Terezia a recunoscut solemn și de netăgăduit ca, în caz de deces a locuitorilor ce au făcut parte din institutul de graniță, averea lor mobilă și imobilă să nu fie atribuită pro-erariu, ci să fie transmisă moștenitorilor legali ai acestora.

De asemenea, în raportul Comandamentului de brigadă, datat 25 iunie 1820, către Înalțul Comandament General Transilvănean, este menționat clar, referitor la citatele de mai sus, cum că sesiunea vacantă se atribuie numai pentru ajutorare grănicerilor ce au nevoie de terenuri o dată, însă vor putea fi alipite la sesiunile inițiale a celor ce sunt părtași.

Acest raport a fost recunoscut și confirmat cu ordinul nr. 1.519 din 9 iulie 1820 al Înalțului Comandament general cezaro-regesc ca înființat de către Majestatea Sa apostolică cezaro-regească și de prea înaltele legi sancționate; aceasta o dovedește condiția anterioară a sesiunilor inițiale.

Recunoașterea este și conformă mărturiei Magistratului bistrițean, prin intermediul specificației datată Sibiu, la 23 decembrie 1763, atașate în copie la sub B; vezi fasc. III scrieri vechi).

Excelența Sa, domnul general de cavalerie baron von Bucow a prezentat sub formă de copie privilegiile originale referitoare la Districtul Rodnei precum și actele de negociere atașate sub C; conform acestora este dovedit documentar cum că locuitorii Districtului Văii Rodnei înainte de militarizare au fost oameni liberi și s-au bucurat de drepturi și libertăți egale cu cele ale orașului Bistrița, la care a avut loc alipirea numai în relații administrative și de asemenea, pe fundus regius au existat, conform legilor țării, doar comune libere și după ce în Districtul Văii Rodnei nu a existat nici o condiție de supunere, nici fiscul nu a avut vreo proprietate, nici nu a fost preluat de către comunitatea bistrițeană; ca urmare a acesteia, toate terenurile care sunt situate în Districtul Văii Rodnei, și care aparțin la acestea, au fost o posesiune liberă a acelor locuitori, deci atunci nu poate exista nici un motiv legal de a smulge locuitorilor Văii Rodnei sau Districtului o parte a acestor proprietăți numai sub titlul că, în timpul existenței graniței militare au fost făcute oarecare schimbări în aceste condiții de drept și proprietate în scopuri militare și în același timp, administrative.

Așa cum este cunoscut, așa-numitul fond de provente local, hotărât exclusiv pentru acest regiment nu se identifică cu așa-numitul fond de provente grăniceresc general, la care acest regiment a participat și cu care fondul nostru propriu local de provente nu a fost asemănat, și care nu a fost luat în considerație nici în cea mai mică măsură pentru grănicerii de aici; el s-a constituit în parte din veniturile pe care aceste comune libere ab antike și de lege din timpuri străvechi le-au posedat, iar conform legilor țării, dreptul de regal ce

revine comunelor înseamnă că acesta s-a format din veniturile care curg în folosul acestui fond din dreptul de crâșmărit și în parte, din alte venituri.

Acestea au fost:

a) contribuția - potrivit conscripției din anul 1763, conform copii legalizată alăturată sub D, a Cancelariei de Război nr. 111, din 8 martie 1770, în suma de 7.800 florini;

b) conform extrasului atașat în copie sub E, a unui protocol al comisiei, datat 20 aprilie 1841, câștigurile plutăritului, în valoare de 455.892 florini;

c) așa cum conține și raportul Înalțului Comandament General cezaro-regesc Transilvănean nr. 1.155, datat 22 mai 1833 și atașat în copie, grănicerii acestui district al regimentului, începând din anul 1764 până în 1835 au plătit către fondul de provente o sumă școlară în valoare de 8.195 florini și 57 cruceri - și care sistem grăniceresc a fost ridicat abuziv - așa cum însuși Înalțul Comandament General cezaro-regesc o confirmă, această sumă a constat, timp de 70 de ani, în valoarea de 57.396 florini și 30 cruceri.

În afară de aceste surse de venituri au mai curs în fondul de provente câștigurile din veniturile de mai sus ale alodiilor construite de către administrația militară cu de la sine putere și mai apoi, vândute la persoane private, ca de exemplu, mori de măcinat și de firez, în majoritatea localităților; pentru velnița vândută, concesiunile pentru bere și vin-ars, sunt de oferit la Năsăud contra unei taxe anuale de 50 florini achitată în devans, apoi, baia comunala și dreptul de crâșmărit de la Anieș, dreptul de crâșmărit de la Coșna, precum și din câștigurile provenite de la vinderea materialului lemnos din pădurile comunale; mai departe, taxa de lemne introdusă cu de la sine putere în anii 1804-1808 de către administrația militară; apoi, taxa de pădurărit, dobânda pentru dreptul de minerit, etc., și în majoritatea acestor cazuri, aceste comune au dat explicația lor parțială, din care se trage concluzia că aceste dedicații pentru centralizarea mai sus numitelor venituri comunale au fost făcute numai temporar, respectiv în timpul existenței institutului de graniță, în nici un caz însă, ca și cum prin aceasta ar fi renunțat la acest drept pentru toate timpurile.

Nu numai că terenurile de construit necesare pentru așa-numitele locuințe ale ofițerilor și partide de ștab, au fost în Valea Rodnei o posesiune exclusivă a acestor comune ale văii, ci și mijloacele bănești necesare pentru ridicarea și păstrarea acestora au fost luate din acest fond local de provente și la construirea cărora grănicerii au pus la dispoziție - fără plată - mâna de lucru precum și toate materialele, acestea constând în lemn, piatră și var, din propriile păduri și terenuri comunale.

Cu referire la Năsăud, în legătură cu așa-numitele clădiri de provente, începând de la locuința vicariatului până la capătul cel mai din afară al târgușorului Năsăud spre Rebrîșoara, domina o dublă condiție, respectiv începând de la amintita clădire a vicariatului până la biserica romano-catolică (Strada de Ștab), întregul teren era posesiune privată a grănicerilor din Năsăud, acolo unde au existat mai multe case de locuit împreună cu grădinile aparținătoare; deoarece în anul 1812 în așa-numita Stradă a Ștabului, 21 de case grănicerești private au ars; în locul lor, după un plan prescripționat de către regiment, au fost

construite de către respectivii posesori alte case, pe care aceștia le-au locuit și le-au folosit netulburăți până în 1819 .

Pentru această reconstruire a locuințelor în cauză, respectivii au primit în parte impozite moderate, în parte, un împrumut în valoare de 3612 florini 40 cruceri din fondul local de provente, ce trebuie plătit în patru an, iar pe de altă parte, materialele au fost livrate fără plată de către celelalte comune ale regimentului din propriile păduri comunale.

În anul 1819 posesorii acestor 21 de case au trebuit să le părăsească la ordinul clar al comandamentului regimentului ca și autoritate administrativă și lor le-au fost predate, în parte, alte grădini și bucăți de teren în localitatea Năsăud, în parte, în alte localități, în scopul construirii de case, în timp ce casele menționate au fost folosite pentru partidele de ștab.

În legătură cu această stare a faptelor noi ne rezervăm dreptul să furnizăm în cel mai scurt timp dovezi legale. La punctul g este atașat un tabel al tuturor posesorilor locuințelor private și a parcelelor de teren ce au existat pe așa-numita Stradă Ștabală.

Referitor la cea de a doua condiție, este de amintit că terenurile aflate de la biserica romano-catolică în sus spre est - necesare pentru ridicarea locuințelor ștabale⁴ și ale ofițerilor superiori, apoi ale partidelor de ștab - înainte au fost de asemenea, în parte, posesiune privată, în parte, posesiune comună a Năsăudului, pentru care ar fi fost plătită o despăgubire, în parte cu alte terenuri, ca schimb în natură, în parte, cu bani.

Aceste sume de despăgubire au fost luate de asemenea din fondul local de provente. O procedură asemănătoare a avut loc și în alte comune, referitor la celelalte clădiri și la curțile și grădinile aparținătoare ale comandanților de companie și de stație, cu singura deosebire că, ici și colo, au fost folosite și terenuri comunale, fără toată hotărârea, fapte în legătură cu care noi suntem în stare să furnizăm date, ceea ce vom face la vremea potrivită.

Totuși, trebuie menționat că nu există nici o dovadă că acești locuitori liberi ai districtului au trebuit să dedice și să cedeze obligatoriu și pentru totdeauna, veniturile și alte mijloace de venituri de la numitele terenuri, precum și veniturile ce curg în fondul local de provente, încât din acestea poate fi dedus pentru înaltul erariu un drept de posesiune veșnic.

Această cedare și dedicație a avut loc mai mult condiționat și anume, doar în timpul existenței graniței militare și așa cum s-a amintit, pentru unicul și exclusivul scop al păstrării acestora (s.n.).

Dacă granița militară nu ar fi existat, atunci în Districtul Rodnei, la fel ca și în localitățile învecinate săsești - cu care locuitorii Văii Rodnei, conform privilegiilor regale citate aveau aceleași drepturi și libertăți și unde actualmente, deoarece nu exista nici o graniță militară și astfel nu a apărut nici o necesitate, nu se află nici astfel de clădiri și terenuri ce ar urma să fie luate în considerație, nici nu există astfel de obiecte și ca urmare - în ziua de astăzi înaltului erariu nici nu i-ar trece prin minte să ridice pretenții asupra vreunui obiect.

⁴ De stat-major.

Cu considerație asupra faptelor menționate – respectiv că în districtul militar rodnean înaltul erariu, înainte de înființarea graniței militare nu a avut nici o proprietate; că dedicațiile și ridicarea obiectelor în cauză, făcute în scopurile militare grănicerești, din și cu propriile noastre mijloace bănești, aceasta însemnând din izvoarele exploatare, pe măsură ce ne-au fost stabilite prin intermediul drepturilor de regal sau alodiale, atribuite sub administrația magistratului bistrițean; că, mai departe, o dată cu dizolvarea institutului militar grăniceresc transilvănean, în același timp, scopul și necesitatea folosinței existentă în acea vreme, a încetat în același timp și de la sine; că un motiv legal al folosinței mai departe nici nu există, nici nu poate fi dovedit; că, în sfârșit, comunele au nevoie de obiectele în cauză, cu atât mai mult în parte, în scopuri de învățământ și bisericești, în parte, în scopuri administrative, cu cât comunele ar fi obligate, în caz contrar, să facă rost de alte obiecte de acest fel – atunci subsemnații, ca și împuterniciți ai comunelor Văii Rodnei își permit prea supus, cu umilință, în numele celor de mai sus, să explice prea onorabilei comisii cezaro-regești, pentru recunoașterea și luarea în considerație a celor expuse.

Apoi să arate că, referitor la predarea așa-numitelor clădiri de provente în cauză în Districtul Rodnei, în scopuri școlare și de învățământ, precum și în scopuri administrative și bisericești, apoi în alte scopuri publice, este depusă intervenția motivată – cu referire asupra acestei petiții suplimentare – înaltei comisii cezaro-regești.

Năsăud, la 27 aprilie 1862.

Reprezentanții și împuterniciții comunelor Districtului Rodnei:

Basil Nașcu, învățător principal director al administrării fondului și proprietar;

Petre Tanco, locotenent în pensie, vice-director și proprietar;

Ioan Purcelea, căpitan în pensie și proprietar;

Teodor Anton, căpitan în pensie și proprietar;

Florian Porcius, asesor și proprietar.

Prezenta copie a fost găsită ca fiind sunând la fel, cuvânt cu cuvânt, cu originalul.

De la registratura oficiului Districtului;

Năsăud, la 24 august 1862; Grigore Vărzariu, arhivar,

A.N.D.J.BN., colecția *Virgil Șotropa*, d. 321, f. 9-15.

2. 1863, noiembrie 29 – Năsăud.

Petiția unui grup de reprezentanți ai Districtului Năsăud adresată fostului colonel al regimentului, Carol Urban, în problema localurilor provenite din fondul de provente.

Excelența Voastră

Momentele recunoașterii serviciilor îndeplinite cu loialitate sunt cele mai potrivite să ne aducă în aminte vremuri în care faptele noastre aveau valoare și în care o mână puternică intervenea în soarta noastră și delătura

influențe nefaste și păreri îngrijorătoare – toate făcute pentru a face serviabilă⁵ prosperitatea fericită a grănicerilor.

Imaginile acelor persoane apar apoi în întreaga lor mărimă în fața suferințelor noastre și în legătură spirituală cu acestea te simți forțat să-ți plângi soarta noastră și să cerem de la acestea alinarea durerilor.

Într-o situație asemănătoare se află populația fostului Regiment II român grăniceresc de infanterie, actualul District al Năsăudului, și dacă îndrăznește – în necazurile sale – să îndrepte către Excelența Voastră și să ceară respectuos ajutor, atunci capătă curajul pentru aceasta, din amintirile ce provin din acele timpuri în care Excelența Voastră a condus înțelept această populație cu curaj și hotărâre, ați stimulat bunăstarea materială și spirituală și ați ținut de a fonda puternic prestigiul și onoarea acesteia; mai departe, din propria participare, pe care Excelența Voastră a avut-o și după acele vremuri la soarta acestei populații, și care a găsit o exprimare atât de frumoasă în scrisoarea Excelenței Voastre din 6 august acest an către colonelul Regimentului 50 de linie infanterie, Schweiger.

Obiectul în sine este însă de o mare importanță și Excelența Voastră va permite, în scopul unei mai bune clarificări, să pornim a relata ceva mai departe.

Excelența Voastră cunoaște, la fel de bine ca și noi, serviciile loiale pe care acest regiment le-a îndeplinit pe parcursul a aproape un secol față de prea înaltul tron, cunoaște despre jertfele mari în bunuri și în sânge aduse în anii fatali 1848–1849 iubitului monarh și unității statului imperial, și ați spus-o nu demult, că românii din monarhie au găsit atunci modelul lor la Năsăud.

Imediat după această confirmare strălucitoare a loialității sale regimentul a fost desființat în același rând cu cel al secuilor rebeli.

Grănicerii romani, obișnuiți să asculte neapărat, s-au împăcat cu inima distrusă cu soarta lor și s-au înclinat înaltelor interese de stat.

Această jertfă a onoarei a fost pentru ei mare și îndeajuns de impresionabilă; neținând seama de aceasta, ei urmau să fie și mai tare încercați, paharul suferinței lor urma să fie și mai plin.

O data cu dizolvarea regimentului cele mai multe dintre drepturile lor de posesiune, drepturile la munți, păduri, fonduri și provente, grădini și terenuri, au fost puse sub semnul întrebării, drepturi pe care nu numai că le posedau inițial sau pe care le-au câștigat cu greu, ci și drepturi pentru care au servit loial atât de mult timp, pentru care au vărsat atât de mult sânge și a căror pierdere a trebuit să împingă în mâinile acestei populații sărace de munte bățul de cerșetor, cu atât mai sigur cu cât serviciul militar plin de jertfe de aproape 100 de ani a sustras economiei cele mai bune puteri și a făcut imposibilă înflorirea comerțului și a industriei.

În aceasta stă motivul pentru care grănicerii noștri atârnavă la aceste cerințe cu atâtă interes și atât de neobosit au obținut hotărârea finală a problemei posesiunii lăsată deschisă în anul 1851; și cu toate că s-a putut să ia în considerație în parte, dreptul la inițiala și de netăgăduită posesiune și proprietate

⁵ Aici, cu sensul de a aduce în stare de servitute, de supunere.

a acestor obiecte, în parte și marile, recunoscutele merite pentru prea înaltul tron și întregul stat, totuși a crezut în siguranță copilărească o hotărâre în calea miloasă.

După o întârziere de 10 ani a urmat în sfârșit prea înalta rezoluție din 27 august 1861.

Ea nu a corespuns într-un tot al așteptărilor grănicerilor; motivul pentru aceasta grănicerii l-au văzut în faptul că această problemă a avut referenți doi sași transilvăneni, deci dușmani jurați ai grănicerilor.

Rezoluția a făcut diferența între foști supuși liberi și neliberi, apoi însă a contestat liberilor unele din drepturile ce, conform acestei rezoluții, ar fi trebuit să le revină. Astfel, locuitorilor Văii Rodnei, inițial liberi, le-au fost printre altele contestate așa-numitele locuințe de proveniență împreună cu grădinile și alte terenuri și au fost atribuite înaltului erariu, cu toate că aceste clădiri, așa cum este cunoscut, au fost ridicate pe terenurile grănicerilor, cu sudoarea grănicerilor, exclusiv pentru ridicarea districtului grăniceresc, din fonduri de proveniență ale grănicerilor și în scopurile administrative ale grănicerilor, în nici un caz însă, din fonduri ale statului, pentru a procura înaltului erariu oarecare venituri prin arendare sau vânzare, așa cum este cazul acum.

Munca grănicerilor a fost răsplătită, la terenuri, numai în cele mai rare cazuri și chiar și atunci, conform caracterului general al administrației, a fost despăgubită din fondurile comunale de proveniență ale tuturor grănicerilor acestui regiment; deseori, terenul era schimbat cu alte terenuri comunale sau forțat preluate, fără nici cea mai mică despăgubire. Chiar au existat cazuri în care comunele au ridicat locuințele necesare în totalitate cu mijloace proprii și numai păstrarea și menținerea acestora a fost acoperită din fondul propriu de proveniență; și acestea au fost pentru autoritățile de finanțe motiv îndeajuns de a lua împreună cu altele și aceste locuințe în propria administrare.

Totuși grănicerii nu și-au pierdut speranța, deoarece prea înalta rezoluție conținea adăugirea în această privință: „În ceea ce privește locuințele construite din fondurile grănicerești de proveniență, în cazul în care există împrejurări deosebit de importante din cauza predării acestora la comune, se vor avea în considerație asemenea pretenții.

După ce Comisia regulatoare de proprietate însărcinată cu punerea în practică a prea înaltei rezoluții a ajuns la Năsăud, comunele în care se aflau locuințe de proveniență s-au grăbit și au rugat respectiva comisie pentru predarea locuințelor în cauză și a grădinilor în scopuri bisericești, școlare sau administrative, deci în scopuri ce trebuiesc să fie socotite printre cele mai înalte și mai sfinte pe care umanitatea și le-a propus.

În aceste petiții comunele au arătat asupra mării lor sărăcii și asupra faptului că ultima nu este numai urmarea poziției muntoase sterile, ci și a serviciilor militare copleșitoare, de aproape 100 de ani, care nu rareori au adus după sine ca tatăl să lipsească vreme îndelungată de acasă și conducerea gospodăriei pentru vreme îndelungată a fost lăsată pe mâinile slabe ale femeilor, au menționat situația deznădăjduită în care se aflau prin această degradare

materială bisericile și școlile lor, preoții și învățătorii lor, și au atins și alte probleme cunoscute Excelenței Voastre, cu ocazia cercetării.

Un motiv trebuie însă să amintim în mod deosebit, care a fost înmănat într-o petiție generală către aceeași Comisie regulatoare de proprietate și care se referea în special la locuințele de proveniență de la Năsăud, și care este prezentat în cele ce urmează.

După trecerea de la statul militar la cel civil, în timpurile mai noi și școlile noastre militare au fost reorganizate, pentru a servi mai bine noilor cerințe; pe deasupra, trebuia gândit la construirea unei școli reale și a unui gimnaziu, pe de o parte, pentru a folosi mai bine capitalul aflat în munții noștri, pe de altă parte, pentru a înlătura în mod corespunzător lipsa palpabilă a indivizilor calificați pentru administrația politică și judecătorească.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui gând acționează încurajator și faptul că în tot nordul Transilvaniei nu există nici gimnazii sau școli reale catolice, nici greco-catolice, iar studiul în unități străine este, pentru grănicerii săraci, împovărat deseori cu greutate și pericole.

La constituirea Districtului Năsăudului, adus la viață prin mila Majestății Sale apostolice cezaro-regești, iubitul nostru împărat Francisc Iosif, populația loială a luat hotărârea ca acest eveniment atât de îmbucurător pentru ea să îl immortalizeze prin înființarea a trei așezăminte – a unui gimnaziu, a unei școli reale și a unui internat al convictului, și să le numească pe acestea, întru toate timpurile, cu numele Majestății Sale împăratul, a Majestății Sale împărăteasa și a Înălțimii Sale imperiale, arhiducele Rainer.

Grănicerii loiali au crezut – prin înființarea acestui institut în mijlocul unui district atât de loial – că vor veni înaintea intențiilor înaltului guvern și nu puteau să se obișnuiască cu gândul că pentru aceste scopuri nu vor putea primi clădirile cerute.

Din nefericire, s-a întâmplat ceea ce lor li s-a părut aproape imposibil!

Comisie regulatoare de posesiune a hotărât – fără excepție, negativ – și a comunicat comunelor să aștepte cu răbdare hotărârea asupra petițiilor înaintate de acestea către autoritățile superioare.

În timp ce comunele așteptau în adevăr, cu răbdarea lor obișnuită înalta hotărâre și trăiau cu speranța sigură că hotărârea poate să fie numai favorabilă pentru ele, prin aprecierea corectă a motivelor prezentate și a intențiilor lor nobile, deodată, din partea autorităților financiare a fost anunțată înstrăinarea locuinței locotenentului major din Maieru.

Grănicerii, bazați pe vorbele prea înaltei rezoluții și pe faptul că hotărârea comunicată lor încă nu a fost pusă în practică, au protestat în toate părțile, însă degeaba!

Un magnat ungar, un anume grof Zychy a înaintat încă mai devreme o ofertă către ministerul de Finanțe și la 4 februarie acest an a licitat cu adevărat locuința în cauză, contra sumei de aproape 1.400 florini monedă austriacă.

Încurajați de reușita primului pas, chiar instigați formal de către autoritățile de finanțe, câțiva evrei, dintre care în Năsăud există vreo 60 de familii, au înaintat ofertele respective și tocmai ar fi fost aprobată licitația mai multor clădiri.

Aceasta, Excelența Voastră, este motivul pentru prezenta rugămintă!

Este total deprimant, chiar umilitor pentru grăniceri, ca pe terenul câștigat cu sânge să vadă cum în locuințele construite cu sudoarea lor și împotriva cărora ei au apărut cu arma cauza iubitului lor monarh și și-au riscat viața și bunurile, locuiesc evrei fățarnici, de a căror înșelăciuni ei erau păziți legal înainte, să vadă cum magnații unguri locuiesc fără griji, în timp ce ei ar fi blestemați să își ridice bisericile și școlile, la fel ca și frații din comitat, pe munți îndepărtați sau în ulițe dosnice; este jignitor să vadă evrei și rebeli să se tocmească în jurul scumpei lor averi la sunetul tobelor, pe care atât de des le-au urmat în războaie pentru iubitul lor împărat, și a căror bătaie îi pătrund acum atât de adânc în inimă.

Aceste întâmplări fac să încolțească gândul, dacă nu cumva începe un plan secret al cărui scop este dizolvarea Districtului Năsăudean, compact și loial în toate timpurile, prin aducerea clandestină a elementelor străine dușmănoase.

Acest gând câștigă cu atât mai multă probabilitate, dacă ne amintim de antipatia partidei dietei dușmană guvernului, la a cărei înfăptuire - așa cum însăși Excelența Voastră V-ați exprimat - Năsăudul nu a avut nici cea mai mică contribuție.

Să dea Dumnezeu să nu fie așa!

Dar chiar și în acest caz, când s-a vorbit pentru cedarea locuințelor de proveniență la grăniceri numai în scopul menționat - susținerea și promovarea treburilor bisericești și școlare - grănicerii loiali cred că ar fi meritat acest lucru pentru serviciul militar împovărat și îndelungat. În timp ce grănicerul loial sângera pentru tron și patrie, fratele său ungur sau sas mergea liniștit la munca lui, strângea averi materiale, își mărea fondurile sale, construia biserici și școli frumoase și astfel promova tot mai mult cultura sa spirituală.

Câte intrigi s-ar pune în mișcare dacă un district săsesc sau unguresc s-ar învecina la Districtul Năsăud și ar fi putut să pretindă meritele noastre!

Vechiul Institut de creștere militar, în care sămânța loialității și atașamentului față de prea înaltul tron a fost răspândită atât de darnic, este încă în ruine triste și toate rugămințile noastre, de a ne ceda nouă aceasta pentru reconstrucție, rămân fără succes, cu toate că grădina este o sesiune privată a locotenentului major Kaspermenkt și a fost dedicată exclusiv scopurilor școlare.

Pentru judele de cerc, care este organul de guvernământ, comunele ar fi trebuit să plătească scump locuințele în cauză, chiar dacă acestea au fost construite tocmai de aceste comune și pentru scopuri administrative, în nici un caz, pentru majorarea veniturilor înaltului erariu.

Cu toate acestea, vocea grănicerului loial în toate timpurile nu ajunge la iubitul său împărat, se lovește de juzzi sași sau unguri, care însă nu mai fac nimic; aceasta este cauza ce determină ca populația fostului Regiment grăniceresc II român să se adreseze Excelenței Voastre, fostul comandant al regimentului și să roage respectuos ca Excelența Voastră să binevoiască, să aibă bunăvoința de a fi conducătorul unei deputațiuni și în același timp, mesagerul acestor sentimente și susținător a rugăminții la Majestatea Sa apostolică cezaro-regească,

împăratul nostru prea iubit și domnul nostru, pentru ca Majestatea Sa apostolică cezaro-regească să binevoiască, luând în considerație – dacă nu dreptul nostru de netăgăduit de posesiune, atunci serviciul nostru loial de ani de zile – să ne cedeze clădirile de proveniență în cauză, împreună cu cele aparținătoare, apoi grădinile și terenurile cu același statut.

Excelența Voastră cunoaște condițiile noastre din propria experiență, știți că cele mai multe clădiri nu mai sunt decât barăci și că statului i-ar folosi puțin, nouă însă, infinit mai mult.

Excelența Voastră ați fost ultimul nostru colonel, ați adăugat la cununa de onoare a regimentului nostru proaspeții lauri, ce nu se vor veșteji niciodată!

Încoronați – Vă, Excelența Voastră, munca prin aceea că veți aduce rezolvare la problema nerezolvată a proprietății în favoarea foștilor subalterni!

Prin aceasta, Excelența Voastră ar adăuga la meritele Districtului nostru unul nou, neprețuit, și veți stimula bunăstarea materială și spirituală a acestor grăniceri și prin aceasta, ar fi încheiată cu bine o negociere la a cărei rezolvare privesc cu încordare nu numai toți românii Transilvaniei, ci și celelalte regimente grănicerești existente încă.

Obiectul este demn de experiența bogată și înțeleaptă, tactul și aspirația nobilă și inimoasă a Excelenței Voastre.

O voce interioară spune că nu adresăm o rugămintă greșită și dacă bătăile inimii sunt vocea sortii, atunci Dumnezeu va încorona pașii Excelenței Voastre cu binecuvântare și succes, pentru ceea ce noi îl și rugăm.

În speranța rezolvării rugăminții noastre umile, noi, reprezentanții, semnăm în respectul cel mai adânc față de Excelența Voastră, în numele populației fostului Regiment grăniceresc II român.

Nășăud, la 29 noiembrie 1863.

Leontin Luchi (vicecapitan); Grigore Moisil (vicar foraneu); Florian Marian; Avram Hangea; Dimitrie Vaida; Andrei Moraru; Basiliu Mureșan; Basiliu Petri; Iosif Mihăilaș; Florian Porcius; Maximilian Lica; Grigore Mihăilaș; Petru Tanco; Gavril Pop; Pantelimon Domide; Carol Mihăilaș; Cosma Anca; Nestor Ganea; Grigore Vărzariu.

A.N.D.J.BN., colecția *Virgil Șotropa*, d 331, f. 250-258.

3. 1866, iunie 16 – Monor.

Petiția localităților din cercul Monor adresată Comisiei reglatoare de proprietate în cauza drepturilor de regal și a caracterului liber al proprietății.

Prea onorabilă Comisie cezaro-regească reglatoare de proprietate în Bistrița.

- cercul Monor -

Prin faptul că prea supușii subsemnați confirmăm primirea hotărârii nr. 3.776, datată 29 septembrie 1865, a Înaltei Cancelarii Aulice Transilvănene, noi și protestăm în numele comunelor noastre împotriva acesteia, din următoarele motive:

a. Toți locuitorii comunelor noastre, prin puterea patentelor decurse de la prea înalta suveranitate, din 16 martie 1764 și 12 noiembrie 1766, au fost ridicați la standul de liberi și deci, despre foști supuși nu mai poate fi vorba, după trecerea unui secol.

b. Prin patentele publicate bunicilor și părinților noștri, lor, nouă și urmașilor noștri le-a fost garantată proprietatea neîngrădită în interiorul și în exteriorul hotarului nostru; faptul că există terenuri în sesiuni, pășuni, păduri, munți și pășuni alpine, și că aceasta este real o dovedește raportul trimis de către Excelența Sa, domnul general de divizie baron Siskovits, datat Bistrița, la 19 august 1764, către Înalțul Consiliu de Război cezaro-regesc, în care scrie: „că grănicerilor districtului militar rodnean (districtul Regimentului grăniceresc II valah) să li se asigure proprietatea nestingherită a terenurilor lor, publicată în prea înaltele patente.

c. În ceea ce privește dreptul la crâșmărit, scrie clar în prea înalta hotărâre, datată 27 august 1861, că în comunele noastre trebuie să fie menținut statutul de drept, existent la 22 ianuarie 1851.

Statutul de drept este însă următorul: Înalțul Consiliu de Război cezaro-regesc a înaintat Majestății Sale apostolice cezaro-regești, împărăteasa și regina Maria Tereza, următorul raport referitor la acesta, datat Viena, la 19 iulie 1779: „cum că fondul de provente al Regimentului grăniceresc II valah are destinația de a fi folosit numai pentru ridicarea clădirilor în scopuri de învățământ sau alte utilizări asemănătoare”.

Mai departe, Departamentul militar de Finanțe central cezaro-regesc, dă la 21 ianuarie 1862, sub nr. 17.657/1851, referitor la fondul nostru de provente, următoarea explicație: „aducând vorba despre includerea dreptului de regal al comunelor, al dreptului de crâșmărit, de tăiere a cărnii, câștigurilor din târguri și privilegiilor de comerț în favoarea fondului de provente, sistemul de militarizare sancționat prea înalt este la pământ pentru fostele regimente grănicerești valahe; aici însă nu poate să treacă neobservat că, în prea înalta Patentă Regulativă pentru numitele regimente, din 12 noiembrie 1766, paragraful 75, s-a hotărât includerea proventelor alodiale ale Districtului Rodnei și ale celorlalte localități militare pentru erariu - ceea ce nu a fost atunci, ba mai mult, nici administrarea lor printr-o comisie militară economică proprie, spre folosința grănicerilor și a statului.

Dacă acum, când Institutul militar grăniceresc a fost dizolvat începând cu 1 aprilie 1851, ar trebui să se consimțească la cedarea acestor regalii către comunele în cauză - cedare bazată pe amintitul prea înalt status din anul 1766 - rămâne la latitudinea concluziei înaltelor autorități.

Aceasta, deoarece în prea înalta hotărâre din 27 august 1861, punctul 7, scrie clar:

„Referitor la dreptul de crâșmărit, întrucât nu are valoare dispoziția punctului 3, rămâne în valoare pentru singuraticile comune starea de drept de a existat pe timpul desființării Institutului militar de graniță”. Prin aceasta este exprimată prea înalta voință cum ca și acum, și în viitor, în privința veniturile proventelor de la comune, hotărârile prea onorabilei Comisii reglatoare de

proprietate, prin intermediul cărora veniturile proventelor comunelor noastre au fost atribuite erariului, sunt atribuite exclusiv interpretării greșite a prea înaltei hotărâri din 27 august 1861.

d. În ceea ce privește munții, noi am dovedit prin intermediul cărților funciare – care, în urma prea înaltei hotărâri din 23 aprilie 1770, au fost introduse pentru districtul Regimentului grăniceresc II român și în care posesiunea foștilor grăniceri ai comunelor a fost înscrisă exact – că aceștia sunt posesiunea noastră irevocabilă.

Deoarece comunele subsemnate, în această chestiune au înaintat deja o petițiune, prin intermediul unei deputațiuni Majestății Sale apostolice cezaro-regești, atunci ele roagă, în numele locuitorilor lor, ca în posesiunea noastră să nu fie exercitat nici un amestec, până la luarea prea înaltei hotărâri.

Monor, la 16 iunie 1866.

În numele comunelor libere foste grănicerești ale fostului Regiment cezaro-regesc II român, 17 grăniceresc de infanterie, actualul District al Năsăudului.

A.N.D.J.BN., Colecția Virgil Șotropa, d. 342, f. 126-127.

4. 1862, iunie 26 – Năsăud.

Sentința pentru fosta comunitate grănicerească Năsăud.

Comisia înființată de către Majestatea Sa Apostolică cu scopul de a reglementa în mod definitiv proprietatea funciară cu dreptul de folosință a fostei populații grănicerești existente în teritoriul Regimentului nr. II de graniță românesc din Transilvania, găsește just să recunoască următoarele, în privința proprietății funciare și a dreptului de folosință a fostei comunități grănicerești Năsăud a menționatului regiment, situată în Valea Rodnei, pe baza prea înaltului rescript al Majestății Sale Apostolice din 27 august 1861 și al comisiei înaltei Cancelarii Aulice a Transilvaniei și al înaltului minister de Finanțe:

I. Toate acele proprietăți intra și extra-vilane, care în momentul desființării institutului grăniceresc, la 22 ianuarie 1851, se aflau în posesia familiilor grănicerești, fie că ele au fost de natura fostelor sesii militare, a acelor care au aparținut cadrelor militare sau ordonanțelor, fie cele care și-au păstrat calitatea la înființarea graniței – care a existat întotdeauna – rămân, în conformitate cu punctul 1 al mai sus menționatului înalt rescript, proprietatea foștilor grăniceri, fără ca aceștia să aibă datoria de a achita o despăgubire.

Nu vor fi supuse despăgubirii nici acele proprietăți în cazul cărora au intervenit modificări de posesie după 22 ianuarie 1851, dar care modificări s-au operat pe baza unor înțelegeri procedurale amiabile.

În al doilea rând: de asemenea, toate defrișările care au fost făcute înainte de 22 ianuarie 1851, fie că au fost făcute în proprietățile comunității, în păduri sau pe pășunile alpine, în munți sau în munții revendicați, vor fi lăsate, în conformitate cu punctul 2 al mai sus amintitului înalt rescript, în posesia proprietarilor lor, fără nici o despăgubire.

Totodată însă, în ce privește defrișările, luminășurile și așa numitele izlazuri, aflătoare pe teritoriul pădurilor, se vor respecta regulile de posesie în conformitate cu cerințele de protecție a pădurilor.

De asemenea, comunității i se rezervă dreptul să revendice restituirea, pe cale legală, în termen de 3 ani, a acelor defrișări care au fost făcute în mod arbitrar, după 22 ianuarie 1851, în proprietățile comunității, în păduri sau pe pășunile alpine.

În al treilea rând: În baza punctului 14 al prea înaltului rescript al Majestății Sale Apostolice cezaro crăiești din 27 august 1861 și în baza instrucțiunii înaintate în acest sens comisiei de către înaltele autorități centrale, punctul 4, alineatul 2, comunității Năsăud i se vor preda - în toate cazurile, fără a se aduce atingere pretențiilor de drept exprimate de terțe persoane - toate acele terenuri în a căror posesie sau posedare uzufructuoasă s-a aflat această comunitate în timpul administrației militare de graniță cu drept de proprietate deplină asupra lor, dar totuși se va avea în vedere, în mod expres, respectarea dispozițiilor prevăzute de legile silvice referitoare la menținerea și întreținerea pădurilor. Astfel, vor fi predate:

A. În zona intravilană:

a) Ogoarele comunității, conform evidenței cadastrale, în suprafață de 1.068 stj.p. și izlazarile comunității, în suprafață de 448 stj.p. Acestea erau deținute deja de comunitate în momentul desființării modului de organizare grăniceresc.

b) pășunile care, de asemenea le deținea în posesie deja în acel moment, în suprafață de 434 jug., conform evidenței cadastrale.

c) pădurile folosite de către comunitate în perioada uniunii grănice-rești, situate în fostele parcele I, IV, VI, VII; VIII, IX și X, având următoarele denumiri și sub denumiri:

1. Dumbrava, (stejari) alături de Coasta Secăturilor, (stejari, mesteceni, plopi), cu ogoare și cu pășuni;

2. Costișu, (fagi) cu pășuni;

3. Contenita (în general, pădure de fagi);

4. Pășcăneasa (pădure de fagi), cu câteva pășuni;

5. Runcu Mare (fagi și mesteceni), mai puțină pădure și mai multe pășuni și ogoare;

6. Valea Irimeasa (pădure de fagi) cu pășune, izlaz și ogoare;

7. Bruhoia (pădure de fagi) cu izlazuri și cu ogoare;

8. Valea Fântânii (fagi și mesteceni), cu izlazuri și ogoare;

9. Săcătura, pădure puțină (mesteceni), mai multe pășuni;

Conform evidenței cadastrale, suprafața totală a acestor păduri este de 388 jug. 700 stj.p.

B) În zona extravilană:

a) pășunea alpină Sacca, care conform registrului cadastral are o suprafață de pădure de 1.744 jug. și o suprafață de pășune de 947 jug.

Acest munte se învecinează la nord cu muntele Corungiș al celor din Feldru, la est cu muntele Crăciunel al celor din Rodna, separată prin pâraul Izvorul Mare, la sud cu hotarul localităților Rodna și Maieru și la vest cu pâraul Anieșul Mare.

b) pășunea alpină Izvorul Mare a cărei suprafață cuprinde, conform registrului cadastral, 155 jug. 100 stj.p. pădure și 1.085 jug. 1.500 stj.p. de pășune.

Aceasta se învecinează spre nord cu Maramureș, spre est cu muntele Izvorul Laptelui a celor din Nepos, spre sud cu muntele Mihăiasa, precum și cu muntele Bușdeu, al celor din Hordou; în fine,

c) Loturile Lușca și Cârștii, pe care protocolul comisiei de separare a terenurilor grănicerești din anul 1853 le-a considerat ca fiind, înainte de militarizare, predii (pământuri pustii). Acestea aparțin de Năsăud în următoarele limite: în nord, până la hotarul comunităților Telciu și Rebrîșoara, în est și sud, de asemenea, până la hotarul comunității Rebrîșoara, iar în vest, până la hotarul comunității Telciu⁶.

De asemenea, o parcelă de pădure în suprafață de 171 jug. 1.478 stj.p., conform evidenței cadastrale, împreună cu o pășune în suprafață de 6 jug. 1.130 stj.p².

În al IV-lea rând: Bisericile și preoții de pe teritoriul Năsăudului își mențin toate drepturile de proprietate sau de folosință asupra acelor proprietăți, în posesia cărora se aflau în momentul desființării instituției grănicerești.

Conform examinării întreprinse de către comisie la 2 iunie 1862 în înțelegere cu comunitatea, în momentul desființării organizării grănicerești, biserica greco-catolică poseda, pe lângă clădirea biserici, o casă cu două corpuri de locuit, sub nr. 251, împreună cu o grădină în suprafață de 50 stj.p., precum și locuința groparului sub nr. 228, ce se învecinează cu cimitirul bisericii greco-catolice.

Vicarul episcopal foraneu din Năsăud folosește casa aflată sub nr. 46 care i-a fost cedată de către fosta comunitate grănicerească, împreună cu grădina învecinată casei, în suprafață de 1.070 stj.p., conform schiței cadastrale.

În calitatea lui concomitentă de paroh local, vicarul foraneu împreună cu capelanul care i-a fost repartizat, folosesc „porțiunea canonică”. Aceasta se află situată, conform registrului cadastral – în parte, în hotarul Năsăudului și în parte, în fostele predii Lușca și Cârștii, cu următoarele suprafețe: ogoare – 18 jug 179 stj.p.; izlazuri – 15 jug. 392 stj.p.; pășuni – 6 jug. 360 stj.p.

Bisericii greco-catolice din Năsăud îi aparțin, pe lângă clădirea bisericii, de asemenea, cimitirul care este împrejmuit cu un zid de piatră și unde se află și o mică capelă din material solid.

Preotul greco-catolic este posesorul uzufructuar al unei locuințe erariale aflate sub nr. 7 nou/7 vechi, (fosta locuință a capelanului regimentului)

⁶ Pentru descrierea proprietăților localității, vezi și Protocolul ședinței comunității Năsăud din 18 decembrie 1871, la Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind mentalitatea grănicerească năsăudeană*, în „Studii și cercetări etnoculturale”, Bistrița, 13, 2008, pp. 381-383; descrierea diferitelor părți din intravilan, cu specificarea modului de cultivare pe larg și în *Poruncile Primăriei Năsăud 1863-1867* ediția a II – a revăzută și adăugită, (notă asupra ediției, studiu introductiv și transcrierea textului poruncilor de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), Năsăud, 2006, passim; descrierea părților de hotar, a munților și pășunilor alpine din extravilan și la Nestor Șimon, *Dicționar toponimic*, (volum îngrijit de Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu, Mircea Prahase), Cluj-Napoca, 2007, passim; Simion Retegan, *Satele năsădene la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 113-122.

împreună cu curtea și acareturile (dependințele) în suprafață de 133 stj.p., aflat sub numărul topografic 16 al registrului cadastral și alături de grădina învecinată, în suprafață de 284 stj.p., aflată sub nr. topografic 17.

În ce privește obligația întreținerii obiectelor ce se referă la biserica romano-catolică, înțelegând aici și locuința preotului, se va proceda prin separare la cele prescrise în următorul punct V al acestei sentințe, precum și la prevederile protocolului de cedare din 1 noiembrie 1861, protocol ce este adus în discuție în cadrul aceluiași punct.

În al V-lea rând: În baza punctului 14 al des citatului prea înalt rescript și în conformitate cu actul de cedare al drepturilor regale, redactat de către Direcțiunea financiară cercuală cesaro-crăiască Bistrița la intervenția Oficiolatlui districtual Năsăud la 1 noiembrie 1861, au fost deja cedate comunităților de pe Valea Rodeni drepturile de cârciumărit și veniturile ce rezultă din organizarea iarmaroacelor și a târgurilor săptămânale. Așadar aceste drepturi se cedează, în măsura în care o privesc și comunității Năsăud, cu angajamentul ca acele cheltuieli ale Văii Rodnei și a populației ei, care sunt acoperite de atunci din acele beneficii, respectiv din fondul de provente grăniceresc, să fie acoperite și pe viitor, tot din acele beneficii.

În baza aceluiași punct 14, Majestatea Sa Apostolică a binevoit să consimtă ca acele clădiri din Năsăud, împreună cu anexele aparținătoare lor, care au fost edificate din fondul de provente grăniceresc și care sunt întrebuițate în prezent în scopuri școlare, să fie utilizate și în viitor acelorași scopuri, pe lângă respectarea angajamentului mai sus menționat.

Aceste clădiri sunt următoarele:

a) fosta locuință a locotenentului-major, aflată sub nr. 308, împreună cu curtea și grajdul, în suprafață de 794 stj.p., aflată sub nr. topografic 638 și cu cele două grădini învecinate, în suprafață de 1.483 stj.p., aflate sub nr. topografic 639.

b) fosta locuință a căpitanului, aflată sub nr. 2, împreună cu ograda și grajdul, în suprafață de 439 stj.p., aflate sub nr. topografic 6; în această clădire se află adăpostită în prezent clasa a II-a a Școlii Normale, împreună cu grădina învecinată, în suprafață de 662 stj.p., aflată sub nr. topografic 7 și în fine:

c) clădirea școlii românești de fete, aflată sub nr. 43, împreună cu curtea și cu grajdul, în suprafață de 155 stj.p., sub nr. topografic 92, precum și grădina învecinată acestora, în suprafață de 732 stj.p., aflată sub nr. topografic 93.

În al VI-lea rând: Având în vedere că la cele două mori de măcinii existente în Năsăud în momentul desființării organizării grănicerești militare, situate pe Someș, nu se află în uz taxa de moară, conform contractelor de cumpărare date la Năsăud, la 12 decembrie 1808 și la 21 decembrie 1809, ele vor rămâne în continuare scutite de obligația achitării unei astfel de taxe, în sensul punctului 8 al prea înaltului rescript din 27 august 1861. Este vorba de așa-numita moară de sus, cu 6 pietre și de moara din jos, dotată cu 3 pietre.

În al VII-lea rând: În ce privește dreptul de pescuit, se mențin în uz acele raporturi care se aflau în vigoare la momentul desființării instituției

grănicerești, în baza căreia se află la dispoziția grănicerilor, conform protocolului comisiei de separare a terenurilor din 7 iulie 1853, coala 191 și conform protocolului comitetului de verificare din 10 februarie 1858, paragraful 52.

În al VIII-lea rând: Până la emiterea unei noi legi a vânătoriei, raporturile de această natură vor fi reglate ținându-se seama de prescripțiile de factură administrativă aflate în uz și referitor la dreptul de vânătoare.

În al IX-lea rând: Dreptul de măcelărit se suspendă.

În al X-lea rând: Conform menționatului prea înalt rescript din 27 august 1861, punctul 6, literele a și b, rămân în proprietatea erariului toate sesiile libere sau părți ale acestora, care la 22 ianuarie 1851 se aflau sub administrație militară, fie că ele vor fi fost sesii ale cadrelor militare, fie ale servanților. De asemenea, rămân în proprietatea erariului toate acele clădiri, inclusiv grădinile aparținătoare acestora, care au fost cedate administrației militare în calitate de clădiri erariale deja în timpul înființării graniței militare, sau toate acele clădiri care au fost edificate de atunci pe terenurile comunităților alodiale sau pe terenuri grănicerești pustii, pe costurile fondului de provente sau din alte surse financiare ale statului, sau care au fost cumpărate din banii fondului sau din alte resurse de stat și care nu au fost cedate definitiv unor persoane sau comunități. Astfel, următoarele entități se atribuie erariului ca proprietar, conform actului de predare din anul 1851 referitoare la predarea fostei circumscripții a Regimentului de graniță nr. II românesc către administrația civilă, notele L și T din categoria corespunzătoare și anume:

Ad. A. sesii libere, nu e cazul; în schimb:

Ad. B. 1. fostul pension⁷ distrus de foc, aflat sub nr. 1 nou/1 vechi, împreună cu ograda și cu clădirile auxiliare aflătoare aici, aflate în cadastru sub nr. topografic 3, în suprafață de 1.293 stj.p., apoi grădinile aparținătoare pensionului, aflate sub numărul topografic 2, în suprafață de 3 jug. 50 stj.p.; mai departe, fostul depozit cu unelte pentru stingerea focului aflat pe acest teren, precum și învecinata așa numita pepinieră pomicolă, aflate sub nr. topografic 4, în suprafață de 1.011 stj.p. și în fine, cele cinci ogoare și un izlaz, aflate în parcela de hotar Șesul din Sus, ce aparțin, de asemenea, acestei clădiri.

Aceste suprafețe arătore sunt:

- în primul rând, Răstoci, cu nr. topografic 674, în suprafață de 384 stj.p.;

- în al doilea rând: La hotar, cu nr. topografic 1.109, în suprafață de 557 stj.p.;

- în al treilea rând: La Glod, cu nr. topografic 1.304, în suprafață de 107 stj.p.;

- în al patrulea rând: Pe Cisteț, cu nr. topografic 1.552 și 1.553, fiecare în suprafață de 336 stj.p., incluzând fostul depozit de pulbere și clădirea aferentă a sentinelei, care a aparținut regimentului și mai apoi companiei și care edificii se află de asemenea, pe aceste terenuri;

Izlazul se află pe suprafața terenului Pe Cisteț, cu nr. topografic 1.493, în suprafață de 884 stj.p.

⁷ Institutul de creștere militar.

2. fosta locuință a procurorului militar⁸ aflată sub nr. 3 nou/3 vechi, împreună cu ograda și grajdul aflat acolo, în suprafață de 273 stj.p., cu nr. topografic 8, precum și grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 430 stj.p., cu nr. topografic 9.

3. fosta locuință a medicului regimentului, aflată sub nr. 4 nou/4 vechi, împreună cu ograda și grajdul aflat acolo, în suprafață de 322 stj.p., cu nr. topografic 10, precum și grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 416 stj.p., cu nr. topografic 11.

4. fosta locuință a contabilului-șef, aflată sub nr. 5 nou/5 vechi, împreună cu ograda și grajdul aflat acolo, în suprafață de 275 stj.p., cu nr. topografic 12, împreună cu grădina aparținătoare, în suprafață de 589 stj.p., cu nr. topografic 13.

5. fosta locuință a maiorului, aflată sub nr. 6 noi/6 vechi, împreună cu ograda și clădirile auxiliare, în suprafață de 453 stj.p., cu nr. topografic 14, precum și grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 306 stj.p., cu nr. topografic 15. Această clădire este folosită actualmente de către Oficiul Silvic cesaro-crăiesc.

6. fosta locuință a șefului de orchestră (capel-maistru), împreună cu ograda în suprafață de 165 stj.p., aflată sub nr. topografic 18, împreună cu grădina aparținătoare, în suprafață de 879 stj.p., aflată sub nr. topografic 19.

7. fosta clădire și curte a locuinței aghiotantului, aflată sub nr. 9, în suprafață de 144 stj.p., aflată sub nr. topografic 20, împreună cu grădina aferentă, în suprafață de 666 stj.p., sub nr. topografic 21.

8. fosta locuință a furierului, aflată sub nr. 23 nou/19 vechi, împreună cu ograda sa în suprafață de 68 stj.p., sun nr. topografic 48, precum și grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 493 stj.p., aflată sub nr. topografic 49.

9. fosta locuință a furierului, aflată sub nr. 24 nou/20 vechi, împreună cu ograda în suprafață de 52 stj.p., aflată sub nr. topografic 50, precum și grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 360 stj.p., aflată sub nr. topografic 51.

10. locuința măcelarului, aflată sub nr. 25 nou/21 vechi, precum și măcelăria propriu-zisă, împreună cu ograda și grajdul aflat acolo, în suprafață de 208 stj.p., aflat sub nr. topografic 52; apoi grădina aferentă, în suprafață de 270 stj.p., aflată sub nr. topografic 53 și, în fine, locul de sacrificare a măcelăriei, situată pe canalul morii și confecția din lemn de esență moale, sprijinită pe piloni din stejar.

11. fosta locuință a ajutorului inginerului constructor, aflată sub nr. 26 nou/22 vechi, împreună cu ograda și grajdul aflat acolo, în suprafață de 226 stânjeni, aflată sub nr. topografic 54 și 55, precum și grădina aferentă, în suprafață de 291 stj.p., aflată sub nr. topografic 56.

12. Hanul erarial aflat sub nr. 27 nou/23 vechi, împreună cu ograda precum și cu grajdul și cu șopru aflate acolo, în suprafață de 302 stj.p., aflat sub nr. topografic 57, alături de grădina aferentă, în suprafață de 237 stj.p., aflată sub nr. topografic 58.

⁸ Căpitan auditor, în limbajul din epocă.

13. fosta locuință a furierului, aflată sub nr. 37 nou/31 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 62 stj.p., aflată sub nr. topografic 80 și cu grădina aferentă, în suprafață de 856 stj.p., aflat sub nr. topografic 81.

14. fosta locuință a medicului-șef aflată sub nr. 38 nou/32 vechi, împreună cu ograda în suprafață de 71 stj.p. sub nr. topografic 82, alături de grădina aferentă, în suprafață de 1.580 stj.p., sub nr. topografic 83.

15. fosta locuință a medicului secund aflată sub nr. 39 nou/33 vechi, împreună cu ograda în suprafață de 192 stj.p., sub nr. topografic 84, alături de grădina aferentă, în suprafață de 1.244 stj.p., sub nr. topografic 85.

16. Locuința fostei moașe a regimentului împreună cu curtea, în suprafață de 109 stj.p., sub nr. topografic 86, alături de grădina aferentă, în suprafață de 834 stj.p., sub nr. topografic 87.

17. Locuința profesorului Școlii Normale, aflată sub nr. 41 nou/35 vechi împreună cu curtea în suprafață de 188 stj.p., sub nr. topografic 88, alături de grădina aferentă, în suprafață de 1.186 stj.p., sub nr. topografic 89.

18. fosta locuință a sublocotenentului aflată sub nr. 42 nou/36 vechi împreună cu curtea și cu grajdul aflat acolo, în suprafață de 1.299 stj.p., sub nr. topografic 91.

19. fosta locuință a rașchetatorului de podele aflată sub nr. 44 nou/33 vechi împreună cu curtea în suprafață de 136 stj.p., sub nr. topografic 94, alături de grădina aferentă în suprafață de 671 stj.p., sub nr. topografic 95.

20. fosta locuință a furierului aflată sub nr. 45 nou/39 vechi împreună cu curtea în suprafață de 135 stj.p., sub nr. topografic 96, alături de grădina aferentă, în suprafață de 456 stj.p., sub nr. topografic 97.

21. Grădina în suprafață de 765 stj.p. sub nr. topografic 98, folosită de fostul paznic forestier călare, situată între locuința mai sus amintită și clădirea vicariatului.

22. fosta locuință a paznicului forestier călare aflată sub nr. 300 nou/231 vechi împreună cu curtea în suprafață de 192 stj.p., sub nr. topografic 622, alături de grădina aferentă, în suprafață de 424 stj.p., sub nr. topografic 623.

23. fosta locuință a maistrului zidar, aflată sub nr. 301 nou/232 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 141 stj.p., sub nr. topografic 624 și cu grădina aferentă, în suprafață de 176 stj.p., sub nr. topografic 625.

24. fosta locuință a furierului, aflată sub nr. 303 nou/234 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 439 stj.p., sub nr. topografic 628, alături de grădina aferentă, în suprafață de 274 stj.p., sub nr. topografic 629.

25. fosta locuință a ofițerului magazioner, aflată sub nr. 305 nou/235 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 70 stj.p., sub nr. topografic 632 și grădina aferentă, în suprafață de 296 stj.p., sub nr. topografic 633.

26. Locuința învățătorului Școlii Normale, aflată sub nr. 306 nou/236 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 129 stj.p., sub nr. topografic 634, alături de grădina aferentă, în suprafață de 340 stj.p., sub nr. topografic 635.

27. fosta locuință a furierului, aflată sub nr. 307 nou/237 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 113 stj.p., sub nr. topografic 636, alături de grădina aferentă, în suprafață de 508 stj.p., sub nr. topografic 637.

28. fosta locuință a colonelului, aflată sub nr. 309 nou/239 vechi împreună cu curtea și cu grajdul, șurile, pivnița și fântâna aflate acolo, în suprafață de 1.314 stj.p., sub nr. topografic 641, alături de grădina aferentă, în suprafață de 1 jug. 721 stj.p., sub nr. topografic 642.

29. fostul local al gărzii și clădirea închisorii, aflate sub nr. 310 nou/240 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 742 stj.p., sub nr. topografic 643, alături de izlazul aferent, situat înaintea clădirii, în suprafață de 850 stj.p., sub nr. topografic 644.

30. fosta locuință a armurierului regimentului, aflată sub nr. 278 nou/211 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 280 stj.p., sub nr. topografic 655, cu grădinile învecinate alocate armurierului, toboșarului regimentului și capelanului regimentului, alături de varniță și terenul aferent acestuia, toate în suprafață de 1.462 stj.p., sub nr. topografic 656.

31. fostul depozit al materialelor de construcții și al echipamentului de infanterie, în suprafață de 580 stj.p., sub nr. topografic 657.

32. așa numitul câmp de instrucție al regimentului⁹, în suprafață de 6 jug. 1.222 stj.p., împreună cu fostul depozit de materiale de construcții al regimentului construit acolo, sub nr. topografic 654.

33. Casa aflată sub nr. 311 nou/42 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 209 stj.p., sub nr. topografic 645, alături de grădina aferentă în suprafață de 1.171 stj.p., sub nr. topografic 647. Toate cele menționate alcătuiau împreună fostul poligon de tragere.

34. fosta gheretă a santinei pentru paza podului construită din lemn cu fundație zidită, fără alte dependențe, situată lângă podul peste Someș.

35. În fine, în ceea ce privește fosta locuință a capelanului regimentului, aflată sub nr. 7 nou/vechi împreună cu grădina care au fost, de asemenea, reținute de către erariu, raportarea se va face la prevederile punctului IV al prezentei sentințe.

Este de la sine înțeles faptul că erariul, în calitatea lui de proprietar finciar în cadrul comunității, în privința dreptului de utilizare comună a terenurilor comunității, a pădurilor, a pășunilor alpine, etc., își păstrează toate acele drepturi care revin în mod separat, fiecărui membru al comunității și fiecărui proprietar finciar.

În al XI-lea rând: În schimb, în conformitate cu punctele 14 și 4 a mult menționatului prea înalt rescript, casa comunală existentă în Năsăud, construită din resursele comunității, aflată sub nr. 35 nou și în care în prezent se află adăpostită școala comunală, rămâne în continuare în proprietatea comunității Năsăud, împreună cu grădina aferentă, în suprafață de 371 stj.p.

În ce privește petițiile din 5 mai 1862, sub nr. 273 și 286, înmânate de către reprezentanții comunității districtuale Năsăud referitoare la cedarea unor clădiri erariale pentru a fi utilizate ca locuințe pentru învățători; apoi în ce privește cele două petiții din 12 iunie, sub nr. 316 și 317, înaintate de către reprezentanții târgului Năsăud, referitoare la cedarea fostei locuințe a

⁹ Cunoscut sub numele de Lager.

furierului, aflată sub nr. 45 nou împreună cu grădina aferentă, a unei a doua grădini situate între locuința furierului și reședința vicarială și a fostei locuințe erariale a paznicului pădurii călare, aflată sub nr. 300 nou împreună cu grădina, în scopul clădirii unei locuințe pentru capelanul greco-catolic și a unei școli comunale și, în fine, în ce privește cedarea poligonului de tragere împreună cu clădirile aflate acolo în scopul măririi suprafeței localității și pentru înfrumusețarea localității, acestea vor fi înaintate înaltelor autorități centrale, în conformitate cu punctul 6 al instrucțiunilor oficiale ale autorităților superioare date comisiei. Petenții sunt invitați să aștepte decizia luată de înaltul for.

În cazul în care comunitatea se consideră neîndreptățită într-o privință sau alta de prevederile acestei sentințe, îi este dată posibilitatea de a-și depune recursul la înalta regească Cancelarie Aulică a Transilvaniei prin intermediul acestei comisii, într-un termen limitat la șase săptămâni, care curg începând cu ziua remiterii sentinței către cei interesați.

De la Comisia cesaro-crăiască de regulare a proprietății,
Năsăud, la 26 iunie 1862.

Pöck, m.p.; General-maior

A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 278, f. 1-8.

5. 1862, august 18 – Năsăud.

Recursul localității Năsăud împotriva sentinței emise de Comisia regatoare de proprietate.

Înaltă Cancelarie Aulică Transilvană

Prin sentința nr. 76, din 26 iunie 1862, alăturată în copie, a prea onorabilei Comisii cezaro-regești regatoare de proprietate înființată în districtul fostului Regiment II român, 17 grăniceresc, comunicată la 15 iulie 1862, comuna târg Năsăud se găsește îndreptățită și se vede obligată să înainteze în cele ce urmează recursul împotriva sentinței în general și apoi, împotriva punctelor speciale ale acesteia.

Prea onorabila Comisie cezaro-regească regatoare de proprietate a creat sentința doar pe baza prea înaltului rescript al Majestății Sale cezaro-regești apostolice din 27 august 1861 și pe baza instrucțiunii emise din partea înaltei Cancelarii Aulice Transilvănene și a înaltului minister de Finanțe cezaro-regesc, adică cu obligativitatea aplicării unui ordin sau comunicare a acestuia, ceea ce comunei-târg îi era deja cunoscut din prea înaltul rescript pe calea autorităților superioare și ca urmare, nu era necesară și o sentință.

O sentință trebuie însă să se bazeze pe o cercetare temeinică prealabilă, pe o audiere a comunelor, care justifică și lămurește pretențiile de drept ale ambelor părți – deci a pretențiilor înaltului erariu asupra obiectelor conținute în prea înaltul rescript – comune împotriva cărora se hotărăște o sentință ce se referă la bunăstarea lor materială și, pe convingerea despre ceea ce este drept și nedrept; aici însă, prea onorabila comisie și-a dat silința să îngrădească audierea comunelor în legătură cu pretențiile înaltului erariu asupra clădirilor ridicate din fondul de provente, asupra sesiunilor vacante și asupra așa-numiților

munți revendicați, și a împiedicat cu fiecare ocazie să se facă – cel puțin superficial – vizibile pretențiile comunelor referitor la obiectele numite și să le aducă spre mai înalta părere și, prin aceasta a nesocotit misiunea încredințată ei, de a reglementa definitive drepturile de proprietate.

Prea înaltul rescript al Majestății Sale apostolice cezaro-regești – chiar dacă la prima vedere poate părea că o abatere de la hotărârile conținute în acesta nici nu poate fi concepută – totuși, după părerea noastră, printr-o interpretare mai largă, a lăsat spațiu de manevră, astfel încât prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate, conform paragrafelor amintite 6 și 7, să poată aplica principiile stabilite prin prea înaltul rescript imperial din 27 august 1861 pe cazuri individuale și ca urmare, a fost transferată și asupra cercetării deja efectuare sau asupra cercetării ce urmează a fi efectuată.

După ce, ca urmare a instrucțiunii autorităților superioare a fost emis recursul împotriva sentinței prea onorabilei Comisii cezaro-regești regulatoare de proprietate, tocmai prin aceasta a fost deschis drumul spre modificarea unor hotărâri superioare clar expuse, cât mai favorabile, ce se abat de la sentință, cu toate că în prea înaltul rescript au fost stabilite anumite principii pentru regulare, care nu ar fi atât de obligatorii de îndeplinit, încât o abatere nu ar fi în nici un caz permisă, deoarece în cel mai rău caz, un recurs ar fi fără nici un efect și ar fi doar o simplă formalitate.

Această părere a comunei nu este lipsită de motivare, deoarece dacă prea înaltul rescript al Majestății Sale apostolice cezaro-regești este hotărâtor pentru misiunea prea onorabilei Comisii cezaro-regești regulatoare de proprietate – și anume că de la acesta nu e voie în nici un caz să se abată – logic, este hotărâtoare pentru autoritățile superioare și cele din urmă ar fi astfel obligate să confirme sentința înaltei Comisii regulatoare de proprietate.

Însă, chiar din înalta instrucțiune administrativă este dovedit că autoritățile superioare nu privesc prea înaltul rescript ca fiind hotărâtor, deoarece în caz contrar, au evitat logic să ordone la punctele b, 4 și 1b4 et 5 în dezacord cu prea înaltul rescript referitor la munții revendicați, la nepredarea munților revendicați în Valea Rodnei în proprietatea neîngrădită și păstrarea status-quo-ului referitor la toți acei munți fără deosebire, în timp ce prea înaltul rescript cuprinde în principiile stabilite la paragrafele 13 și 14, cum că acei munți revendicați, referitor la care nu este în negociere nici o pretenție privată din partea unei terțe persoane, sunt de predat în posesiunea comunelor în cauză.

Printre principiile ce au fost stabilite în prea înaltul rescript, acela care atribuie necondiționat prea înaltului erariu posesiunea clădirilor ridicate prin provente ar fi fost cel mai în măsură să trezească la comune dorința pentru o cercetare aprofundată a condițiilor de drept existente înainte și după militarizare, referitor la terenuri și la drepturile comunale.

În această relație, reprezentanții întregii populații au înmănat Majestății Sale apostolice cezaro-regești încă la 10 decembrie 1860 – deci înainte de prea înaltul decret din 27 august 1861 – o petiție prea supusă și în același timp, au înmănat domnului reprezentant al secțiunii de justiție Conrad, o pro-memoria, rezultatul conferinței ce a avut loc la înaltul minister cezaro-regesc de Finanțe

cu reprezentanții despre subiect, respectiv în principal, despre înființarea fondului de provenite.

Prin înaltul decret al ministerului de Finanțe din 8 octombrie 1861, nr. 46.255/488, i-au fost înmânate Direcției cezaro-regești de Finanțe Transilvănene extrase din amintitele două documente, cu misiunea de a-și procura confirmarea referitor la declarațiile conținute în acestea despre sume importante, care în parte, au fost câștigate de către înaintașii noștri, în parte, le-au fost socotite acestora ca bunuri, și care ar fi curs în fondul de provenite.

Direcția Financiară cezaro-regească a transferat cu adresa oficială nr. 2.626 din 18 februarie 1862 acest obiect prea onorabilei Comisii cezaro-regești reguloare de proprietate care astfel, prin intermediul Oficiolatlui districtual de aici a cerut de la reprezentanții comunelor lămuriri mai îndeaproape despre scopul acestei petiții, comunicate numai în extras și prezentarea mijloacelor doveditoare necesare.

Reprezentanții comunelor nu au omis astfel să înmâneze Comisiei cezaro-regești reguloare de proprietate, la 15 mai 1862, sub nr. 279, întreaga cerere a Majestății Sale, alături de pro-memoria, cu rugămintea să țină cont de dificultățile procurării documentelor necesare pentru obținerea certitudinii dorite din partea înaltului minister cezaro-regesc de Finanțe – ce trebuie să se găsească în arhiva Comandamentului general; aceasta cu atât mai mult, cu cât la o cerere administrativă a Oficiolatlui districtual de aici, nr. 661 din 23 martie 1862 către Înaltul Comandament General Cezaro-Regesc Transilvănean, pentru comunicarea mai multor documente referitoare la condiții de proprietate în districtul fostului regiment, autoritățile superioare, prin decretul nr. 2.001 din 7 aprilie 1862, partea a 4-a, au respins căutarea și comunicarea acestor documente; de asemenea, prea onorabila Comisie cezaro-regească reguloare de proprietate, în comunicarea făcută în legătura cu aceasta Oficiolatlui districtual, nr. 4 din 15 aprilie 1862 privind ridicarea actelor necesare, a luat asupra sa asigurarea privind acest obiect, și de aceea, să vrea să rezolve misiunea atribuită, conform indicațiilor respectivei instrucțiuni.

Din aceasta reiese cu siguranță că cercetarea îndelungată și pătrunzătoare, condusă de către înaltul minister cezaro-regesc de Finanțe, în prezența reprezentanților comunelor, pentru o verificare mai îndeaproape a faptelor, acele ordine le-a deformat, fapt care ar folosi prea onorabilei Comisii cezaro-regești reguloare de proprietate pentru a hotărî sentința alăturată și pentru ca astfel, să nu poată fi decisă în urma cercetării temeinice a afirmațiilor făcute de către reprezentanții comunelor.

După ce acum reprezentanții comunelor nu au fost înștiințați, de la petiția lor nr. 279 din 15 mai 1862, nici despre o cercetare, nici despre vreun rezultat; deoarece mai departe, reprezentanții comunelor nu au fost înștiințați pentru strângerea actelor necesare din arhivele în cauză, nici nu au fost somați pentru strângerea anumitor mijloace doveditoare ce par necesare pentru prea onorabila Comisie cezaro-regească reguloare de proprietate; deoarece nici nu au fost audiați despre rugămințile și cerințele stabilite, nici nu au fost convingși despre imposibilitatea de a menține afirmațiile lor, astfel că, comuna care a

împuternicit reprezentanți în numele ei, crede că prin crearea unei sentințe nu poate fi justificată, înainte de soluționarea plângerilor referitoare la natura fondului de proveniență și a drepturilor de posesiune ce decurg de aici asupra clădirilor ridicate pe terenurile comunei sau pe terenuri private doar în scopul fostului institut militar grăniceresc în Transilvania; în același timp, trebuie să se aibă în vedere două principii de drept: 1. cum că clădirile care au fost ridicate pe terenuri străine, conform legilor civile sunt atribuite proprietarului posesiunii; 2. statul posedă – cei drept – dreptul de a constrânge posesorul pentru cedarea posesiunii în schimbul unei despăgubiri în anumite cazuri, însă despăgubirea va trebui să fie acoperită din visteria statului, nu din proveniență, a căror natură de drept apare îndoielnică în soluționarea problemei aduse în discuție.

Din acest motiv, precum și cu considerație asupra punctului 3 din prea înaltul rescript al Majestății Sale apostolice cezaro-regești, precum și al punctului 3 al instrucțiunii de la autoritățile superioare – conform cărora acele comune, care înainte de includerea lor în sistemul unuia dintre cele două regimente grănicerești române au fost în afara statutului de supuse și ale căror locuitori se numărau printre cei ai clasei de libertini, trebuie să revină în exercitarea acelor drepturi comunale care le reveneau înainte de militarizare și referitor la care prea onorabila Comisie cearo-regească regulatoare de proprietate a avut drept obligație folosirea operatului Comisiei cezaro-regești segregatoare de posesiune – comuna, care înainte de militarizare, așa cum s-a dovedit, a fost una liberă – potrivit și cu prea înaltul rescript, punctual 14, în special prin restituirea decisă numai proprietarilor nobili de terenuri și a drepturilor de regal ce revin doar comunelor libere – și este recunoscută ca atare, precum și prin documente legale se recunoaște poziția cetățenească liberă, egală cu a locuitorilor orașului Bistrița și este în măsură să o dovedească, roagă în cel mai adânc respect, ca Înalta Cancelarie Aulică Transilvăneană, ca urmare a recursului nostru motivat, nr. 76 din 26 iunie 1862, să binevoiască a anula sentința emisă de către prea onorabila Comisie cezaro-regească și să ordone o nouă și temeinică cercetare.

Comuna cerând aceasta, recurează mai departe:

a. împotriva sentinței în care referitor la lăzuirile, pășunile și așa-numitele poieni aflate pe teren împădurit, reglementarea proprietății trebuie să fie făcută conform cerințelor de protecție a pădurilor, din motivul că 1. fraza dispusă îndoielnic și imprecis, îndreptățită la o dublă interpretare, cum că reglementarea proprietății este rezervată, îi anulează comunei drumul de a se proteja, apăra și de a recura împotriva unor posibile hotărâri secrete; 2. pentru că, urmare a punctului 14 al prea înaltului rescript și a paragrafului 4 al înaltei instrucțiuni, comunelor Văii Rodnei trebuie să li se predea în proprietatea lor neîngrădită toate terenurile – nu numi după limbajul și contextul prea înaltei hotărâri, ci chiar după prevederile de la punctul 4, aliniatul a și punctul 6, aliniatul c și aliniatele 6 și 4 ale instrucțiunii – incluzând toate pășunile alpine și munții de pășunat, drept urmare întreaga întindere a teritoriului lor, cu obligația respectării reglementărilor stabilite prin legi silvice pentru menținerea și protejarea pădurilor; ca urmare, dacă dreptul de posesiune

atribuit referitor la lăzuirile, pășunile și golurile de pădure se va vrea să devină adevăr, aceste principii stabilite general, pot să privească numai acele comune unde pădurile vor rămâne ca alodiu erariului, deoarece expresia „proprietate neîngrădită” nu permite nici o restrângere și nici o anulare a proprietății.

Comuna - târg Năsăud se vede obligată să recureze și împotriva expresiei folosite la aliniatul 3 al sentinței „proprietate neîngrădită”, deoarece cu toate că proprietatea neîngrădită este aproape de posesiune, condițiile de drept nu sunt egale în urmările lor.

Făcând abstracție că Năsăudul, după punctele 3 și 14 ale prea înaltei hotărâri - fiind o comună liberă înainte de militarizare, în exercitarea tuturor drepturilor comunale care îi reveneau de drept înainte de militarizare, ca urmare, ar trebui să îi revină și dreptul de posesiune asupra terenurilor, așa după cum: a. înalta Cămară Aulică Transilvăneană a afirmat prin deducția nr. 248 din 18 februarie 1764, aici alăturată; b. prin memoriul din 27 august 1862, urmare a punctului 4, aliniatele a și b, chiar și acele comune supuse înainte de militarizare au obținut posesiunea fostelor terenuri comunale și chiar și posesiunea terenurilor alodiale aflate în proprietatea lor și lăsate doar spre folosință sub administrația militară, și ca urmare, locuitorii Văii Rodnei, ale căror condiții de drept au fost cu totul diferite de cele ale comunelor supuse, posedă dreptul de a obține mai mult, însă nu mai puțin, astfel că, comuna târg arată toate acestea, rugând respectuos următoarele:

1. Reprezentanții tuturor comunelor Văii Rodnei au predat comisiei cezaro-regești segregatoare de posesiune reunite în anul 1853 documente scrise care ar trebui să folosească ca și principiu de bază pentru sentința actualei Comisii reglementare de proprietate stabilite de către autoritățile superioare.

Aceste documente aduc dovada de netăgăduit a fostului nostru statut ca și comună liberă, nu numai referitor la persoane ci și la terenuri.

Rezultatul dovezilor prezentate de noi a fost că Majestatea Sa apostolică cezaro-regească, animată de blândețea înăscută a inimii și de stăruința permanentă în cauza dreaptă - că acelor locuitori ai Văii Rodnei, prin fosta lor autoritate publică, respectiv magistratul bistrițean, le-au fost cauzate nedreptăți strigătoare la cer - în cea mai mare parte a căutat prea milostiv să recunoască.

2. Comuna - târg Năsăud dovedește mai departe prin copiile autentificate ce stau la dispoziția prea onorabilei Comisii cezaro-regești reglementare de proprietate - copii ale tabelelor de taxe ale anului 1750 semnate de către foștii contemporani bistrițeni, deci autentice, acte în original care pentru noi însă sunt inaccesibile - că comuna a posedat înainte de militarizare pădurile aflate pe teritoriul hotarului său: dovada o face cu tablele de taxe ale comunelor Ilva, Leșu, Maieru, Rodna, Sângeorz, Feldru, Văraș, Rebra Mare, Rebrășoara, Hordou, Telciu, Mocod, Mititei, Runc, Zagra, Poieni, Găureni, Suplai, Bichigiu, Salva, Sântioana, Mărișelu, comune care împreună au format așa-numitul Districtum Valachorum Bistricensis și care au aparținut Văii Rodnei.

Că în comunele supuse au exercitat numai dreptul la jiruit ce revenea moșierilor, mai departe, că membrii comunei au putut să câștige și să cedeze nu numai pământul lor, prin contract de căsătorie, donație, drept de moștenire,

cumpărare și vânzare; ca și consecință, pe baza titlului de drept, prin care dreptul de posesiune după legile civile este câștigat și care revenea numai comunelor libere; că magistratul bistrițean în comuna Năsăud nu a posedat nici un teren și ca urmare nu a putut ceda nimic înaltului erariu militar ca și posesiune.

3. Din privilegiul lui Rackoczi, datat Alba Iulia, la 22 mai 1639 – care servește până în timpurile cele mai noi ca și principiu de bază la reambularea graniței între Ardeal și Maramureșul învecinat – reiese de netăgăduit că și locuitorii Văii Rodnei au avut dreptul de posesiune de secole referitor la toate pășunile alpine și munții de pășunat.

Contrar susținerii că aceste favoruri au privit minerii care erau la acea vreme stabiliți în Valea Rodnei, germani și unguri, se poate dovedi că la vremea principelui Rackozsi, precum și cu secole mai devreme, Valea Rodnei a fost locuită numai de către români, cu excepția neînsemnată în târgușorul Rodna Veche – din cauza mineritului practicat acolo, care însă în secolul XV a fost abandonat total, – și ridicarea întregii Văi a Rodnei este de mulțumit în parte, celor mai importante privilegii sub regele Mathias.

4. Condiția feudă militară realizată în Valea Rodnei în perioada militarizării de către autoritățile superioare numai în scopul serviciului militar a limitat, cei drept, dreptul de posesiune complet de până atunci; însă cât de puțin le-a fost posibil acelor legi, la fel de puțin a anulat comunelor această condiție dreptul de posesiune.

Aceasta, deoarece nu numai ca urmare a paragrafului 14 al regulamentului de înființare, datat 12 noiembrie 1766, dreptul de moștenire a celor în drept prin moștenitori legali și testamentari, urma să fie menținut valabil cu referire la pământuri, ci și datorită faptului că comunele grănicerești, prin nenumăratele reclamații au obținut din partea Cancelariei Aulice cezaro-regești de atunci și în baza principiilor de bază stabilite de către Comandamentul General cezaro-regesc – în special într-o reglementare preluată ca și normă din anul 1808 – declararea ca și posesori de folosință și moștenitori ai pământurilor lor.

Posesiunea de folosință cu toate că este incompletă, rămâne totuși o posesiune, prin care posesorul poate să dispună și să administreze numai posesiunea de folosință, în schimb proprietarul este atât de neîngrădit în proprietatea sa, încât trebuie să se aștepte mereu la un adversar ca și posesor.

După ce, o dată cu dizolvarea Institutului militar grăniceresc drepturile populației nu mai sunt apreciate după condițiile de pământ, acestea nemaifiind restrânse, ci luând în considerație condițiile de drept de dinainte și după dizolvarea graniței în toată monarhia, a putut numai să fie extins, și comunele după ridicarea feudei militare, au trecut din nou la fostele condiții, prin urmare, atât referitor la persoane cât și la pământuri, ca și oameni liberi; de aceea noi rugăm ca obiectele din interiorul și din exteriorul teritoriului hotarului, conținute în sentință la punctul III, respectiv terenuri comunale, păduri și munți, să nu ne fie atribuite ca și posesiune ci ca și proprietate, și expresia folosite de către prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate: „deja la dizolvarea graniței, terenurile arabile comunale, pășuni comunale și pășuni

posedate, de asemenea, pddările și munții folosiți” prin care expresie este deschis drumul eventualilor adversari ai noștri de a ridica pretenții – și pe baza căreia dreptul de posesiune, cu considerație asupra formei și conținutului predării, respectiv în proprietate neîngrădită, după conceptele juridice ale legilor civile austriece, la înființarea cărții funciare poate să fie întăbulat – să binevoiască să o anuleze.

Așa cum în fine, comuna-târg înaintează protest împotriva afirmației greșite, cum că teritoriul nostru din Lușca Cârști ar fi fost socotit de către Comisia cezaro-regească segregatoare de proprietate ca un praedium¹⁰, cu atât mai mult cu cât reprezentanții de atunci ai comunelor, prin predarea unui document original, care trebuie să fie alăturat operatelor, au dat explicații că pe terenurile noastre aflate în posesie nu poate exista nici un praedium; în cazul în care magistratul bistrițean la vremea cesiunii ar fi desemnat acest teritoriu împădurit cu numele de praedium, aceasta nu o dovedește de loc, deoarece comuna nici atunci, nici actualmente, dacă ar fi fost întrebată dacă recunoaște Lușca Cârști ca un fost praedium, nu ar fi făcut-o, iar magistratul nu a dovedit nici un titlu de drept valabil.

Cu atât mai mult comuna trebuie să recureze împotriva acestei părți a sentinței, deoarece prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate în contextul de mai departe, sub numărul IV, pagina 8, a mers și mai departe și fără nici o motivare a declarat terenul nostru de la Lușca Cârști, sigur ca un fost praedium și prin aceasta, i-a dat ocazia apărătorului fiscului imperial de a obține puncte de reper în a putea combate trecutul nostru istoric cu și mai multă energie.

Comuna recurează mai departe:

6. Împotriva sentinței referitor la muntele Saca, deoarece acea parte a muntelui care conform contractului datat 30 noiembrie 1806 și 30 aprilie 1839, a fost folosit de către mineri în schimbul arende, nu este în nici un caz Crăciunelul, ci spre vest, aceasta însemnând: pe malul drept al pâraului Izvorul Băilor întregul traseu spre nord, până la Izvorul Roșu și spre sud, până la Dealul Căpățânilor; la muntele nostru Saca aparține și Crăciunelul, care se întinde de la malul stâng al Izvorului Băilor spre est și în spațiul minier sunt cuprinse părți de pădure de la mai mulți munți, respectiv Saca, Beneș, Cișa, Corongiș, Gaura și Curățelu; din această cauză comuna găsește un motiv pentru recurs și atunci când prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate, la audierea comunei Rodna Veche, în al cărei hotar se afla mina, a omis regularea definitivă a proprietății și a drepturilor de folosință pentru erariul montan, deci și comuna Năsăud a fost citată la fel de puțin pentru reprezentare ca și reprezentanții tuturor comunelor, care au avut dreptul să fie ascultați asupra conținutului contractului cu pretențiile lor.

Sentința prea onorabilei Comisii cazar-regești regulatoare de proprietate, punctul V, în legătură cu școlile, nu este în nici un caz întemeiată, deoarece Majestatea Sa apostolică cezaro-regească a binevoit să hotărască în prea înaltul

¹⁰ Aici, cu sensul de loc pustiu, teren necultivat.

rescript ca acele clădiri folosite în scopuri de învățământ trebuie să rămână și mai departe, cu aceeași folosință.

Dacă, per analogiam, prea înalta hotărâre ar fi sunat: „clădirile folosite înainte în scopuri militare vor fi folosite mai departe în aceleași scopuri, sau într-un alt scop”, atunci desigur că s-ar înțelege cazarmile, casele de depozit, însă și toate locuințele ofițerilor și a partidelor, ale căror ocupanți aparțin statutului corpului de trupe, de aceea printre clădirile folosite în scopuri de învățământ ar trebui să fie înțelese pe drept, alături de clădirile școlilor în sine și locuințele învățătorilor – care la data de 27 august 1861 au fost folosite în scopuri de învățământ, precum de exemplu, la biserica romano-catolică a fost înțeleasă de către prea onorabila Comisie regulatoare de proprietate și locuința preotului, fără ca în prea înaltul rescript să fie făcută nici cea mai mică mențiune în acest sens.

Majestatea Sa apostolica cezaro-regească a binevoit să se folosească de expresia „scopuri de învățământ” pentru ca înalta Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate să aibă o bază, să aplice intențiile părintești, respectiv mulțumirea poporului de grăniceri și perfecționarea sa, conform modului de dinainte de administrația militară.

Imposibil însă ca Majestatea Sa apostolică cezaro-regească să ni fi avut în vedere numai cele trei școli, deoarece acestea, fără personal de învățământ, nu ar fi avut nici un scop iar învățătorii nu ar fi putut subzista fără locuințele și grădinile lăsate lor.

Majestatea Sa apostolica cezaro-regească și-ar putea păstra atât clădirile folosite până acum ca școli cât și cele predate ca fiind erariale, dar tocmai că acest lucru nu s-a întâmplat, ne demonstrează nobila intenție a prea înaltului.

Prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate însă, fiind de părere că a recunoscut și înțeles nobila intenție a Majestății Sale apostolice cezaro-regești – cu toate că nu i s-a indicat de a preda clădiri de școli sau alte clădiri folosite în scopuri de învățământ – s-a considerat ca fiind competentă referitor la interpretarea prea înaltului rescript, fără a cere o prea înaltă părere, care să risipească orice dubii; a ales baza înzestrată după placul ei și după părerea noastră, necorespunzător intențiilor binevoitoare ale Majestății Sale apostolice cezaro-regești, iar logica punctului de vedere, care pentru noi ar fi avut drept urmare un rezultat favorabil, la fel a fost ocolită, ca și expunerea corectă gramatical; comisia a dat comunei-târg trei clădiri de școli fără să le treacă în posesiunea noastră, în timp ce ne obligă să suportăm ridicarea clădirilor și eventualele reparații din fondurile noastre, ceea ce Majestatea Sa apostolica cezaro-regească binevoiască a vrut să ne predea nouă.

Aici, în ceea ce privește aceasta parte a sentinței, comuna trebuie să se plângă mai departe.

Așa cum nu i-a putut fi cunoscut prea onorabilei Comisii cezaro-regești regulatoare de proprietate, clădirile cedate în scopuri de învățământ se află, cei drept, în localitatea Năsăud, în schimb, dreptul de a folosi aceste școli – unul comun tuturor celor 44 de localități ale fostului district al regimentului, deci nu numai a Văii Rodnei, ci și acelor comune care se găsesc în fostul dominium al

Bărgăului, apoi pe Mureș și pe Șieu – nu pot nici comunele, nici comuna târg Năsăud să le preia în concreto, nici comuna Năsăud să se bazeze în comun cu sentințele tuturor comunelor, nici de regulă, să recureze împotriva acestora, deoarece și recursul ar putea fi numai comun pentru aceste clădiri, respectiv cele trei școli atribuite și după părerea noastră, locuințele învățătorilor;

Comuna însă este obligată să recureze, deoarece Comisia cezaro-regească reguloare de proprietate în sentințele de dinainte pentru mai multe comune, referitor la clădirile atribuite în scopuri de învățământ s-a bazat pe sentința pentru Năsăud, ori aceasta a fost emisă abia după ce pentru comunele de mai sus termenul recursului aproape a expirat și drept urmare, aceste comune au fost puse în afara posibilității de a recura împotriva sentinței referitor la școli, deoarece lor nu le-a fost cunoscut conținutul.

Mai departe, comuna-târg Năsăud trebuie să se plângă în legătură cu faptul că menținerea și paza podului – lucrare de artă – de pe drumul principal de comunicații de la Năsăud, de peste Someș – alături de căsuța paznicului, ridicată din fondul comun de provente, au fost trecute deja de la începutul administrației civile, brevi-manu, comunei Năsăud .

În schimb, înaltul erariu de finanțe a amânat să plătească din 1851 sumele pentru reparațiile necesare ce vor fi de făcut din proventele ce au fost în administrația sa.

E drept, comuna-târg Năsăud nu ar preda acest pod ca și posesiune, însă îngrijirea i-a fost impusă, deoarece un pod de artă atât de costisitor nu apare ca fiind oportun să fie lăsat fără pază.

Pentru predarea formală în posesiunea comunei, Comisia cezaro-regească reguloare de proprietate nu a făcut nici un pas de negociere; acest pod are nevoie de reparații, pe care autoritățile cezaro-regești financiare refuză să le plătească din proventele adunate din 1851 încoace, în schimb căsuța paznicului o păstrează pentru erariu, în loc să atribuie înapoi comunelor – care au construit împreună acest pod și clădirile școlilor – acest pod împreună cu casa paznicului

Comunitatea năsăudeană este reprezentată de Comisia de administrare a fondurilor școlare, aprobată de autoritățile superioare și deci aceasta din urmă ar fi fost cea căreia să i se înmâneze sentința referitoare la clădirile școlilor și a podului de artă.

În prea înaltul rescript obligațiile sunt cedate astfel încât spezele plătite pentru Valea Rodnei și populația sa din veniturile, respectiv din fondul de provente, nu vor mai fi plătite de acum încolo, și așa prevedea și sentința.

În timpul existenței regimentului, toate veniturile au curs, fără considerație asupra condițiilor de drept existente înainte de militarizare, în casa de provente, din care drept au fost plătite și spezele pentru clădirile școlilor, locuințele învățătorilor și podurile principale.

După ce comunele Văii Rodnei, apoi Mărișelu și Sântioana au primit drepturile de regal sau alodiale – în timp ce în celelalte 15 comune drepturile de crâșmarit și de morărit sunt rezervate erariului – este posibil ca, după ce clădirile ce servesc în scopuri de învățământ, fie ele școlile sau locuințele

învățătorilor, să fie date spre folos și întrebuințare tuturor comunelor, deoarece Valea Rodnei nu poate să plătească singură toate speșele.

Prea onorabila Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate ar fi trebuit de aceea, să hotărască și în legătură cu acest important subiect, și după ce fondul din care ar trebui acoperite speșele – respectiv partea dedicată fondului școlar de la fiecare comună din drepturile ei alodiale speciale – stă sub administrarea Comisiei fondului școlar, din acest motiv sentința ar trebui să fie remisă reprezentanților tuturor comunelor, deoarece comuna-târg Năsăud nu este îndreptățită să adauge despre această sentință ceva referitor la folosirea fondului și Comisia de administrare a fondului școlar, pe de alta parte, nu este în postură să recureze împotriva unei sentințe ce se referă la toate comunele, care nu a fost remisă decât unora dintre acestea, deoarece nu i-a parvenit așa ceva.

Comuna-târg recurează mai departe:

c. Ad punctele IV și V împotriva sentinței, care din cauza întreținerii obiectelor ce privesc biserica romano-catolică incluzând locuința preotului, se bazează pe punctul 14 al prea înaltului rescript din 27 august 1861, unde se arată cum că, clădirile de provenite folosite actualmente în scopuri de învățământ, trebuie să rămână și pe mai departe cu aceeași folosință.

Întreținerea bisericii romano-catolice și a anexelor ce aparțin de locuința preotului a fost inițial atribuită din partea Comisiei cezaro-regești regulatoare de proprietate a comunei-târg Năsăud fondului de provenite, cu toate că, comuna-târg Năsăud printre fosta populație grănicerească nu număra între membrii săi nici un locuitor de religie catolică, în schimb locuința preotului, sub B. 16,18,19 și 26 a fost reținută pentru erariu și că prea înaltul rescript nu conține nici o silabă referitor la întreținerea bisericii romano-catolice și a locuinței preotului, alături de clădirile aparținătoare.

d. Împotriva sentinței care ad B.I., atribuie în posesiunea erariului fostul Institut de creștere militar, ars de la sub. W.1, împreună cu curtea și anexele aflate în aceasta, apoi grădina aparținătoare; mai departe, fosta magazine cu recuzite pentru pompieri, precum și livada de pomi fructiferi învecinată; apoi, cele cinci terenuri arabile ce aparțin de asemenea acestei clădiri, alături de o poiană în parcela II (Șesul din Sus); mai departe, ad B., unde în hotărârea nr. 2.355, sunt menționate curți și clădiri anexe, alături de grădina învecinată.

Aceasta deoarece atât comuna-târg, cât și reprezentanții împuterniciți ai tuturor comunelor districtului, fie că aceștia văd aceste obiecte ca o posesiune a comunelor sau a unui privat, și pentru că acest lucru stă în legătură cu întreținerea despre natura fondului de provenite, referitor la care comuna-târg, din cauza cercetării care nu a fost dusă până la capăt, a înaintat recursul, în general împotriva sentinței.

Comuna-târg mai menționează următoarele.

1. Comuna se bazează – în ceea ce privește aceste clădiri atribuite înaltului erariu, fără însă a se opune împotriva prea înaltului rescript al Majestății Sale apostolice cezaro-regești – asupra acelor părți din recurs, în care este dovedit cum că locuitorii Văii Rodnei, atât referitor la persoana lor, cât și la terenuri, au fost o comuna liberă și că la militarizare nu au fost predate nici

un teren și nici o clădire domnească și nu au putut fi predate, precum și asupra memoriului alăturat cu 18, anexe din 27 august 1862.

2. În afară de aceasta, din protocoalele Comisiei de provenite ce ar trebui să se afle la Comandamentul General cezaro-regesc Transilvănean, se poate dovedi oficial că fostul comandament al regimentului, în ceea ce privește procedura cu veniturilor alodiale, economia, dispozițiile cu pășunile alpine și cu munții de pășunat, în special în timpurile de la început, când fostele condiții de drept ale Văii Rodnei le erau contemporanilor de atunci încă proaspete în memorie, a privit audierea și consimțământul comunelor ca fiind esențial.

În special, comuna-târg se bazează de exemplu pe:

a. împărțirea pășunilor alpine, munților de pășunat și așa-numiților munți de pășunat, în anul 1807;

b. proiectul comisarului înființării graniței, generalul de divizie Siskovits din 19 august 1764, în care acesta prezintă propunerea ca pentru partea de munți ce urmează să fie cedată din teritoriul comunelor către prezumtivul district montan: Dealul Popii, Crăciunelul, Găgi, Curățelul, Beneș, Cișa și Gaura, să fie plătită alodiului districtului militar o mică despăgubire, de aproape 50-100 florini;

c. contractul încheiat cu montanicum-ul la 25 octombrie 1806 și 20 martie 1838;

d. contractul încheiat în anul 1808, la 4 noiembrie și reînnoit la 1839 cu posesorul de mine Mainz von Mariensee, de către comandamentul regimentului în numele și cu consimțământul comunelor grănicerești, referitor la pădurea de pe muntele de pășunat Stânișoara;

e. contractul încheiat la 26 mai 1857 cu negustorul de lemne turc Hassan Tacsici Hassi Oglo de către fosta administrație de cerc cezaro-regească bistrițeană în numele fondurilor de montur și școlar, după audierea prealabilă a reprezentanților împuterniciți ai comunelor din partea fostului guvernământ cezaro-regesc civil și militar, conform ordinului nr. 18.731/3088, din 3 septembrie 1852.

Așa cum fostul comandament al regimentului vedea ca o obligație în timpul existenței districtului sub administrație militară de a obține asentimentul comunelor în treburi importante ce vizau economia, cu atât mai mult, la dizolvarea și predarea către autoritățile cezaro-regești civile - ce a avut loc în anul 1851 - și ca urmare a actului de predare, în măsura în care se refera la terenurile, pădurile, munții, noștri, acesta ar fi trebuit semnat de către reprezentanții comunelor.

Aceasta, deoarece atunci când este vorba despre predarea și separarea posesiunii comunale, dacă condițiile de feudă existente până acum sunt ridicate în urma prea înaltului ordin, dacă trebuie asigurate pentru viitor condiții de drept ce au existat timp de secole, pot fi deseori scrise greșit, în momentele în care regimentul a fost dislocat în garnizoane din țară, doar pentru a mulțumi autoritățile superioare, de către tineri ofițeri fără experiență, și de către nimeni verificate amănunțit petițiile date autorităților administrative, despre a căror

proceduri oficiale comunele subordonate nu pot avea nici un control, deci nu pot fi în nici un caz hotărâtoare.

Dacă comunelor, prin Comisia cezaro-regească regulatoare de proprietate li s-ar fi permis să vadă și să verifice aceste acte, atunci s-ar fi prezentat dovezi de netăgăduit în legătură cu unele nereguli. Dar în timp ce probabil, la ordinele înaltului minister cezaro-regesc de Finanțe, reprezentantului drepturilor fiscolei i-a fost acordat întreg sprijinul, așa cum am ajuns noi la presupunere, Comisia regulatoare de proprietate are impresia că are misiunea să ia în considerare numai avantajele înaltului erariu, în timp ce prea înaltul rescript al Majestății Sale apostolice cezaro-regești și instrucțiunea administrativă a autorităților superioare face mențiune numai despre regularea definitivă a proprietății pentru ambele părți. Comunelor, la cercetarea lor nu le-a fost permisă nici vederea actelor de predare, nici nu li s-a citit din acestea care obiecte corespund ca și posesiune înaltului erariu ca și clădiri și terenuri, sau respectiv, care munți și din care motive, nu au fost recunoscute ca și proprietăți.

De aceea comuna nu poate recunoaște actul de predare și prin aceea că se plânge împotriva procedurii oficiale a Comisiei regulatoare de proprietate, o declară pe aceasta ca fiind incompletă și drept motiv, pentru recursul nostru.

j. Împotriva sentinței prin care înaltului erariu, ca și proprietar de terenuri în comună, referitor la folosirea terenurilor comunei, pădurilor, munților de pășunat în comun, etc. îi rămân rezervate toate acele drepturi ce revin fiecărui membru al comunei în parte ca și proprietar de terenuri. Aceasta, deoarece în primul rând, acest punct stă în legătură cu dezbaterea întrebării despre natura fondului de provente. În afară de aceasta, înaltului erariu nu i s-a hotărât, nici în prea înaltul rescript din 27 august 1861, nici ca urmare a înaltei instrucțiuni sub nr. 3.110, nr. 435 ex. 1862, din 29 ianuarie 1862, că i s-ar rezerva în Valea Rodnei anumite drepturi de folosință, nici extinderea și mărimea acestora, și chiar sub administrația militară, înaltul erariu cameral sau militar ca atare, nu a exercitat în pădurile, terenurile comunei și pe munții de pășunat nici un drept de folosință ce îi aparține dintr-un anumit titlu de drept și la o astfel de obligație - după desființarea graniței militare, comuna nu mai poate fi constrânsă.

Comuna-târg Năsăud observă în fine că, după ce prin Comisia cezaro-regească regulatoare de proprietate au fost emise mai multe sentințe care au fost transmise comunelor respective, seful secției de justiție, domnul în disponibilitate Kroner, ca și procurator fiscal sau apărător al fiscolei și al drepturilor lui s-a alăturat comisiei. Comunele nu au fost înștiințate despre această dispoziție, iar sentințele nu conțin nici un cuvânt despre o reprezentare din partea înaltului erariu.

Ne rămâne nouă necunoscut dacă a fost sau nu îndrumat către prea înaltul rescript.

În caz contrar, aceasta reprezentare a înaltului erariu, întărită printr-un fiscal de al său este o veste nu prea îmbucurătoare pentru comune, cărora li s-a permis prea înalt o persoană de încredere doar ca și consultant și care după

sfera sa de influență îngrădită, nu poate să apară ca și reprezentant autorizat împotriva fiscului, și a cărui păreri în debaterile comisiei vor rămâne întotdeauna în minoritate, fără putere de decizie.

Deoarece reprezentantul erariului sau al fiscului trebuie să îl recunoaștem ca fiind o persoană intermediară, ce nu stă în legătură cu persoana sfântă a Majestății Sale apostolice cezaro-regești, ce reprezintă erariul cameral, atunci comuna poate privi acest reprezentant fața doar ca o contrapartidă.

Din aceasta se deduce că înalta Comisie cezaro-regească regulatoare de proprietate, în timp ce audia comunele referitor la posesiunile lor, la drepturile și pretențiile lor, era obligată să coopteze și reprezentantul înaltului erariu la aceste audieri și de asemenea, să audieze pretențiile acestuia și abia pe baza audierilor ambelor părți, să emită sentința.

Așa cum stă acum situația, comunele nu pot să afle ce pretenții ridică reprezentantul fiscului. Acestea pot să le prezinte doar pe calea recursului; prin aceasta pot obține o modificare a sentinței împotriva căreia comuna – din cauza imposibilității de a citi recursul – nu este în stare să se apere..

De aceea, după părerea noastră, este necesară o înaltă hotărâre prin care, din cauza defectuoșității cercetării, fie să se suspende sentința în ceea ce privește punctele împotriva cărora s-a înaintat recurs, fie audierea celor două părți sau a tuturor comunelor și a reprezentantului fiscului, hotărâre pentru care comuna se roagă, prea supusă.

Năsăud, la 18 august 1862.

Theodor Anton, jude primar și proprietar;

Ion Pop, proprietar și sub-jude;

Iacob Prădan, notar vice-notar al districtului;

Teodor Ionașcu, Ioan Isip, Lupu Floroaie, Ioan Pavel, Teodor Ruleanu, Nicolae Pop, Dumitru Iliuță, Dumitru Bachis, Nicolae Macavei, Basil Tomuța – proprietari.

Către

Înalta Cancelarie Aulică Transilvăneană în Viena

Recurs al comunei-târg Năsăud, datat 18 august 1862, împotriva hotărârii Comisiei cezaro-regești regulatoare de proprietate, nr. 76 ex. 1862, datată Năsăud, la 26 iunie 1862.

Cu 21 de anexe.

A.N.D.J.BN., fond *Primăria Năsăud*, d. 10, f. 1-8.

6. 1863, iulie 10 – Prundu Bârgăului.

Răspunsul Cancelariei Aulice Transilvănene comunicat de Comisia regulatoare de proprietate la recursul localității Năsăud.

Nr. 391 din 1863

Către târgul, fostă comună grănicerească Năsăud

Înalta Cancelarie Aulică Transilvăneană a găsit de cuviință ca prin decretul din 26 iunie 1863 nr. 4.360/1862, să hotărască următoarele, în legătură cu recursul târgului din 15 august 1862, înaintată aici în însoțire cu raportul din 25 octombrie 1862, nr. 149, împotriva sentinței formulate la 26 iunie 1862

de către Comisia de regulare a proprietății, pe baza prea înaltului rescript din 27 august 1861:

Nu s-a dat curs solicitării din partea generală a recursului, în care comunitatea târg roagă revocarea sentinței și dispunerea unei noi cercetări referitoare la calitatea de târg liber de care a dispus comunitatea în trecut, deoarece § 14 al prea înaltului rescript din 27 august 1861 nu a adus în discuție problema calității de liber sau de supus a târgului, iar în privința comunităților din Valea Rodnei, au fost formulate dispoziții speciale.

Recursul formulat împotriva alineatului 2 al punctului II al sentinței, referitor la rezerva exprimată în legătură cu regularea proprietății ce privește defrișările, locurile de izlaz și așa-numitele luminișuri, nu se admite deoarece această parte a sentinței intră sub incidența paragrafului 13 al prea înaltului rescript din 27 august 1861, care își rezervă dreptul regulării definitive, în general, în acest domeniu.

Recursul formulat împotriva expresiei utilizate în punctul III al sentinței și anume „proprietate nelimitată” nu se admite, deoarece comisia de regulare a proprietății a putut adjuca doar proprietatea.

În schimb, alineatul b al punctului III al sentinței, referitor la pășunea alpină Saca se revocă, iar comisia a fost însărcinată să aducă o nouă sentință în acest caz, după o audiere prealabilă a comunității Năsăud și după ce se va proceda la o nouă cercetare în privința hotarelor efective ale acestei pășuni alpine și în privința stadiului în care se află disputa – aflată se pare încă în curs – în această problemă și în care este implicată și comunitatea localității Rodna-Veche, așa cum rezultă din protocolul de anchetă din data de 2 iunie 1862.

Având în vedere faptul că § 5 al prea înaltului rescript imperial din 27 august 1861 a prevăzut ca bisericile și preoții să beneficieze în continuare de vechile drepturi de proprietate sau de folosință și să stăpânească în continuare posesiunile în care se aflau în momentul desființării graniței militare, alineatul 5 al punctului IV al sentinței referitor la fosta locuință a capelanului, aflată sub nr. 7 nou/7 vechi și atribuită preotului romano-catolic se modifică după cum urmează:

- preotul romano-catolic rămâne în posesia fostei locuințe a capelanului regimentului, aflată sub nr. 7 nou/7 vechi împreună cu curtea și clădirile anexe aflate acolo, în suprafață de 133 stj.p., aflată sub nr. topografic 16 din registrul cadastral, alături de grădina învecinată aferentă, în suprafață de 284 stj.p., aflată sub nr. topografic 17.

Mai departe, se revocă ultimul alienat b al punctului IV al sentinței unde, în privința obligației întreținerii obiectelor referitoare la biserica romano-catolică, raportarea s-a făcut la prevederile punctului V al sentinței. Comisia a fost însărcinată să demareze o cercetare minuțioasă în această privință, pentru a afla cui i-a revenit sarcina, în timpul administrației graniței militare, să asigure întreținerea obiectelor ce privesc biserica romano-catolică și apoi, pe baza acestor cercetări, să pronunțe o nouă sentință.

Pe lângă clădirile lăsate pentru utilizarea lor în scopuri școlare, conform punctului V al sentinței, vor fi cedate, la propunerea comisiei și următoarele

clădiri amintite în debutul acestui punct al sentinței ca fiind locuințele profesorului pentru ciclul secundar și ale celor 3 învățători, pentru ciclul primar.

- fosta locuință a moașei regimentului, aflată sub nr. 40 nou/34 vechi împreună cu curtea în suprafață de 109 stj.p., aflată sub nr. topografic 86, alături de grădina aparținătoare în suprafață de 834 stj.p., aflată sub nr. topografic 87.

- fosta locuință a sub-locotenentului împreună cu curtea și cu grajdul aflat acolo, în suprafață de 226 stj.p., aflată sub nr. topografic 90, alături de grădina aparținătoare, în suprafață de 1.119 stj.p., sub nr. topografic 91.

- fosta locuință a rașchetatorului de podele, aflată sub nr. 44 nou/38 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 136 stj.p., aflată sub nr. topografic 94, alături de grădina aferentă, în suprafață de 671 stj.p., sub nr. topografic 95.

- locuința profesorului de Școală Normală, aflată sub nr. 306 nou/236 vechi, împreună cu curtea în suprafață de 139 stj.p., sub nr. topografic 634, alături de grădina aparținătoare acesteia, în suprafață de 340 stj.p., sub nr. topografic 635.

În schimb nu se admite recursul referitor la neincluderea unei decizii cu privire la podul de comunicație principală din Năsăud și la clădirea sentinței aflată alături de pod, deoarece luarea unei decizii în acest sens se află deja în curs.

Acele clădiri care în punctul X ad. B al recursului au fost desemnate drept unele care rămân în proprietatea erariului, vor fi scoase din acea categorie și nu vor fi reținute de erariu. Astfel, se ia în considerare dorința exprimată în recurs cu privire la cedarea tuturor clădirilor aflate sub punctele 16, 18, 19 și 26 și care au fost lăsate în proprietatea târgului Năsăud pentru a fi utilizate drept locuințe de către profesorul pentru ciclul secundar și de către învățătorii ciclului primar. În fine, același tratament se va aplica în ce privește clădirea expusă sub punctul nr. 35, care fusese lăsată în posesia preotului romano-catolic.

Nu se admite recursul înaintat împotriva ultimului aliniat al punctului X al sentinței care se referă la faptul că erariul, în calitate de proprietar funciar în cadrul comunității își menține drepturile care i se cuvin fiecărui membru al comunității și fiecărui proprietar funciar. Motivul respingerii este acela că erariul, în calitate de proprietar funciar, se bucură de aceleași drepturi și are aceleași obligații ca oricare alt proprietar funciar. De asemenea, obiecția că reprezentarea erariului în comisia de reglementare a proprietății agricole ar fi injustă, se respinge ca nefondată.

Celelalte puncte ale sentinței rămân neschimbate.

Pe lângă faptul că această înaltă decizie va fi adusă la cunoștința comunității târgului, comisia consideră util să adauge următoarele:

Hotarele pășunii alpine Saca menționate în prezenta sentință din 26 iunie 1862, nr. 76, corespund pe deplin cu acelea pe care reprezentanța comunității le-a indicat, inclusiv în anexe, în procesul-verbal încheiat la 2 iunie 1862 și unde se precizează că o parte a pădurii acestei pășuni alpine reprezintă obiectul de dispută cu comunitatea localității Rodna-Veche și că, negocierile în acest sens se află încă în curs.

În recursul ei din 18 august 1862, comunitatea târgului a adus în discuție, în parte, o altă delimitare de hotar și a lăsat să se înțeleagă că își sprijină revendicările pe aceasta, fără să fi precizat exact atât delimitarea de hotar, cât și intențiile sale sau eventualele pretenții concrete. Din acest motiv comisia a propus în raportul său introductiv din 25 octombrie 1862, înaintat Cancelariei Aulice Transilvănene, ca comunitatea să fie invitată prin intermediul comisiei, să își precizeze mai întâi poziția față de acest punct al recursului și în funcție de rezultat, cercetarea întreprinsă ulterior să fie deliberată de către oficiu.

Având în vedere că prin prezenta decizie, înalta Cancelarie Aulică a aprobat propunerea mai sus-menționată, comunitatea târgului este invitată prin prezenta, ca până cel târziu în 5 august a.c., să declare categoric și clar comisiei, care este de fapt dorința ei expresă prin punctul recursului care se referă la pășunea alpină Saca și să trimită o informare exactă în legătură cu hotarele revendicate.

De asemenea comunitatea târgului să informeze în mod exact ce anume pretinde în legătură cu partea de pădure a pășunii alpine Saca - pe care să o indice în mod clar - în contextul pretinsului conflict cu comunitatea din Rodna-Veche și în ce stadiu se află în prezent, acest conflict.

Această declarație să fie întărită și dotată, pe cât este posibil, cu dovezile necesare.

Comisia își rezervă dreptul de a solicita comunității ca, în funcție de împrejurări, să trimită 2 sau 3 reprezentanți din sânul său la locul sau la oficiul cerut, pentru a-i pune la dispoziție eventuale lămuriri detaliate care pot deveni necesare.

Acești reprezentanți să binevoiască a fi pregătiți pentru ca la semnul ce se va da de aici, să fie prezenți la Rodna-Veche, la odată ce urmează a se stabili.

Se solicită Direcției Provinciale a Finanțelor să binevoiască a lua toate măsurile pentru ca localităților postului regiment de graniță românesc nr. II să li se predea, în mod regulamentar cele patru case de locuit pentru personalul de școală și pentru cei trei învățători de școală primară, case care au fost nominalizate în decizia înaltei Cancelarii Aulice a Transilvaniei, Pe lângă aceasta, s-a ordonat deja predarea celor trei clădiri de școală menționate în sentința prezentă.

Noua sentință referitoare la obligația întreținerii obiectelor bisericii romano-catolice din Năsăud va fi de asemenea comunicată comunității târgului Năsăud, după ce vor fi definitive cercetările ordonate de către autoritățile superioare.

Recursul din 18 august 1862, împreună cu toate anexele, se înapoiază. Prundu-Bârgăului, la 19 iulie 1863.

De la Comisia cesaro-crăiască de regulare a proprietății pentru circumscripția fostului regiment de graniță românesc nr. II.

Pöck, m.p.; General-maior

A.N.D.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 278, f. 9-11.

CONTRIBUTIONS DOCUMENTAIRES CONCERNANT L'ÉVOLUTION DU PROCESSUS DE RESTITUTION DES PROPRIETES DES GARDES- FRONTIERES PENDANT 1862-1866

Résumé

L'auteur continue ses préoccupations, concernant la récupération de la propriété à la frontière militaire de Năsăud, par la publication d'une série de 6 documents qui présentent les aspects moins connus de l'effort dans cette direction des anciens gardes-frontières de la période du District de Năsăud.

Les trois premiers documents sont des pétitions au nom de l'ensemble de la population – les deux premiers du cercle Monor, le troisième, en question qui a beaucoup troublé la société des anciens militaires de la période dans laquelle la Commission de régularisation de la propriété a fonctionné.

C'est soi disant le statut des bâtiments erariales (de l'Etat) appartenant – à la suppression de l' Etat – et réservé par le Comission au patrimoine de l'Etat, bien qu' ils soient érigés à l'appui financier du fond de provente et grâce au travail des gardes – frontières pendant le système militaire.

Motivant la récupération des propriétés des gardes – frontières, les pétitions apportent des arguments historiques, faisant une rétrospective de la région et insistant sur le caractère de peuple libre d'ici.

Les documents complètent parfaitement la chronique de la lutte pour la récupération de la propriété dans le domaine de l'ancien régiment, tant de point de vue événementiel – chronologique (les trois pétitions) – qu'au fait qu'ils décrivent la propriété du centre de la zone – la ville Năsăud: la sentence, la recours et la réponse des Autorités de la Monarchie, mais qui ont influencé toutes les 44 localités, anciennes militarisés.

C'ERA DEL METODO IN QUELLA PAZZIA!

Vincenzo FOTTI

Il nostro argomento, l'esperienza di sperimentazione finanziaria del genio scozzese John Law² ai primordi del XVIII secolo in Francia, si ricollega a quel grande fenomeno che anticipa la rivoluzione industriale, a cavallo tra XVII e XVIII secolo, e che possiamo definire rivoluzione finanziaria³, la più potente levatrice dello sviluppo economico, sociale e politico dell'Europa e del mondo così come lo conosciamo.

Un detto anglosassone recita: «È possibile ingannare una parte della gente per tutto il tempo; è possibile ingannare tutta la gente per un po' di tempo; ma è impossibile ingannare tutti per tutto il tempo». Un simile adagio, che per lo più vale per la politica, si può adottare anche in economia. I mercati

¹ Dottore di ricerca presso l'Università degli Studi di Messina. Email: vincenzofotti73@hotmail.it

² Secondo il grande economista Joseph Schumpeter, John Law fu uno dei grandi visionari dell'economia, saggio e lungimirante. Nato a Edimburgo nel 1671, mezzo secolo prima di un altro grande scozzese, Adam Smith, il padre dell'economia, non fu mai un accademico, ma dell'accademico aveva la profondità di pensiero e la curiosità intellettuale e, in più, la volontà sfrenata di tradurre in realtà le sue intuizioni. Incallito giocatore d'azzardo, amante del rischio, parola che tocca l'essenza del capitalismo (il capitale di rischio), Law fu un grande uomo in tutti i sensi. Alto ed affascinante, galante con le ladies e accattivante con gli uomini, non si spiegherebbe altrimenti come abbia potuto convincere il reggente di Francia ad affidargli le finanze del regno per tentare un esperimento senza precedenti. Proveniente da una famiglia di uomini di chiesa e di orafi, aveva il destino segnato. Gli orafi a quei tempi cominciavano a sviluppare un'altra linea di business, in quanto il metallo prezioso svolgeva una doppia funzione: quella ornamentale e quella monetaria (gli usi industriali e dentari dell'oro vennero più tardi). Galimberti, F., *Economia e pazzia, crisi finanziarie di ieri e di oggi*, Editori Laterza, Roma - Bari, 2002.

³ Chi osservi lo sviluppo economico del tempo lungo la tela dei secoli vedrebbe una lunga linea quasi piatta che va avanti per millenni e che comincia ad impennarsi appunto nel Settecento, per poi proseguire una vertiginosa ed esponenziale ascesa fino ai nostri giorni, solo interrotta brevemente da grandi guerre. Lungo i tempi della "linea piatta", la moneta coniata da metalli preziosi bastava alla bisogna. I prestatori di denaro erano sempre esistiti, ma si limitavano a "rimiscolare" i soldi esistenti: quelli prestati al prenditore non erano disponibili per altri usi. Non si era ancora prodotto quel "miracolo del credito", come lo chiamerà nel Novecento John Kenneth Galbraith, che permette una moderna versione della moltiplicazione dei pani e dei pesci. A tal proposito, Galbraith, J., K., *Storia dell'economia*, BUR Saggi, Milano, 2006. Inoltre, dello stesso autore, *Breve storia dell'euforia finanziaria: i rischi economici delle grandi speculazioni*, Rizzoli, Milano, 1991.

sono razionali nel senso che, prima o poi, dalle contrattazioni scaturisce il “giusto prezzo”, il vero valore di un bene. Ma in alcuni periodi, il vero valore di un bene può essere oscurato da fattori psicologici, quali lo stimolo alla speculazione, la previsione del rischio, l’avidità, fattori che ingenerano negli individui la tentazione di giocare sapendo che il gioco presto finirà e sperando che il cerino bruci le mani di qualcun altro. Per trastullarsi a questo affascinante gioco, bisogna conoscere bene il giocattolo che si maneggia, al fine di evitare appunto di farsi male. Perché il giocattolo di cui parliamo è la moneta ed il campo da gioco è la società civile organizzata in forme politiche distinte ma tutte caratterizzate da un progressivo sviluppo dell’attività economica, sviluppo in un certo senso “imbrigliato” a causa della perenne mancanza di adeguati mezzi monetari che permettano un completo sfruttamento di tutte le energie. In altre parole, la carestia di moneta frena le potenzialità dello sviluppo. Ma la moneta come può essere un giocattolo? Infatti non lo è, anche se probabilmente a cavallo tra XVII e XVIII secolo la moneta mezzo di scambio, la moneta moltiplicatore del credito e lubrificante dello sviluppo economico, la moneta oggetto di cure istituzionali dei governi e delle banche centrali non aveva ancora palesato una propria distinta personalità⁴.

La moneta è un fenomeno complesso, e per quanto non si possa identificare la data della scoperta o dell’invenzione della moneta, gli eventi che andremo a raccontare collocano tale scoperta nel punto di massima riflessione sulla natura dell’attività economica e del benessere da questa veicolato. Nel nostro tempo, la moneta è così naturale che la diamo per scontata. Ne conosciamo i possibili utilizzi e riteniamo che sia abbastanza per garantire la necessaria liquidità a tutto il sistema economico. A tale scopo operano le banche centrali, il cui compito consiste, creando moneta, nell’irrorare i campi dell’attività economica. Ma cosa succederebbe se ci accorgessimo di una carenza fisica di banconote, cioè di una situazione in cui non si può comprare, vendere, scambiare o lavorare per mancanza di adeguate quantità di segni monetari?

La moneta fiduciaria

Come suggerisce il nome, la moneta fiduciaria è una moneta che viene accettata sempre e dovunque, come se si trattasse di un assegno compilato da un individuo che gode della massima fiducia⁵. Tutti i biglietti di banca moderni ricadono sotto la definizione di moneta fiduciaria. Ma tale moneta è un soi-disant “velo”, un simbolo cartaceo o addirittura elettronico dei sottostanti beni e servizi che vengono scambiati, o è un attore in proprio del processo economico, altrettanto indispensabile alla produzione ed allo scambio di un aratro o un magazzino? Per insinuarci in tali discussioni, occorre tornare a quel periodo storico in cui si manifesta la creazione di moneta come incontro tra la

⁴ Galbraith, J., K., *Storia dell’economia*, op. cit., pp. 159-174.

⁵ Anche se gli assegni si accettano sulla fiducia del debitore, fiducia dunque non sempre necessariamente presente.

domanda di moneta⁶, cioè il bisogno di un mezzo di scambio, un numerario, un deposito di valore, e l'offerta⁷, in altre parole le procedure e le istituzioni attraverso le quali la moneta si crea.

A cavallo tra Seicento e Settecento, in particolare in Inghilterra ed in Olanda⁸, cominciano ad emergere i caratteri, i contenuti e naturalmente le istituzioni di un sistema monetario e finanziario moderno. Il sorgere di società per azioni, la circolazione di assegni, i primi embrioni di banche centrali, il meccanismo misterioso della moltiplicazione del credito costituiscono gli elementi centrali di quella che abbiamo definito rivoluzione finanziaria. Al metallo prezioso subentra la carta, seppur garantita dal metallo prezioso. Ciò da inizio ad una sperimentazione che accanto alla tradizionale fiducia privata, quella degli assegni, delle cambiali e delle lettere di credito, affianca una fiducia pubblica, quella delle banconote. Queste sono pagabili a vista al portatore ma non sono di metallo, sono di carta. La fiducia pubblica si sostanzia nel rapporto fiduciario tra il pubblico e l'ente emittente, solitamente una banca cui veniva concesso il privilegio dalla corona, con il compito di convertire effettivamente la carta in oro o argento.

Da questo meccanismo, in seguito, emerge una fondamentale intuizione: se la moneta è metallo prezioso, e se le banconote sono garantite da quest'ultimo, la succedaneità della banconote è evidente, perché il carattere fondamentale del metallo prezioso è quello di potersi tramutare volta per volta in cereali, case, attrezzi, terreni, ecc.. Perché allora non garantire le banconote, invece che con l'oro o l'argento, con le cose, con la "*verghiana roba*"⁹? Ecco così prefigurata la moderna moneta fiduciaria, basata fondamentalmente su quella che Smith, in maniera felice, definì "ricchezza delle nazioni", quell'insieme di cose, oggetti, costruzioni, terre, attività agricole, industriali e commerciali che costituiscono appunto la ricchezza delle nazioni. Ma c'è un punto che il grande economista scozzese non avrebbe certamente fatto rientrare tra le categorie in questione, un elemento che le schiere di apologeti in seguito avrebbero bellamente tralasciato nel diffondere il pensiero smithiano: la moneta fiduciaria ed il suo rapporto con le attività finanziarie. Ma è pur sempre alla Scozia, ad un suo figlio in particolare, che dobbiamo la sperimentazione di tale idea, perché, *ab initio*, si trattava di introdurre tecniche e metodi allora sconosciuti e procedere in un percorso di tentativi ed errori. Chi si incaricò di portare a termine tale progetto, che non esisteva se non nella mente di un uomo, fu John Law, personaggio che a distanza di tre secoli evoca ancora, nella mente di chi ha avuto modo di sentir parlare del suo genio, il dubbio se si trattasse appunto di genio o impostore. Procediamo per gradi.

⁶ Cipolla, C., M., *Storia economica dell'Europa pre-industriale*, Il Mulino, Bologna, Nuova ed. 2002, pp. 13-20 e 227-263.

⁷ Idem.

⁸ Gleeson, J., *L'uomo che inventò il denaro: la storia vera di John Law, libertino, giocatore d'azzardo, assassino e padre dell'economia moderna*, Rizzoli, Milano, 2000. Questo volume viene considerato la più autorevole biografia di Law dalla maggioranza degli studiosi.

⁹ Verga G, *I malavoglia*, Editore Treves, 1881.

Come abbiamo detto in precedenza, la moneta odierna non è garantita dall'oro depositato nei forzieri delle banche centrali ma dalla fiducia dell'ente emittente. Questa fiducia trae la propria origine dalla convenzione sociale che la saldezza delle istituzioni, l'entità delle risorse naturali e la laboriosità degli individui costituiscono la ricchezza delle nazioni. Da tale assunto lo storico ne ricava che la moneta di oggi è il risultato di un'elaborazione secolare del concetto di moneta. Ma come si affermò nella pratica questa intuizione iniziale della moneta "riflesso" della ricchezza a discapito della moneta intesa come velo del processo di sviluppo?

Figlio di un orafo di Edimburgo, John Law ebbe sin da piccolo la possibilità di analizzare il circuito economico del suo tempo e, seguendo l'attività del padre, di individuare i fondamenti della ricchezza. Egli sapeva che la quantità di metallo prezioso era finita e che, al contrario, le risorse naturali ed i prodotti del lavoro umano erano praticamente infiniti. La valutazione di Law, inattaccabile dal punto di vista economico, si concentrava sul problema se ci fosse abbastanza moneta per permettere lo scambio di tanti beni e servizi. Questa riflessione celava, *in nuce*, uno dei problemi fondamentali che pone la moneta, cioè il rapporto tra beni e servizi ed i loro prezzi, rapporto nel quale la moneta funge da intermediario e da leva dell'attività economica. In altre parole, il livello dei prezzi dei singoli beni dipende dalla quantità di moneta in circolazione. Nel caso della moneta metallica, tale rapporto di dipendenza è assoluto nel senso che la sua quantità non può variare se non di poco nel tempo. Ciò dà luogo a fenomeni inflattivi o deflattivi ogni qual volta la moneta altera il suo valore in ordine alla quantità in circolazione o alla qualità delle monete stesse. Gli economisti odierni usano un'espressione molto efficace per descrivere il primo caso: *Too much money chasing too few goods*, troppa moneta che insegue troppe poche merci.

In tempi di moneta fiduciaria la preoccupazione maggiore è quella di evitare che troppa moneta crei inflazione. Ma allora, la moneta fiduciaria ancora non esisteva. Concettualmente, poteva esservi anche un'altra soluzione al quesito che si poneva John Law. Difatti, se la quantità di moneta è fissa, quella quantità può benissimo accomodare infiniti beni e servizi a condizione che i loro prezzi scendano. Ma la deflazione, cioè una situazione in cui i prezzi scendono, pone problemi altrettanto seri di quelli posti dall'inflazione. In entrambi i casi, il problema è quello della variabilità. Se, infatti, l'inflazione e la deflazione fossero prevedibili, ci si potrebbe abituare in fretta. Ma è nella natura del processo inflazionistico o deflazionistico il procedere per strappi. Se non so quanto varrà il denaro domani, non posso prendere le decisioni opportune. Insomma, la situazione migliore è quella in cui il denaro mantiene il suo potere d'acquisto nel tempo, cioè il suo valore rimane stabile. Questa situazione, che come molte altre descritte dalla scienza economica, è troppo "ideale ed astratta" per essere anche realistica, ha un semplice corollario: man mano che l'attività economica si espande, c'è bisogno che la quantità di moneta si possa espandere anch'essa in quanto, se la quantità di moneta rimane fissa in una condizione in cui l'economia è in forte espansione, la moneta diventa un giogo al collo dell'economia, una morsa, un guinzaglio.

Durante le sue peregrinazioni nei maggiori centri commerciali europei, Law lavorava al suo progetto: come ovviare alla scarsità di moneta, come fare della moneta l'ancella dell'economia e non il bastone nella ruota dell'intrapresa. Egli aveva visto come la moneta metallica, oltre ad essere ingombrante e difficile da trasportare, soggetta com'era alle cupidigie delle rapine ed ai rischi delle perdite, faceva uso di un metallo scarso; aveva potuto assistere agli esordi dei sostituti cartacei, anche se come simboli del metallo sottostante. E si chiedeva se fosse possibile creare una moneta, lubrificante dell'economia, svincolata da quello che un giorno si chiamerà il "barbaro relitto", l'oro. Da cosa, quindi, poteva essere garantita la moneta? La ricchezza delle nazioni, come avrebbe spiegato settant'anni dopo Adam Smith, è qualcosa che va molto al di là dell'accumulo mercantile di oro ed argento. Ma, per cominciare, Law aveva qualcosa di molto concreto cui appoggiarsi. Una nazione¹⁰ è per prima cosa definita dal suo territorio, e gran parte delle terre sono terre della corona, del demanio si direbbe oggi. Perché allora non stabilire che la moneta è garantita da quella ricchezza che è la terra, e non già da quell'infima e mal distribuita parte della terra che sono i granelli d'oro e d'argento strappati al sottosuolo? Peraltro, la ricchezza legata alla terra è infinitamente più vasta di quella contenuta nel quarzo aurifero: dalla terra si cavano frutti, piante, pascoli, carne, legno, pietre, ghiaia e sabbia; sulla terra si costruiscono case, scuole, tribunali, strade e ponti. La proposta di Law, esposta in un pamphlet dal titolo *Essay on a Land Bank* [Saggio su una banca della terra], fu quella di creare una banca che emettesse banconote che avessero a garanzia le terre della corona. Con un'affermazione sorprendentemente moderna, Law sosteneva che questo tipo di "riserva" era più saldo della riserva di oro o di argento, a causa della volatilità del prezzo di questi metalli, dipendente dalla loro fluttuante scarsità, mentre il prezzo della terra era notevolmente più stabile. La proposta di Law non era né nuova né tantomeno rivoluzionaria, ed il cielo sa se la Scozia aveva bisogno di qualche buona idea per uscire dalla depressione.

¹⁰ Spiegare perché la Francia e non, come potrebbe sembrare più ovvio, la "sua" Scozia, significa soprattutto ribadire il detto *Nemo propheta in patria*, detto ancora una volta confermato. Che cosa accadeva in Europa nei primi venti anni del XVIII secolo? Nel 1700 Carlo II di Spagna, malato e senza eredi, nomina suo successore il nipote di Luigi XIV, duca d'Angiò e futuro Filippo V di Spagna. Le altre potenze temono una possibile riunione tra il trono francese e quello spagnolo, che sarebbero appartenuti entrambi alla famiglia dei Borboni. Scoppia la guerra di successione spagnola, che continuerà fino al 1714 nei territori di Spagna, Paesi bassi, Italia e Germania. La guerra vedeva Francia e Spagna contro Inghilterra, Olanda e Sacro Romano Impero. Il nuovo assetto politico europeo, sancito dai trattati di pace di Utrecht, Rastatt e Baden, prevede il riconoscimento di Filippo V come re di Spagna, a patto che mai la corona francese e quella spagnola si unissero. All'Austria vengono dati i possedimenti spagnoli in Europa, tranne la Sicilia; Luigi XIV si vede legittimate quasi tutte le sue conquiste territoriali; l'Inghilterra acquisisce notevoli territori, come alcune colonie francesi dell'America del Nord. Tutte queste perdite e conquiste solo in parte ridanno fiato alle casse stremate delle potenze europee, che nei primi anni del XVIII secolo, dovranno fronteggiare profonde crisi finanziarie, dando sfogo alla creatività e/o alla pirateria, quando non addirittura si tratterà di truffe conclamate.

Tuttavia, come capita a tutti gli innovatori, anche il progetto di Law doveva scontrarsi con le resistenze dei conservatori e di chi, in genere, aveva tutto da perdere da un cambiamento sostanziale dello status quo economico. Perché una simile proposta fosse accettata ci voleva una crisi, cioè una situazione in cui il ricorso al progetto dello scozzese fosse una “ultima Thule”, una situazione disperata che faceva giustizia di tutte le resistenze perché di alternative non ve n'erano. Una situazione così stava maturando in Francia¹¹.

Nel maggio del 1716, vide la luce la Banque Générale, con uno statuto che, per reale sigillo, dava una concessione per venti anni e stabiliva un capitale di 6 milioni di livres, diviso in 1.200 azioni da 5.000 livres. Law dovette prendere la cittadinanza francese per avere la concessione, cosa che gli risultò particolarmente utile nel momento in cui assunse l'incarico di Controllore Generale delle Finanze, nonostante non fosse né francese né, come sostenne Luigi XIV quando sentì parlare la prima volta di questo scozzese, cattolico. Come sin da subito osservarono i critici, una banca che emetta moneta cartacea può essere tentata di farlo al di là delle sue riserve in metallo prezioso; e questa tentazione è tanto più probabile in una monarchia assoluta come quella francese, dove la creazione di moneta era soggetta alle necessità di guerre mal condotte, alla rapacità di ministri, favorite o amanti ed alla prodigalità di un sovrano. Infatti, la storia della moneta fiduciaria è appunto la storia di come le istituzioni della convivenza civile hanno cercato di fornire la creazione di moneta delle necessarie garanzie. Ma all'inizio la moneta cartacea doveva pur cominciare in qualche modo, il giocattolo era comunque soggetto ai vincoli del “tempo”. Ed il modo, audace e confuso, foriero di illusioni prima e di rovine poi, rovine che riguardarono una massa enorme di individui spinti sulla grande giostra della speculazione finanziaria, fu quello scelto dalla Francia di John Law. Come scopriremo un paio e passa di secoli dopo, una volta che si comincia a giocare con moneta e finanza, le idee zampillano. E l'ingegneria finanziaria di Law si andava facendo più complessa. Da semplice stimolo all'economia, l'operazione si trasformò presto in un tentativo di risollevare dapprima le infelici sorti delle finanze pubbliche francesi, attraverso la copertura del debito pubblico, poi, addirittura in intrapresa ad altissimo rischio, volgendosi l'intero progetto allo sfruttamento, attraverso una *Compagnie*, delle risorse infinite giacenti nei territori del fiume Mississippi, rivelatesi presto inesistenti. Perché John

¹¹ Il 1° settembre 1715 morì Luigi XIV. L'erede al trono aveva solo 5 anni e la reggenza era inevitabile. Il prescelto fu il principe più vicino al trono, il duca Filippo d'Orléans, nipote del Re Sole. Filippo era molto antipatico al re, aveva fama di grande donnaio ed ubriacone e pare si circondasse di gente poco raccomandabile. Per questi motivi Luigi XIV, che a malincuore avrebbe comunque dovuto designarlo come reggente, scrisse un testamento in cui limitava al minimo i poteri del nipote, nominando lui stesso i futuri membri del consiglio di reggenza. Alla morte del re a Filippo non restò che allearsi con i nobili, preoccupati dai poteri della burocrazia, e con i parlamentari, che speravano di riacquistare parte dei poteri persi durante il regno di Luigi XIV; ed il testamento di quest'ultimo fu annullato. Dall'amicizia tra il reggente Filippo e l'intrepido scozzese, amicizia nata in ambienti non propriamente di rango, maturò la possibilità, in una Francia economicamente alle corde, di sperimentare le idee di Law.

Law si avventurò in questi immensi risvolti? Fu per megalomania, per sete di potere? È vero che porsi come unica controparte del debito pubblico ed assumere il monopolio dell'esazione fiscale, un'area controllata da pochi potenti privilegiati, avrebbe di fatto reso Law l'uomo più potente di Francia, ma il giudizio storico dice che quando Law si offrì di rilevare il debito pubblico francese lo fece per aiutare la corona, perché voleva una Francia grande e potente e perché, soprattutto, voleva mettere alla prova le sue teorie finanziarie volte, a suo avviso, al bene dell'umanità. E quando volle prendere il monopolio dell'esazione delle imposte, lo fece perché si rendeva conto, in largo anticipo rispetto ai futuri fustigatori del Tesoro Reale ai tempi della Rivoluzione, che il sistema fiscale francese era oppressivo e farraginoso, fonte di enorme corruzione e di inaccettabili privilegi. Anche quando si preoccupò di promuovere la colonizzazione delle terre d'oltreoceano orchestrando una campagna di marketing ante litteram, più che le scarse risorse del Mississippi, fu il carattere dei francesi a creare grandi difficoltà. Fra il dire ed il fare c'è di mezzo il mare e, nella fattispecie, c'era e c'è di mezzo un oceano. Occorre ricordare che, in giro per il mondo, troviamo milioni di italiani o di irlandesi o di greci, ma non troviamo molti francesi. I francesi non sono stati mai un popolo di emigranti: in fondo, si trovano bene nella *douce France*, allora come oggi.

Quando sorsero le prime difficoltà, che in tali circostanze si sostanziano sempre nell'impossibilità di convertire in metallo la carta, a causa della differenza tra la cartamoneta emessa ed il metallo depositato che dovrebbe garantirla, Law dovette imparare la lezione appresa sulla pelle di quanti, da allora, hanno cercato di limitare i movimenti di capitali: se l'acqua di un torrente scende e qualcuno ostruisce il letto, l'acqua troverà sempre la via di passare, a destra o a sinistra, sotto o sopra. L'intero sistema si basava sulla confianze, sulla fiducia, e questa si sgretola improvvisamente ad ogni avvisaglia di pericolo. Quando la circolazione monetaria, nel senso delle banconote, diventa chiaramente inflazionistica, inizia il gioco del cerino: tutti si affrettano ad uscire dal gioco sperando che il cerino bruci le mani di qualcun altro. Nel mezzo c'è lo sconvolgimento della vita economica, che il tapis roulant dell'inflazione-deflazione conduce alla difficoltà prima, ed alla tragedia dopo. Ma, a differenza di quanto accadrà in seguito, e ne accadranno di cose che rasenteranno o addirittura nasceranno con il carisma della truffa, sia in Inghilterra che addirittura nella Francia della libertà, eguaglianza e fratellanza, quando Law trascinò la Francia nell'avventura del Mississippi, si trattò certamente di una scommessa, una grande scommessa, ma una scommessa della grande politica, della grande finanza, una scommessa da statisti e non da meschini giocatori. Il fatto che sia andata a finire male nulla toglie alla grandezza dell'intuizione di John Law: l'intuizione che una moneta metallica in quantità finita ostacola la crescita dell'economia, l'intuizione che bisognava ricorrere ad un'altra forma di moneta sostenuta dalla ricchezza della nazione, l'intuizione che vi sono attività della nazione, come il bacino del Mississippi, i diritti al commercio estero, la stessa potestà sovrana di

creare moneta, che possono essere “cartolarizzate”, come si direbbe oggi, cioè possono essere attribuite ad una società i cui titoli possono essere venduti, monetizzando quindi l’attività stessa.

Conclusioni

In conclusione, possiamo affermare che la ragione fondamentale di quella crisi fu l’inesperienza. Se di meriti e demeriti dobbiamo parlare, il demerito fu certamente quello di aver instillato in Francia ed in Europa, l’avversione alla cartamoneta e l’attaccamento al “barbaro relitto” dell’oro come ricchezza della nazione. Ma la stagione che vide protagonista lo scozzese John Law ebbe un grande merito: il merito di democratizzare l’economia del paese. A cominciare da Voltaire, per citare il più famoso tra gli osservatori, molti rimasero come l’ondata speculativa avesse portato alla ribalta della finanza nuove classi sociali. In precedenza, economia e finanza erano la “provincia degli aristocratici”, di alcuni finanzieri e di ricchi mercanti. E datano da allora anche le imprecazioni contro i *nouveaux riches*, che vedevano crescere la consapevolezza del loro potere economico. Ancor oggi, nei nostri sistemi parlamentari o nelle democrazie monarchiche la creazione di moneta è troppo delicata per essere affidata ai governi, seppur democraticamente eletti. Il potere monetario delle banche centrali, vere e proprie agenzie indipendenti, trova la sua ragion d’essere nella storia.

THERE WAS A METHOD IN THAT CRAZINESS

Abstract

This article focuses on financial experiment of the genius John Law in the beginning of the 18th century in France. This was the first attempt of issuing fiduciary banknotes with unfortunate consequences, generating a deep financial crisis in the country. The bank established by Law issued banknotes which were not guaranteed by gold resources but by shares of a stock company aiming to exploit the regions of the Mississippi, in North America. The trust was placed in that company, however the attempt failed at the moment of discovering that the American colonies were lacking any gold resources. In consequence, the subscribers, believing to be cheated, rebelled against who had promised them the prosperity of the French nation. However, John Law is considered to be the inventor of the modern currency and in this article the key points of this financial revolution are highlighted.

GLI STATI UNITI D'EUROPA E LA QUESTIONE DELLE NAZIONALITÀ

OSZKÁR JÁSZI

Anna IRIMIÁS¹

Introduzione

L'idea concreta di un'Europa unita nasce immediatamente dopo la conclusione della prima guerra mondiale, ad opera di intellettuali di un movimento pan-europeo, come Konrad Adenauer o Alcide de Gasperi. In tale crogiuolo di idee spiccano anche dei pensatori dell'Europa orientale come il ceco Richard Coudenhove-Kalergi, insieme al sociologo e politico ungherese, Oszkár Jászi².

Jászi nella primavera del 1912, solo due anni prima dello scoppio della grande guerra, evento devastante per l'intera Europa e tragico per l'Ungheria, che fece ridisegnare la carta geografica del vecchio continente, pubblicò un volume di 544 pagine intitolato: *Lo sviluppo degli Stati nazionali e la questione delle nazionalità*. Si tratta, in quegli anni, di un tema infuocato, soprattutto nei paesi dell'Europa orientale. La nascita del volume, quindi, non era casuale in un periodo in cui le varie parti persero la fiducia in una soluzione pacifica, basata sui compromessi e sul reciproco riconoscimento. Lo sforzo di Jászi nel presentare oggettivamente, con la metodologia sociologica e storica, gli antefatti e gli sviluppi internazionali, il passato ungherese, nonché la situazione allora attuale, dimostra che la presa di coscienza delle diverse nazionalità della Duplice Monarchia e l'aspirazione dell'autonomia non sono conseguenze di qualche complotto panslavistico o dacoromano, bensì una conseguenza storica

¹ Cultore della materia di Storia dell'Europa orientale presso l'Università degli Studi di Messina, Dipartimento di Studi sulla civiltà moderna e la tradizione classica. Il presente articolo rientra nell'ambito del progetto di ricerca PRIN 2007. E-mail: annairimias@hotmail.com

² Oszkár Jászi (1875. Carei [Nagykároly] – 1957. Oberlin, USA) sociologo, direttore della rivista «Huszadik Század», politico, membro del Consiglio Nazionale Ungherese, ministro senza portafoglio delle nazionalità nel governo di Mihály Károlyi. Nel 1919 lasciò Ungheria, emigrando negli Stati Uniti d'America dove divenne professore di scienze politiche presso l'Oberlin College. Il suo credo politico fondato sull'idea della confederazione dei paesi danubiani, come soluzione democratica per la questione delle nazionalità, lo rese il nemico numero uno per ogni regime autoritario nell'Ungheria del XX secolo. Nel periodo tra le due guerre, per le sue idee espresse nel *Lo sviluppo degli Stati nazionali e la questione delle nazionalità*, venne considerato un traditore della patria. La sua salma venne risepellita a Budapest nel 1991.

e culturale necessaria, che poteva essere risolta in una maniera democratica³. Ad ogni modo, le idee di largo respiro raccolte e presentate nel volume non ebbero gli effetti che l'autore auspicava.

La questione delle nazionalità in Ungheria dopo il 1867

Dopo la prima guerra mondiale, il crollo della Monarchia asburgica fu immediato. Jászi, che ancora nel 1918, da ministro senza portafoglio per le nazionalità nel governo Károlyi, disperatamente cercava di conciliare il suo programma con le esigenze dei capi delle varie nazionalità⁴, nel 1929, nel volume sulla *Dissoluzione della Monarchia Asburgica*⁵ si interrogò sulle cause e le ragioni del fallimento.

All'interno della Monarchia Asburgica, e successivamente nella Duplice Monarchia, la questione delle nazionalità rappresentava la sfida più importante da vincere e l'incapacità di farvi fronte fu una delle cause decisive del crollo nel 1918. Mentre nel secolo XIX, in Europa occidentale, dove la nazione era sempre stata associata al concetto di unità territoriale, l'idea dello stato-nazione aveva già trionfato, gli imperi di carattere plurinazionale (non solo l'Austria-Ungheria, ma anche l'Impero Ottomano e la Russia zarista) erano soggetti a pressioni enormi.⁶ Nell'impero austroungarico vivevano ufficialmente dodici⁷ gruppi nazionali, ed alcuni di essi, per esempio i tedeschi (o i sassoni in Transilvania) avevano una certa tradizione storico-politica nazionale, con una nobiltà e una borghesia forti; mentre altri (per esempio i ruteni della Galizia meridionale) non potevano basarsi su una storia politica propria, però formavano una comunità compatta per via della lingua e della religione uniate.

Le regioni orientali e balcaniche d'Europa, come affermò anche Jászi, erano lontane e separate dai paesi dell'Europa occidentale non solo dal punto di vista culturale, ma anche da quello strutturale. All'interno della Monarchia potevano essere evidenziate tre grandi aree geografiche, insieme a tre culture diverse.⁸ Lo Stato asburgico si formò relativamente tardi, le aree abitate da polacchi, ucraini o bosniaci vennero occupate nel XVIII-XIX secolo, ed in alcune zone l'occupazione ottomana aveva altrettanto rallentato

³ György Litván, *Egy régi könyv időszzerűsége*. Introduzione per il volume di Oszkár Jászi, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* [Lo sviluppo degli Stati nazionali e la questione delle nazionalità]. Gondolat, Budapest 1986, p. 9.

⁴ Nel 1918, Jászi incontrò spesso sia Maniu che Masaryk per discutere sulla possibile soluzione della questione delle nazionalità per evitare la frammentazione della Monarchia e la disintegrazione del territorio.

⁵ Oszkár Jászi, *A Habsburg-Monarchia felbomlása*. [La dissoluzione della Monarchia asburgica] Gondolat, Budapest 1983.

⁶ John W. Mason, *Il tramonto dell'impero asburgico*. Il Mulino, Bologna 2000.

⁷ I gruppi nazionali, in ordine alfabetico, sono i seguenti: cechi, croati, italiani, magiari, polacchi, romeni, ruteni, serbi, serbo-croati musulmani in Bosnia-Erzegovina, slovacchi, sloveni, tedeschi.

⁸ Gianfranco Lizza (a cura di), *Geografia della nuova Europa*. UTET, Torino 1999.

l'unificazione dei territori.⁹ A causa di questo ritardo storico, l'unificazione effettiva a livello economico, politico e culturale, ebbe inizio solo quando già i vari gruppi delle nazionalità dell'Impero, come i tedeschi, gli italiani, i polacchi, i romeni ed i serbi, erano già coscienti della loro diversità linguistica, culturale e, soprattutto, nazionale. Queste popolazioni gravitavano intorno agli Stati nazionali, anche perché entro i confini del Regno d'Ungheria¹⁰ la miope politica di magiarizzazione forzata, ed i tentativi della snazionalizzazione dei gruppi etnici minoritari portava le popolazioni allogene a credere nel distacco dall'Impero come unica soluzione.¹¹

In seguito al compromesso del 1867, in Transleitania, ovvero nei paesi della Corona di Santo Stefano, la ripartizione delle nazionalità era molto più armoniosa rispetto alla Cisleitania: gli ungheresi, il 54% della popolazione se si esclude la Croazia-Slavonia, che godeva di uno statuto particolare, erano presenti dappertutto in gruppi più o meno compatti, da soli o mescolati con altre nazionalità. Erano largamente maggioritari nelle pianure ai due lati del Danubio e del Tibisco, molto al di là delle attuali frontiere dell'Ungheria. Nel 1910 Budapest, con i suoi 880.000 abitanti, era una città ungherese all'80%, con una consistente parte di popolazione tedesca (97.000) e slovacca. Tutte le grandi città dell'Ungheria avevano una popolazione a larga maggioranza ungherese, tranne Pozsony (Bratislava, Pressburg), dove i tedeschi (il 38% della popolazione) erano di poco superiori agli ungheresi (35%).

I romeni, circa 3 milioni, costituivano poco più della metà della popolazione della Transilvania e del Banato; vivevano principalmente nelle campagne e nei villaggi, ma poco a poco, a causa dell'esodo dalle campagne, si insediarono nelle città della Transilvania, dove formavano minoranze più o meno consistenti, anche per il fatto che il loro habitat tendeva a estendersi verso ovest, in direzione della grande pianura ungherese.¹²

In Ungheria, un elemento immutabile fino al 1918 era la preponderanza della nazionalità magiara sulle nazionalità minori, le quali messe tutte insieme diventavano però maggioritarie, con la conseguente mancanza di uguali diritti per le diverse componenti nazionali del Regno.¹³

Jászi sosteneva che *“sempre più si evolve nelle antiche classi privilegiate la tendenza, in minima parte cosciente, ma soprattutto inconsciente, generata dagli istinti, di conservare i propri privilegi e di gestire tutti gli organi di Stato, le contee, esclusivamente attraverso membri della loro classe. Nelle aree abitate dalle varie nazionalità tale aspirazione risulta ancora più evidente, dove il crescente ceto*

⁹ Marco Dogo, *Historians, Nation-building, perceptions*. In: Stefano Bianchini-Marco Dogo (ed.), *The Balkans. National identities in a historical perspective*. Logo Editore, Ravenna 1998, p. 23.

¹⁰ Nel 1867, l'imperatore Francesco Giuseppe venne incoronato re d'Ungheria, in seguito al Compromesso. Nella storiografia ungherese si parla del Regno d'Ungheria anche durante la Duplice Monarchia.

¹¹ Pasquale Fornaro, *Ungheria*. Unicopli, Milano 2006, p. 18.

¹² Henry Bogdan, *Storia dei Paesi dell'Est*. SEI, Torino 1991, p. 149.

¹³ Pasquale Fornaro, *La condizione dei contadini e la società ungherese tra '800 e '900*. In: *L'“altra” Europa. Temi e problemi di storia dell'Europa orientale*. Rubbettino, Soveria Mannelli 2008, p. 102.

medio di nazionalità diversa minaccia sempre più il dominio esclusivo della nobiltà di contea. Di conseguenza, tale dominio può essere mantenuto con la violenza, con la falsificazione dei risultati delle elezioni distrettuali, oppure con la corruzione dei capi del popolo.”¹⁴

Gli Stati Uniti d'Europa

Alla nascita della Duplice Monarchia, l'economia della maggior parte dell'Impero non era abbastanza sviluppata e differenziata per poter sfruttare i vantaggi del libero commercio; successivamente la politica daziaria dei grandi proprietari terrieri e la politica economica delle industrie e delle banche vincolavano il libero flusso delle merci nell'ambito territoriale comune. Le cause della situazione di conflittualità sociale ed etnica potrebbero essere riportate a ragioni economiche, per un mancato sviluppo del settore dell'agricoltura. Mentre nell'Europa occidentale l'aumento della produzione agricola, l'attenuazione o la scomparsa della servitù della gleba, lo sviluppo dell'industria manifatturiera, il fiorire del commercio e dell'artigianato e la conseguente crescita urbana si erano concretizzati nei secoli precedenti, simili fenomeni in Ungheria mancavano a manifestarsi. Nel Regno d'Ungheria prevaleva ancora il latifondo con un sistema di produzione basato essenzialmente sullo sfruttamento del lavoro obbligatorio imposto dalla nobiltà.

Nel 1927, Jászi scrisse, dal suo esilio a Oberlin, negli Stati Uniti d'America, in una sua lezione intitolata, *Gli Stati Uniti d'Europa: "L'unica soluzione seria e radicale per questa caotica nonché catastrofica situazione sarebbe una nuova forma di equilibrio politico, eliminando il rigido dogma delle sovranità nazionali si garantirebbe uno sviluppo libero, pacifico e armonioso per tutte le nazioni dell'Europa. La formazione degli Stati Uniti d'Europa è una visione simbolica di un'Europa riconciliata e pacifica auspicata dagli intellettuali migliori e intuita dalle masse popolari.”¹⁵*

La formazione degli Stati Uniti d'Europa avrebbe significato la realizzazione di tre obiettivi fondamentali: in primo luogo, la libera circolazione economica e culturale tra le nazioni (libero commercio); in secondo luogo, l'autonomia nazionale per tutte le minoranze d'Europa (*Home Rule*); in terzo luogo, la rappresentazione comune degli interessi economici e finanziari comuni (una specie di Parlamento Imperiale).¹⁶ La via verso l'unificazione sarebbe stata costituita dalla crescente democratizzazione degli Stati europei attraverso un sistema di libero commercio e autonomia nazionale verso una vasta confederazione politica.¹⁷

¹⁴ Oszkár Jászi, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* [Lo sviluppo degli Stati nazionali e la questione delle nazionalità]. Gondolat, Budapest 1986, p. 202.

¹⁵ Oszkár Jászi, *The United States of Europe*. Hungarian Europe Society, Budapest 2006, p. 19.

¹⁶ Idem. p. 20.

¹⁷ Nel 1918, Jászi pubblicò un volume intitolato: *A Monarchia jövője* [Il futuro della Monarchia] nel quale mise in luce il progetto della confederazione danubiana. Secondo il progetto, la Duplice Monarchia sarebbe stata divisa in cinque Stati federali: Ungheria, Austria, i Paesi cechi, Polonia ed Illiria. Jászi, inoltre, prevedeva la possibilità dell'adesione della Romania.

In una realtà economica e sociale decisamente in ritardo come quella ungherese nel corso della seconda metà del XIX secolo, appare del tutto naturale che, in alternativa alla formazione di una vera e propria classe proletaria urbana, si sviluppasse il fenomeno della progressiva proletarizzazione della classe contadina. La politica del primato magiaro era di tipo sociale, non razziale: puntava non all'espulsione o alla soppressione dei non magiari, bensì alla loro totale assimilazione. Erano le scuole, in particolare, a essere usate come strumenti di omologazione linguistica.

Il problema delle nazionalità si sviluppò in Ungheria in maniera radicalmente diversa rispetto all'Austria. Uno dei primi compiti della Dieta ungherese, di nuovo operante dopo lo storico Compromesso, era la sistemazione della questione delle nazionalità. Nel preambolo della fondamentale legge delle nazionalità - n. XLIV/1868 - elaborata dal barone Eötvös, celebre liberale ungherese, viene dichiarato che "la nazione ungherese è indivisibile e unitaria"¹⁸. Tale legge riconosceva i diritti delle varie nazionalità ad usare la propria lingua, non magiara, nelle scuole e nelle amministrazioni locali, garantendo alle lingue allogene la parità di status con quella ungherese. I capi delle varie nazionalità si opponevano fermamente a questa legislazione, chiedendo il loro riconoscimento come corpi autonomi, come per le altre "nazioni" (magiari, sassoni, croati) reclamando precisi e ben delineati diritti. Per gli uomini politici del tempo, solo un anno dopo l'*Ausgleich*, la legge significava un passo avanti decisivo nei confronti delle varie nazionalità del Regno, ma qualsiasi autonomia territoriale concessa alle nazionalità minoritarie era del tutto impensabile.¹⁹ Secondo la classe dirigente, come afferma anche Jászi, il paese non poteva essere frammentato, ma lo sviluppo delle nazionalità doveva essere assicurato su tutto il territorio.²⁰ In più va detto che la legge di Eötvös nella maggior parte dei casi non veniva applicata e, col passare degli anni, sovrappatta da una politica aggressiva di nazionalismo e di magiarizzazione.

"[La legge] serviva all'ideologia patriottica, - scrisse d'impulso Jászi nel suo volume del 1912 - che appassionatamente, con una fantasia degna di un romanzo gotico, colorava le aspirazioni delle nazionalità sul tradimento della patria, e serviva come scusa per la creazione della dottrina politica secondo la quale le nazionalità avevano infranto il principio di base, cioè di "essere figli fedeli dello Stato ungherese", di conseguenza la Legge non poteva essere applicata. Questo ragionamento furbesco, indegno di uno Stato di diritto, rappresenta anche oggi uno degli argomenti preferiti dei politici sciovinisti, nonostante sia chiaro in tutti gli ambienti politici dell'Europa occidentale che se una legge non corrisponde alle esigenze per le quali è stata creata, tale legge deve essere cambiata. Ma non applicare una legge per ragioni meschine, rispecchia una mentalità asiatica. Nonostante la sorte della Legge delle nazionalità fosse questa,

¹⁸ Sándor Balogh (a cura di), *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai, 1848-1993*. [Lo Stato ungherese e le minoranze nazionali. Fonti storico-giuridiche della questione delle nazionalità in Ungheria, 1848-1993] Napvilág, Budapest 2002, vol. 1., p. 162.

¹⁹ Pasquale Fornaro, *Ungheria*. Unicopli, Milano 2006, p. 16.

²⁰ Oszkár Jászi, *A nemzeti államok ... op.cit.*, p. 128.

la maggior parte delle sue disposizioni non venne mai applicata. La legge di Eötvös serviva solo a dimostrare all'opinione pubblica straniera il liberalismo ungherese."²¹

Si capisce meglio l'importanza di queste parole se si considera che furono scritte nel 1912, cioè nel periodo del governo del conservatore e aristocratico István Tisza²², capo del *Nemzeti Munkapárt* [Partito nazionale del lavoro], contrario ad ogni riforma democratica, nonché deciso a stroncare i movimenti popolari di ispirazione socialista. L'intenzione di Jászi, da politico radicale, era quella di far capire alla classe dirigente, con una critica durissima, l'impossibilità di continuare con la politica di magiarizzazione forzata e di non vedere le aspirazioni delle popolazioni allogene del Regno. Secondo Jászi, queste popolazioni, e a tal proposito sottolineava in particolare le aspirazioni dei romeni, sarebbero state fedeli allo Stato se i loro diritti fossero stati riconosciuti e garantiti, se i loro figli avessero potuto studiare nelle scuole popolari di lingua romena e se l'amministrazione pubblica avesse garantito loro la possibilità di comunicare nella lingua madre.²³

Jászi già nel 1907 capì perfettamente l'importanza decisiva della coesione ideologica della democrazia e dello stato nazionale. Uno stato democratico riesce ad essere efficiente solo se riconosce l'ideologia nazionale, mentre il nazionalismo feudale – nel senso attribuito alla parola nel XIX secolo – può essere riformato solo grazie alla democrazia. Analizzando gli esempi dell'Europa occidentale, soprattutto la Svizzera e il Belgio, Jászi vedeva un rapporto piuttosto lineare tra l'industrializzazione, la democrazia e l'istruzione. Egli riteneva che grazie a questi processi la questione delle nazionalità e della democrazia potevano essere risolte.

Nel 1911, nel corso di una lezione tenuta al Circolo Galilei, Jászi affermò che: *"La questione delle nazionalità è un movimento storico universale che avviene là dove si manifestano le precondizioni economiche, storiche e spirituali dello sviluppo sociale."*²⁴ Il sociologo ungherese credeva fermamente nella soluzione ideale per l'Europa centro-orientale già tanto tormentata, cioè nella creazione di una "Svizzera dell'Est", una confederazione di paesi o, ancor meglio, di popolazioni danubiane basato sul modello dei cantoni svizzeri. Gli esiti delle due guerre mondiali non portarono ad una soluzione della questione delle nazionalità,

²¹ Idem, p. 194. Successivamente, la legge XXVII/1907, la cosiddetta „legge Apponyi” provocò ancora più danni al sistema dell'istruzione, obbligando perfino gli studenti nelle scuole elementari non magiare ad esprimersi nella lingua ufficiale dello Stato. Secondo Jászi, questa legge ebbe delle conseguenze devastanti, perchè nelle regioni delle nazionalità, di solito in periferia, i maestri erano sottopagati, poco qualificati e, quello che era più grave, non conoscevano la lingua usata dalla popolazione. Jászi nel volume sulla questione delle nazionalità, già più volte citato, descrive la sofferenza e le difficoltà degli studenti di nazionalità non magiara ad imparare i fondamenti della lingua ufficiale, insieme alle canzoni patriottiche – sempre obbligatorie –, privandosi così della possibilità di acquisire le basi necessarie per poter scrivere, leggere e contare non in ungherese, ma nella propria lingua.

²² Antonello Biagini, *Storia dell'Ungheria contemporanea*. Bompiani, Milano 2006, p. 75.

²³ Oszkár Jászi, *A nemzeti államok... op.cit.* p. 198.

²⁴ Oszkár Jászi, *A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője* [La questione della nazionalità e il futuro d'Ungheria]. Galilei kör, Budapest 1911, p. 6.

perché i nuovi Stati “nazionali” si ritrovavano a loro volta al loro interno delle minoranze significative.

Conclusioni

Il grande merito di Jászi consiste nel ripensare la condizione dello Stato ungherese all’inizio del XX secolo, calato nella realtà centro-europea, e nel ribadire l’idea a suo tempo delineata con forza da Kossuth, scrivendo il programma dei principi minimi utili per un’alleanza dei popoli danubiani. Il riconoscimento delle tendenze dominanti nella formazione delle nazioni e la libera scelta dell’alternativa più adatta formavano i caratteri di un pensiero del tutto rivoluzionario, ma solo il sociologo ungherese affrontò con obiettività scientifica unita al desiderio ideale di comunione tra i popoli dell’area danubiana tale sfida intellettuale, con il fermo convincimento che tale contributo poteva essere effettivamente foriero di sviluppi positivi, in ordine ai principi democratici ed allo sviluppo coerente di quel mosaico di popoli che abitavano l’uno accanto all’altro la regione da secoli.

In conclusione, cito ancora le parole di Jászi: *“Il desiderio di far fiorire la cultura delle nazionalità – scrisse ancora nel 1911 – non è un nazionalismo immaturo e neanche un luogo comune patriottico, bensì è un desiderio vitale senza la quale nessun popolo riesce a sopravvivere.”*²⁵

THE UNITED STATES OF EUROPE AND THE QUESTION OF THE NATIONALITIES

Abstract

The challenge represented by the different nationalities living within the Austro-Hungarian Empire had always been one of the focus points for the Hungarian governments and it was identified as the key reason of the fall of the Empire in 1918. This article focuses on the analysis of the volume written by Oscar Jászi, published in Hungary in 1912, entitled *The development of the national States and the question of the nationalities*. Jászi in his work states that the requirement for autonomy of the different nationalities settled in Hungary was not a result of a “Slavic conspiracy” against Hungarian sovereignty, instead it had been evolved as a natural and cultural process. Jászi, just two years prior the break out of the First World War, made a desperate attempt to call the policy makers’ attention on the major mistakes committed (like the so called “Apponyi law” on the obligation of the nationalities to studying only in Hungarian) and on the basic and natural requirements of the nationalities. Jászi strongly believed that the populations of different nationalities were key members of the Hungarian society which enriched the country instead of being a treat. In this article Jászi’s ideas on the use of the mother tongue in school and in the public administration, and the projects about the Danubian confederation are studied as well.

²⁵ Idem, p. 11.

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A DISTRICTULUI NĂSĂUDEAN PE PARCURSUL GRANIȚEI MILITARE (1764-1851)

Simion Valer COSMA

Militarizarea Districtului Năsăudean determină o serie de schimbări majore pentru populația aferentă, atât în plan fizic cât și mental. Prin demersul de față încerc să expun efectele pe care le-a avut procesul militarizării asupra sistemului demografic și la nivelul mentalității colective, precum și impactul marilor evenimente petrecute în perioada funcționării graniței militare.

Militarizarea reprezintă un proces complex, desfășurat pe o durată lungă de timp, nerezumându-se la simpla organizare a regimentului grăniceresc. Militarizarea a angrenat o serie de mutații și procese ce au influențat covârșitor viața populației districtului. Perioada 1802-1830, reprezentând intervalul dintre două recensăminte și cuprinzând evenimente cu impact demografic major, constituie nucleul acestei cercetări. Analiza acestei perioade permite conturarea unei idei despre însemnătatea pe care a avut-o din punct de vedere demografic militarizarea ținutului.

Organizarea militară a districtului începe în 1762, urmând planurile generalului Bucow. Nu voi insista asupra descrierii procesului organizării regimentului, cu toate neajunsurile și dificultățile întâmpinate, dar voi lua ca punct de pornire „recensământul” efectuat odată cu conscrierea populației ținutului și cu răscumpărarea de la patriciatul săsesc. Deși, în perspectiva pe care o abordează demersul de față, acest recensământ este incomplet, pentru că în primă fază militarizarea a cuprins doar 23 de sate (21 din Valea Rodnei și 2 din Valea Șieului), iar pe parcurs districtul a ajuns să cuprindă 44 de localități¹, cifrele acestuia pot constitui un reper orientativ.

Conform recensământului din 1762-1763, numărul familiilor românești și al văduvelor în satele regimentului este următorul: Mocod: 187+21; Mititei: 106+13; Runc: 126+9; Zagra: 285+29; Poieni: 85+8; Găureni: 42+7; Suplaiu: 24+2; Bichigiu: 85+5; Telciu: 238+21; Hordou: 104+11; Salva: 225+21; Năsăud: 235+28; Rebrîșoara: 306+32; Rebra Mare: 184+14; Vărarea: 73+5; Feldru: 204+25; Ilva: 112+8; Leșu: 113+8; Sângeorz: 226+27; Maieru: 403+23; Rodna: 308+32; Sântioana: 92+3; Nușfalău: 120+17. Rodna mai are și 27 familii săsești și 25 maghiare, o văduvă sască și 4 maghiare. Celibatari sunt: Poieni 2, Suplaiu 1,

¹ Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, în „Arhiva Someșană”, nr. 25, Năsăud, 1939, p. 364.

Telciu, Năsăud 1, Rebrîșoara 1, Ilva 1, Sângeorz 2, Maieru 4, Rodna 4, Sântioana 1 și Nușfalău 1. Vagabonzi: Năsăud 3, Rebra Mare 1, Ilva 2, Leșu 1, Maieru 4, Rodna 1. În total reies: 3.883 familii românești și 369 văduve; 27 familii săsești și o văduvă; 25 familii maghiare și 4 văduve, plus 19 celibatari și 12 vagabonzi. Conform calculului aproximal făcut de istoricul năsăudean Virgil Șotropa, „dacă înmulțim numărul familiilor românești cu 5, celor maghiare cu 3, iar al celor săsești cu 2, atunci numărul total al sufletelor din Districtul valah în 1762/3 face aproximativ: 20 000”². Continuând nota aproximativă, putem lua în calcul posibilitatea ca odată cu alipirea celorlalte comune și după regularizarea satelor și apariția altor localități, populația districtului să depășească semnificativ cifra de 25.000 de locuitori.

Opoziția inițială a localnicilor a culminat cu revolta din mai 1763 de la Salva, când grănicerii au refuzat să depună jurământul de credință, soldată cu martirajul bătrânului Tănase Tudoran, tras pe roată, și a altor patru persoane spânzurate. Motivele fundamentale ale acestui refuz sunt: impunerea schimbării religiei, neînțelegerea și severitatea manifestate de unele cadre ofițerești și extinderea obligațiilor asumate sub jurământ prin datoria de a lupta oriunde peste granițele imperiului³.

Prin modul în care au decurs lucrurile în primii ani reiese că în primă fază locuitorii comunelor militarizate au perceput negativ trecerea la condiția grănicerească, acest fapt fiind evidențiat de opoziția lor inițială precum și de emigrările din primii ani. Dificultățile nu au încetat decât cu trecerea timpului și ridicarea altor generații. După unele opinii, „libertatea neînfrănată și sălbatică” în care românii ar fi trăit până la introducerea stării grănicerești „cât și legăturile cu cosîngenii moldoveni”, au îngreunat conformarea la noua ordine⁴. Neputând tempera tensiunile din comunele grănicerești, mandatul generalului Buccow a fost retras, fiind înlocuit cu generalul Siskowich. Acesta a luat o serie de măsuri aspre pentru potolirea revoltelor (pedepsirea răzvrătiților români)⁵.

Trebuie menționate câteva măsuri organizatorice luate succesiv în primele decenii, ce au dus la forma definitivă a graniței năsăudene: desființarea treptată a regimentului de dragoni (în 1770 sunt desființate ultimele escadroane), adăugarea în 1764 a încă cinci comune din Valea Șieului și a două din Valea Mureșului, prin răscumpărarea de la nobili, precum și completarea finală, la inițiativa împăratului Iosif al II-lea, prin alăturarea comunelor din Valea Bărgăului, răscumpărate de la familia nobiliară Bethlen. O altă măsură organizatorică importantă a fost înlocuirea, în martie 1764, a comandantului inițial al regimentului, locotenent-colonelul Raschütz, cu locotenent-colonelul Carol Enzenberg, care printr-o conducere destoinică a reușit să restabilească

² *Ibidem*, p. 366.

³ Carol Göllner, *Regimentele grănicerești din Transilvania 1764–1851*, Ed. Militară, București, 1973, p. 41–44.

⁴ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 182.

⁵ *Ibidem*, p. 72.

situația, ajutând locuitorii la realizări însemnate, valorificându-se capacitățile acestora⁶. Antonio Cosimelli, în *Poemation de secunda legione valachica*, descrie starea de spirit tulbure la început și apoi liniștirea lucrurilor, în mare parte datorită eforturilor și înțelegerii acestui comandant⁷. Enzenberg a reușit treptat să scadă influența „bătrânilor satului”, prin faptul că oligarhia sătească a fost privată de putere în urma alegerii subofițerilor grăniceri ca juzi ai satelor. Deoarece bătrânii aveau încă la grăniceri, „datorită bărbilor lungi și cărunte”, o autoritate defavorabilă stării grănicerești, ei au fost convinși, „într-un mod blând și sub pretextul că ar fi necuviincios într-un stat militar să poarte bărbi”, să renunțe la ele⁸.

Efectivele regimentului grăniceresc năsăudean se ridicau pe timp de război la 4.500 de soldați, 3.000 constituind batalionul de infanterie și 1.500 batalionul de dragoni ușori. În afara detașamentului de cordon, în vremuri de război va fi înființat și un batalion defensiv de 900 de oameni pentru apărarea ținutului Regimentului și a granițelor țării, după plecarea celor două batalioane amintite, precum s-a întâmplat în timpul războiului cu turcii⁹.

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, regimentul năsăudean a fost angrenat într-o serie de conflicte militare, fapt ce s-a răsfrânt asupra sistemului demografic districtual, atât prin pierderile de vieți omenești cât și prin perturbarea raporturilor interne. A fost afectat cursul firesc al căsătoriilor, prin absența părții masculine și de asemenea natalitatea, dar și economia locală, prin absența brațelor de lucru etc. În cele aproape nouă decenii cât a funcționat regimentul năsăudean, grănicerii au fost implicați în total în 20 de campanii și 133 de conflicte¹⁰, fapt ce a avut o pondere esențială în constituirea treptată a „mentalității grănicerești”¹¹.

Numai în războiul antiotoman regimentul a pierdut 1.218 soldați, ceea ce însemna mai mult de o treime din efectiv¹², această cifră permițând conturarea unei idei despre impactul demografic pe care îl aveau campaniile militare majore asupra populației districtului. Perturbarea sistemului demografic prin absența părții masculine s-a resimțit prin scăderea numărului căsătoriilor și implicit a numărului nașterilor.

Administrația militară intervenea în toate compartimentele printr-o activitate de vastă îndrumare și control, întreaga viață a populației districtului (economică, administrativă, juridică, culturală) fiind organizată, îndrumată și

⁶ *Ibidem*, p. 72-73.

⁷ Vasile Bichigean, *Poemation de secunda legione valachica sub Carlo barone Enzenbergio*, în „Arhiva Someșană”, nr. 1, Năsăud, 1924, p. 13.

⁸ Mathias Bernath, *op. cit.*, p. 182.

⁹ Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, p. 64-65.

¹⁰ Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 121.

¹¹ Ioan Lumperdean, „La longue durée” în mentalitatea și limbajul grănicerilor năsăudeni. Repere economico-sociale și politico-naționale, în „Revista Bistriței”, VIII, Iași, 1994, p. 137.

¹² *Istoria trupelor române de grăniceri*, coord. col (r) Dumitru Enache, col (r) Leonida Loghin, col. Dumitru Mocanu, lt. col.(r) Gheorghe Pușcașu, col (r) Gheorghe Petrișor, col (r) Constantin Tatu, Constantin Avram, Grigore Stănescu, Ed. Militară, București, 1987, p. 86.

condusă de forurile conducătoare ale acestuia¹³. Sub oblăduirea colonelului Enzenberg, începe o perioadă de modernizare și sistematizare a satelor din Valea Rodnei. Construcția de drumuri a fost intensificată, râurile au fost regularizate prin deviații și construirea de baraje și diguri, prețurile la produsele alimentare au fost reduse prin îmbunătățirea aprovizionării, a fost sprijinită construirea de noi case, agricultura a fost reorganizată, introducându-se noi culturi etc.¹⁴. Pentru a-i aduce pe grăniceri la moravuri și deprinderi raționale, Enzenberg a ordonat ca locuitorii dispersați în așa-zisele „sate de sus”, așezate la munte, să fie transferați pe pământuri mai rodnice, în case nou construite. În afara educației grănicerești, în spiritul unei noi conștiințe și a restructurării vechii societăți patriarhale anacronice, ofițerilor le-a revenit sarcina de a-i obișnui pe grăniceri, deprinși cu acoperirea rudimentară a trebuințelor, la o gospodărie rațională¹⁵.

Grănicerizarea locuitorilor și implicarea Bisericii Greco-catolice în îmbunătățirea procesului educațional au avut o pondere covârșitoare în dezvoltarea învățământului și a sistemului educațional în districtul grăniceresc. De asemenea, o contribuție foarte importantă a avut și comandamentul militar, prin implicarea directă și susținerea financiară a demersurilor școlare în derularea acestui proces¹⁶. O evidentă urmare a dezvoltării învățământului reiese și din accederea, în timp, în rândul ofițerilor a unui număr tot mai mare de localnici. Dacă la început, în 1766, din 58 de ofițeri numai 2 erau români (un stegar și capelanul), spre sfârșit, în 1848, numărul ofițerilor români a ajuns la 25, dintr-un total de 73, reprezentând o creștere de la 4% la 34%¹⁷.

În toate aceste demersuri implicarea Bisericii a avut un rol fundamental, popularizarea măsurilor luate de comandamentul militar prin intermediul circulelor bisericești și a predicilor fiind întâlnită pe toată durata existenței regimentului. Un fapt foarte important din punct de vedere demografic îl constituie colaborarea organelor bisericești cu cele școlare în materie sanitară, în vederea difuzării instrucțiunilor sanitare și a asigurării îndeplinirii unor măsuri în acest sector (prevenirea epidemiilor fiind unul din țelurile principale ale graniței)¹⁸. Evitarea unor epidemii, care în general cauzau un număr mare de morți în rândul locuitorilor, precum și adoptarea unor norme fundamentale de igienă, au adus un plus din punct de vedere demografic, prelungind speranța de viață a populației. De asemenea, odată cu sistematizarea satelor și cu noua organizare, s-a permis o înlesnire a legăturilor sociale a populației.

La fel ca și prevenirea epidemiilor, stoparea migrației a reprezentat un scop important pentru graniță, fiind cunoscute emigrările masive din anii antimilitarizării și chiar din primele decenii de după înființarea regimentului, în

¹³ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 124-125.

¹⁴ *Ibidem*, p. 155.

¹⁵ Mathias Bernath, *op. cit.*, p. 182.

¹⁶ Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 261.

¹⁷ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 106.

¹⁸ Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 17, Năsăud, 1931, p. 242.

special în Moldova, unde au luat ființă comunități însemnate (Hălăucești și Talpa, în județul Neamț de astăzi) cu populație năsăudeană¹⁹.

Începutul secolului al XIX-lea aduce un nou recensământ al populației grănicerești, indicând un număr de 29.404 locuitori în 1803, dar și o serie de lungi conflicte (războaiele antinapoleoniene) și, de asemenea, două valuri de foamete cruntă, evenimente ce vor fi analizate în cele ce urmează. La recensământul din 1830, populația districtului se ridică la 34.875 de locuitori, reieșind o creștere semnificativă (5.471 de locuitori)²⁰, aceasta în ciuda evenimentelor menționate adineauri, care au marcat serios sistemul demografic. Rămâne de deslușit modul aproximativ în care au decurs lucrurile și factorii care au influențat reglarea sistemului demografic și intrarea sa pe un trend ascendent.

Războaiele îndelungate, ce au presupus plecarea pe front a unei importante părți a populației masculine, au avut urmări grave asupra economiei, multe pământuri rămânând nelucrate din cauza lipsei brațelor de muncă. Recoltele slabe consecutive, începând cu anul 1813, cauzate în mare parte de seceta prelungită ce s-a abătut asupra districtului, și nu numai, au amplificat situația economică jalnică a populației, provocând o foamete teribilă care a cauzat numeroase victime, în special în rândul populației sărace, și a determinat bejania înspre Moldova a unei importante părți a populației. Acest fapt reiese și dintr-o circulară a vicarului Ioan Nemeș, prin care cere să i se prezinte situația privind numărul emigranților din fiecare sat și al celor care au murit de foamete²¹. Totuși, pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor tragice abătute asupra ținutului grăniceresc este nevoie de o analiză mai temeinică a surselor descriptive, folosindu-ne de instrumentele și criteriile caracteristice demografiei și studiului mentalităților colective.

Pentru a putea pătrunde mai adânc în universul caracteristic unei perioade de foamete, în scopul observării impactului demografic, este necesară o explicație mai precisă a efectelor pe care le are foametea asupra unei populații, și a cauzelor ce determină creșterea îngrijorătoare a numărului morților. După cum spunea specialistul în demografie istorică Massimo Livi Bacci, privitor la metodologie, „este necesară cercetarea incidenței și interacțiunii între forțele coercitive și forțele electivă, pentru a putea înțelege funcționarea sistemului demografic și modificările sale în timp”²². În cazul de față, fiind vorba de un „regim demografic vechi”, trebuie menționată dependența aproape totală a populației de resursele terestre²³. În ciuda dezvoltări semnificative a agriculturii și a infrastructurii în ținut odată cu militarizarea, populația rămâne în continuare dependentă de resursele terestre.

În 1805, ploi abundente au căzut în timpul secerișului, iar în ținuturile muntoase a nins, drept urmare fânul a putrezit iar porumbul a fost cules

¹⁹ Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX. Cercetări de demografie istorică*, Ed. Științifică, București, 1971, p. 228.

²⁰ Carol Göllner, *op. cit.*, p. 97.

²¹ Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 15, Năsăud, 1931, p. 15.

²² Massimo Livi Bacci, *Populația în istoria Europei*, Ed. Polirom, Iași, 2003, p. 24.

²³ *Ibidem*, p. 27.

necopt. Recolta a fost compromisă și pentru perioada viitoare din lipsă de semințe, cum a fost în anul 1807, când pământul a fost cultivat doar parțial. În anii 1814–1817 o secetă cumplită s-a abatut asupra ținutului, determinând încă o criză amplă. Peste toate acestea s-a suprapus și criza devalorizării monedei din 1811. Rapoartele inspecțiilor anuale din anii precedenți au concluzionat că producția agrară din ținut nu putea asigura hrana populației grănicerești, multe sate fiind suprapopulate în urma dislocării forțate, iar o cauză majoră era pământul nefertil din zonele de munte. Situația pământului agricol grăniceresc se prezenta, conform recensămintelor, în formula următoare:

Categoria I: 163 iugăre.

Categoria II: 8.310 iugăre.

1 Iugăr = 1.600 m².

Categoria III: 12.351 iugăre.

Categoria IV: 3.978 iugăre.

Recolta medie a pământului cu asolamente bienale e foarte redusă, totalizând 91.885,60 măsuri de Pressburg (grâne, cartofi, legume). Conform datelor statistice din 1820 au fost însămânțate 5.045 iugăre de porumb. Recolta din 1830 se ridica la 91.885,2 măsuri de Pressburg, deficitul recoltei putând fi compensat în parte prin munca grănicerilor în alte ținuturi, fapt concretizat prin plecări organizate la muncă în Moldova²⁴.

Procesul verbal din anul 1840 al comisiei economice a districtului (instituție de o mare importanță pentru organizarea și gestionarea vieții economice și sociale în district) permite conturarea unei imagini privitor la gravitatea situației în anii foametei: „În timpul războaielor continue cu francezii, între 1805–1814, și mai ales după aceea, în 1815–1817, fiind ani slabi și neroditori, a urmat o mare mizerie. Oamenii ori s-au îndatorat până în gât, ori spre pildă, pentru iernatul unui bou, cedau pe celălalt, pentru iernatul unei oi se proceda la fel, și dacă nici aceasta n-o puteau face, își vindeau vitele la un preț derizoriu. În acest mod s-au distrus multe gospodării; lipsind vitele, nu se mai gunoiau pământurile, care sălbăticeau și astfel în 1840 au crescut păduri pe mari întinderi, acolo unde în cărțile funciare figurau ogoare sau livezi [...] Anii neroditori și scumpetea au fost și o consecință a iernilor deosebit de lungi și a ploilor neîntrerupte, care au prefăcut pământurile și ogoarele în jgheaburi și râpe, încât au rămas din ele numai pietriș gol ori au crescut pe el tufiș și lemne de tot soiul”²⁵.

Ajutoarele în cereale acordate de autoritățile militare sunt insuficiente, „populația hrănindu-se cu pâine din făină de tulei de cucuruz și din coji de copaci”²⁶. Autoritățile iau măsuri, acordând bani cu împrumut și cereale (tot insuficient), dar propun și soluții pe termen lung, promovând noi metode de cultivare a pământului, creșterea animalelor, grădinarit, pomicultură, apicultură etc. (instrucțiunile colonelului Anton Zatesky, comandant al regimentului, trimise în 1818 companiilor din district, indicau calendarul muncilor agricole pentru familii pe fiecare lună)²⁷.

²⁴ Carol Göllner, *op. cit.*, p. 101–104.

²⁵ Carol Göllner, *op. cit.*, p. 106.

²⁶ Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos, în „Arhiva Someșană”, nr. 20, Năsăud, 1936, p. 233.

²⁷ Ioan Pop, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762–1851)*, Ed. Ardealul, Tg. Mureș, 1999, p. 117.

Un raport privind situația populației și a economiei de pe teritoriul celor cinci regimente din Transilvania, emis de către Comandamentul general de la Sibiu, la data de 4 septembrie 1817, către Consiliul aulic de război, dă următoarele cifre referitoare la districtul năsăudean: 2.371 de invalizi totali și un număr însemnat de invalizi parțiali, consecință a campaniilor antinapoleoniene, și asta la o populație ce nu atingea la acea dată cifra de 30.000 de locuitori.

În anii cât a bătuit foametea, statisticile oficiale consemnează un număr de 1.750 bărbați și 1.636 femei din district care au primit învoiri pentru a se deplasa în alte regiuni ale țării pentru a-și procura cereale, iar un număr de 711 bărbați și 744 femei au plecat în afara țării, în special în Moldova pentru aceleași nevoi²⁸. În anul 1816 suprafața însământată pe teritoriul regimentului era de 24.972 iugăre și 1.345 stânjeni; teren lăsat pârloagă (necultivat) 13.857 iugăre și 202 stânjeni. Printre plantele semănate se regăsesc: grâul, alacul, secara, orzul, ovăzul, porumbul, meiul, hrișca, cartofii, fasolea, mazărea, inul și cânepa²⁹.

Conscripția graniței transilvănene din anul 1810 ne prezintă structura populației din districtul năsăudean după cum urmează: 4.482 de familii, din care 14.452 bărbați și 15.797 femei. Rezultă un total de 30.249 locuitori, fapt ce demonstrează o creștere a populației grănicerești, în ciuda vicisitudinilor timpului și a faptului că în timpul războaielor numeroase familii rămăneau fără soț sau tată. După încetarea războaielor poate fi observată o creștere considerabilă a populației³⁰. Comparând cifrele acestei conscripții cu cele ale recensământului din 1803 (29.404 loc.), reiese un spor de 845 de persoane, în ciuda foametei din anii 1805-1806 și a faptului că a fost o perioadă plină de conflicte militare. Până la următorul recensământ, din 1830 (34.875), populația continuă să crească considerabil, însă având în vedere dificultatea anilor 1810-1820, putem concluziona că o creștere majoră se înregistrează după 1820. Sistemul demografic s-a reglat relativ repede după marile crize, susținut și de diriguirea economică și socială a districtului de către comandamentul militar. De asemenea, datele statistice ale conscripției din 1810 dau următoarele cifre privitoare la șeptelul de animale: 1.939 de cai; 20.513 vite; 37.289 oi și capre, 5.850 porci; 5.209 stupi cu miere; nr. mediu de animale repartizate pe gospodărie fiind: 0,43 cai; 4,58 vite; 8,32 oi și capre; 1,31 porci; 1,16 stupi cu miere.

O consecință majoră a acestor crize o constituie perturbarea sistemului demografic și a relațiilor interne ale populației (factorii electivi), ruperea echilibrului între sexe (numărul femeilor fiind cu 1.345 mai mare decât al bărbaților, plus numărul mare al invalizilor). Acest fapt afectează considerabil sistemul demografic, atât direct, prin reducerea numărului de căsătorii și deci reducerea numărului nașterilor, cât și indirect prin lipsa brațelor de muncă, îmbătrânirea populației, în special masculine, pentru că pierderile de război vizau în general populația adultă. Pe lângă absența unui număr considerabil de bărbați, pierduți pe câmpurile de muncă, numărul mare de invalizi constituia o povară severă

²⁸ Ibidem, p. 115.

²⁹ Ibidem, p. 116.

³⁰ Ștefan Imreh, *Conscripția grănicerilor transilvăneni din anul 1810*, în „Sub semnul lui Clio-Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu”, Cluj-Napoca, 1974, p. 93-94.

atât pentru familiile lor cât și pentru întreaga comunitate. Trimis-o împăratul carte, o hore tragică culeasă de Grigore Leșe din Țara Lăpușului, oferă o imagine sugestivă a ceea ce însemna neîntoarcerea bărbaților de pe front pentru comunitatea rurală. E nevoie de timp pentru reglarea acestui sistem, însă natura le-a rezolvat de multe ori surprinzător de repede și de firesc. Totuși constatarea acestui fapt permite lansarea unei ipoteze cu privire la reechilibrarea raportului masculin feminin: imigrația. Numărul mare de „posibile neveste”, precum și proprietățile ce aveau nevoie de mână de lucru, de gospodari, trebuie să-i fi atras pe tinerii cu posibilități restrânse din ținuturile învecinate, de exemplu din Maramureș. În întărirea acestei afirmații fac apel și la numărul mare de maramureșeni stabilit de-a lungul timpului în ținutul Năsăudului, atât familii cu vechime cât și de dată mai recentă.

Între cauzele ce pot fi desprinse privitoare la limitarea pierderilor de vieți omenști în timpul perioadelor de foamete trebuie menționate:

- măsurile luate de autoritățile militare privind educarea populației cu privire la igienă;
- cordoanele sanitare, ce au limitat considerabil pătrunderea epidemiilor în ținut, evitându-se epidemii de ciumă și holeră ce veneau din Orient³¹, epidemiile fiind un factor coercitiv fundamental în dezastrele demografice din perioadele de foamete, ucigând mai mult decât foamea în sine, și slăbind populația pentru perioadă îndelungată³²;
- diversificarea alimentației prin promovarea unor noi culturi cerealiere, legumicole și fructifere;
- construirea de case mai trainice, în contextul sistematizării și organizării districtului;
- minimul acces la asistență medicală și medicamente de care beneficiau grănicerii³³;
- diminuarea lipsei prin ajutoarele în cereale și bani, intervenția autorităților militare pe lângă cler pentru dezlegarea la alimente de dulce în condițiile vitrege, și campaniile duse tot cu ajutorul clerului, prin intermediul circularilor, prin care se cerea pomană pentru nevoiași și mai ales faptul că, în contextul absenței părții masculine, se cerea ajutarea la muncile agricole a văduvelor și a familiilor aflate în nevoie, pentru a limita proporția pământurilor nelucrate: „Cinstitul regiment m'au cercat prin o scrisoare de astăzi ca să vă aduc aminte, ca cu feții și cantorii să mai faceți pomene cu fămeile cele sărace a căroră bărbați și feciori sânt în tabără. Să le ajutați cu plugul ca să nu rămână fără sămănătură. Ioan Nemeș, Vicar, Năsăud, 24 April 1814”³⁴.

Deși poate supralicitez influența acestor factori, consider că într-o mare măsură au contribuit la susținerea unui spor pozitiv în rândul populației grănicerești, poate mai puțin pe perioadă scurtă, dar sigur pe termen lung, aceste

³¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 190.

³² Massimo Livi Bacci, *op. cit.*, p. 76.

³³ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 187.

³⁴ Ștefan Buzilă, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 15, Năsăud, 1931, p. 26; Iulian Marțian, *Documente bisericești*, în „Arhiva Someșană”, nr. 7, Năsăud, 1927.

măsuri având un rol semnificativ în modernizarea treptată a districtului. Chiar dacă înființarea graniței militare a avut printre scopuri și controlarea mobilității populației locale atât în teritoriu cât și în afară, fapt reușit în mare parte, perioadele de criză determinate de foamete au bulversat în mare parte acest sistem, determinând o mobilitate a populației, pe care în ciuda datelor statistice existente, se pare că autoritățile nu au putut controla în totalitate fenomenul mobilității și al migrației.

O consecință esențială în plan demografic a militarizării zonei o constituie mobilitatea populației în perioadele de conflict. Participarea la campanii îndelungate și pe tărâmurî îndepărtate a determinat deplasarea unei părți a populației din ținut, fapt ce a influențat mult mentalitatea localnicilor, lărgindu-li-se orizontul geografic. Teritorii cu iz mitic, precum „Frânciă”, Italia etc., au fost „luate la pas” de către grăniceri, fapt ce a determinat structurarea unor noi percepții privitoare la acestea și la populația băștinașă.

În perioada următoare, până la desființarea graniței militare, în 1851, populația regimentului a crescut cu 12,1 %, adică 0,6% anual (conform recensământului din 1850, când numărul populației a ajuns la 39.092 locuitori), sporul real numeric fiind de 4.217 locuitori., fiind totuși peste nivelul de creștere al Transilvaniei³⁵. Continuarea colaborării dintre autoritățile militare și clerul bisericesc pun în vedere, în prelungirea politicii populiste de factură iluministă, o reală politică demografică (circularele ce permiteau consumul alimentelor de dulce și în post, interzicerea avorturilor, educarea civică a populației pornind de la nucleul de bază reprezentat de familie etc.). Însă nici în această perioadă nu au lipsit o serie de factori coercitivi majori, de menționat epidemiile de holeră din 1831-1832, 1836 și 1848-1849³⁶. Un alt eveniment cu mare impact demografic l-a reprezentat revoluția pașoptistă, ce a provocat numeroase pierderi de vieți omenești, atât în rândul militarilor cât și în rândul populației civile, distrugerii materiale severe (incendierea Năsăudului de către trupele maghiare), mobilitatea populației (emigrarea temporară în Bucovina odată cu retragerea trupelor de grăniceri conduse de colonelul Urban), migrarea înspre teritoriul districtului a populațiilor din alte zone, la începutul revoluției, perturbarea sistemului demografic și a relațiilor interne etc., însă natura acestui demers nu permite detalierea acestui eveniment, constituind el în sine subiectul unei vaste cercetări de acest gen.

Considerând că studiul de față a permis conturarea unei imagini privitoare la rolul militarizării în contextul evenimentelor demografice de la începutul secolului XIX, putem concluziona că impactul acestuia se răsfrânge și este mai vizibil pe durată lungă, măsurile cuprinse de amplul proces de grănicerizare având o influență majoră în creșterea calității vieții populației. Modernizarea districtului, accesul la educație al populației, libertățile aferente

³⁵ Ioan Bolovan, *Realități demografice în Regimentul II românesc de graniță (secolul al XIX-lea)*, în „D. Prodan. Puterea modelului”, coord. Nicoale Bocșan, Nicolae Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 145.

³⁶ *Ibidem*, p. 146.

condiției grănicerești etc. și-au pus amprenta asupra mentalității populației locale, virtuțile grănicerești rămânând pentru multă vreme repere ale conștiinței intelectuale și populare a localnicilor.

THE DEMOGRAPHIC EVOLUTION IN THE DISTRICT OF NĂSĂUD DURING THE TIME OF THE MILITARY BORDER (1764-1851)

Abstract

The militarization of the Năsăud district determinate many changes in the social and cultural life of the people who lived there. In the beginning, people refused the Austrian authorities, because they didn't like changes. But the time passed and people lived a better life, so they were convinced that of the influences from Austrian authorities are positive. People became proud of their condition.

The participation at the important military campaigns that took many time caused big changes in the demographical plan and it also influenced the evolution of life. The long absence of men, the death of many of them, influenced the economical life and it also determinate changes in the structure of population, like migration and immigration, especially in the periods where there was no food. Even if the military campaigns, the epidemics' and the periods with no food caused death for many people, some decisions for modernization and civilization helped people to survive.

TREI MARTIRI AI REZISTENȚEI ANTICOMUNISTE DIN JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSĂUD: LEONIDA BODIU, DUMITRU TOADER, IOAN BURDEȚ¹

Viorel RUS

Era în ziua de 24 iunie 1949, sărbătoarea creștină a Sânzâienelor, când în jurul orei 10, în Dealul Crucii, la hotarul dintre Rebra, Rebrîșoara și Nepos, un comando al securității din Bistrița ucidea mișelește prin împușcare, fără proces și înainte de condamnare, trei oameni.

Cel mai însemnat dintre ei era căpitanul Leonida Bodiu, inițiatorul și conducătorul „Ligii Naționale Creștine”, cea mai importantă organizație anticomunistă în județul Năsăud din acele timpuri, ca număr de aderenți, dar și ca organizare și activitate. Ceilalți doi uciși erau oamenii cei mai de încredere ai căpitanului, Ioan Burdeț din Rebrîșoara și Dumitru Toader din Rebra.

LEONIDA BODIU s-a născut la 16 ianuarie 1916 în satul Poiana Ilvei, în familia învățătorului Ioan Bodiu, originar din Rebrîșoara, și a soției acestuia, Paraschiva, născută Pop, fată de gospodari din Poiană.

La o vârstă fragedă a rămas orfan de ambii părinți. Mama i-a murit la nașterea fratelui său Viorel, cu doi ani mai mic, iar tatăl pe când avea doar șapte ani. Astfel cei doi frați, Leonida și Viorel, aveau să fie crescuți de către bunicii lor dinspre mamă.

A urmat cursurile școlii primare în satul natal, după care, sprijinit de bunici, a hotărât să îmbrățișeze cariera militară. De aceea s-a înscris la Liceul Militar din Târgu Mureș, pe care l-a absolvit cu rezultate deosebite în anul 1940, obținând gradul de sublocotenent de infanterie. Și-a desăvârșit apoi studiile militare la Școala de Ofițeri din Sibiu și Academia Militară din București. A funcționat ca ofițer de contrainformații în cadrul Batalionului I Grăniceri de Gardă din Ploiești, în corpul de gardă al regelui.

Izbucnind războiul contra Uniunii Sovietice, în anul 1941 este trimis pe front cu Divizia 13 infanterie, ajungând translator de limbă germană într-un

¹ Studiul de față redă într-o formă îmbunătățită materialul publicat în vol. *Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud (1945-1989)*, Bistrița, 2005.

comandament german. După aproape 2 ani de front ca prizonier la Stalingrad, în iarna anilor 1942-1943, având aceeași soartă cu fratele său Viorel, căzut în mâinile sovieticilor la Cotul Donului.

A văzut în constituirea din rândul prizonierilor români a Diviziei „Tudor Vladimirescu” șansa acestora de a scăpa cu viață din mizeriile lagăre sovietice. De aceea s-a înscris și el și a contribuit activ la constituirea respectivei mari unități militare, acțiune ce era coordonată de Ana Pauker. În toamna anului 1944 revenea în țară pe frontul antifascist, în calitate de ofițer responsabil cu activitățile de cercetare a pozițiilor inamice în Regimentul Nr. 2 - Infanterie din cadrul Diviziei „Tudor Vladimirescu”.

Din acest moment, cel puțin pentru un timp, informațiile pe care le avem despre situația căpitanului devin contradictorii. Din unele surse reiese că a evadat, fiind filogerman, trecând linia frontului, undeva între Sfântu Gheorghe și Oradea, în vreme ce alte informații susțin că, pe același traseu ori mai târziu în Munții Tatra, a fost luat prizonier de către nemți².

Cert este că Leonida Bodiș a ajuns în Germania, unde l-a găsit încheierea celui de-al doilea război mondial, la 9 mai 1945. În 1946 se întoarce în țară, prezentându-se se pare la unitatea sa din Ploiești, dar curând a fost arestat și încarcerat în închisoarea militară de la Uranus din București³. În Uranus a și fost văzut de către Dr. Cornel Pop, ajuns acolo pentru judecată în cauza „Sumanele Negre”, în noiembrie 1946, căpitanul găsindu-se închis la parterul clădirii, de unde îi făcea semne cu mâna. Dar nu după mult timp Leonida Bodiș a fost eliberat din închisoare, probabil la intervenția Anei Pauker, care îl cunoștea din timpul constituirii Diviziei „Tudor Vladimirescu”.

Mai departe, Dr. Cornel Pop povestește: „Nu știu ce a învățat Bodiș prin București, ca protejat al tovarășei, dar într-o bună zi mă pomenesc că vine să mă viziteze la Uranus însoțit de soția fratelui meu Marius, Leontina Pop, care era profesoară. A fost o bucurie să aflu vești despre familie, să primesc lenjerie de schimb și ceva alimente. Bodiș avea să-mi mărturisească că, din ordinul Anei Pauker, ca organizator și colaborator apropiat, pregătise un raport privitor la constituirea Diviziei și care au fost urmările acestei acțiuni. Vorbea în șoptă, dar ochii îi străluceau când îmi spunea că va preda un exemplar din raport lui Iuliu Maniu, care va fi în stare cu adevărat să aprecieze cât rău a făcut această formație militară României și câți oameni au murit în locul rușilor, fiindcă ei, românii, erau trimiși să lupte în cele mai grele locuri”⁴.

Se spune că Ana Pauker i-ar fi propus să se înscrie și să activeze în Partidul Comunist, dar căpitanul a refuzat. Refuzul a provocat despărțirea sa de viitorul general Otto Haupt, sas originar din Bistrița, vechi camarad de arme și prizonierat, care, acceptând pactul cu comuniștii, avea să devină curând ministru responsabil cu aprovizionarea armatei române, în vreme ce lui Bodiș

² Pentru prima variantă a se consulta: Dr. Cornel Pop, *Iadul Comunist*, Ed. Signata, Timișoara, 2002, p. 78. Pentru a doua versiune a se vedea mărturisirile fratelui căpitanului, Viorel Bodiș, *Fratele meu, ostaș în divizia Tudor Vladimirescu, împușcat pe Dealul Crucii*, în „Memoria - Revista gândirii arestate”, nr. 22, Iniunirea Scriitorilor, București, decembrie 1997.

³ Informație primită de la nepotul căpitanului, inginerul Leonida Bodiș din Bistrița.

⁴ Dr. Cornel Pop, *Iadul comunist - Amintiri și destăinuiri*, Timișoara, 2002, p. 79.

i se înscena un proces sub acuzația de crimă de înaltă trădare, în urma căruia a fost condamnat la 25 de ani muncă silnică.

De frica arestării, chiar înainte de pronunțarea sentinței, Leonida Bodiu părăsea Bucureștiul, revenind în Năsăud, unde a funcționat câteva luni ca profesor la Liceul „George Coșbuc”. În acea perioadă, se pare, generalul Cambrea, vechiul său camarad de arme i-a trimis căpitanului o carte poștală cu următorul conținut: „Este cazul să nu mai duci boala ta pe picioare, internează-te în spital”⁵.

Mesajul îi sugera de fapt căpitanului să se ascundă întrucât urma să fie arestat. Dacă ceea ce le-a povestit căpitanul oamenilor săi era adevărat, apare ca neverosimilă varianta că Leonida Bodiu ar fi revenit în zona Năsăudului trimis de către securitate cu următoarea misiune, pe care n-a îndeplinit-o cum i s-a cerut, de unde i s-a tras moartea: „... Te vei duce, așadar, acolo, te vei da drept urmărit de securitate, vei spune că ești omul americanilor, care vor veni în curând să elibereze țara, că în sfârșit ei trebuie să se organizeze ca să poată da în cap anticriștilor de comuniști. Te duci, faci agitație – ești doar intelectual, fiu de învățător și fost ofițer, om cu priză -, îi aduni pe toți reacționarii într-o organizație mare politică, venim noi și ... după aceea treaba noastră”⁶.

După ce a aflat despre condamnarea sa, căpitanul a preferat să umble în satele din jurul Năsăudului travestit în țăran, încercând să dea cât mai puțin de bănuț celor care îl vedeau și poate un alibi milițienilor care, dorind să se asigure pentru orice eventualitate, inclusiv în caz de răsturnare a regimului, nu l-au arestat, deși îi cunoșteau adevărata identitate. Ori poate că nu a fost arestat intenționat, fără ca el să-și dea seama, tocmai pentru a putea îndeplini misiunea pe care se spune că ar fi primit-o de la securitate, dar despre care nu știa nimic. Oricum, securitatea cunoștea activitatea căpitanului. Astfel, sub nr. 431/21 noiembrie 1948, chestorul Ioan Olteanu, de la poliția Bistrița, trimitea șefului securității, Viorel Gligor, următoarea notă informativă: „... Căpitanul Bodiu Leonida, urmărit de securitate, vizitează târgurile de marți la Bistrița și joi la Năsăud, având misiunea de a aproviziona pe cei înrolați în Armata Albă ... Diferiți țărani fac haz văzând că cei urmăriți, și în special Leonida Bodiu, stau de vorbă cu polițiștii în târguri mai ales în Năsăud și nimeni nu le face nimic”⁷.

Căpitanul și-a stabilit inițial ascunzișul în Rebrișoara, unde a și constituit primul nucleu al organizației sale, format din 8 oameni, pentru că acolo avea rude din partea tatălui, subordonați și prieteni din viața militară și din război, care s-au arătat dispuși să îl cazeze clandestin, să-l asculte, să se organizeze și să se înarmeze sub comanda sa, în vederea participării alături de americani la înfrângerea sovieticilor în momentul declanșării războiului dintre

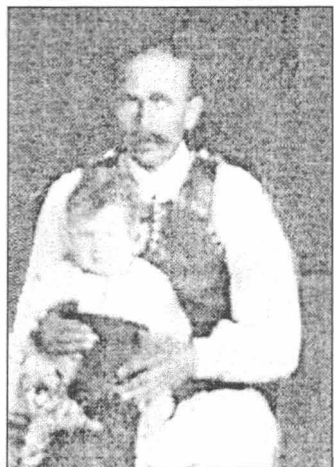
⁵ Informație primită de la Victor Nedelea, fost președinte al A. F. D. P. – Filiala BN, fost membru activ al organizației Liga Națională Creștină, care a afirmat că o deține din mărturisirile făcute oamenilor săi de către însuși căpitanul Leonida Bodiu.

⁶ Teohar Mhadaș, *Pe Muntele Ebal*, Ed. Clusium, Cluj, 1990, p. 25.

⁷ Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN), Fondul Poliția de Reședință Bistrița, dosar 9/1948, f. 192.

aceștia și la eliberarea țării de comunism. I-au fost tăinuitori și simpatizanți preoții Emil Irini și Ioan Mihalca, învățătorul Macedon Pop, chiar și milițienii Băbălău și Citrea, dar dintre toți rebrșorenii, cel mai fidel și devotat om i s-a arătat Ioan Burdeț.

IOAN BURDEȚ era un om deosebit ca stare materială, având cârciumă în mijlocul satului, dar și ca intelect, dovadă că avea aparat de radio la care ascultau emisiunile de la posturile „Vocea Americii” și „Radio Londra”, ce anunțau iminenta izbucnire a noului război eliberator. Cârciuma lui a devenit curând loc de întâlnire a membrilor organizației și centru al legăturii cu organizațiile componente din Rebra, Parva și Năsăud – Lușca.

Organizația cea mai numeroasă ce s-a constituit mai apoi, cuprinzând 14 oameni înarmați cu 13 arme, cartușe și grenade, iar ca tăinuitori și simpatizanți chiar pe preotul comunei, Ștefan Mureșan, dar și pe șeful de post, Dumitru Midrigan și notarul primăriei, Valer Căpâlna, a fost cea din Rebra, condusă de către morarul Dumitru Toader, numit – datorită meritelor sale – vicepreședintele organizației, al doilea în ierarhie după căpitan.

DUMITRU TOADER, om respectat în sat, fusese primar al Rebrei între 23 iunie 1946 – 24 august 1947. Fusese schimbat la instituirea comisiei interimare de conducere a comunei, în care pătrunseseră masiv comuniștii, fiind declarat exploatare. Nu s-a uitat și a fost acuzat, de asemenea, că era născut în America și că la alegerile din 1946 nu permisesese falsificarea voturilor, neimplicându-se în oprirea sătenilor care îi luaseră la bătaie pe delegații comuniști de la secția de votare. A fost omul care a contribuit decisiv și la formarea organizației din comuna vecină Parva, unde aveau să devină membri șapte săteni.

Ioan Burdeț și Dumitru Toader au fost cei care au recrutat în organizație și pe lușcanii: preot Ioan Vălean, Vasile Epure și Ioan Gălan – ultimii doi țărani, care aveau să contribuie la aducerea în organizație a încă nouă oameni din satul lor și din Năsăud.

Activitatea căpitanului, în vara și toamna anului 1948 și în iarna anului 1948-1949, până la arestare, a constat în deplasarea în secret, în mai multe rânduri, în cele 4 comune unde se constituiseră nuclee ale organizației, conduse de un președinte și un secretar. Acolo conducea ședințe în care îi informa pe participanți despre conținutul emisiunilor posturilor de radio occidentale

cu privire la iminentul conflict armat dintre anglo-americani și sovietici, contribuia la atragerea de noi membri și primea jurământul acestora, trasând în același timp sarcini pentru înarmarea membrilor organizației. A editat și un manifest, care a fost multiplicat cu aparatura prefecturii din Bistrița și răspândit în mai multe localități ale județului, în care îndemna populația să se pregătească pentru a lupta împotriva sovieticilor alături de americani în războiul ce urma să înceapă, pentru răsturnarea regimului comunist instaurat în România și revenirea la regimul democratic condus de către Maiestatea Sa Regele Mihai I.

A urmat arestarea, în noaptea de 12/13 februarie 1949, a membrilor organizației, care au putut fi prinși în Rebrîșoara, Rebra și Parva. Căpitanul, aflat în Rebrîșoara, a apucat să fugă pe Gersa în sus, găsind găzduire în case de pe dealuri, la rebrișoreni, rebreni și părveni. Era împreună cu învățătorul Dumitru Sângeorzan din Rebrîșoara, căutat și el de securitate de mai multă vreme pentru activitate legionară, precum și cu câțiva oameni de încredere, între care Firidon Georgiță din Rebra, Ilie Călini și Dumitru Rus din Parva.

Nu a putut fi prins timp de mai bine de 2 luni, deși companii de jandarmi și securiști au scotocit văile și dealurile Gersei, Rebrei și Parvei. Atunci securiștii au recurs la o stratagemă. Au reușit să introducă în grupul de fugari în care se afla Leonida Bodiș pe plutonierul Alexandru Moraru – șeful sectorului de miliție din Năsăud.

Moraru fusese chemat la Bistrița, în fața maiorului Viorel Gligor – comandantul securității, care i-a spus că deține probe că era rudă și prieten cu Bodiș, că știa despre organizația acestuia și nu își informase superiorii, ba chiar îl avertizase, în ianuarie 1949, că era urmărit pentru a fi arestat. Acum era pus în fața a două variante: ori să-l trădeze pe căpitan contribuind astfel la prinderea acestuia, ori își pierde serviciul urmând, la rândul lui, să fie arestat și condamnat. Din nefericire, a ales trădarea.

Scenariul prinderii lui Bodiș a fost întocmit la securitate și astfel Moraru s-a prezentat la începutul lunii martie 1949 în dealul numit „Semne”, la Dumitru Nedelea din Vartolomei din Rebra, care se ascundea acolo într-o casă adăpost pentru animale. I-a povestit că și el era pe punctul de a fi arestat de către securitate pentru că nu denunțase organizația și pe căpitan, că a hotărât să se alătore căpitanului pentru a scăpa și l-a rugat să-l ajute pentru a găsi grupul în mijlocul căruia se afla căpitanul. Cunoscând bine ascunzișurile grupului de fugari în casele din „Dealul lui Capătă”, din „Poiană”, din „Valea Lazului”, din „Semne” și din „Brădățel”, Nedelea a făcut întâlnirea plutonierului cu căpitanul Bodiș.

Apoi într-o seară, când fugarii în mijlocul cărora se afla și căpitanul au vrut să doarmă în casa lui Nedelea din „Semne”, plutonierul Moraru le-a spus că e periculos să rămână acolo, deoarece știa că acolo se plănuiuse o ambuscadă a jandarmilor și securității.

Și, într-adevăr, previziunile sale s-au adeverit. A doua zi dimineața devreme casa a fost înconjurată de trupe, dar fugarii nu erau acolo. Au împușcat în picioare pe soția lui Nedelea, care avea să rămână oloagă pe viață. Așa a câștigat Moraru încrederea căpitanului. În aceste condiții, Moraru a putut juca rolul lui Iuda când, la

sfârșitul lunii martie 1949, cu bună știință, l-a invitat pe căpitan să îl însoțească la o petrecere în Sângeorz Băi, informând din timp securitatea despre locul unde se aflau⁸.

Noaptea, trupe de jandarmi și securitate au înconjurat casa din Sângeorz în care se afla căpitanul, l-au luat pe nepregătite, fără a avea timp să riposteze, l-au legat și l-au adus la securitatea din Bistrița. Pentru trădarea sa, plutonierul Moraru avea să revină în serviciul său, a fost înaintat în gradul de plutonier major și „în loc de arginți” a primit decorația Steaua R.P.R., clasa a V-a, dar mai apoi, în anul 1950, a fost exclus din Partidul Comunist, scos din miliție, dus la Canal, purtat prin mai multe închisori, fiind eliberat din Penitenciarul Oradea abia la 28 iulie 1953.

Iată cum era prezentat Moraru în procesul verbal de excludere, întocmit la data de 5 august 1950, în subcomisia 2 de verificare din Bistrița: „Este un element dușmănos regimului nostru – singur a recunoscut că până în 1949 a stat sub influența propagandei reacționare. A văzut rău U.R.S.S. și regimul nostru... Începând din anul 1947 a avut legături cu locotenentul deblocat Bodi (fost spion german), care a început să organizeze o bandă subversivă pe raza sectorului lui Moraru Alexandru – adică în plasa Năsăud. În vara anului 1948 a luat parte la petreceri cu acest Bodi Leonida și cu alți membri ai organizației subversive înafara comunei Rebrîșoara (unde era sediul organizației), cu toate că în acel timp Bodi era urmărit de organele securității. Mai târziu, când organele securității (în ian.1949) depuneau eforturi mari pentru a nimici această bandă subversivă „Garda Albă” – în frunte cu Bodi, Moraru l-a avertizat pe Bodi Leonida – printr-un membru al organizației subversive. Fiind prins de organele securității că a avut legături cu Bodi Leonida și pus în fața faptului că sau îl aduce pe Bodi, sau este și el arestat, a preferat mai bine să plece în munți și astfel a fost prins Bodi. După lichidarea acestei bande, cu toate că se știa despre activitatea lui trădătoare, chiar și căpitanul miliției Popescu Mihail a fost de acord și l-a sprijinit pentru a fi avansat și chiar decorat, dând o interpretare greșită felului în care acest Moraru l-a prins pe Bodi”⁹.

Și căpitanul Popescu Mihail – comandantul Miliției județului Năsăud – șeful direct al lui Moraru, a fost exclus din partidul comunistilor în 1950 și scos din miliție, aducându-i-se următoarele acuze: „A propus pentru evidențiere și decorare pe plutonierul major Moraru Alexandra – șeful sectorului de miliție Năsăud, care a avut legături strânse cu șeful unei bande subversive a lui Bodi Leonida cu care era înrudit și care avea legături cu străinătatea, având legături cu el în anul 1947. În 1949 a avertizat pe Bodi Leonida să fugă, fiind urmărit de organele securității pentru a fi prins. Aflându-se de legăturile lui Moraru cu Leonida Bodi, organele de securitate au stat de vorbă cu tov. Popescu Mihail ca comandant de miliție județeană și cu ajutorul lui a fost chemat Moraru la securitate unde i s-a pus problema, ori îl aduce pe Bodi din pădure, sau rămâne arestat. Pus în fața faptelor, Moraru a preferat să plece în munți și l-a prins pe Bodi. Tov. căpitan

⁸ Episodul prinderii căpitanului Leonida Bodi le-a fost povestit de către el însuși oamenilor săi închiși la securitatea din Bistrița. Noi l-am aflat încă din anul 1990 din povestirile rebrenilor Vasile și Victor Nedelea.

⁹ A.N.D.J.B.N., Fond Comisia județeană de verificare a membrilor de partid, dosar 12/1949-1950, pp. 299-300.

Popescu știa despre acest lucru încă din februarie 1949. Deasemenea a fost avertizat de către organele securității și în octombrie 1948 că Moraru este un element dubios, când Moraru a fost respins de la o acțiune unde a fost propus de Popescu Mihai. În rapoartele sale către regionala Cluj, a dat totuși altă interpretare felului cum Moraru l-a prins pe bandit reieșind că Moraru este un element excepțional, devotat și că prinderea lui Bodiu i se datorește lui și ca atare miliției, prin care vroia să se evidențieze și el. La decorările făcute, a elementelor evidențiate cu ocazia zilei de 23 august 1949, la fel, în loc să sesizeze organele superioare a miliției asupra unui fapt împlinit deja în legătură cu Moraru, a fost de acord în mod conștient ca Moraru să fie decorat, în urma căruia a primit decorația „Steaua R.P.R. Cls. V-a”, cu care ocazie Popescu a fost decorat cu aceeași decorație”¹⁰.

După arestare, pentru Leonida Bodiu au urmat interogatoriile. A fost demn, ba chiar i-a înfruntat pe securiști. A îndrăznit să refuze să vorbească în prezența sublocotenentului Liviu Pangrațiu, afirmând că acesta nu avea calitatea să îl ancheteze atâta timp cât fusese legionar școlit în Germania, cu care se întâlnise în timpul cât fusese el însuși prizonier în lagăr la nemți. Poate această atitudine să fi grăbit sfârșitul vieții căpitanului, precum și a principalilor lui colaboratori, Ioan Burdeț și Dumitru Toader, pentru că, trebuie remarcat, conducătorul comandoului care avea să-i împuște pe cei trei, în ziua de 24 iunie 1949 în „Dealul Crucii”, avea să fie chiar Pangrațiu.

Mai mult, am întâlnit în discuțiile pe care le-am avut pentru documentarea noastră persoane care au afirmat că însuși Pangrațiu i-ar fi ucis cu rafale de pistol automat. Înclinăm astfel să dăm crezare afirmațiilor fostului angajat al securității de atunci, Flaviu Urs, cu care am stat de vorbă cu un an înainte de decesul său, că în seara zilei în care s-a comis crima însuși Pangrațiu i-ar fi mărturisit, tulburat, că el i-a ucis din ordinul comandantului securității, maiorul Gligor Viorel¹¹. De altfel Pangrațiu, pentru a motiva crima, a cărui scop real a fost intimidarea opozanților regimului, raporta telefonic superiorilor, la 8 iulie 1949, că cei trei arestați, în timp ce dezgropau un depozit de armament pe care chipurile îl aveau acolo în deal, au încercat să fugă de sub escortă.

Iar pentru ca totul să se desfășoare după tipicul securisto-kaghebigist, între cele 66 de persoane judecate și condamnate în procesul mișcării „Liga Națională Creștină”, ce s-a desfășurat în zilele de 4, 5 și 10 noiembrie 1949 la Tribunalul Militar Cluj, se aflau și morții din Dealul Crucii.

Au fost condamnați „cu unanimitate de voturi, în contumacie și fără acordare de circumstanțe”:

- Bodiu Leonida - la 25 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averii;
- Burdeț Ioan și

¹⁰ Ibidem, pp. 304-305.

¹¹ Liviu Pangrațiu - în anul 2009 locuitor al Clujului, în vârstă de 90 de ani - socotit conducătorul comandoului criminal din anul 1949, afirma că deși a participat la acțiunea respectivă, a avut doar misiunea de a comanda grupul de soldați în termen, de securitate, ce aveau misiunea ca, aflați departe de locul crimei, să efectueze paza zonei; cei care au săvârșit crima fiind colegii săi Săsărman, Herța, Iepure, Catarig și Mureșan. Apud, *Interviu cu un securist: Reconstituirea unei crime în „Evenimentul Zilei”*, București, 30 aprilie 2009.

- Toader Dumitru - la 20 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică și confiscarea averi.

În plus, deși erau morți, uciși de către securiști, cei trei mai erau obligați și să plătească statului cheltuieli de judecată de 20.000 lei .

Epilog

În zilele de 27-28 aprilie 2009, în baza unor studii, mărturii și sesizări asupra acestei crimei¹² săvârșite de către cadre ale Securității din Bistrița, la 24 iunie 1949, și a cererilor scrise ale unor rude apropiate victimelor, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România a desfășurat în Dealul Crucii, în zona de întâlnire a limitelor de hotar a satelor Nepos, Feldru și Rebra, o acțiune de căutare a gropii comune și de deshumare a rămășițelor pământești ale martirilor Leonida Bodiu, Ioan Burdeț și Dumitru Toader. Locul mormântului a fost identificat pornindu-se de la crucea de metal ridicată acolo în anul 1992 de către Dumitru Dumitru, fiul lui Toader Dumitru și în baza indicațiilor martorilor oculari Teofil Ivașcu din Rebra și Verginica Cărcu din Nepos.

După terminarea dezvelirii osemintelor celor trei martiri, la locul mormântului a avut loc o slujbă religioasă oficiată de către părintele Vasile Rus - preotul paroh actual al Neposului - nepotul lui Dumitru Toader, care împreună cu enoriașii parohiei Nepos a sprijinit echipa de arheologi a Institutului pe tot parcursul activității acesteia. Rămășițele pământești ale lui Leonida Bodiu, Dumitru Toader și Ioan Burdeț au fost apoi extrase, separate și împachetate în prezența unui procuror și a unui ofițer criminalist de poliție, care au preluat osemintele pentru a fi transportate și supuse unei expertize de specialitate la Laboratorul de Medicină Legală Bistrița.

În ziua de 24 iunie 2009, la împlinirea a exact 60 de ani de la săvârșirea crimei, rămășițele pământești ale celor trei martiri au fost reînhumate în Cimitirul din Municipiul Bistrița cu onoruri militare, în prezența unui sobor de preoți condus de către P.S. Episcopul Vasile Someșanu, a urmașilor acestora și a unui numeros public.

¹² Un studiu pe bază de documente și mărturii cu privire la crima din Dealul Crucii, în Viorel Rus, *Rezistența anticomunistă în județul Bistrița-Năsăud (1945-1989)*, Ed. Ioan Cutova, Bistrița, 2005, pp. 54-60, 348-363, 479-504. O sesizare adresată Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România, datată 20 iulie 2007, a fost înaintată de către autorul prezentului studiu.

Foto 1.

Foto 2.

Foto 3.

Foto 4.

Foto 5.

Foto 6.

Foto 7.

Foto 8.

Imagini foto:

- 1-2. Imagini din timpul deshumării rămășițelor pământești ale celor trei martiri.
3. Imagine din timpul slujbei religioase oficiată în Dealul Crucii, la 28 aprilie 2009, de către preotul parohiei Nepos, Vasile Rus – nepotul lui Dumitru Toader.
- 4-7. Imagini din timpul ceremoniei de reînhumare din 24 iunie 2009.
8. Crucea de mormânt a celor trei martiri din Cimitirul Municipiului Bistrița.

**THREE MARTYRS OF THE ANTI-COMMUNIST RESISTANCE
IN THE DISTRICT OF BISTRIȚA-NĂSĂUD:
LEONIDA BODIU, DUMITRU TOADER AND IOAN BURDEȚ**

Abstract

On the 27th and 28th of April 2009, relying on testimonials and intimations concerning the murder committed by members of the Romanian Secret Service in Bistrița on the 24th of June 1949, as well as on written requests of some close relatives of the victims, the Institute of Investigation for the Communism Crimes in Romania launched on Dealul Crucii within the borderline limits for the Nepos, Feldru and Rebra villages, an action meant to search for the grave and exhume the remains of the martyrs Leonida Bodiu, Ioan Burdeț and Dumitru Toader. The grave's placement was identified thanks to the metal cross at the borderline of Nepos, in 1992, by Dumitru Dumitru, son of Toader Dumitru, and relying on testimonials of eye-witnesses Teofil Ivașcu from Rebra and Verginica Cărcu from Nepos.

After having exhumed the bones of the three martyrs, on the site there was celebrated a religious ceremony presided by the priest Vasile Rus – nowadays the vicar of Nepos – Dumitru Toader's grandson who, together with the members of Nepos congregation, supported the team of archaeologists along their whole activity. The earthly remains of Leonida Bodiu, Dumitru Toader and Ioan Burdeț were extracted from the grave in the presence of a prosecutor and a criminology police officer and were subject to a specialized expertise at the Legal Medicine Laboratory in Bistrița.

On the 24th of June 2009, exactly after 60 years the crime from Dealul Crucii, the earthly remains of the three martyrs were re-interred with military honors in the cemetery of Bistrița, in the presence of a synod presided by P.S. Bishop Vasile Someșanu, the martyrs' offspring and a numerous audience.

Of the potential criminals there could be identified one still alive, in the person of the former secret service officer Liviu Pangrațiu, now a pensioner living in Cluj-Napoca.

The present study presents the social status and the activity performed by Leonida Bodiu, Dumitru Toader and Ioan Burdeț as leaders of the anticommunist organization "The National Christian League", which had numerous adherents and supporters between 1948 and 1949 in the villages of Rebrîșoara, Rebra, Parva and Lușca from the Năsăud area, as well as the way in which the above mentioned were captured and murdered by the communist secret services without being trialed and convicted.

MIȘCAREA FEMINISTĂ ÎN PERIOADA ANTERIOARĂ ANULUI 1918

Ligia DĂNILĂ

Feminismul, un cuvânt cum nu se poate mai interesant și care a stors „atâtea mii de călămări, asupra căruia s-au putut înregistra un număr mare de hârtie și s-au aprins și agitat spiritele pentru dezvoltarea unor păreri diverse ce se puneau asupra lui. Suntem martorii oculari ai unei epoci de uriașe prefaceri și asistăm la curentul și magistralul duel dus de feminismul actual pentru câștigarea unor drepturi și nivelarea acestei inegale organizări sociale de care reprezentanta feminină e nemulțumită și începe să reacționeze”¹.

Părerile despre feminism sunt ca un ghem al cărui capăt este aruncat într-o direcție, iar celălalt rămâne la aruncător. Năzuințele feminismului s-au îndreptat spre binele general. Dacă ne amintim, nu putem spune sub câte forme nu s-au prezentat stările sociale ale femeii și totdeauna femeia a ieșit ca o victimă a alcătuirii legilor sociale, a moravurilor, a stării ei sufletești și chiar a forței brutale a bărbatului. Obsedată de prejudecăți, care-i paralizau orice încercare de acțiune, femeia a fost de cele mai multe ori sub influența unei pasivități condamnable.

Apariția unui „cap” de savant feminin, a unei poete, mai însenina fruntea și se putea vedea pe buzele feminismului un sentiment de mângâiere și mândrie. Considerată din cele mai vechi timpuri ca o mașină productivă destul de solidă, ca un obiect și izvor de plăcere, aceste rare apariții erau puternica manifestare a unei concepții superioare, a unei formidabile forțe morale, însoțită de un nemaipomenit mecanism energetic.

Un suflu de mângâiere se semna în marele număr al celor din umbră, care întrevedeau pentru fiicele lor un viitor cu un orizont mult mai limpede. Aceste manifestări feminine, deși se produceau rar, au avut efecte extraordinare în sufletul multor femei, au fost ca un vânt puternic de răscoală ce bubuia ca un vulcan stins din activitate și care acum, aprins de noua organizare socială a secolului al XX-lea, dădea un vuiet de vijelie.

Un vuiet surd electriza mulțimea și răsuna de la inimă la inimă. „Fulgere înspăimântătoare apăreau pentru a încuraja sufletul celor ce îndrăzneau să se avânte pe drumul întunecos. Încet, încet, aceste încercări primejdioase și riscante au format sâmburele în jurul căruia s-a înfăptuit fructul: feminismul”².

¹ Lelia Smigelscki, *Acțiunea feministă*, în „Săptămâna”, 19 octombrie 1929, p. 4.

² *Ibidem*, p. 4.

Datorită schimbărilor petrecute ca urmare a adoptării celebrei Declarații a Drepturilor omului și Cetățeanului, în Franța anului 1789 și-au făcut loc termenii de „libertate”, „egalitate”, „drepturi civile și politice”. De pe urma democratismului și a liberalismului promovat de revoluțiile de la 1789 și 1848 au loc mari schimbări, vocea femeilor se va face auzită tot mai puternic, în rezolvarea uneia din cele mai mari probleme ale societății (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea): emanciparea femeii.

Starea de inferioritate a femeii la mijlocul secolului al XIX-lea în plan legislativ, juridic, civil, era răspândită pretutindeni în legislația statelor, în practica politică și juridică. Acest lucru era expresia unor mentalități care cunoscuseră prea puține schimbări în domeniul relațiilor dintre femeie și bărbat. Aceasta s-a manifestat în ciuda umanismului european al epocii luminilor și a ideologiei revoluțiilor moderne.

Efortul femeilor de emancipare, de îmbunătățire a situației lor, cunoscut sub numele de „feminism”, „mișcare feministă”, „mișcarea sufragetelor” s-a desfășurat până la primul război mondial (1914-1918) cu o ideologie proprie și forme de organizare specifice. Femeile au simțit atmosfera creată și au încercat să-i respire aerul în toată libertatea: „Din ființele slabe și slăbite de veacuri de necultură și neglijența celor ce de multe ori atunci când nu le mai iubeau, aveau un dispreț fulgerător, din necurațoarele de odinioară ce nu puteau izbuti în nici o întreprindere decât sub apanajul unei dibace și extraordinare șiretenii, arma primejdia pusă în mâinile sexului feminin de forța lucrurilor și a împrejurărilor, își afirmă tăria și curajul de a lupta cu celălalt sex, bazate și ajutate de un egal izvor intelectualitate și forță morală. Frontul devine fără margini și ele mergeau cu fruntea sus, culegeau izbânzi și încep a fi din ce în ce mai agresive”³.

Feminismul se afirmă considerabil, femeia capătă o putere uriașă și de temut. În perioada anterioară anului 1918, mișcarea feministă a parcurs o etapă de coagulare în care rolul principal l-au avut saloanele, asociațiile sau grupările cu preocupări intelectuale și culturale, urmărind accesul femeii la educație. Acestea i-a urmat etapa influenței exercitate de către femeile care au studiat în străinătate și, care întorcându-se în țară, au fost hotărâte a schimba starea defavorizată a femeii. Este exemplul Adelei Xenopol care înființează revistele „Românca”, „Dochia”, iar mai târziu „Societatea Scriitoarelor Române”, în scopul propagandei feministe.

Începuturile feminismului românesc sunt marcate de relațiile personale de prietenie și legăturile organizațiilor din țară cu cele din Franța în special.

Numeroasele organizații de femei care s-au înființat au fost dedicate acțiunilor caritabile în scopul susținerii educației copiilor, a orfanilor, săracilor, precum și a răniților și invalizilor de război.

Pe vastul front al istoriei românești s-au remarcat prin fapte demne de admirație mii de femei din orașele și satele patriei, din părțile Bucovinei, Dobrogei, Transilvaniei sau Basarabiei care, vremelnice, au fost sub ocupație străină. Femeile au acționat fie în cadrul „Societății de Cruce Roșie” sau în

³ Ibidem, p. 5.

comitetele special constituite, având ca preocupare strângerea de fonduri bănești și diverse materiale destinate ajutorării armatei în Războiul de independență din perioada 1877-1878, precum și ocupându-se cu organizarea și înzestrarea unor ambulanțe și spitale subvenționate prin mijloace proprii, asigurarea cu medicamente și pansamente pentru răniți.

Astfel, la 18 aprilie 1877, a luat ființă sub conducerea Mariei Rosetti-Roznovanu, **„Comitetul Central al doamnelor din Iași pentru ajutorul și îngrijirea răniților români”**, care adresa următorul apel: „Nouă româncelor ne revine sarcina și onorul de a aduce alinare suferinței, de a veghea lângă răniți și ai reda țării lor, pentru aceasta nu trebuie să cruțăm nici bani, nici stăruințe. Rolul nostru este de a fi peste tot locul unde se va cere acel spirit de adânc și curajos devotament...”⁴.

Despre hotărârea femeilor moldovene de a sprijini armata în războiul din 1877-1878 a scris presa vremii; astfel ziarul **„Curierul”** din aprilie 1877, relatează: „Femeile din Iași, urmașe demne a mamei lui Ștefan cel Mare, se grăbesc a încuraja pe soții și fiii lor să-și facă datoria, astăzi când patria-i cheamă a-și vărsa sîngele pentru dînsa, promițînd că la rîndul lor ele nu vor cruța nici sacrificii nici osteneli”.

Comitetul înființat s-a preocupat de organizarea unei ambulanțe și a unui spital mobil precum și a unui atelier în care femeile pregăteau diferite obiecte necesare unităților sanitare. Pentru înzestrarea spitalului, comitetele femeilor din Tecuci și Piatra-Neamț au oferit corturi și pături. Cu unitățile militare de la Iași au venit la Turnu Măgurele personalul sanitar alături de doctorul Ludovic Rus, infirmierele Eliza Codreanu, Zoița Gheorghe, directoarea spitalului Eliza Virnav-Liteanu și Maria Rosetti-Roznovanu, președinta comitetului. Spitalul Santa Maria a fost amenajat în casa Elenei Mălinescu.

Exemplul femeilor din Iași a fost urmat de cele din Bacău, Botoșani (conduse de Catinca Buzdugan), Tecuci, Roman, Huși, Fălticeni, Piatra-Neamț, Galați, Suceava, Vaslui și Bârlad. Au mai funcționat comitete în județele Brăila, Buzău, Dâmbovița, Romanai, Ilfov, precum și în orașele Râmnicu-Sărat, Ploiești, Târgoviște, Urziceni și Câmpulung. Comitetul femeilor din capitală a fost condus de Maria Rosetti-Roznovanu. Din acest comitet au făcut parte soții de medici: Elena Dumitrescu, Elena Fialla, C. Teodorescu, Eliza Petrescu, Maria Polizu, care în 1878, au constituit **„Societatea femeilor române pentru protejarea orfanilor de război”**.

Revista **„Familia”** a susținut inițiativa Mariei Rosetti-Roznovanu prin publicarea în coloanele ei a numeroase materiale care-i descriau patriotismul, precum și numeroasele scrisori care arătau admirația femeilor pentru activitatea Comitetului. Dovadă stă scrisoarea Ecaterinei Robescu și cea a Elenei Dragomirescu care, în calitate de mamă al cărei fiu a fost îngrijit în spitalul de la Craiova și apoi la Turnu Măgurele, scria: „Ca mamă, îmi permit, domnule redactor, a vă ruga să vă faceți ecoul inimii mele plină de recunoștință către aceste demne mame ale oșterilor suferinzi și a le asigura că numele dumnealor

⁴ Elisabeta Ioniță, *Femeia*, în „Magazin Istoric”, (în continuare „M.I.”), anul XI, nr. 5, 1977, p. 45.

va fi etern imprimat în adâncul sufletului tuturor părinților ce ca mine au a le mulțumi chiar viața, poate, a fiilor lor”⁵.

Nici femeile din Oltenia nu au stat deoparte; astfel, în iunie 1877, învățătoarea Aristia Stoicescu se adresa Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice cu rugămintea de a-i reține ca o ofrandă, din salariu, începând cu 1 iulie până la finele războiului, o pătrime din „modestul salariu ce-l primesc ca institutoare a clasei a treia la Școala primară de fete nr. 3 din Craiova”⁶.

La 30 mai 1877, la Târgu Jiu ia ființă societatea „Gorju”, în scopul ajutoării soldaților de pe front. La Turnu-Severin femeile și-au dat concursul în a strânge tot ce era necesar dotării unui spital. De asemenea, femeile muncitoare au dat dovezi emoționante; din puținul ce l-au avut, au făcut donații în bani și diverse obiecte. Astfel, lucrătoarele de la Fabrica de timbre din București, pe lângă contribuția bănească, au confecționat 28 perne de lână cu 56 fețe de pânză destinate spitalelor. Comitetul lucrătoarelor de la casa „Briol” au organizat un bal în scopul ajutorării familiilor soldaților căzuți în lupte⁷.

Femeile de la țară, cadrele didactice de la orașe și sate și-au adus și ele contribuția; toate fiicele țării arătându-se la înălțimea marelui moment trăit de popor.

În Transilvania și Bucovina, soțiile, surorile și fiicele fruntașilor mișcării naționale românești au luat inițiativa acțiunilor de constituire a Comitetelor. *Primul Comitet de femei din Transilvania* s-a constituit la Sibiu în 5/17 mai 1877 sub conducerea Iuditei Măcelariu. În jurul ei s-au grupat Maria Hannia, vicepreședintă, Caliope Boiu și Maria Cosma, secretare, și Agnes Popa, casieră. În „Gazeta Transilvaniei”, George Barițiu publica un apel intitulat *Epistola respectuoasă către femeile noastre* prin care saluta inițiativa constituirii acestui Comitet și îndemna locuitorii satelor și orașelor să continue această inițiativă. La această chemare răspunde din Brașov Sevastiana Mureșianu susținând „lupta pentru apărarea existenței naționale române” ca o obligație sfântă pentru fiecare român.

Comitetul de la Sibiu a cuprins 154 de localități din județele Sibiu, Brașov, Alba, Sălaj, Hunedoara, Caraș-Severin, Timiș, Bihor, Maramureș, cu legături până la Budapesta și Viena⁸. Astfel de comitete s-au constituit sub conducerea Mariei Iliescu la Cluj, a Anastasiei Popescu la Făgăraș, la Oradea avea în frunte pe Venturia Roman, iar la Năsăud era condus de Elisabeta Pop Pecurariu. Autoritățile din Transilvania au recurs la măsuri drastice pentru împiedicarea activității Comitetelor și pentru a stopa dezvoltarea mișcării naționale românești. Astfel, a fost desființat prin ordinul 12/24 mai 1877 Comitetul din Sibiu, iar prin ordinul 14/26 mai 1877 s-a interzis organizarea de „comitete peste tot fără distincțiune de naționalitate și culori politice”⁹. Ca atare, Iudita Măcelariu a protestat vehement, protest care a fost sprijinit de

⁵ *Ibidem*, p. 46.

⁶ *Ibidem*, p. 46.

⁷ Maria Totu, *Țara*, în „M.I.”, anul XI, nr. 5, 1977, p. 47.

⁸ *Ibidem*, p. 48.

⁹ *Ibidem*, p. 48.

presa românească de pe ambele versante ale Carpaților. Din Craiova, Constanța Argetoianu își exprima în „Gazeta Transilvaniei” din 9/21 iunie 1877 credința că nici un ordin nu-i putea opri pe români de „a vorbi românește, de a iubi românește, de a lucra românește”.

În pofida faptului că aceste Comitete au fost desființate, femeile au continuat activitatea ca persoane particulare, expediind pe adresa Crucii Roșii din București colectele românilor din Transilvania și Bucovina. Publicația „Familia” din 12 august 1877 făcea cunoscută chemarea Aureliei Crișan și a Carolinei Pop (sora lui Alexandru Papiu – Ilarian) – „Către frații din câmpie”, iar româncă I. Boiu Moldovan se adresa celor din Țara Târnavelor printr-un apel intitulat *Totul pentru ostașii români răniți*. Numeroase femei au trimis direct Crucii Roșii colectele pentru susținerea militarilor. Spre exemplu, femeile din Lugoj, din Timiș, din Ceacova – Zoe Lorenzo –, au trimis suma de 106 florini și 70 creițari. Din Târgu-Mureș, Maria Szebeni Hossu expedia la București importante sume de bani. Din Brașov se consemnează prezența a 6.000 femei la acțiuni de ajutorare a României. Din Alba Iulia s-au remarcat Eufrosina Cirilea și Eufemia Pipoșu. „Pentru ajutorul fraților noștri – scriau ele la 9 iulie 1877 – astăzi români răniți în România liberă luptătoare pentru cauza națională și mărirea neamului român, ca în toate părțile locuite de români, așa și la noi se grăbesc cu toții a-și aduce ofrandele lor”¹⁰. Femeile din Transilvania au trimis bani și prin intermediul unităților școlare, bisericilor și al gazetelor. S-a estimat că sumele trimise de femeile din Transilvania au fost de 124.700 franci aur sau 8.729.000 lei, iar cele în obiecte și medicamente s-au ridicat la 10 milioane lei¹¹. Ca semn de solidaritate, femeile transilvănene, în timpul multiplelor acțiuni culturale desfășurate în scop caritabil, purtau ca semn distinctiv național cocarda tricoloră precum și pana de curcan.

Cu același interes și cu dragoste față de țară s-au manifestat și femeile din Bucovina. Fruntașele mișcării feministe care s-au remarcat au fost Victoria Zotta, Eufrosina Hurmuzachi, Eufrosina și Maria Petrino, Pulcheria Stirce, Catinca și Aglaia Vasilco, Olga Grigorcea, Elena Popovici și Natalia Hurmuzachi. De asemenea s-au remarcat Aglaia Flondor și Elena Popovici prin numeroasele sume de bani trimise și printr-o activitate susținută. Elitele bucovinene au avut preocupări și în educația copiilor, în păstrarea identității naționale, așa cum afirma Elena Hurmuzachi: „Să grijim iubite soțule, ca în amestecătura aceasta de limbi, copiii noștri să rămână ceea ce suntem noi, adică români și să-și conserve sentimentele lor naționale toată viața”¹².

Familia Hurmuzachi, de altfel, a sprijinit revoluționarii de la 1848 din Moldova și Transilvania, casa ei fiind loc de refugiu, iar doamnele din familie au sprijinit demersurile bătrânului Doxache. Pentru acțiunile și atmosfera de emulație națională creată de această familie a refugiaților, Andrei Mureșanu aduce un cald omagiu familiei Hurmuzachi numind-o „grachii românimii”.

¹⁰ Ibidem, p. 47.

¹¹ Ibidem, p. 48.

¹² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 57.

În capitala Bucovinei, la Cernăuți, a fost înființată o bibliotecă pentru care Mihai, cavaler de Zotta, a dăruit în 1850 suma de 1.000 florini, exemplul său fiind urmat de familiile nobiliare românești: Petrino, Vasilco, Mustață, Stârcea.

Femeile române s-au preocupat pentru afirmarea identității naționale românești prin cultură. Astfel, prin strădaniile depuse de Eliza și Eufrosina Hurmuzachi, compozitorul Carol Mikuli a publicat în 1864 cele „48 de arii naționale române”. Cu ocazia serbării naționale de la Putna din 1871, femeile române din Bucovina au depus un frumos epitaf brodat de ele pe mormântul lui Ștefan cel Mare, ca dovadă a sentimentelor naționale. Războiul de Independență (1877–1878) a constituit un nou prilej de afirmare a solidarității naționale a femeilor române din Bucovina. La Cernăuți, Natalia Hurmuzachi, la Suceava, Elena Popovici Logothetti au acționat pentru constituirea Comitetelor de femei cu scopul ajutorării răniților. Au fost implicate cele mai de seamă personalități politice și culturale: Alexandru Vasilco, Victor Stârcea (fratele Nataliei Hurmuzachi), George Flondor precum și arhimandritul Silvestru Morariu Andrievici¹³.

După multe etape, de la încurajarea din partea oamenilor politici și de cultură, la constituirea unui comitet de inițiativă (1888), la alcătuirea unui statut și trimiterea spre aprobare Curții de la Viena, femeile române din Bucovina pun bazele, în 1890, la Cernăuți, în cadrul unei adunări generale, pentru „**Societatea Doamnelor Române**”. Este aleasă în fruntea acesteia Elena Popovici Logothetti. Principalul obiectiv al Societății era de „a lucra pentru înaintarea culturală și în special a învățământului la partea femeiască a populației române din Bucovina și pentru sporirea industriei în casă”¹⁴. În cadrul acestei societăți se propunea ajutorarea tinerelor lipsite de mijloace în vederea educației lor, precum și răspândirea învățaturii în rândurile celor săraci. Fondurile proveneau din acte de caritate și donații. De asemenea, au fost primite subvenții din partea Casei de Economii din Cernăuți, a Societății de Asigurare „Transilvania” din Sibiu, precum și din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii din Viena¹⁵.

Societatea a înființat filiale în orașele și satele Bucovinei. Cea de la Suceava, înființată în 1891, a avut o bogată activitate, fiind condusă de Sofia Ștefanovici; în 1900 administra un fond de 200 coroane cu care susținea un număr de „505 copile sărmâne”¹⁶. Sub patronajul acestei societăți a fost deschis la Cernăuți un curs de limba română susținut material de Victoria Grigorcea, soția unui mare proprietar funciar român. La absolvirea cursurilor, în martie 1893, Sofia Ștefanovici adresa cuvinte de laudă absolvenților care au fost răsplătite și cu rechizite, cărți și obiecte de îmbrăcăminte. De asemenea,

¹³ Idem, *Consecințele războiului pentru neatârnare asupra românilor din Bucovina și Basarabia, în războiul neatârnării, 1877–1878, Comemorarea războiului (1877–1927), Conferințe ținute la Ateneul român, București, 1927, p. 175.*

¹⁴ Mihai-Ștefan Ceașu, *Condiția femeii în societatea modernă; Femeile în procesul de emancipare națională a românilor din Bucovina, Iași, 2004, p. 37.*

¹⁵ *Ibidem*, p. 42.

¹⁶ *Ibidem*, p. 43.

societatea a organizat și cursuri de croitorie pentru acestea, și astfel făcea posibilă pătrunderea populației românești în sectorul industrial. Cursurile au început în 1892, sub îndrumarea Aspaziei Bacinski, cu un număr de 18 fete, și erau susținute material din veniturile obținute din activități proprii și din colectele organizate.

Sub conducerea Catincăi Popescu se deschide la Cernăuți, în anul 1894, un internat de fete. Aceasta a fost posibilă datorită donației din partea lui Gheorghe Popovici a sumei de 20.000 coroane. Prin intermediul Olgăi Grigorcea s-au constituit oficii de caritate, ajungând în 1910 ca internatul să poată găzdui gratuit 50 de eleve. De asemenea, a fost organizat și un pension pentru fetele ce proveneau din familii mai înstărite.

Până la izbucnirea primului război mondial, **„Societatea Doamnelor Române”** s-a preocupat de conservarea și dezvoltarea industriei casnice tradiționale în această zonă. Prin intermediul filialelor sale din mediul rural, femeile au confecționat diferite obiecte care au fost comercializate, sporind astfel veniturile societății. **„Societatea Doamnelor Române”** a contribuit în mod susținut la formarea și menținerea conștiinței naționale a românilor din Bucovina.

Alături de aceste organizații caritabile, în România dinaintea primului Război Mondial, au fost și organizații de femei declarat politice care aveau menirea de a apăra și promova drepturile femeilor și egalizarea juridică a statutului celor două sexe. Prima organizație a femeilor din România, **„Liga Femeilor din România”**, înființată în 1894, și **„Asociația pentru Emancipare Civilă și Politică a Femeilor Române”**, înființată în iulie 1918, reprezentau forța româncelor din toate teritoriile viitoarei României Mari care își propuneau nu numai reforma în ceea ce privește condiția femeii, ci și reforma socială în general.

În Statutul **„Ligii Femeilor din România”** se preciza că:

„- femeii nu i se dă gratuit instrucțiune îndestulătoare ca și bărbatului, statul nu-i dă liceu și ea e silită să se instruiască pe spezele ei, pentru a putea urma la Universitate;

- femeia chiar dacă termină Universitatea și obține aceleași titluri ca și bărbatul e pusă în imposibilitatea de a-și exercita meseria;

- legea pune pe femeia măritată „în rîndul minorilor și al interdicțiilor”;

- legea nu ține cont de munca femeii acasă și în caz de divorț sau deces al bărbatului, femeia rămîne pieritoare de foame dacă nu are copil din acea căsătorie;

- munca manuală e considerată o înjosire (adică inclusiv munca desfășurată acasă de soții)”¹⁷.

De aceea, Liga își propunea de a: „scoate femeile din rîndul minorilor și al interdicțiilor; și a pune femeia în societate la nivelul ce i se cuvine, să le ajute să-și cîștige „neatîrnarea economică”, să-și îmbunătățească starea culturală și

¹⁷ <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/conditiifemeii.html/statutul/ligii/femeilor/din/Romania/Iași1894>.

să le asigure un câmp mai deschis pentru activitatea femeilor pentru asigurarea existenței lor”¹⁸.

În 1912, Eugenia Reus-Ianculescu, formulează în „Drepturile femeii” un set de revendicări mai concrete:

- „1. Modificarea Codului civil [...] mai ales în ce privește condiția juridică a femeii.
2. Îndepărtarea incapacității civile a femeii.
3. Relativ la copii, drepturile mamei egale cu ale tatălui.
4. Căutarea paternității.
5. Extinderea drepturilor femeilor relativ la tutelă și dreptul de a face parte din consiliul de familie.
6. Suspendarea prostituției legale.
7. Independența economică a femeii.
8. Aplicarea principiului „la muncă egală salariu egal”.
9. Admiterea femeilor în profesiunile liberale de avocat, notar, etc.
10. Admiterea femeilor comerciante la camerele și tribunalele de comerț.
11. Admiterea femeilor în învățământul universitar superior, în funcție de directoare, de spitale.
12. Admiterea femeilor în corporații, societăți de administrație, binefacere, caritate și asistență publică”¹⁹.

Problematica feminină a fost pe ordinea de zi a Congresului Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, care a avut loc în 1894, cu care ocazie a fost votată Moțiunea care conținea referiri la schimbarea situației femeii și-și propunea să militeze pentru:

- „1. Absoluta egalitate între bărbat și femeie în ceea ce privește exercitarea tuturor profesiunilor fie liberale, fie manuale, precum și în privința instrucțiunii;
2. Egalitatea drepturilor politice și civile dintre femeie și bărbat;
3. Principiul „La muncă egală, salariu egal”;
4. Alcătuirea de legi protectoare a muncii femeii în ateliere și fabrici”²⁰.

Participarea politică a femeilor în vederea acordării drepturilor politice s-a intensificat în preajma izbucnirii primului Război Mondial. Forma de manifestare a femeii române a fost petiționarea succesivă a Camerei Deputaților. O astfel de petiție a fost a femeilor din Iași pentru dreptul de vot, înaintată în 1914 de Adela Xenopol²¹. O altă petiție a fost înaintată de către femei din clasa înstărită și educată a societății senatorului D. P. Bujor pentru a pune problema în Senat.

Numeroase memorii au fost înaintate Parlamentului României de către „Asociația pentru emancipare civilă și politică a femeilor”. Chiar înaintea înființării ei au fost organizate la Iași întâlniri în acest scop. Între anii 1919–1920, la București au fost organizate conferințe publice în cadrul cărora

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Eugenia Ianculescu-Reuss, *Drepturile femeii*, în „Drepturile femeii”, an. I, nr. 7, iulie 1912.

²⁰ „Munca”, an V, nr. 9, 24 apr. 1894.

²¹ „Viitorul Românelor”, an III, nr. 4, 1914.

au vorbit personalități ale vieții publice românești: Nicolae Iorga, Vasile Goldiș, I. G. Duca.

Prima militantă la care întâlnim exprimată răspicat importanța dreptului de vot pentru femei este Eliza Popescu. Aceasta, în cadrul Conferinței citite la Iași la „**Reuniunea Ligii Femeilor**”, în 1898, afirma că femeile au nevoie de dreptul de vot pentru a îndrepta „deficiențele legale care le îndreptățesc”. De asemenea, mai atrăgea atenția că „În diferite părți ale lumii civilizate femeile au drepturi asupra averii, ba în America și drept de vot. Și numai la noi, în România, ideea de emancipare, dorința de egalitate a drepturilor politice cu a bărbaților, e privită ca o ușurare, o vanitate, o răscoală trecătoare și neînțeleasă, făcută cu intenția de a te impune, a te distruge, a-ți face vază”²².

Reprezentante ale femeilor, precum Eleonora Strătilescu, considerau că revendicările femeilor nu pot fi soluționate fără drepturile politice ale femeilor, iar Adela Xenopol, prin intermediul publicației „**Viitorul Româncelor**” a cerut să se acorde dreptul de a vota „deocamdată tuturor femeilor care se bucurau de aceleași funcții și deci drepturi ca și bărbații. Celelalte vor intra pe rând după dreptul câștigat”²³.

Înființată în 1911, „**Societatea Drepturilor Femeii**” includea în scopul activității ei obținerea de drepturi politice (punctul m din paragraful „Scopurile societății” care stipulează „Egalizarea femeii cu bărbatul pe teren politic”) ²⁴.

În Parlamentul României au avut loc numeroase dezbateri privind problematica feministă. De pildă, deputatul Furculescu afirma „nu dau femeilor dreptul să se amestece în alegerile comunale unde se discută interesele noastre”, în timp ce Lascăr Costin considera încă din 1878 că, dacă „în timpul românilor femeia era considerată ca res, lucru, astăzi că suntem intrați într-o eră nouă, femeia nu mai este considerată ca lucru, ci ca parte integrantă a omului. [...]”

D-lor, să nu fim egoiști, să nu lăsăm toată viața politică numai pentru noi, să deschidem femeii această cale cel puțin la alegerile comunale”²⁵.

Un gest politic deosebit a venit din partea Reginei Maria care a acordat o audiență delegatelor „**Asociației pentru emancipare civilă și politică**”, în 18 iulie 1919, în cadrul căreia Majestatea Sa a declarat că „este părtaşă a dreptului de vot pentru femei și a îmbrățișat cu căldură mișcarea femeilor din România pentru emancipare”²⁶.

Distinsa luptătoare pentru cauza emancipării politice a femeilor din România, Calypso Botez, aprecia că: „Situația femeii în familie și în societate este problema cea mai gravă care se oferă meditației sociologului modern, iar dezlegarea care se va da acestei probleme – după mărturia acestor sociologi înșiși – va influența, mai mult ca orice cauze, asupra moravurilor și progresului oricărei națiuni”²⁷.

²² Supliment la „*Buletinul Ligii Femeilor*”, 1898.

²³ Adela Xenopol, *Viitorul româncelor*, în „*Viitorul Româncelor*”, an I, nr. 1, ianuarie 1912.

²⁴ „*Drepturile femeii*”, an II, iunie-august, 1913.

²⁵ *Dezbatările Adunării Deputaților, sesiunea 1878/1879, ședința din 2 dec. 1878*, p. 7532.

²⁶ Calypso Botez, *Problema feminismului – O sistematizare a elementelor ei*, București, 1920.

²⁷ Idem, *Constituția din 1923 ...*, București, 1990.

Dreptul de vot a fost, în viziunea feminismului timpuriu, dreptul motor, dreptul generator care condiționează pe altele, dreptul prin care se puteau traduce mai toate revendicările. Se credea că participarea femeilor la viața politică va rezolva multe din revendicările legitime și năzuințele intime ale femeilor legate de viața socială în ansamblul ei. „Mișcarea femeii pentru libera dezvoltare nu se poate concepe în afară de participarea ei la viața de conducere, pentru a-și da singură norme de viață. Această mișcare, abia estompată înaintea războiului lumii, primește, prin cataclismul militarismului veacului al XX-lea adus de însuși acest război, încheierea definitivă. Femeia se eliberează, femeia triumfă”²⁸.

Introducerea dreptului de vot pentru femei în cadrul Constituției din 1866 și a legii electorale care a însoțit-o a fost cerut cu vehemență de liberali, mai ales de cei radicali.

Au fost numeroase controverse în epocă. Unii erau adepții dreptului de vot fără deosebire de clasă, avere sau sex, iar alții se pronunțau pentru un parlament unicameral și lărgirea considerabilă a dreptului de vot. În ce privește dreptul de vot al femeii, Ion Heliade Rădulescu se pronunță: „Mai târziu, femeile ca soațe sau consoarte, iar nu supuse bărbaților, vor fi chemate la vot, pentru că încă de astăzi, multe mame economice, multe soții înțelepte... sunt mai demne decât niște bărbați risipitori și vicioși... alți timpuri însă pe atunci, alte gesturi și alte costume”²⁹. În acest timp, conservatorii considerau că eventualul vot al femeilor va paraliza sau anihila votul claselor inteligente și culte iar progresul va înregistra „salturi și zguduiri”. Chestiunea votului femeilor, chiar știutoare de carte, nu era luată în considerare de aceștia. Astfel, nici Constituția din 1866, nici legea electorală n-au consacrat dreptul de vot pentru femei, excluzând astfel de la actul decizional majoritatea populației. Aceasta a generat numeroase polemici în corpurile legislative ale țării în perioada 1867-1900.

Primul semnal notabil în lupta de emancipare a femeii din România a fost formulat de „**Liga femeilor române**”, care a solicitat Parlamentului legiferarea unor drepturi printre care și stabilirea paternității. Codul Civil Român din 1865, articolul 307, interzicea stabilirea paternității, procedura fiind admisă doar în cazuri speciale. Articolul 195 din Cod proclama incapacitatea femeii măritate, iar articolul 950 o includea între incapabili. Feministele rezumau această situație astfel: „Noi, românele ... prin Codul Napoleon, care ne cărmuiește, suntem clasate ... între copii, minori, nebuni și idioți. Nu ne putem administra bunurile, nu putem face nici un act fără autorizația bărbatului, nu ne putem crește copiii cum vrem, nu putem dispune de nici un lucru din casa noastră după voie, căci legea presupune că în casa în care este un bărbat, totul este al lui. Într-un cuvânt femeia se mișcă numai după bagheta magică a autorității maritale”³⁰.

²⁸ Idem, *Problema feminismului. O sistematizare a elementelor ei*, în „*Arhiva pentru știință și reformă socială*”, an II, nr. 1-3, din aprilie-octombrie, București, 1920.

²⁹ Ion Heliade Rădulescu, *Vot și răsvot. Modificarea legii electorale în favoarea intelectualilor*, București, 1866, p. 17.

³⁰ Calypso Botez, *Constituția din 1923 ...*, p. 128.

Parlamentari precum Gh. Panu, C. Dobrescu-Argeș, V. Gh. Morțun au vehiculat în diverse rânduri ideea votului universal, dar exprimările lor au fost destul de timide.

Pe fondul mișcărilor de emancipare din alte țări ale lumii, a răspândirii doctrinelor socialiste și egalitare promovate în trecut s-a intensificat activitatea de promovare a intereselor femeilor în privința emancipării civile și politice. Au fost depuse eforturi extraordinare din partea mișcării feministe, pe de o parte de organizare a acestora, pe de altă parte sistematizarea problemelor care veneau din partea femeilor ce urmau a fi înaintate și înscrise pe agenda de lucru a Parlamentului.

Izbucnirea primului Război Mondial, în 1914, a dovedit cu prisosință rolul și importanța pe care au avut-o femeile atât în sfera privată, cât și în cea publică. Una din consecințele pe termen lung ce a decurs din această conflagrație a fost aceea a propulsării femeii cu mare rezeziție în viața publică în mod cu totul vizibil. Dreptul de vot pentru femei, consacrat de Adunarea de la Alba Iulia din 1918, valabil și pentru Basarabia, chiar dacă a stârnit numeroase discuții, a fost un câștig, o recunoaștere a rolului femeii: „Prin participarea femeilor la crearea și executarea voinței de stat, vom da prilej ca femeile să aducă un aport vieții de stat, prin chestiuni de importanță politică și socială. Pe lângă motivele multiple cunoscute mai ales din mișcările feministe, punând postulatul nostru față de sistemul electoral viitor, ne sprijinim mai ales pe conștiința vie națională a femeii, care în părțile din ținuturile de peste Carpați a avut un rol important de conservare națională, și care suntem siguri își va avea rolul său național și în statul român întregit”³¹.

Despre locul și rolul pe care femeia l-a avut în societatea românească în perioada anterioară primului Război Mondial, se poate afirma că spațiul privat, cel al gospodăriei, a fost în exclusivitate al femeii. În spațiul public, în domeniul asistenței sociale în special, femeia și-a adus o contribuție extraordinară prin organizarea de maternități, școli de infirmiere, aziluri pentru orfani, pentru bătrâni, de asemenea dispensare pentru copii mici, școli de țesătorie, care erau întreținute de inițiative private ale femeilor, la care se adăugau licee de fete și școli profesionale a căror rezultate au susținut statul.

Ca urmare a implicării femeii în întreaga viață socială a țării, se impunea cu necesitate ca legiuitorul să acorde „drepturi integrale pentru femei, pentru ca și viața noastră națională să poată lua avântul măreț al democrațiilor egalitare”³².

Drepturile integrale ale femeilor nu au fost obținute cu mare ușurință; ritmul dobândirii acestor drepturi a urmat în linii generale procesul modernizării și democratizării societății noastre la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Într-o societate, statutul juridic al femeii poate fi considerat un barometru al democrației și modernității.

³¹ Romul Boilă, *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor. Principiile noii Constituții*, București, 1990, p. 555.

³² Calypso Botez, *Constituția din 1923 ...*, p. 128.

Situația femeii a suferit numeroase modificări în raport cu evoluția societății moderne așa încât, după 1918, avem o femeie care și-a expus punctul de vedere pe arena vieții românești. A fost capabilă să-și exprime doleanțele, dar a avut și răbdare să fie ascultată și respectată.

În spațiul public românesc putem vorbi de o mișcare activă, cu certitudine, după 1918. În perioada anterioară, ea a parcurs o primă etapă de coagulare, în care un rol important l-au jucat saloanele, asociațiile sau grupări cu preocupări intelectuale și culturale, urmărind a demonstra firescul accesului femeii la educație.

O a doua etapă a fost aceea a influenței exercitate de către femeile care, având posibilitatea de a studia în străinătate, s-au întors de acolo hotărâte să schimbe starea defavorizată a femeii române. Este exemplul Adelei Xenopol, care publică articole de propagandă feministă, înființează revista „**Românca**”, mai târziu „**Dochia**”, iar ulterior „**Societatea Scriitoarelor Române**”³³.

În România, feminismul ca mișcare se impune între anii 1918-1929. Promotoarele ei au fost femei aparținând acelei categorii care au studiat și călătorit, au cunoscut evoluția mentalităților din țările europene și în același timp au dovedit dorința de a obține realizări în zona creației artistice și intelectuale. Astfel, la noi începuturile feminismului sunt marcate de relațiile personale de prietenie, precum și de legăturile între organizații („**Asociația pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeii Române**”) cu străinătatea, în special cu Franța. Izvoarele istorice oferă informații generoase și mai exacte despre femeile aflate în vârful piramidei sociale, comparativ cu cele plasate spre baza ierarhiei. Primele se bucură de privilegiul oferit de naștere, dar și de lege. Schimbările fundamentale nu se produc prin forța legii, ci prin transformarea mentalității. Femeia iese în lume, iar rolul ei în viața modernă devine esențial. Prin prevederile legale, femeia din mijlocul secolului al XIX-lea este lipsită de drepturi politice, dar se implică în viața socială.

a. Statutul femeii și lupta pentru emanciparea ei

Starea de inferioritate a femeii față de bărbat nu corespunde dezvoltării acesteia pe baza unei legi firești. Este demonstrat că la popoarele naturale, femeia a fost privită întotdeauna ca egală cu bărbatul. La unele popoare s-a bucurat de o anumită superioritate. Ea era considerată capul familiei, avea dreptul să-și aleagă bărbatul și copilul primea numele mamei, ceea ce este foarte logic pentru că maternitatea se cunoștea întotdeauna, pe când paternitatea era greu de stabilit. Această situație, așa-zisă matriarhat, și-a păstrat-o femeia până târziu. „Că nu e lege naturală ca femeia să fie privită inferioară bărbatului putem vedea și în domeniul zoologiei.

La nici un fel de animale nu putem găsi legi de sclavie, care să supună sexul femeiesc celui bărbătesc. Ba, din contră, putem vedea cazuri când masculul după ce și-a îndeplinit misiunea pe Pământ este devorat de femelă ca ceva devenit fără rost. Ei bine, dacă nici la animale femela nu este supusă

³³ George Zaharia, *Feminismul românesc în context internațional*, Iași, 2004, p. 15

masculului cum se împacă cu legea umanitarismului, ca femeia să fie considerată ca inferioară, ca minoră?”³⁴

Care ar fi argumentele menite să justifice această presupusă inferioritate a femeii? Că ar fi mai slabă decât bărbatul. Atunci vine întrebarea firească: Unde este cavalerismul faimos al bărbatului care se folosește de această slăbiciune a femeii spre a o subjugă? Că ar fi inferioară ca psihic, o fi ea în unele direcții mai puțin tare, asta însă nu înseamnă că în altele nu poate fi egala bărbatului, ba poate fi chiar superioară lui. În general, bărbatul e mai tare ca femeia ca fantezie creatoare, putere de combinație și spirit inventiv. Au fost întrebări, probleme care au frământat societatea românească interbelică. Răspunsul la aceste întrebări a fost dat de acțiunile feministelor, la început prin activități caritabile, apoi prin obținerea de drepturi politice. De altfel, întreaga mișcare feministă românească a urmat aceeași cale de dezvoltare ca în întreaga Europă, sigur amprenta specifică fiind sesizabilă.

La mijlocul veacului al XIX-lea, statutul femeii era strâns legat de grupul social din care provenea și în care trăia.

Izvoarele istorice oferă informații generoase, exacte, despre femeile aflate în vârful piramidei; mai puține informații sunt despre cele aflate la baza piramidei. Se vor produce schimbări fundamentale sub influența modului de viață occidental, femeia iese din universul strict casnic în universul social și va îndeplini un rol esențial în viață.

Legislația de la mijlocul secolului al XIX-lea privează femeia de drepturi politice, accesul ei la ocuparea funcțiilor în stat nefiind posibil; Codul Caragea, în capitolul I exprimă clar: „numai bărbații se fac boieri, judecători și acărmuitori obștești”, iar „famăile sunt depărtate de toate cinurile politicești stăpâniri și slujbe politice”³⁵.

Femeile care aparțineau elitei purtau titlurile de boieroaice corespunzător rangului soțului: „Medelnicească”, „Păhărnicească”, „Slugerească”, „Pităreasă”³⁶ sau cucoane dobândite prin naștere sau căsătorie. Principalul atu era faptul că influența lor se baza pe bogăția dată de averea moștenită sau primită³⁷.

În ceea ce privește condiția materială a femeii, legislația: Codul Civil al lui Alexandru Ioan Cuza, Codul lui Caragea și Calimack, definește zestrea ca fiind averea femeii ce la căsătorie o dă bărbatului „cu tocmeală, ea e stăpâna zestrei totdeauna, iar el ia venitul”³⁸. Din aceeași legislație aflăm despre responsabilitățile ce revin capului familiei care trebuie să-și înzestreze fiica conform rangului și bogăției sale. În cazul când tatăl moare, moștenitorii preiau obligatoriu această sarcină. Mama nu poate fi obligată să-și înzestreze copiii decât dacă situația financiară a bărbatului lasă de dorit sau dacă ea dorește acest lucru.

³⁴ Lelia Smigelski, *Problema feministă*, în „Săptămâna”, anul V, nr. 198, 1932, p. 4.

³⁵ Ion Palade, *Codul Caragea*, București, 1907.

³⁶ Constantin Filletti, *Avenda moșilor în Muntenia, la 1831 și 1833*, București 1932, p. 54.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Codul Calimack*, București, 1958.

Potrivit acelorasi legi, în urma căsătoriei administratorul averii femeii devine bărbatul, familia bucurându-se doar de veniturile anuale aduse de aceste bunuri ale averii. Soțul devine răspunzător prin lege pentru pierderea sau deteriorarea, din vina sa, a zestrei. Nimeni nu poate înstrăina zestrea, nici bărbatul, nici femeia, aceasta putând fi sacrificată doar în cazuri extreme: pentru salvarea sănătății familiei sau viața membrilor săi. Dacă se constată că averea este prost administrată, soția, secondată de consiliul familiei, poate cere separația bunurilor, devenind ea însăși administrator³⁹.

În caz de divorț, soțul este nevoit să înapoieze zestrea intactă, are obligația întreținerii copiilor și să-i „căpătuiască”. Dacă soțul este sărac, această obligație o are soția.

În cazul decesului mamei, copii sunt moștenitorii zestrei și nu soțul.

Femeia, pe lângă zestre, mai poate deține și expropria „averea mișcătoare și nemiscătoare, în afara zestrei”. Exproprierea fiind stăpânirea ei de drept exclusiv, o poate vinde, închiria, împrumuta, dăruia⁴⁰.

În Codul Civil al lui Alexandru Ioan Cuza, se mențin prevederile menționate, dar convențiile matrimoniale se fac prin tribunal înainte de celebrarea căsătoriei.

Prin urmare, în virtutea acestor legi, femeia era protejată preferențial în familie, din punct de vedere economic ea pierzând în ultimă instanță averea pe care o deține. Ea nu putea fi deposedată decât pentru o vină foarte mare: crimă, atentat la viața soțului, adulter dovedit cu martori de judecată (conform Codurilor Caragea și Calimack). Prin Codul Civil al lui Alexandru I. Cuza, adulterul nu mai constituie motiv de deposedare. Averea confiscată nu revine soțului, dacă femeia are copii, ci acestora. Dacă pentru săvârșirea de crimă este închisă la mănăstire, o parte de avere revine mănăstirii, iar soțul nu poate lua mai mult de jumătate din zestre ca despăgubire, chiar dacă dovedește în instanță că soția sa a atentat la viața lui și aceasta numai în cazul în care femeia nu avea copii⁴¹.

Femeia are un statut care nu poate fi separat de grupul familial din care provine. Ea poartă cu sine o parte a patrimoniului tatălui; prestigiul familiei acestuia îl transmite urmașilor săi ce au exclusivitate la moștenire. Acest extraordinar rol de „transmițător” a împiedicat marginalizarea socială având drept cauză sexul ca gen. Se constată, în epocă multe cazuri de adopții de fete care, cu toate că nu pot păstra numele familiei, îl pot transmite, cu acordul soțului, asupra unuia dintre copii. Acesta va primi moștenire tot patrimoniul familiei al cărei nume va fi obligat să-l poarte toată viața și să-l transmită tuturor descendenților.

Într-unul din articolele sale, Ion Ghica împărtășește ideea vremii precum că forța economică a femeii este receptată ca o amenințare, ca de altfel și unii analiști ai fenomenelor sociale ale vremii, „foarte deseale căsătorii din interes pentru zestrea femeii îl pun pe bărbat într-o poziție umilitoare dinaintea femeii

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*

dintr-al cărei avut va trăi”, rămânând la „discrețiunea capricelor și exigențelor ei, exigențe care cresc cu diferențierea contingentului adus de fiecare la susținerea sarcinilor familiei”⁴².

În aceste condiții, femeia are o influență bună sau rea în luarea deciziilor ca urmare a faptului că susține familia prin propria sa avere, ceea ce este de necontestat. Exemple edificatoare în acest sens sunt multe. Astfel, Sabina Cantacuzino arată în amintirile sale că Ion C. Brătianu nu a putut pleca la studii la Paris deoarece nu avea acordul mamei sale⁴³, datorită faptului că toată familia trăia din zestrea acesteia. Abia după moartea mamei, viitorul mare om politic își va vedea visul împlinit, ajungând în capitala Franței⁴⁴.

Un exemplu răsunător, de notorietate în epocă, a fost acela al intervenției din partea Catincăi Conache care, prin presiuni făcute asupra soțului său, Vogoride, a determinat demiterea de către caimacam a lui Constantin Catargiu, un antiunionist înfocat. Șantajul ce l-a practicat soția lui Vogoride era clasic: amenințarea cu divorțul, care presupunea despăgubirea soției de partea de zestre irosită în desfrâu de către soț⁴⁵. Succesul acesteia a fost garantat. Patrioata boieroică a trecut cu vederea peste aventurile amoroase ale soțului și risipirea unei părți a averii personale (una din cele mai mari din Moldova), dar nu a iertat punerea în pericol a viitorului țării⁴⁶.

O atenție deosebită se acordă învățământului feminin. Educația și instrucția fetelor de boieri era realizată de percepatori care, în egală măsură, se îngrijeau și de educația fiilor acestora. Din informațiile ce le dă Sabina Cantacuzino, aflăm că fetele urmau aceleași cursuri ca și băieții, iar mătușile sale recitau pagini întregi din Homer și spuneau cu mândrie: „nu au învățat grecește ci elenica”⁴⁷. Tot acum, în marile case boierești există guvernantă nemțoaică sau franțuzoaică. După anii 1830–1840, se deschid pensioane publice, care au drept rezultat creșterea interesului pentru educarea tinerelor fete. Crește și gradul de erudiție al boierilor; aceștia remarcă, de altfel, că „femeile aveau aplecări superioare bărbaților în această privință. Erau foarte la curent cu producțiile literare ale Occidentului”⁴⁸. Doamnele din înalta societate vor îngroșa rândurile consumatorilor de cultură fără de care nu mai puteau exista.

Societatea românească va cunoaște o adevărată revoluție în mentalitatea epocii prin evadarea femeii în marile spații sociale. Nicolae Iorga considera chiar că primul pas al emancipării îl fac doamnele din clasa de mijloc.

Reprezentantele elitei românești devin active pe plan cultural prin locurile importante pe care le ocupă în comitetele de patronaj sau prin numeroasele donații pe care le fac⁴⁹.

⁴² Ion Ghica, *Opere*, vol. II, București, 1956, p. 86.

⁴³ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu*, București, 1993, p. 99.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 102.

⁴⁵ Radu Rosetti, *Amintiri din copilărie*, București, 1925, p. 708.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 708.

⁴⁷ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 10.

⁴⁸ Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 709.

⁴⁹ Vlad Diculescu, *Viața cotidiană a Țării Românești în documente 1800–1848*, Cluj-Napoca, 1970, p. 49.

Nu mai puțin celebre sunt doamnele care erau înzestrate cu talent și aveau înclinații artistice, cum este cazul Dorei D'istria, fiica spătarului Costache Ghica sau a Catincăi, fiica lui Mihalache Ghica, o pianistă extrem de înzestrată.

Datorită faptului că erau și cunoscătoare a limbii franceze, în special, se vor implica în actul traducerilor urmând îndemnul lui Ion Heliade Rădulescu din 1830, cu atât mai mult cu cât această îndeletnicire capătă o reală dimensiune patriotică; era un efort necesar pentru renașterea culturală românească. În acest context se evidențiază: Hermiona Asachi, fiica poetului Gheorghe Asachi și Catinca Asachi, soția acestuia, fiica vornicului Iordache Drăghici, Maria Burada născută Isăcescu⁵⁰, Alexandrina Magheru talentată fiică a lui Gheorghe Magheru, care a tradus romanul lui Jean François Marmontel intitulat „Belisaire”, închinând această tălmăcire domnului Munteniei, Gheorghe Bibescu, spre care la acel moment priveau cu speranță toți care doreau o modernizare rapidă a țării⁵¹.

Curtea lui Alexandru Ghica era „profund patriotică” și încuraja patronajul artistic dominat de femei. „În giurul acestei elite răpitoare acestor dame opulente se întrecuau artele, literale, încurajate de dănsesele”⁵².

În Moldova, elita formată din Elena Negri, sora lui Costache Negri, prietena sa, frumoasa și grațioasa Emilia Raymon, fiicele doamnei Maria Rosnoveanu, Catinca și Zoe Sturdza, susținea tinerii în jurul cărora se grupau ideile viitorului, favorizând propaganda ideilor liberale. Ideile democratice, egalitariste, pătrunseseră chiar în saloanele elegante, aristocratice ale plăcutei și spiritualei contese Elena Sturdza⁵³. Salonul, renumit în epocă drept „campionul bon-tonului și eleganței europene”, a fost fără îndoială cel mai rafinat; a stămuit nu numai admirația, ci și invidia, dar și împotrivirea, deoarece acolo era „oprit fumul ciubucelor” și nu erau îngăduite „sudălmile naționale”⁵⁴.

Nu numai saloanele de prim rang aveau influență în societatea epocii. Gheorghe Sion pomenește în amintirile sale de scrisoarea primită de la Iași în pragul declanșării mișcării de la 1848, în care „o damă care juca oarecare rol politic pe atunci”, îl înștiințează că: „Europa toată este în foc. Până și în Viena e revoluție mare...”. Scrisoarea primită este cu adevărat mobilizatoare. De altfel, „dama” menționată își transformase casa într-un club „unde se adunau nemulțumiții din contra guvernului și elocvența ei era adeseori răpitoare”⁵⁵.

În ceea ce privește starea economică a femeii la sfârșitul secolului al XIX-lea în societatea românească, munca nu le făcea independente pe femei, datorită modului de plată. În general, femeia „fiică, soție sau mamă, trăiește numai prin bărbat, depinde de el, și-n generalitatea exemplelor este sclava lui”⁵⁶. Aflată în serviciu, angajată în sfera publică, femeia se află și acolo la

⁵⁰ Nicolae Iorga, *Viața femeilor din trecutul românesc*, București, 1910, p. 57.

⁵¹ Petre Cernovodeanu, Ștefan Maria, *Pe urmele Magherilor*, București, 1983, p. 25.

⁵² Vlad Diculescu, *op. cit.*, p. 49.

⁵³ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, București, 1967, p. 29.

⁵⁴ Alecu Russo, *Scrisori postume*, Craiova, f.a.

⁵⁵ George Sion, *Proză. Suvenir contimporane*, București, 1956, p. 15.

⁵⁶ Paul Scorțeanu, *Starea economică a femeii*, în „Femeia română”, an IV, nr. 220, 1 ian. 1881, p. 49.

dispoziția exploatatorului, care nu-i dă salariu decât strictul necesar spre a nu muri.

Despre rolul jucat de femeia de la țară, în condițiile societății românești predominant agrare, se observă că ea muncea mult, era o mașină universală care producea aproape tot în gospodăria țărănească.

La sfârșitul secolului al XIX-lea se observă o stare de dependență a femeilor din clasa de mijloc de soții lor, o independență precară a femeilor salariate în sistemul muncii salariale, o dependență a economiei țărănești de munca productivă a femeilor, cu toate că veniturile lor nu erau în concordanță cu eforturile depuse.

Femeile nu erau singurele care au devenit din ce în ce mai critice în ce privește discrepanțele de educație, cu consecințe privind diferențele de șanse sociale între băieți și fete. George Barițiu deplângea la 1853 diferențele de educație între fiii și fiicele românilor. Tinerilor băieți le era oferită o experiență socială și o educație în școli cu deschidere spre lume care le era refuzată tinerelor fete. Încă din timpul revoluției de la 1848 se punea problema egalizării învățământului de ambele sexe, instruirea femeii era o primă necesitate. Articolul 16 al Proclamației de la Izlaz prevedea „instrucție egală și întreagă pentru românul de amândouă sexele”⁵⁷. Starea de inferioritate intelectuală a femeii se datora și sistemului de învățământ. Școlile pentru fete erau în număr mic în comparație cu cele pentru băieți, programele școlare erau alcătuite diferit în funcție de sex ca gen, iar când elevii ajungeau la vârsta la care își puteau dezvolta aptitudinile, fetele erau îndrumate către literatură sau economie casnică. Astfel că fetele nu erau pregătite corespunzător exercitării unei meserii, ci mai mult spre viața de familie. Prin urmare, educația fetelor se putea întinde pe o perioadă mai lungă de timp, pe când băieții aveau acces în licee și universități cu cadre didactice calificate. Ca atare, educația unei persoane, fie ea băiat ori fată, a devenit foarte importantă, mai ales că fetele beneficiau de o instrucție sumară și neconformă cu spiritul epocii. Se făcea educație în spiritul modei, nu din rațiune. Nu s-a căutat ca educația pe care o primea tână să-i fie folositoare ei, ci să îi asigure un bărbat.

Ele erau educate în primul rând ca viitoare mame, ori organizarea educației nu era o soluție care să fie îmbrățișată nici în perioada interbelică. Erau voci care susțineau că ar fi o soluție pripită sau că nu definește caracterul femeiesc. De aceea, schimbările din sistem în perioada interbelică au întâmpinat destule rezerve. Persistă încă diferența dintre educația acordată celor două sexe și urmările nefaste ale acesteia, mai persistă încă reticenta față de modernizarea școlilor de femei.

Bărbații care se opuneau schimbărilor argumentau că femeile, fie ele soții, surori ori fiice, după ce dobândesc abilitatea de a citi și a scrie devin mai independente și își vor neglija îndatoririle materne. Însă vocile femeilor presupun un nou model de organizare a familiei, relațiile dintre membrii săi vor fi cu totul altele, cu certitudine superioare, de egalitate. Femeile educate nu

⁵⁷ *Scrieri social-politice*, București, 1962, p. 157.

mai serveau proprietății bărbatului, capriciilor acestuia; în noua lor calitate de cetățeni aveau drepturi, nu numai obligații.

Vocilor feminine - Constanța Dunca Șchianu, Sofia Cocea, Adela Xenopol, Sofia Nădejde - li s-au adăugat vocile masculine: Ion Heliade Rădulescu, C. A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, care au accentuat necesitatea educării femeilor ca un prim pas spre emanciparea lor viitoare.

În anul 1852, C. A. Rosetti, unul din susținătorii emancipării femeii, lansa un apel care să vină în sprijinul dezrobirii acesteia: „cer ca femeia să nu mai fie o proprietate și un bir ce dă neîncetat familia lenei și desfrînării, ci soția și răsplata cea mai mare a omului”.

Ideea emancipării femeii prin educație era susținută de Paul Scorțeanu care sugera guvernului ca primă măsură ce trebuia luată: „răspîndirea instrucțiunii integrale, care să dea femeii o profesiune, scoțînd-o astfel din sclavia-i către bărbat”⁵⁸. În general, femeia „fiică, soție sau mamă [...] trăiește numai prin bărbat, depinde de el și în generalitatea exemplelor este sclava lui”⁵⁹.

Adela Xenopol aducea numeroase critici modului în care erau educate fetele, ele neavînd cunoștință de lucruri ce doar bărbaților le era permis să le cunoască; aceste interdicții erau un handicap pentru fete care contribuia la o neîndemănare de a se descurca în societate.

O muncă susținută a fost depusă pentru educarea fetelor și pentru introducerea unui sistem adecvat dezvoltării lor ca ființe umane, a rolului lor în familie, sau pentru găsirea unei slujbe.

Multă activitate a fost depusă de către femei și bărbați atașați cauzei dezvoltării educației fetelor și pentru introducerea unui sistem de educare a acestora propice dezvoltării lor ca ființe umane, rolurilor lor în familie sau adecvat în găsirea unei slujbe. Constanța Dunca Șchianu a fost una din cele mai active persoane care a făcut nenumărate demersuri pentru a influența politica de stat în acest sens⁶⁰. O deosebită activitate s-a desfășurat mai ales în cadrul societății „**Reuniunii Femeilor Române**” din Brașov, care a deschis școli împreună cu filialele sale „pentru împărtășirea feteților române în pânea nutritorie a culturii”.

Cele mai încinse discuții privind educația femeilor au fost legate de șansele lor de supraviețuire într-o societate în care locul lor era văzut a fi doar în casă, în gospodărie, și în care nu toate femeile se puteau căsători astfel încât să intre în circuitul „mărfurilor conjugale”. Ele nu se puteau căsători pentru că nu aveau dotă. Cauza femeilor a fost susținută și de bărbații feminiști, exemplu grăitor fiind profesorul C. V. Ficșinescu care, la 29 martie 1898, în Aula Universității din Iași, admitea că „singurul rol legitim al femeii este de a fi soție și mamă și atunci bărbatul trebuie să-și facă datoria de a le lua pe

⁵⁸ Paul Scorțeanu, *Starea economică a femeii*, în „Femeia română”, an IV, nr. 220, ianuarie 1881, p. 49.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁰ Constanța Dunca, *Pledoarie adresată Ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice - în favoarea educației fetelor și creșterii contribuției statului la dezvoltarea învățămîntului pentru fete*, în „*Amicul Familiei*”, 1865, p. 10.

toate în căsătorie și de a le asigura mijloace de trai, ori recunoaștem că din cauza noastră mare parte din femei nu pot fi chemate la îndeplinirea acestei misiuni și să le deschidem căile prin care se pot întreține singure. Cauza acestor femei o apărăm noi, feminisții, și pentru ele reclamăm dreptul de instrucție și la muncă”. De asemenea considera că, totuși, cel mai firesc lucru era ca femeia să fie soție, dar pentru că unele nu se puteau mărita, neavând dotă, societatea are obligația de a lua măsuri în vederea soluționării problemei supraviețuirii femeilor ce nu se pot mărita. Și aceasta a fost o cauză ce a ridicat numeroase voci ce s-au pronunțat pentru înființarea de școli profesionale și deschiderea de opțiuni de carieră pentru tinere.

Inițiativa înființării primei școli profesionale a fost **Cornelia Emilian**; ea considera că aceste școli vor facilita dezvoltarea umană și emanciparea acelor fete lipsite de avere, așa încât să-și poată croi singure un drum în viață și o carieră. În ciuda eforturilor depuse de diferite persoane, femei și bărbați, care credeau în importanța unei educații adecvate în egală măsură pentru băieți și fete, școlile pentru băieți erau mai elaborate și complete în comparație cu cele în care se pregăteau tinerele. Cornelia Emilian a avut o preocupare deosebită pentru cunoașterea, de către cercurile cele mai largi, a statutului femeilor, considerând că femeia care, de regulă, dobândește o spoliă de educație (cu câteva noțiuni de geografie și istorie, eventual o limbă străină) și care se suprapune peste cunoștințele tipice ale nevestei (cum să facă cozonacii sau să pună murăturile), „nu au altă însemnătate, decât a fi idealul bărbaților”⁶¹.

Consecințele lipsei de educație erau majore; femeile, astfel nedreptățite pe terenul instrucției, nu puteau să-și susțină existența prin forțele și valoarea lor reală, ceea ce le împingea spre viciul care degradează și prostituția care înspăimânta și care nu vor dispărea din societatea omenească.

În ceea ce privește accesul femeilor la diverse meserii și „natura femeilor”, Valeriu Hulubei scria: „cât de nelogic e argumentul scos din natura femeii contra drepturilor ei, se vede și de aici: dacă în natură se poate citi menirea femeii, atunci la ce mai e nevoie de sancționarea prin lege a acestei meniri”⁶²? Unul din cazurile de notorietate privind interdicția exercitării meseriei, interdicție datorată faptului că este femeie, este cazul Ellei Negruzzi. Absolventă a Facultății de Drept, nu i-a fost îngăduit să profeseze avocatura. Ca urmare, a intrat într-o serie de procese pentru a i se recunoaște dreptul de a profesa. Unul dintre oponentii Ellei Negruzzi la tribunal îi sugera acesteia că reorientarea ei către învățământ ar fi mai folositoare având în vedere lipsa cadrelor didactice de specialitate. Eleonora Stratilescu răspunde ironiei: „Așa e! ce caută femeile să obțină și ele situații mai bune și nu se mulțumesc cu viața necăjită și amară! Este doar menirea femeii să ocupe totdeauna o situație mai umilă și ropsită”⁶³.

⁶¹ <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/conditiafemeii.htm>.

⁶² Valeriu Hulubei, *Natura femeii*, în „Dochia”, anul II, nr. 5, 1897, p. 66.

⁶³ Eleonora Stratilescu, *Procesul doamnei Ella Negruzzi la casație*, în „Unirea femeilor”, anul VII, nr. 5, 1915, p. 20.

LE MOUVEMENT FEMINISTE ROUMAIN PENDANT LA PERIODE ANTERIEURE A L'ANNEE 1918

Résumé

Grâce aux changements qui ont eu lieu à la suite de l'adoption de la célèbre Déclaration des Droits de l'homme eu du Citoyen, des termes tels «liberté», «égalité», «droits civils et politiques» sont apparus. Comme suite au démocratisme et au libéralisme promus par les révolutions de 1789 et de 1848, de grands changements ont lieu et la voix des femmes deviendra de plus en plus sonore en ce qui concerne la résolution d'un des plus grands problèmes de la société (de la seconde moitié du XIX-ème siècle et du début du XX-ème siècle): l'émancipation de la femme.

L'état d'infériorité de la femme, au milieu du XIX-ème siècle, du point de vue législatif, juridique, civil, était répandu partout dans la législation des états, dans la pratique politique et juridique. Cette chose était l'expression de certaines mentalités qui avaient connu des changements insuffisants concernant le domaine des relations entre femme et homme. Et cette chose se manifeste malgré l'humanisme européen de l'époque des lumières et malgré l'idéologie des révolutions modernes.

L'effort d'émancipation des femmes, d'amélioration de leur situation, connu sous le nom de «féminisme», «mouvement féministe», «mouvement des suffragettes» s'est déroulé jusqu'à la première guerre mondiale (1914-1918) avec une idéologie propre et des formes d'organisation spécifiques. Les femmes ont senti l'atmosphère créée et elles ont essayé d'en respirer l'air en toute liberté.

Le féminisme s'affirme considérablement, la femme reçoit une force extraordinaire et digne à être bien prise en considération. Pendant la période antérieure à l'année 1918, le mouvement féministe a parcouru une étape de coagulation où le rôle principal était détenu par les salons, les associations ou les groupes ayant des préoccupations intellectuelles et culturelles au but d'assurer aux femmes l'accès à l'éducation. Ce qui suit c'est l'étape de l'influence exercée par les femmes qui avaient étudié à l'étranger et qui, une fois rentrées dans leur pays, étaient décidées à changer l'état défavorisé de la femme. C'est l'exemple d' Adela Xenopol qui fait apparaître les revues «Romanca», «Dochia» et, plus tard, la «Société des Femmes-Ecrivain Roumaines», ayant comme but la propagande féministe.

Les débuts du féminisme roumain sont marqués par les relations personnelles d'amitié et par les liaisons des organisations du pays avec celles de France spécialement.

Les nombreuses organisations des femmes qui ont été créées étaient dédiées aux actions de charité pour soutenir l'éducation des enfants, des orphelins, des pauvres et des blessés et des invalides de guerre.

Sur le vaste front de l'histoire roumaine se sont remarquées, par leur activité digne d'admiration, des milliers de femmes des villes et des villages de la patrie, de Bucovina, Dobrogea, Transilvania ou Basarabia qui étaient, pour une certaine période, sous occupation étrangère. Les femmes agissaient soit au cadre de la «Société de Croix Rouge», soit dans les comités spécialement constitués, ayant comme préoccupation les collectes de fonds d'argent et de divers matériaux destinés à aider l'armée pendant la Guerre d'indépendance 1877-1878, l'organisation et la dotation de certaines ambulances et hôpitaux subventionnés par des moyens propres, l'approvisionnement avec des médicaments et des pansements pour les blessés. Ainsi, le 18 avril 1877, on a créé le «Comité Central des dames de Iasi pour l'aide et le soin des blessés roumains», sous la direction de Maria Rosetti-Roznovanu.

Le comité crée s'est préoccupé de l'organisation d'une ambulance et d'un hôpital mobile et d'un atelier où les femmes préparaient divers objets nécessaires aux unités sanitaires. Pour la dotation de l'hôpital, les comités des femmes de Tecuci et Piatra-Neamt ont offert des tentes et des couvertures. Les unités militaires de Iasi qui sont allées à Turnu Magurele étaient accompagnées par le personnel médical, le médecin Ludovic Rus et les infirmières Eliza Codreanu, Zoita Gheorghe, la directrice de l'hôpital Eliza Virnav-Liteanu e Maria Rosetti-Roznovanu, la présidente du comité. L'hôpital Santa Maria a été aménagé dans la maison de Elena Malinescu.

L'exemple des femmes de Iasi a été suivi par celles de Bacau, Botosani (sous la direction de Catinca Buzdugan), Tecuci, Roman, Husi, Falticeni, Piatra-Neamt, Galati, Suceava, Vaslui et Barlad. Il y avait d'autres comités qui fonctionnaient dans les départements de Braila, Buzau, Dambovitza, Romanati, Ilfov, et aussi dans les villes de Ramnicu-Sarat, Ploiesti, Targoviste, Urziceni et Campulung. Le comité des femmes de la capitale était dirigé par Maria Rosetti-Roznovanu. Ce comité était formé de plusieurs femmes de médecins: Elena Dumitrescu, Elena Fialla, C. Teodorescu, Eliza Petrescu, Maria Polizu, qui, en 1878, ont constitué la «Société des femmes roumaines pour la protection des orphelins de guerre».

La revue «Familia» a soutenu l'initiative de Maria Rosetti-Roznovanu par la publication de nombreux matériaux qui décrivaient son patriotisme et aussi beaucoup de lettres qui prouvaient l'admiration des femmes pour l'activité du Comité.

Les femmes de la campagne, les professeurs des villes et des villages ont contribué, elles aussi, toutes les filles du pays se sont démontrées à la hauteur du grand moment vécu par le peuple.

Après plusieurs étapes, à commencer par l'encouragement reçu de la part des hommes politiques et de culture et jusqu'à la constitution d'un comité d'initiative (1888), à l'élaboration d'un statut et à la sollicitation de l'approbation de la part de la Cour de Vienne, les femmes de Bucovina ont l'initiative, pendant une des assemblées générales, de créer la «Société des Dames Roumaines».

Jusqu'au début de la première guerre mondiale, la «Société des Dames Roumaines» était préoccupée par la conservation et le développement de l'industrie ménagère traditionnelle de cette zone. Par l'intermède de ses filiales rurales, les femmes ont confectionné divers objets qui ont été commercialisés au but d'augmenter ainsi les revenus de la société. La «Société des Dames Roumaines» a contribué d'une manière soutenue à la formation et à la conservation de la conscience nationale des roumains de Bucovina.

A côté de ces organisations charitables, en Roumanie, avant la première guerre mondiale, il y avait aussi des organisations des femmes à caractère politique déclaré qui avaient le rôle de défendre et de promouvoir les droits des femmes et d'égaliser du point de vue juridique le statut des deux sexes. La première organisation de Roumanie, la «Ligue des Femmes de Roumanie», créée en 1894, et l'Association pour l'Emancipation Civile et Politique des Femmes Roumaines', créée en juillet 1918, ces organisations représentaient la force des femmes roumaines de tous les territoires de ce qui deviendra la Grande Roumanie qui se proposaient non seulement la réforme concernant la condition de la femme, mais aussi la réforme sociale en général.

La participation politique des femmes en vue de l'octroi des droits politiques s'est intensifiée à l'approche de la première guerre mondiale. La forme de manifestation de la femme roumaine était la transmission de pétitions successives vers la Chambre des Députés. Une telle pétition était celle des femmes de Iasi pour le droit de vote, présentée en 1914 par Adela Xenopol. Une autre pétition a été présentée par des

femmes appartenant à la classe riche et éduquée de la société au sénateur D. P. Bujor pour discuter le problème au Sénat.

De nombreux mémoires ont été présentés au Parlement de la Roumanie par «l'Association pour l'émancipation civile et politique des femmes». Même avant sa création, on a organisé à Iasi des rencontres à ce but. Entre 1919-1920, on a organisé à Iasi des conférences publiques où diverses personnalités de la vie publique roumaine ont pris la parole: Nicolae Iorga, Vasile Goldis, I. G. Duca. La première militante qui a exprimé directement l'importance pour les femmes du droit de vote c'est Eliza Popescu.

Le droit de vote était, dans la vision du féminisme de cette période, le droit générateur qui est la condition de l'existence des autres. On croyait que la participation des femmes à la vie politique va résoudre beaucoup de revendications légitimes et d'aspirations des femmes liées à la vie sociale dans son ensemble.

Sur le fond des mouvements d'émancipation des autres pays du monde, de la diffusion des doctrines socialistes et égalitaires promues dans le passé, il y a une intensification de l'activité de promotion des intérêts des femmes en ce qui concerne l'émancipation civile et politique. Le mouvement féministe a fait des efforts extraordinaires pour l'organisation de celle-ci, d'une part, et, d'autre part, de systématisation des problèmes avancés par les femmes pour être avancées et inscrites dans l'ordre du jour du Parlement.

Le début de la première guerre mondiale, en 1914, a prouvé pleinement le rôle et l'importance des femmes dans la sphère privée et, en même temps, dans celle publique. Une des conséquences à long terme de cette conflagration est la propulsion à grande vitesse et d'une manière très visible de la femme dans la vie publique. Le droit de vote pour les femmes, consacré par l'Assemblée de Alba Iulia de 1918, valable pour Basarabia aussi, même s'il a déterminé de nombreuses discussions, a été un avantage, une reconnaissance du rôle de la femme.

Sur la place et le rôle de la femme dans la société roumaine pendant la période antérieure à la première guerre mondiale, on peut affirmer que, dans l'espace privé, celui du milieu familial, la femme avait le rôle exclusif. Dans l'espace public, dans le domaine de l'assistance sociale spécialement, la femme a eu une contribution extraordinaire par l'organisation de maternités, d'écoles pour les infirmières, d'asiles pour les orphelins, pour les personnes âgées, de dispensaires pour les petits enfants, d'écoles pour le tissage, maintenues par les initiatives privées des femmes. A tout cela, on ajoute les lycées pour les filles et des écoles professionnelles qui soutenaient l'état par leurs résultats.

Comme une conséquence de l'implication de la femme dans toute la vie sociale du pays, il devenait nécessairement important que le législatif attribue des «droits complets pour les femmes, au but de permettre à notre vie nationale de prendre l'essor des démocraties égalitaires».

Les droits complets des femmes n'ont pas été obtenus facilement, le rythme de l'attribution de ces droits a suivi généralement le processus de modernisation et de démocratisation de notre société à la fin du XIX-ème siècle et le début du XX-ème siècle. Le statut juridique de la femme peut être considéré un baromètre de la démocratie et de la modernité d'une société.

La situation de la femme a subi de nombreuses modifications par rapport à l'évolution de la société moderne ainsi que, après 1918, on a à faire avec une femme qui a exposé son point de vue sur l'arène de la vie roumaine. Elle a été capable d'exprimer ses doléances, mais elle a eu aussi la patience d'être écoutée et respectée.

II. BISERICA, ȘCOALĂ ȘI SOCIETATE

REPERE DEMOGRAFICE ȘI STATISTICE PRIVIND DINAMICA POPULAȚIEI DIN ȘCOLILE GRĂNICEREȘTI NĂSĂUDENE ÎN PERIOADA 1867-1880

Aurelia DAN

Școala a reprezentat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea principala componentă a vieții culturale românești din Transilvania. Misiunea acesteia s-a circumscris și în această perioadă efortului conjugat al statului și al bisericii de luminare și culturalizare a unor largi pături ale populației. În plus, școala primară a fost percepută și drept un mijloc eficace de modelare a identității naționale moderne, de cultivare a patriotismului și de unificare a elementului românesc.

Percepută ca și grup social cu o unitate și fizionomie proprie, școala a îndeplinit constant două funcții de bază: una primară, de formare a elevilor în vederea integrării lor sociale și alta secundară, de furnizor de modele comportamentale pentru anumite segmente populaționale. Din această perspectivă, implicațiile complexe ale școlarizării asupra comunității au fost deductibile și la nivelul conexiunilor cu alte aspecte ale vieții: sociale, economice, politice și culturale. Școala a reprezentat astfel un fenomen dinamic, ce fremăta la orice impuls extern, în timp ce configurația ei internă a cunoscut particularități diverse, dictate de specificul locului în anumite segmente temporale.

Depășind cadrul unei imagini statice, instituția școlară a dobândit treptat și valențe noi, analizate prin prisma unor informații statistice ce-i completează și redefinesc existența. În consonanță cu evoluțiile similare din alte compartimente ale vieții, școala primară a contribuit la dezvoltarea și optimizarea organismului social din spațiul românesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cererea socială de educație și inițiativele comunităților locale au jucat un rol important în apariția și folosirea unui sistem colectiv de culturalizare. Datele înregistrate în documentele oficiale ale factorilor decidenți au indicat existența unui sistem școlar elementar bine definit în acest spațiu încă de la începutul secolului al XIX-lea.

Informațiile statistice aferente acestui segment temporal completează imaginea unor colectivități dinamice, dornice să susțină misiunea școlii, regăsită în efortul constructiv de luminare a maselor¹. Efectele imediate sau de

¹ Datele cuantificate au fost identificate și inventariate în Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN), fond *Vicariatul Rodnei*, dosarele 230/1867-442/1880.

durată ale materializării acestei politici educaționale s-au resimțit la nivelul fiecărei comunități susținătoare de școală, fiind surprinse și în documentele vremii². Tipologia diversă a materialului documentar inventariat a permis identificarea unor aspecte diverse ale vieții școlare într-un anumit segment temporal sau spațial. Viața școlară s-a derulat în cadrele formale – impuse de rigorile normelor legislative și nonformale – dictate de autarhia comunităților în cadrul cărora funcționau.

Depășind cadrul amorf al reglementărilor și normelor legislative, școala s-a manifestat în această perioadă ca un fenomen viu, generator de idei, concepții, imagini și clișee, atitudini cu rol esențial în cristalizarea unei conștiințe comune a solidarității și apartenenței sociale.

Dinamica vieții școlare a oferit o imagine de ansamblu a procesului instructiv-educativ, reliefând ipostaze diferite ale unor fenomene complementare acestuia: ponderea populației școlare în cadrul unei comunități și evoluția acesteia de-a lungul unei perioade de timp prestabilite; rata de cuprindere școlară la nivelul diferitelor trepte de învățare; frecvența și promovabilitatea, rezultatele învățării etc.

Evoluția indicatorilor demografici s-a realizat în consonanță cu evoluțiile contextuale specifice, iar cei mai uziți în realizarea acestui demers au fost: structura și evoluția populației pe grupe de vârstă și medii de rezidență; structura etnică și diferența de gen; rezultatele școlare, ce au permis cuantificarea calificativelor elevilor și identificarea performanțelor școlare; zilele absente centralizate pentru stabilirea ratei absenteismului școlar; populația școlară rămasă în afara sistemului și neșcolarizată, inventariată pentru stabilirea ratei abandonului școlar etc.

Percepția colectivă asupra rolului și misiunii școlii au influențat deseori activitatea derulată în cadrul instituționalizat al acesteia. Limitările autarhice, tradiționaliste au reprezentat deseori veritabile bariere în calea promovării unei viziuni modernizatoare a procesului de învățământ. Deseori, educația deficitară a întreținut sărăcia și a alimentat nașterea percepțiilor negativiste referitoare la statusul școlii în comunitate. Din această perspectivă, acțiunea factorilor decidenți ai implementării accesului la educație prin școlarizarea integrală a populației de vârstă școlară, a reprezentat o direcție prioritară a politicilor educaționale în această perioadă.

În ciuda eforturilor conjugate ale autorităților de a promova accesul la educație pentru tot segmentul educațional amintit, informațiile statistice relevă o imagine contrară acestui deziderat. Cuantificarea periodică a populației școlare cuprinse în sistem („prunci care umblă la școală”) și a celei de vârstă școlară (populație a cărei vârstă se încadrează în limitele oficiale ale nivelului educațional studiat, respectiv 6-13 ani), indică o rată brută de cuprindere școlară inegală și discontinuă, cu un trend descendent pentru prima categorie.

² Pentru creionarea dinamicii școlare din această perioadă s-au utilizat categoriile de surse arhivistice inventariate în dosarele ce cuprindeau: „situații statistice privind numărul, frecvența și situația elevilor la învățătură”, „liste de lenevire” sau „tabele nominale cu elevii care frecventau școlile confesionale comunale”.

Acest mijloc de interpretare statistică a fost valorizat ca raport procentual între numărul elevilor curenți (care frecventau școala chiar și sporadic, neregulat) și totalul elevilor „buni de școală”, recenzați la nivelul fiecărei comunități.

1873/1874			1876/1877			1878/1879		
Elevi Obligați	Elevi Curenți	Rata %	Elevi Obligați	Elevi curenți	Rata %	Elevi obligați	Elevi Curenți	Rata %
2916	1471	50,4	2142	1236	57,7	5245	2698	51,4

Rata de cuprindere școlară în învățământul confesional elementar din comunele grănicerești³.

Cuantificarea acestora a presupus înregistrarea și centralizarea datelor statistice cuprinse în fondurile arhivistice inventariate (*Vicariatul Rodnei, Protopopiatul ortodox Bistrița, colecția personală Ion Ciocan* etc.). Valorile astfel obținute definesc o componentă esențială a politicii educaționale din această perioadă, respectiv promovarea accesului la educație. Eforturile conjugate ale autorităților școlare, locale și centrale, în creionarea unei identități școlare proprii, n-au fost percepute apriori în rândul membrilor comunității.

Masa populației sătești, încă dependentă de tradiționalismul premodern, a manifestat deseori o atitudine refractară față de școală și a privit cu scepticism misiunea ei luminoasă, de culturalizare. Marele proiect modernizator și reformator a înregistrat astfel neîmpliniri și minusuri ale politicii de accesibilizare la educație a populației școlare. Această realitate este confirmată de indicii statistici ce surprind îndeplinirea parțială a dezideratelor învățământului elementar din această perioadă.

Deși imperativele momentului reclamau cuprinderea cât mai vastă a copiilor de vârstă școlară în instituțiile de învățământ primar, școlarizarea totală a respectivului contingent populațional a rămas un deziderat greu de atins pentru factorii decidenți școlari din această perioadă. Astfel, la sfârșitul anului școlar 1873/1874, din totalul de 2916 „prunci buni de școală”, frecventau cursurile cu intermitențe doar 1471 elevi, ceea ce indică o rată de cuprindere în sistem de 50,4%⁴. Doi ani mai târziu, valorile se modifică, fără a înregistra mutații semnificative la nivelul unei categorii: numărul elevilor curenți (care frecventau școala) a rămas inferior celui reprezentat de copiii „buni de școală” (deși, în ambele cazuri, valorile sunt în scădere față de anul școlar 1873/1874)⁵.

Rata de cuprindere școlară pe segmentul de vârstă 6–13 ani a ajuns în acest interval de timp la 57,7%, ceea ce denotă o ameliorare calitativă a politicii de promovare a educației în rândul comunităților rurale. Populația de vârstă școlară cuantificată la nivelul comunităților din zona fostului regiment s-a aflat

³ Pentru stabilirea ratei de cuprindere școlară s-au utilizat datele statistice privind evoluția populației școlare, identificate în A.N.D.J.B.N., fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 322–325/1873, 340–341/1874, 375–376/1876, 406–409/1878, 421–424/1879.

⁴ A.N.D.J.B.N, Fond *Vicariatul Rodnei*, dosar 322–325/1873, d. 340–342/1874.

⁵ *Ibidem*, dosar 358/1875, d. 375–376/1876.

pe o curbă ascendentă la sfârșitul perioadei analizate (deceniul 8 al secolului al XIX-lea), când au fost recenzați 5245 elevi „buni de școală”, în raport cu 2698 elevi care frecventau școala elementară. Trendul ascendent al acestei categorii nu s-a regăsit însă și la nivelul ratei de cuprindere școlară, ce indica valoarea de 51,4% în același segment temporal.

Valorile discontinue rezultate în urma acestei analize se circumscriu evoluției numerice disproporționate a populației din cadrul comunităților școlare cercetate. Datele statistice indică o rată de cuprindere școlară ce depășea timid pragul de 50%, în ciuda creșterii numerice a populației. De exemplu, valorile superioare ale anului 1879, comparativ cu cele inferioare ale anilor precedenți, nu s-au regăsit și la nivelul școlarizării populației, rata de cuprindere fiind mai mică față de anul școlar precedent.

Diferențieri apar și în ceea ce privește structura de gen a populației școlare, favorabilă în mai mare măsură băieților și nu fetelor. La nivelul populației de vârstă școlară de gen masculin, rata de cuprindere oscilează între valorile de 53–56%, atingând un trend ascendent de 63,4% la sfârșitul anului școlar 1876/1877⁶. În cazul populației școlare feminine, cuantificarea datelor a indicat valori discontinue, plasând acest segment educațional pe o curbă descendentă pe parcursul anilor de studiu valorizați. Limita inferioară a fost de 43,9% în anul școlar 1873/1874, iar cea maximă a depășit pragul de 50% în anul școlar următor, după care a urmat un trend descrescător la finalul perioadei analizate.

Diferențierile enumerate apar veridice și plauzibile în condițiile în care școala era percepută drept un mijloc al constructivismului social, destinat celor ce-i puteau valorifica ulterior realizările. O sumă de percepții autarhice, conformiste, întrețineau o condiție socială inferioară populației feminine. Educația primară, dobândită în familie și comunitate, reprezenta o zestre culturală suficientă pentru aportul acesteia la dezvoltarea personală și socială a comunității căreia îi aparțineau.

Școala nu trebuia să modifice concepțiile tradiționalismului sătesc, ci doar să creioneze anumite conduite individuale, să prescrie reguli și norme clare și specifice. Prezervarea condiției sociale prestabilite a limitat acestui segment populațional accederea spre statusuri sociale diferite, evolutiv-superioare, pe care școala le putea facilita. Școlarizarea populației feminine a evoluat paralel cu modificarea prejudecăților ce apreciau progresul social drept apanajul masculinității.

1873/1874		1876/1877		1878/1879	
Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete
56,3%	43,9%	63,4%	50,6%	53,9%	48,4%

Rata de cuprindere școlară a populației masculine și feminine în învățământul primar confesional (studiu de caz)⁷.

⁶ A.N.D.J.BN, Fond Vicariatul Rodnei, dosar 375–376/1876.

⁷ Pentru stabilirea ratei de cuprindere școlară s-au utilizat datele statistice privind evoluția populației școlare, identificate în A.N.D.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 322–325/1873, 340–341/1874, 375–376/1876, 406–409/1878, 421–424/1879.

Cuantificarea gradului de cuprindere școlară în forma de învățământ elementar pe segmentul de vârstă 6–13 ani, în perioada 1873–1879, evidențiază progresele modeste înregistrate de elementele instituționale pe calea impulsivității dezvoltării școlilor primare în teritoriul fostului regiment de graniță năsăudean.

Aspectul cantitativ certifica faptul că accesibilitatea copiilor la educație reprezenta în bună măsură un deziderat la nivelul comunităților sătești tradiționale. Școlarizarea unei părți însemnate a comunității echivala cu un mijloc veridic de eradicare a unor fenomene sociale cu impact negativ asupra dezvoltării sociale (promiscuitate, ignoranță, analfabetism). Creșterea treptată a ratei de cuprindere a populației de vârstă școlară în sistemul educațional elementar relevă faptul că elementele inhibitoare în calea progresului societății românești (neștiința de carte, sărăcia sau igiena precară) au fost treptat înlăturate, făcând loc aspectelor inovatoare și de impact promovate de susținătorii școlilor.

Diferențierile vizând structura de gen a populației au constituit un indicator demografico-statistic și în cazul altor clasificări ale populației școlare de pe teritoriul fostului regiment românesc II de graniță. Pentru redarea diferitelor aspecte ale vieții școlare din zonă s-au folosit și alte instrumente cu rol centralizator. Astfel, pentru consemnarea și înregistrarea datelor privind frecvența în școlile grănicerești, indicatorul statistic valorizator a fost reprezentat de numărul absențelor (cuantificate în zile), înregistrate în rândul populației școlare cuprinse în sistem (elevii curenți).

Parcursul școlar al acestora a înregistrat sincope de-a lungul unei perioade de timp – curs de vară sau de iarnă – dictate de diferite împrejurări contextuale. Zilele absente erau notate constant pentru fiecare elev în parte, consemnându-se și motivul pentru care acesta a lipsit de la școală („cauza rămanerii”). Deducem astfel două categorii de absențe, utilizate ca și indicatori statistici în acest caz: motivate sau „cu temei” și nemotivate sau „fără temei”. Ele au furnizat interpretări diverse privind frecvența școlară în majoritatea comunelor grănicerești.

Frecvența a reprezentat factorul care a imprimat dinamicii școlare variate ipostaze, cu impact pozitiv sau negativ asupra educației elementare. Școala ca entitate proprie și-a îndeplinit dezideratele în interiorul, dar și în afara zidurilor sale. Difuzarea învățăturilor primare reclamau însă îndeplinirea unor premise elementare, cum ar fi integrarea copiilor de vârstă școlară în sistem. Din această perspectivă, tabloul oferit de statisticile școlare redă imaginea unei societăți fidele tradiționalismului opac în care era ancorată. Cu toate acestea, marea masă a populației sătești a început treptat să creadă în emanciparea civică și profesională a membrilor ei.

Credința în beneficiile școlii – ca motivație intrinsecă – dublată de imperativul coercitiv al reglementărilor școlare specifice impuse de sistem a înregistrat efecte ameliorative la adresa îmbunătățirii frecvenței școlare. Măsurile paleative inițiate în acest sens de către decidenți s-au regăsit și-n

configurația datelor statistice inventariate⁸. Înregistrate cu rigurozitate și cuantificate sistematic, valorile obținute au oscilat în funcție de specificul contextual al perioadei studiate.

Anul școlar	Nr. elevi	Zile absente	Motivate	%	Nemotivate	%
1867/1868	1825	27668	10932	39,5	14434	60,5
1869/1870	1560	16646	10197	61,2	6449	38,8
1871/1872	2573	37081	20745	56	16336	44
1873/1874	2292	32332	17775	69	9992	31
1875/1876	1822	35166	19586	55,6	15580	44,4
1877/1878	1933	32287	19888	61,5	12399	38,5
1879/1880	1420	22697	11334	49,9	10975	50,1

Date privind frecvența în școlile grănicerești elementare în perioada 1867-1880.

În perioada 1867-1880, numărul zilelor absente a evoluat de la 16.646 consemnate la sfârșitul anului școlar 1869/1870, la 37.081 în anul școlar următor. De asemenea, contingentul populației școlare inventariate a variat de la un minim de 1.420 elevi la sfârșitul anului școlar 1879/1880, la un maxim de 2.573 în anul de studiu 1871/1872. Creșterea numărului de elevi într-un an de studiu nu a însemnat și sporirea numărului zilelor absente. Au existat situații în care unui număr relativ mic de elevi i-a corespuns un număr mai mare de absențe și invers.

O mutație importantă pe linia frecvenței școlare a reprezentat creșterea numărului absențelor motivate în raport cu cele nemotivate („fără temei”). Ponderea acestora a înregistrat sporuri constante de la 39,5% în anul școlar 1867/1868, la 69% la sfârșitul perioadei analizate. În schimb, quantumul zilelor absente nemotivate a cunoscut valori discontinue, în descreștere, de la 60,5% în anul 1867/1868, până la 31% în perioada 1873/1874. Valorile exemplificate relevă existența unor breșe la nivelul mentalului colectiv, generate de mutațiile social-politice ale momentului.

Comunitatea a început să conștientizeze individual sau colectiv rolul și importanța școlii, intensificând constant relaționarea cu aceasta. Justificarea absențelor prin consemnarea cauzei sau a temeiului a fost tot mai des surprinsă în documentele vremii. Dispensele oferite de către senatele școlare elevilor cu o situație materială precară au întărit caracterul motivațional și temeinic al absenteismului. O justificare mai mult sau mai puțin plauzibilă nu a putut însă suplini conținutul învățării și achizițiile etico-morale sau ocupaționale oferite de instituția școlară.

Învățarea dirijată s-a delimitat de formele procedurale orale de pregătire a copiilor în familie sau comunitate, iar necesitatea instruirii a fost percepută

⁸ Pentru stabilirea variațiilor frecvenței școlare s-au utilizat datele statistice identificate în A.N.D.J.B.N., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 231-232/1867, d.245-246/1868, 258-259/1869, 273-275/1870, 290-291/1871, 305-307/1872, 340-342/1874, 358/1875, 375-376/1876, 406-409/1878, 438-442/1880.

pozitiv în rândul membrilor comunității. O serie de fenomene sociale – sărăcia, ignoranța sau autarhia – regăsite la nivelul comunității au umbrat misiunea civilizatoare a școlii. Necesitatea trimeritii copilului la școală s-a lovit de precaritatea condiției sociale a familiei, care îl transforma deseori într-un instrument de facilitare al diferitelor îndeletniciri practice: păstorit, economie, meșteșuguri casnice etc.

Cuantificarea zilelor absente a permis determinarea unui alt indicator de interpretare statistică: rata absenteismului școlar. Valoarea acesteia a fost stabilită ca raport procentual între totalul zilelor absente de către elevii unei entități școlare elementare și quantumul zilelor dintr-o anumită perioadă de studiu. Analiza a fost aplicată doar segmentului populațional cuprins în sistem în categoria „elevi curenți” (care frecventează școala), separat pentru fiecare perioadă de școlarizare: cursul de iarnă (semestrul I) și cursul de vară (semestrul al II-lea).

Anul școlar	Curs de iarnă (Semestrul I)		Cursul de vară (Semestrul II)		Total	
	Zile absentate	Rata %	Zile absentate	Rata %	Zile absentate	Rata %
1867/1868	9448	6,05	18756	12,02	28204	9,03
1869/1870	7480	4,35	9708	9,33	17188	6,84
1871/1872	11744	5,79	23392	12,4	35136	9,09
1873/1874	11203	5,52	21129	10,6	32332	8,06
1875/1876	16681	7,63	17296	10,39	33977	9,01
1877/1878	17739	7,58	14437	8,67	32176	8,12
1879/1880	11871	4,75	10438	9,12	22309	6,93

Rata absenteismului în școlile elementare confesionale în perioada 1867–1880⁹.

Cursul de iarnă corespundea semestrului I școlar și debuta la 1 octombrie (în unele cazuri la 1 noiembrie) și se prelungea până la finalul lunii martie. Lunile aferente semestrului al II-lea sau cursului de vară erau: aprilie, mai, iunie și iulie. Deși în izvoarele statistice perioadele de școlarizare sunt delimitate în cele două cursuri, imaginea de ansamblu a vieții școlare nu a fost fragmentată în acest segment temporal.

Absenteismul a reprezentat un fenomen inhibitor în calea progresului școlar, cu impact nociv asupra emancipării civice și profesionale a școlărilor. Premisele care au alimentat constant dezvoltarea acestuia s-au regăsit în pecuniarismul și ignoranța vieții sociale a comunităților rurale. Sărăcia, precaritatea mijloacelor materiale s-au răsfrânt negativ asupra percepției colective a membrilor unei comunități, care desconsidera instrucția școlară elementară, suplinind-o cu o sumă de practici socio-economice cotidiene: păstorit, economie

⁹ Pentru stabilirea ratei absenteismului școlar s-au utilizat datele statistice identificate în A.N.D.J.B.N., *Fond Vicariatul Rodnei*, dosar 231–232/1867, d.245–246/1868, 258–259/1869, 273–275/1870, 290–291/1871, 305–307/1872, 340–342/1874, 358/1875, 375–376/1876, 406–409/1878, 438–442/1880.

(munca câmpului) sau alte îndeletniciri gospodărești atribuite micilor membri ai familiei. Deseori, motivația învățării nu a putut suplini neajunsurile vieții materiale sau mijloacele infime de subzistență.

În lipsa unui confort material modest, părinții nu-și trimiteau copiii la școală și invocau sărăcia drept factor decident al involuției culturale a comunității. Astfel de motive apar des consemnate în izvoarele statistice drept temei pentru absentarea elevilor de la școală. Alături de sărăcie, mizerie, economie sau depărtare, un alt element uzual ce a favorizat absenteismul a fost boala. Individuale sau colective, cazurile de îmbolnăvire au reprezentat o constantă în invocările justificative oferite de părinți autorității școlare. Sărăcia, dar mai ales precaritatea igienică a vieții familiale sătești a constituit sursa unor boli larg răspândite în această perioadă (tusea, tifosul, vărsat).

Anul școlar	Localitatea	Total zile absente	Absențe din cauza bolii	%
1867/1868	Borgo-Mureșeni	437	437	100
	Zagra	232	232	100
	Găureni	270	270	100
1869/1870	Poieni	67	67	100
	Rebra Mare	918	630	68,6
1871/1872	Bichigiu	354	160	45,1
1873/1874	Rodna Noua	411	402	97,8
	Măgura	661	582	88,1
1875/1876	Mocod	1716	1716	100
	Zagra	1044	1044	100
	Rodna veche	4002	2462	61,5
1877/1878	Rebra mare	1309	655	50,03
	Rodna veche	2972	2972	100
	Mititei	590	590	100

Ponderea absentelor cauzate de boală în rândul elevilor din școlile primare grănicerești (studiu de caz)¹⁰.

Cazurile de îmbolnăvire au reprezentat o realitate detectabilă cifric la nivelul comunităților școlare de pe teritoriul fostului regiment de graniță. Numărul acestora indică și existența unor fenomene sociale care au găsit în colectivitatea rurală mijloace proifice de manifestare. Sărăcia, ignoranța, condițiile precare de igienă au oferite constant un mediu prielnic de apariție a diferitelor boli cu grad accentuat de răspândire. Efectele epidemiilor au fost resimțite în toate compartimentele vieții sociale, influențând traiectoria prestabilită a unor procese organizaționale specifice, precum procesul de învățământ.

Justificări ambigue s-au regăsit înscrise și-n rubrica aferentă absențelor „fără temei”, fiind reduse la constatări generice, de tipul: lenevie, din vina părinților sau neglijență. Ele au reprezentat deseori doar tertipuri prin care unii

¹⁰ A.N.D.J.B.N., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 231-232/1867, 245-246/1868, 358-359/1869, 273-275/1870, 290-291/1871, 324-325/1873, 358/1875, 392-393/1877, 408-409/1878.

părinți sfidau autoritatea școlară, dezicându-se de imperativul reglementărilor impuse în astfel de împrejurări. Pedepsele atribuite acelor membri ai comunității care refuzau să-și trimită copiii la școală îmbrăcau de regulă două forme: una materială (financiară) și alta comunitară (zile de muncă gratuite în folosul obștii). Indiferent de natura lor, astfel de măsuri coercitive s-au regăsit sporadic în consemnările oficiale, ceea ce denotă o abatere de la normă, întreținută cu sprijinul tacit al factorilor decidenți școlari.

Factorii motivaționali particularizați la nivelul fiecărei entități individuale cuprinse în sistem au constituit substratul descriptiv al unui demers cifric ce înregistra și cuantifica ponderea zilelor absente pentru fiecare unitate școlară în parte. Acestea erau consemnate separat pentru fiecare perioadă de școlarizare (curs de iarnă sau de vară), iar centralizarea lor a completat tabloul statistic oferit de dinamica vieții școlare.

Rata absenteismului școlar a înregistrat de-a lungul perioadei analizate valori discontinue, generate de evoluția numerică a populației școlare inventariate – școlarii curenți – și de suma absențelor atribuite acestora. Astfel, în perioada cursului de iarnă, pragul minim al absenteismului s-a situat la nivelul valorii de 4,35 % în anul școlar 1869/1870 și a înregistrat un trend ascendent în perioada următoare, până la valoarea maximă de 7,63% în anul școlar 1875/1876.

Aceleași discontinuități s-au remarcat și în ceea ce privește rata absenteismului în perioada de vară (semestrul al II-lea școlar), ea oscilând între 8,67% (valoarea minimă în anul 1877/1878) și 12,4% (valoarea maximă din anul 1871/1872). Disproporțiile sunt evidente în cazul comunităților care au înregistrat un număr substanțial de absențe datorate unor boli, generatoare de epidemii, ce au ținut astfel departe de școală un mare număr de elevi.

Delimitările celor două perioade de școlarizare au evidențiat o rată mai mare a absenteismului școlar înregistrată în semestrul al II-lea, aferent perioadei lunilor de primăvară-vară. În toate cazurile analizate de-a lungul acestei perioade, rata absenteismului a atins cote ascendente în perioada de vară, comparativ cu cea de iarnă. Pasivismul lunilor reci, de iarnă, a permis o îmbunătățire a ratei de cuprindere școlară, concomitent cu o reducere a absenteismului în rândul acestui segment populațional. Activitățile socio-economice – reduse constant în această perioadă – nu au solicitat decât parțial contribuția celor îndatorați să-și urmeze mai întâi îndatoririle școlare. Acest fapt a căpătat însă amploare în perioada activă a lunilor de primăvară-vară, când activitățile economice au blocat deseori accesul elevilor la învățătură.

În cursul semestrului al II-lea școlar, numărul zilelor absente a cunoscut o creștere constantă în rândul elevilor cuprinși în sistemul elementar de învățământ, ceea ce indică valori ridicate ale ratei absenteismului în această perioadă. Disproporțiile între cursul de iarnă și cel de vară s-au evidențiat anual în acest interval de timp, menținând o rată inferioară a absenteismului în prima perioadă a anului școlar.

Ca și indicator statistic folosit pentru creionarea unui tablou descriptiv al vieții școlare, rata absenteismului școlar a evidențiat o stagnare la nivelul

dinamicii populației școlare cuprinse în sistem în perioada 1867–1880. Valorile obținute prin cuantificarea zilelor absente în timpul cursurilor de iarnă relevă mici tendințe de creștere în deceniul 8 al secolului al XIX-lea, cu un trend descendent la sfârșitul perioadei. În timpul cursurilor de vară s-au menținut valori sporite în anii școlari 1867/1868 și 1871/1872, pentru a intra în regres în intervalele temporale ulterioare.

În contextul social-politic dominat de tendințele inovatoare ale sistemului educațional, aspectul cantitativ al vieții școlare din această zonă evidențiază totuși o ameliorare a accesibilității copiilor la educație. Percepută drept un pilon al constructivismului social și al modelării personalității individuale, educația s-a dovedit deficitară în contextul interacțiunii cu factorii care-i influențau negativ evoluția. Unul dintre elementele perturbatoare ale activității de învățare în cadrul instituțional l-a reprezentat abandonul școlar.

În consonanță cu mutațiile social-politice ale vremii, populația școlară a evoluat într-un ritm propriu, impus de dinamica comunității și de transformările mentalului colectiv. Rețeaua învățământului elementar cuprindea câte o școală la nivelul fiecărei comune foste grănicerești, iar populația școlară în ansamblul său era supusă unui efort legislativ funcțional, ce avea drept scop lichidarea analfabetismului. Includerea societății românești pe orbita modernității presupunea deopotrivă inițierea și derularea unui amplu proiect modernizator de reformare și emancipare socială. Dezideratele politicii de accesibilizare a educației pentru întreaga populație școlară au cunoscut o materializare parțială, fragmentară, datorită incoerenței acțiunilor de promovare și susținere a idealului educațional la nivelul sistemului de învățământ.

Incoerența acestei direcții s-a datorat și unor neîmpliniri faprice, de natură etero-socială, ce au influențat comportamentul civic al contingentului populațional de vârstă școlară. Surprinderea neconcordanțelor dintre normă și acțiune s-a realizat cu sprijinul unor informații statistice ce au completat și definit tabloul evoluției vieții școlare din această perioadă. Inventarierea materialului documentar a furnizat date însemnate, a căror valorificare a dus la creionarea unor instrumente de analiză și percepție, edificatoare în realizarea evaluărilor de profil. Un astfel de indicator statistic, ce conferea noi conotații dinamicii frecvenței școlare, l-a reprezentat rata abandonului școlar. Spre deosebire de absentism – manifestat ca o realitate discontinuă, dar limitată – abandonul a constituit un factor nociv care a influențat radical implementarea accesului la învățare în perioade diferite de școlaritate.

Rata abandonului școlar a fost determinată ca raport procentual între numărul elevilor care au abandonat școala și numărul total al elevilor care au fost înscriși la începutul anului școlar respectiv. Ea exprimă în esență diferența între numărul elevilor înscriși la începutul unei perioade de școlarizare și cel aflat în evidență la sfârșitul acesteia. Stabilirea valorii acestui indicator pentru fiecare comunitate școlară a însemnat de fapt adaptarea formulei standard de calcul (după metoda „intrări-ieșiri”) la realitatea datelor de secol XIX, identificate în diferitele izvoare statistice. Astfel, numărul elevilor curenți (cei rămași în sistem pe durata întregului an școlar) a presupus mai întâi identificarea celor

care au absentat întreg cursul școlar și au fost încadrați în categoria celor care au abandonat temporar școala. Excluderea acestora din sistem a fost consecința unei atitudini negativiste față de școală, iar inerția statusului ocupațional, dictată de condiția socială precară, a depășit astfel limitele instituției școlare.

În perioada 1867–1880, rata abandonului școlar a înregistrat cote ridicate în majoritatea situațiilor analizate. Valorile discontinue – minimale sau maximale – nu au fost consecința evoluției numerice a populației școlare înscrise în sistem.

Au existat numeroase situații în care o școală cu un număr relativ mare de elevi înscriși la începutul unui an școlar a înregistrat o rată minimă a abandonului școlar. Este cazul școlilor din Ilva Mică, Bichigiu, Rebrîșoara, Santioșef, Maieru sau Hordou, care nu au înregistrat niciun abandon în anii școlari 1869/1870, 1873/1874, 1875/1876, 1877/1878, respectiv 1879/1880¹¹.

Diferențierile valorice cuantificate la nivelul fiecărei comunități școlare analizate reliefează o tendință descrescătoare a abandonului, asociată cu implementarea eficace a mijloacelor de eradicare sau reducere a acestui fenomen.

Tabloul descriptiv creionat pe baza acestui indicator statistic relevă această realitate în toate comunitățile școlare studiate. Sfârșitul deceniului 8 al secolului al XIX-lea a înregistrat valori minime ale abandonului în comunitățile Santioșef, Rebra Mare, Plai, Ilva-Mare, Rebrîșoara, Poieni, Bichigiu, Hordou sau Zagra. Raportat la perioada anterioară, numărul celor care au abandonat școala s-a redus semnificativ. Au existat însă și situații în care stagnarea temporară a fenomenului a fost întreruptă de o creștere rapidă și considerabilă a acestuia. Este cazul școlilor din Mititei (cu o creștere a ratei de abandon de la 3,5% în anul școlar 1867/1868, la 48,8% în perioada 1879/1880); Ilva Mică (4,7% în 1867/1868 față de 44,7% în 1879/1880) sau Parva (13,8% în 1867/1868 și 48,8% la sfârșitul anului școlar 1879/1880)¹². În astfel de situații, diferențierile spectaculoase s-au datorat unor situații speciale, independente de voința școlară: boală, schimbări ale statusului social (orfani, decese în familie), blocaje naturale, modificări climatice etc.

În anul școlar 1867/1868, rata cea mai ridicată a abandonului școlar a fost înregistrată în comuna Rebrîșoara unde, la nivelul școlii elementare, din 116 elevi înscriși inițial au frecventat cursurile doar 40, cei mai mulți au ales să părăsească școala în perioada următoare. O situație similară s-a întâlnit în cazul școlii comunale din Santioșef care, în același an școlar, a reușit să includă în procesul de școlarizare doar 59 elevi din totalul de 119 înscriși la începutul cursurilor. Rata abandonului a fost în acest caz de 50,4%, iar cei 60 de elevi neșcolarizați au rămas în afara sistemului din rațiuni socio-economice (sărăcia) sau arbitrare (nepăsare, lene)¹³.

La polul opus s-au situat comunitățile din Nepos, Mititei sau Ilva Mică, în care rata abandonului școlar indica valori minime, cuprinse între 3,5 și 4,7%.

¹¹ A.N.D.J.B.N., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 260/1869, 275/1870, 325/1873, 340/1874, 358/1875, 376/1876, 393/1877, 409/1878, 424/1879, 442/1880.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

Exemplificând cifric, din cei 57 elevi înscriși în școala elementară din Nepos, doar 2 au absentat tot cursul, la fel și-n cazul școlii din Mititei. Și în Ilva Mică numărul neșcolarizaților a fost minim, doar 3 elevi din 63 au rămas în afara școlii din cauza bolii sau sărăciei¹⁴.

La nivelul comunităților școlare analizate ca și studiu de caz în perioada 1867–1880, rata abandonului școlar s-a situat pe o curbă relativ descendentă, ce a atins limita superioară în anul 1867/1868, după care s-a înscris pe un ușor trend descrescător, până la valori minime de 22,2% în anul școlar 1871/1872 sau 23,2% în perioada 1879/1880.

Anul școlar	Elevi înscriși	Elevi absenți tot cursul	Elevi curenți (rămași)	Rata %
1867/1868	1086	421	665	38,7
1869/1870	1164	293	871	25,1
1871/1872	1188	264	924	22,2
1873/1874	996	266	730	26,7
1875/1876	1024	353	671	34,4
1877/1878	923	294	629	31,8
1879/1880	780	181	599	23,2

Rata abandonului școlar în perioada 1867–1880 (studiu de caz)¹⁵.

Abandonul școlar a fost unul dintre factorii care au influențat negativ nivelul de pregătire al populației de vârstă școlară, cu impact asupra dezvoltării personale a individului. Raportat la contextul socio-economic determinant în anumite secvențe temporale, acest fenomen a imprimat vieții școlare coordonate noi, facilitând creionarea unui profil dinamic, relevant al învățământului confesional elementar din această zonă. Numărul mare al contingentului populațional ce a părăsit școala în acest segment temporal a reprezentat o constantă îngrijorătoare, cu repercusiuni asupra calității educației elementare. Un procent semnificativ al elevilor de vârstă școlară se autoexclusea din sistem, constituind o masă amorfă, imună la orice suflu novator ce-i putea modela conduita individuală sau colectivă.

Fenomenul abandonului școlar nu poate fi însă disociat de ignoranța ce domina mentalul colectiv sătesc. Indiferența față de școală, tradusă în termeni precum „nepăsare” sau „lenevie”, a fost surprinsă în perioada analizată la nivelul tuturor comunităților susținătoare de școli. Acțiunile conjugate ale factorilor care decideau soarta școlii s-au derulat constant sub imperativul unor dispoziții ce reclamau cuprinderea copiilor de vârstă școlară în învățământul primar.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Pentru stabilirea ratei abandonului școlar s-au utilizat datele statistice identificate în A.N.D.J.B.N., Fond Vicariatul Rodnei, dosar 231-232/1867, d.245-246/1868, 258-259/1869, 273-275/1870, 290-291/1871, 305-307/1872, 340-342/1874, 358/1875, 375-376/1876, 406-409/1878, 438-442/1880.

Cu toate acestea, obiectivele prioritare ale politicilor educaționale, atât ale statului, cât și ale bisericii, nu s-au materializat decât parțial, iar limitările impuse de realitatea școlară locală denotă aceeași discrepanță între decizie și acțiune, între deziderat și împlinire. Totuși, cuantificarea gradului de cuprindere a populației școlare în sistemul învățământului primar și evidențierea abandonului ca fenomen constant în viața școlară, nu relevă doar aspecte negative, perturbatoare ale educației elementare timpurii. Însăși valorile înregistrate de acest indicator statistic sugerează mutații la nivelul mentalului colectiv, prin conștientizarea treptată a rolului civilizator al școlii.

Politica de promovare a accesului la învățare prin școlarizarea integrală sau parțială a populației de vârstă școlară a reprezentat una dintre principalele direcții evolutive ale sistemului de învățământ.

Autoritățile centrale și locale au promovat – ca și factori decidenți ai școlii – o politică educațională, ce viza îndeplinirea unor obiective generale unitare: accesibilizare a actului educațional pentru toate categoriile de elevi, cuprinderea populației de vârstă școlară în forme de învățământ instituționalizate, reducerea analfabetismului prin creșterea calității activității de învățare și eradicarea factorilor deficitari, cu impact negativ asupra dezvoltării personale a elevilor.

DEMOGRAPHISCHE WAHRZEICHEN UND STATISKEN AUF DIE POPULATIONSDINAMIK VON GRENZWACH SCHULEN AUS NÄSÄUD WÄHREND 1867-1880

Zusammenfassung

Die Schule war in der zweiten Hälfte des 19 Jahrhunderts, der wichtigste Bestandteil des kulturellen Lebens der Rumänen aus Siebenbürgen. Ihre Aufgabe in dieser Zeitspanne war, zusammen mit dem Staat und mit der Kirche, zu der Aufleuchtung und Ausbildung verschiedener Klassen der Bevölkerung beizutragen.

Darüber hinaus, wurde die Grundschule auch als wirksames Mittel für die Formung der modernen, nationalen Identität, für die Erziehung zum Patriotismus und für die Vereinigung der rumänischen Elemente angesehen.

Abgesehen von ihrem statischen Bild, erwirbt die Lehranstalt nach und nach neue Entwicklungsmöglichkeiten. Diese werden durch statische Informationen analysiert, die ihr Vorhandensein vervollständigen und begrifflich festlegen. Im Wohlklang mit den gleichartigen Entwicklungen aus anderen Abteilungen des Lebens, trägt die Grundschule zur Entwicklung und zur optimalen Gestaltung des sozialen Organismus im rumänischen Gebiet, während der zweiten Hälfte des 19 Jahrhunderts bei. Die soziale Notwendigkeit für die Erziehung und die Initiative der örtlichen Gemeinschaften, spielten eine wichtige Rolle in der Erscheinung und Benutzung eines kollektiven Kultursystems. Die Angaben der Behörden, aus den offiziellen Urkunden, deuten auf das Vorhandensein eines gut festgelegten Schulsystems in diesem Gebiet, schon am Anfang des 19 Jahrhunderts.

„PROTOCOLUL DESPRE BUNA ÎNVOIRE LA CĂSĂTORIE” DIN COMUNITATEA TIHA BÂRGĂULUI (1895–1897)

Claudia Septimia PETEANU

În Transilvania în secolul al XIX-lea statul și biserica au administrat împreună responsabilitățile privitoare la legiferarea existenței domestice, de la formarea și până la disoluția instituției familiei, atribuțiile fiecărei părți fiind clar stabilite în legislația civilă și ecleziastică a vremii.

Din perspectiva bisericii, căsătoria a fost considerată din vechime, alături de naștere și de moarte, una din tainele esențiale ale vieții oamenilor, fiind totodată „modalitatea esențială de formare a unei familii, de legitimare socială a existenței unei instituții de bază din istoria umanității”, prin căsătorie, cuplul nou format și urmașii lor biologici devenind parte a „ciclului cosmic al vieții și al morții”¹. „Fiind încredințată bisericii, administrarea sfintelor sacramente, urmează că dânsa are dreptul a statori și condițiunile sub care persoanele căsătorinde sunt capace a primi sacramentul căsătoriei”² sau altfel spus, prin reglementări stricte, atât biserica greco-catolică, cât și cea ortodoxă din Transilvania celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea au condiționat încheierea unui mariaj valabil prin parcurgerea câtorva etape obligatorii înainte ca mirii să spună marele „da” în biserică în fața reprezentantului oficial.

După exprimarea opțiunilor maritale ale tinerilor, pasul următor era cererea în căsătorie (pețirea), urmată de logodnă în cursul căreia, dacă nu existau impedimente civile sau bisericești, cei doi miri erau obligați să își declare solemn „buna învoire la căsătorie” în fața parohului miresei, a părinților sau tutorilor și a doi martori, preotul având obligația de a înregistra toate acestea într-un formular-tip al contractului de „bună învoire”. De asemenea, înainte de căsătoria propriu-zisă, trebuiau înfăptuite și „trei vestiri” în trei duminici sau sărbători consecutive, în localitatea de domiciliu a tinerilor, rostul acestora fiind de a informa comunitatea despre evenimentul respectiv, aceasta

¹ Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, *Familia în Europa Centrală în timpul primei tranziții demografice*, în vol. „În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII–XX” (în continuare „În căutarea fericirii...”), coordonatori: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom, Cluj-Napoca, 2010, p. 299.

² Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom (editori), *Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2009 (în continuare *Legislația ecleziastică și laică...*), p. 401.

putând să facă cunoscute eventualele „impedimente” în calea încheierii matrimonului³. Ultimul act întocmit de către preot era „țidula de cununie” care cuprindea informații despre învățăturile bisericești cunoscute de către miri, data când s-au sposedit și cuminecat, dar și zilele în care s-au înfăptuit vestirile obligatorii. Acest document era trimis vicarului la greco-catolici, respectiv protopopului la ortodocși, pentru a se obține „slobozenia la căsătorie” și abia după dobândirea acordului din partea superiorului bisericesc, tinerii erau liberi să își serbeze nunta.

În cuprinsul acestui studiu voi analiza doar una dintre etapele procesului de încheiere a unei căsătorii valide în Transilvania în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, și anume, consemnarea acordului mirilor în așa numitele „contracte de bună învoire”, iar ca studiu de caz voi investiga „contractele” încheiate în comunitatea Tiha Bărgăului (Borgo Tiha) între anii 1895–1897. Publicarea integrală a acestui document inedit, în anexa studiului, urmărește introducerea în circuitul științific a unor informații extrem de interesante și valoroase referitoare la un segment din viață privată a românilor greco-catolici din localitatea menționată, respectiv înregistrarea propriei voințe înaintea oficerii căsătoriei, completată, în unele cazuri, și cu zestrea oferită de părinți cuplului nou format.

Obligativitatea întocmirii „contractelor de bună învoire” a fost statuată atât prin legislația civilă a vremii, cât și prin cea ecleziastică. Astfel, în articolul 75 din *Codul Civil Austriac* se preciza: „Declarația solemnă a învoirii trebuie a se face de față cu doi martori, înaintea popii ordinar al unuia dintre miri, – numească-se popa după diversitatea religiunii paroh, pastor ori altcum, – sau înaintea substitutului lui”⁴.

În legislația bisericească greco-catolică, despre „acordurile de bună învoire” și modalitatea încheierii acestora, găsim referiri în actele sinodului de instalare a episcopului Ioan Lemeni din 1833, în actele sinodului arhidiecezan de la Blaj din 20–22 octombrie 1869, dar și în lucrarea lui Ioan Rațiu din 1875: „*Prellecțiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura cu respect la teoria și practica vigente în provincia mitropolitană greco-catolică a Albei-Iulia*”. Iată ce se spune despre „contractul bunei învoiri” în ultima sursă amintită: „Cu timpul ceva mai scurt ori și mai lung înainte de cununie părțile contrahenți sunt obligate a se prezenta cel puțin cu doi martori străini, și cu părinții sau tutorii au să-și declare învoirea la căsătoria acelora, și martorii au să adeverească despre toate acestea. Parohul are obligațiune sacră a pune la vederea sponsilor urmările serioase ce le aduce cu sine declarațiunea făcută în contractul acesta, și de aceea dânsul trebuie să-i provoace, ca folosindu-se de libertatea deplină ce o au înaintea lui să spună liber de au sau nu voie de a se căsători, și au unul către altul aplecare. După ce parohul s-a convins că între sponsi nu sunt

³ Pentru mai multe amănunte vezi: Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 1999, pp. 75–99.

⁴ *Codicele Civil Austriac universal publicat în Marele Principat Ardeal cu Patenta din 29 mai 1853*, partea primă, Viena, 1860, p. 21.

impedimente, sau și de au fost de la acele s-au dispensat, și după ce vede că părțile contrahente au împlinit toate cerințele preparative la actul căsătoriei, face cu ele contractul de bună-învoire, după formularul îndatinat, pe care-l subscriu părțile, martorii și părinții ori tutorii dacă știu scrie, iar dacă nu, [i]și întăresc declarațiunile, respectiv testificările prin punerea degetelor pe crucea de la numele lor, pe care le scrie și face parohul”⁵.

În localitatea Tiha Bârgăului în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, respectiv între 1895–1897, „contractele”, „protocoalele”, „atestatele” sau „documentele” despre „buna învoire la căsătorie” au fost înscrise de către preotul din localitate într-un protocol intitulat: „Protocolul despre buna învoire la căsătorie”⁶. Acesta este organizat sub forma unui registru, cronologic, și conține un număr de 38 de „contracte” încheiate la casa parohială din comunitatea studiată (11 în 1895, 15 în 1896 și 12 în 1897). Lectura documentelor ilustrează faptul că viitoarele cupluri își exprimau „buna învoire” pentru căsătorie cu puțin timp înainte de nuntă (o zi sau mai multe) în fața preotului local, a cel puțin doi martori și uneori și în fața părinților sau tutorilor.

Conținutul protocoalelor nu variază foarte mult în cei trei ani studiați, formulele de introducere și cele de încheiere fiind aproape identice. În prima parte martorii „în cunoștința sufletelor”, „pe conștiința sufletelor” sau „după cea mai bună a noastră cunoștință” atestă prezentarea în fața lor și a preotului local a celor doi tineri care doreau să se căsătorească. După ce era consemnat statutul civil al „fidanțaților” (june/ă, văduv/ă), numele, religia și localitatea de domiciliu, documentele ne dezvăluie că tinerii erau întrebați, atât separat, cât și împreună dacă „singur” din „iubire”, din „dragoste reciprocă” sau „din plăcere și dragoste împrumutată”, „fără de a avea alte interese în vedere” doreau să își întemeieze o familie. Răspunsul pozitiv al viitorilor miri determina finalizarea și semnarea contractului de către aceștia, de către martori și preot care prin formularea standard uzitată: „cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în prezența subsemnatului/subscrisului atestăm”, oferea legalitate documentului.

După cum demonstrează datele transcrise în tabelele cu numărul 1 și 2, în cei trei ani cuprinși în „Protocolul” din Tiha, 55,26% dintre miri au fost juni greco-catolici, 18,42% juni ortodocși, iar dintre mirii văduvi, 18,42% au fost greco-catolici, iar 7,90% ortodocși. Miresile au fost cu o singură excepție (o văduvă greco-catolică), toate june greco-catolice.

Tabelul nr. 1 – Statutul civil al mirilor din Protocol

An	Juni gr. cat.	Juni gr. ort.	Văduvi gr. cat.	Văduvi gr. ort.	Total
1895	3	4	2	2	11
1896	9	1	4	1	15
1897	9	2	1	-	12

⁵ Legislația ecleziastică și laică..., pp. 506–507.

⁶ Documentul se păstrează la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare ANDJBN...), în fondul Oficiul parohial greco-catolic român Tiha Bârgăului, registrul 4, 1895–1897, filele 1–20.

Tabelul nr. 2 – Statutul civil al miresei din Protocol

An	June gr. cat.	June gr. ort.	Văduve gr. cat.	Văduve gr. ort.	Total
1895	11	-	-	-	11
1896	14	-	1	-	15
1897	12	-	-	-	12

În ceea ce privește localitatea de proveniență a mirilor, 23 sunt băștinași din Tiha, 7 sunt din Prundul Bărgăului, 3 din Mureșenii Bărgăului, 2 din Josenii Bărgăului și câte unul din Bistrița Bărgăului, Rusu Bărgăului și Mintiul Românesc. Miresele sunt în proporție de 100% băștinașe din satul studiat. Astfel, constatăm că la fel ca în majoritatea localităților din mediul rural, și în Tiha Bărgăului se prefera încheierea contractului marital cu parteneri din aceeași localitate. Totuși, prezența în „Protocol” a celor 15 miri din satele aflate în imediata vecinătate a localității studiate, poate fi explicată prin înmulțirea legăturilor de rudenie care au determinat căutarea unui partener în altă parte (chiar și în comunitățile ortodoxe învecinate), bărbații beneficiind în epocă de o mai mare mobilitate de mișcare, comparativ cu femeile tributare activităților cu caracter eminent casnic.

O altă considerație importantă care decurge din textul „Protocolului” este cea legată de lunile anului în care au fost perfectate aceste angajamente. În cei trei ani studiați, de departe, se disting lunile noiembrie (15 contracte) și februarie (11 contracte) ca perioade favorite pentru încheierea „contractelor de bună învoire”. În cealaltă extremă se plasează lunile aprilie, mai, august și decembrie în cursul cărora nu apare niciun contract; în luna ianuarie și octombrie s-au perfectat 3 contracte, în iulie 2, în martie, iunie și septembrie câte unul; în plus, în cei trei ani analizați, în cazul unui singur contract nu se precizează luna în care a fost încheiat (vezi Tabelul nr. 3). Explicația este dată, în primul rând, de calendarul muncilor agricole aflate în plină desfășurare în lunile de vară și de toamnă. Îndeplinirea tuturor formalităților impuse de legislația civilă și bisericească pentru încheierea unei căsătorii în intervalul temporal analizat, necesita timp, întâlniri și discuții, atât între membrii celor două familii implicate, cât și între aceștia, miri și preot; iar într-o comunitate care trăia aproape în exclusivitate din agricultură, lunile de sfârșit de toamnă și cele de iarnă, mai puțin solicitante, ofereau timpul propice pentru definitivarea acestor angajamente.

Tabelul nr. 3 – Distribuția lunară a „protocoalelor de bună învoire” (1895–1897)

An	Ian.	Feb.	Mart.	Apr.	Mai	Iun.	Iul.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Fără dată	Total
1895	1	3	-	-	-	-	1	-	-	-	5	-	1	11
1896	1	5	-	-	-	-	1	-	-	1	7	-	-	15
1897	1	3	1	-	-	1	-	-	1	2	3	-	-	12

Spre deosebire de „contractele de bună învoire” din zona Albei-Iulia⁷ în a căror conținut găsim doar referiri la statutul civil, numele, etatea, domiciliul și declarația de „bună învoire” la căsătorie – „din dragoste curată” – a celor doi miri, în 19 din cele 38 de „atestare de bună învoire” încheiate la Tiha Bârgăului avem și date despre zestre primită de cei doi miri la căsătorie (toate cele 19 mirese primesc zestre, în vreme ce dintre miri, doar 5 sunt înzestrați cu bunuri mobile și imobile). Cercetările noastre de până acum referitoare la modul de acordare a zestrei în ținutul năsăudean în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea au ilustrat elemente de specificitate ale acestui proces, particularizat de la o comunitate la alta în ceea ce privește stabilirea zestrei și înscrierea acesteia într-un act legal⁸.

Și comunitatea Tiha Bârgăului reprezintă un exemplu singular, cel puțin din informațiile deținute până în acest moment, în ceea ce privește procedura de acordare și de consemnare a zestrei într-un text oficial, deoarece după încheierea „documentului despre buna învoire la căsătorie” semnat de către miri, martori și preot, în continuare, pe aceeași filă era consemnată și zestrea acordată mireselor/mirilor de către părinți sau tutori.

În secolul al XIX-lea în vestul Europei, mai ales în rândul claselor sărace, deoarece exista puțină proprietate de moștenit, fetele obișnuiau să părăsească domiciliul și să se angajeze în oraș, îndeosebi ca servitoare, reușind astfel să facă economiile necesare constituirii zestrei, beneficiind într-o proporție redusă de ajutorul părinților⁹. Spre deosebire de această situație, în comunitatea studiată, dar și în restul spațiului năsăudean, pregătirea zestrei necesare pentru întemeierea unei noi familii era obligația părinților care ofereau tinerei perechi toate cele necesare unei noi gospodării, și în plus, nu doar fetele erau înzestrate, ci, în unele situații și bărbații.

În cele mai multe cazuri, părinții tinerilor afirmă că sunt de acord cu căsătoria fiilor lor „documentându-o aceasta” prin decizia de a le oferi zestre, „în mod nerevocaver”, „cu datul de astăzi” sau „cu datul zilei cununiei” și pentru a confirma că cele spuse sunt propria voință „dată de bună voie, neastrânși de nimenea”, atestau prin apăsarea crucii înaintea numelui, în prezența martorilor subscriși.

Documentele de zestre din Vechiul Regat¹⁰ și din orașul Arad¹¹, din secolele XVIII-XIX, cuprind, cu predilecție, numai informații despre zestrea

⁷ Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom (editori), *Ciclul vieții familiale la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul sec. XX*, Cluj-Napoca, 2009, pp. 63, 67.

⁸ Claudia Septimia Peteanu, „Protocolul căsătoriilor” din comunitatea Năsăud în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, IV, Cluj-Napoca, 2005, pp. 217-245; Eadem, *Setting the dowry in the land of Năsăud in the second half of the 19th century*, în „Romanian Journal of Population Studies”, Cluj-Napoca, Vol. II/2008, no. 2, pp. 61-72.

⁹ Jack Goody, *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*, Iași, 2003, pp. 112-113.

¹⁰ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Marriage without Contracts in Romanian Society (18th and 19th Centuries)*, în „Romanian Journal of Population Studies”, Cluj-Napoca, Vol. II/2008, no. 1, pp. 5-18.

¹¹ Eugen C. Ghiță, *Aspecte juridice privind relațiile matrimoniale în orașul Arad în secolul al XVIII-lea*, în vol. „În căutarea fericirii...”, p. 19.

miresei, singurele date despre mire fiind cele privind statutul social și profesia sau altfel spus, în comunitățile amintite cutuma statua ca femeia să intre în căsătorie cu o anumită zestre, în vreme ce soțul venea doar cu propria meserie și cu numele. „Atestatele de zestre” din Tiha demonstrează că aici, la fel ca și în alte comunități născădane foste grănicerești, atât mirele, cât și mireasa erau înzestrați de către părinți cu bunuri mobile și imobile înainte de nuntă; în plus, componența zestre și cuantumul acesteia nu diferea prea mult între cei doi parteneri. Se observă cu claritate că un mire bogat se căsătorește cu o mireasă tot așa de bogată, la fel cum un mire cu o situație materială mai precară își ia o mireasă de pe același eșafod social.

Pe de altă parte, nu toți mirii consemnați în „Protocol” au primit zestre și această realitate confirmă teoria conform căreia, dacă tradiția „obliga” oarecum fetele să aibă un minim de zestre, fie și numai „haine, câte se cuvin la o fată”¹², se pare că tinerii erau acceptați chiar și fără avere fiindcă forța de muncă, brațele unui bărbat erau o garanție și o necesitate pentru supraviețuirea noii familii; intervenea, în egală măsură, și factorul biologic determinat de cerința asigurării continuității familiei.

Zestrea mirilor din Tiha Bârgăului, la fel ca a celor din Năsăud și Zagra¹³, era compusă din „avere mișcătoare” și „avere nemișcătoare”, dar și din „norocul de la Dumnezeu”, un „element” de zestre mai puțin obișnuit și nemaiîntâlnit în documentele studiate, de fapt un soi de urare spusă de părinți, cu rol de binecuvântare a căsătoriei. Dacă din bunurile mobile ale „junilor” nu lipseau cei 2 boi și carul, „junele” erau înzestrate cu vaci (se precizează dacă sunt cu vițel sau gestante), juninci și oi (mari sau mici): „[...] iar din averea mișcătoare îi dau o vacă cu vițel și opt oi: 4 mari și 4 mici”¹⁴. O pondere mult mai însemnată în cuantumul zestre tinerilor „căsătorinzi” din Tiha o avea însă averea imobilă, adică pământul, cuantificat în iugăre sau în zile de arătură și care de fân: „[...] din averea nemișcătoare, adică pământ din fânașul meu în Dealul Ursului loc de 5 care de fân [...] în mărime cam de 5 iugăre”¹⁵, iar pentru identificarea exactă a lotului oferit, pe lângă indicele toponimic, în textul documentului erau trecuți și vecinii: „[...] din averea nemișcătoare, din moșia lângă Ion Pavel Cionca, ca vecin, un jugher de pământ arător și fânaș”¹⁶. În plus, pe lângă locurile de arat și fânaș, tinerii primeau și grădini cu pomi și case: „[...] casa și șura ca să le folosească dimpreună cu noi până trăim, iar după moartea noastră pentru vecie să fie a lor”¹⁷.

În concluzie, „Protocolul despre buna învoire la căsătorie” din comunitatea Tiha Bârgăului ne oferă informații extrem de interesante despre formalitățile care precedau încheierea unui mariaj în Transilvania în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, „contractul buneii învoiri” fiind echivalentul

¹² ANDJBN, fond „Oficiul parohial greco-catolic român Tiha Bârgăului”, registrul 4, f. 10.

¹³ Claudia Septimia Peteanu, *op. cit.*

¹⁴ ANDJBN, fond „Oficiul parohial greco-catolic român Tiha Bârgăului”, registrul 4, f. 16.

¹⁵ *Ibidem*, f. 9.

¹⁶ *Ibidem*, f. 14.

¹⁷ *Ibidem*, f. 19.

jurământului depus în fața lui Dumnezeu de către cei doi parteneri, care atestau astfel că la temelia noii familii se afla doar iubirea și dragostea reciprocă. Și pentru ca aceste sentimente să reziste în timp, în fața greutăților de zi cu zi, familiile tinerilor „căsătorinzi” le-au oferit pe lângă „norocul de la Dumnezeu”, bunuri mobile și imobile sub forma zestre, indispensabilă subzistenței unei familii nou întemeiate în interiorul unei colectivități care își asigura traiul zilnic, prioritar, prin cultivarea pământului și creșterea animalelor. Dar oare tinerii bârgăuani chiar „s-au luat” din dragoste? Oare nu au fost părinții cei care i-au obligat să facă anumite alegeri matrimoniale folosindu-se de zestre ca un mijloc de șantaj? În acest moment răspunsurile sunt imposibil de dat și poate studii viitoare vor demonstra în ce măsură tinerii născuți din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea se căsătoreau din dragoste, din nevoie sau din obligație.....

În transcrierea documentului, am căutat să păstrez formele de limbă ale epocii, însă ortografiate după normele actuale, eliminând unele forme latinizate care îngreunau inutil lectura, dar în schimb, numele de persoane, toponimele și anumite cuvinte specifice spațiului geografic analizat au fost păstrate cu grafia originală.

ANEXĂ

Protocolul despre buna învoire la căsătorie

Parohia Borgo-tiha

anul 1895

Nr. 1 - 1895

Document

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea preotului local junele gr. orth. din B. Joseni Țarcă Larion și juna gr. cath. din B. Tiha, Ioana Dănilă Raț Bosga, atât deosebi, cât și ambii deodată fiind întrebați cum că singuri din iubire fără de a avea alte interese în vedere doresc a se căsători împreună.

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

+George Bosga

Mirii:

+ Larion Țiarcă

+ Ioana Bosga, prin Ilieșiu

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în prezența subscrisului atestăm

B. Tiha, 31/I 1895, Ion Dologa, preot

Ca zestre subsemnatul dau fiicei mele Ioana Raț Bosga în mod nerevocaver cu datul de astăzi din averea mea o vacă cu vițel. Iar din moșia nemîșcătoare îi dau ca zestre din pământul meu de pe valea Gîrlei Ridul „Dealului Halostă” de o zi de arătură și de două care de fân între Timotei Rânziș.

B. Tiha, 31/I 1895

Ca martori:

Ion Dologa

Vasile Ilieșiu

+ Dănilă Rațiu Bosga, prin I. Dologa

Nr. 2 - 1895

- Document -

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea preotului local tinerii, junele Mihai Ion Ștefănuțiu și juna Florea Iacob Someșan și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, au declarat atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată, cum că singur din dragoste împrumutată - fără de a avea alte considerațiuni doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha în 30 faur 1895

Ca martori:

Maxim Lupșior

Toder Burdea

Mirii:

Mihai Ștefănuț

Florea Someșan

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în prezența subsemnatului atestăm. Ion Dologa, preot.

Subsemnații părinți ne dăm învoire la căsătoria fiilor noștri, documentându-o aceasta prin aceea că le dăm următoarea zestre:

1. Eu Ion Ștefănuțiu dau fiului meu Mihai ca zestre de căsătorie și în mod nerevocaver din nemșcătoare, o casă și anume cea de către drum dintre vecinii Ioan Ștefan Rânziș cu grădină cu tot, apoi în Poiana Lalii loc de 6 care de fân și din mișcători 2 boi, carul.

2. Eu Iacob Someșan dau ca zestre ficei mele Florea în mod nerevocaver: din nemșcători 2 jugăre de pământ din moșia mea, iar din mișcători, 2 vaci, una cu vițel și una a fâta și o junincă și noroc de la D-zeu.

D. u. s.

Ca martori:

Ion Dologa

Maxim Lupșior

+ Ioan Ștefănuțiu

+ Iacob Someșan, prin I. Dologa

Nr. 3 - 1895

Document

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea preotului local, văduvul Toder Vasile Ciotu gr. orth. din B. Joseni și juna gr. cath. din B. Tiha Ana Resvanța, apoi întrebați fiind atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă neavând în vedere alte interese doresc de a se căsători împreună.

Borgo-tiha, faur 1895

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Constantin Scholl

Mirii:

Toder Ciotu

Ana Resvanța

D. u. s.

Ion Dologa, preot.

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm: cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea preotului local, junele Ștefan Pop gr. orth. din B. Prund și juna gr. cath. din B. Tiha, Florea Ion Dologa. Întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată cum că singur din dragoste împrumutată doresc de a se căsători împreună despre ceea ce adevărim.

B. Tiha, 14/II 1895

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Dumitru Pavelean

Mirii:

Pop Ștefan

Florea Dologa

Ca zestre subsemnații părinți dăm fiicei noastre Florea din nemișcător de-o jumătate zi de arătură și de un car de fân în Râțul Vodenilor, iar din mișcători o junincă.

B. Tiha, 14/II 1895

Ca martori:

Ion Dologa

Vasile Ilieșiu

Dumitru Pavelean

Dologa Leon

Maria Dologa, prin I. Dologa

Protocol

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm: cum că prezentându-se în fața noastră în prezența of. parohial tinerii căsătorinzi Gavril Curean vădov și Varvara Bosga a Mariei și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată, au declarat cum că singur din iubire – fără de-a ave în vedere alte interese, doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 14 Iunie 1895

Ca martori:

Sidor Șut

Toader Rînziș,

prin Dologa

Mirii:

Gavril Curean

Varvara Bosga

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai și în fața subsemnatului atestez:

D. u. s.

Ion Dologa

Cum că subsemnații părinți suntem învoiți ca fiica noastră Varvara Bosga să se căsătorească cu Gavril Curean o documentăm și prin aceea: că îi dăm ca zestre fiicei noastre întreaga partea mea de avere întăbulată pe numele meu, a Mariei Bosga a lui Chirilă, și promit ca ereditate de la părinți precum și pământul cumpărat din Făgețel de la Pavel Bosga și întăbulat pe numele meu Echim Bosga și soția Maria. Iar din mișcători îi dăm 2 vaci cu viței mici, toate acestea în mod nerevocaver.

B. Tiha, 14 Iulie 1895

Ca martori:

Ion Dologa

+ Sidor Șut,

prin I. Dologa

Echim Bozga

Maria Bozga,

prin I. Dologa

- Protocol -

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că înfățișându-se în fața preotului și înaintea noastră junii căsătorinzi Vasile Duma din Mintiul Român și Raveca Doce din loc, ambii gr. cath. apoi întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată au declarat cum că singur din dragoste împrumutată voiesc de a se căsători împreună, fără de a avea în vedere alte interese.

B. Tiha

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Constantin Pavelean

Mirii:

Vasile Duma

Raveca Doce prin I. Dologa.

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în fața subsemnatului atestez:

D. u. s.

Ion Dologa

Subsemnații părinți ne declarăm învoirea la căsătorirea fiicei noastre Raveca cu Vasile Duma și îi dăm cu ziua cununiei ca zestre și în mod nerevocaver casa de pe Valea Tălpășenilor și loc de o zi de arătură.

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Constantin Pavelean

Ion Dologa

Costan Doce

Florea Doce

prin I. Dologa.

Atestat

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre mărturisim și atestăm cum că prezentându-se în fața preotului local, în prezența noastră, mirii: Gavril Dologa a Celenei, văduv, și Anisia Palagea Lazurcă jună și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de a se căsători împreună fără de a avea în vedere alte considerațiuni.

B. Tiha, 15 noiembrie 1895

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

George Pavelean

Mirii:

Gavril Dologa

Anisia Lazurcă

Atestat

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră înaintea of. parohial tinerii Ion Larion Șutu și juna Ioana Nemeș a Gaciei și întrebați fiind atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste reciprocă, fără de a avea în vedere alte interese doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 18 noiembrie 1895

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Petre Ușeri

Mirii:

Ion Șutu

Ioana Nemeș

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a și întâmplat întocmai și în prezența subsemnatului atestez.

D. u. s.

Ion Dologa, preot

Document de zestre

Subsemnata cu ziua cununiei, adică 18 noiembrie 1895 dau ca zestre fiicei mele Ioana Nemeș și în mod nerevocaver din averea nemiscătoare, adică din pământ, jumătate din fânașul întăbulat pe numele meu în Cartea fund. a comunei Borgo-tiha în partea numită Dealul Ursului și adică partea de către miazăzi de către vecinii Clement Burdulea, Gavril Curean și Mihai Nemeș iar din averea mișcătoare o vacă și o vișea.

Cum că cele mai sus descrise este voința mea făcută în mod nerevocaver și neastrânsă de nimeni o întăresc prin apăsarea crucii trase înaintea numelui meu în prezența martorilor subsemnați.

B. Tiha, 17 noiembrie 1895

Ca martori:
Ion Dologa
Vasile Ilieșiu

Gacia Pop n. Nemeș, prin I. Dologa

Document

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, în prezența preotului local, tinerii Costan Useriu gr. orth. din B. Prund și juna Maria Simeon Cionca gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată au declarat cum că singur din dragoste împrumutată doresc de a se căsători împreună, fără de a avea în vedere alte interese în vedere.

Borgo-tiha, 20 noiembrie 1895

Ca martori:
Vasile Ilieșiu
Pelagia Dologa

Mirii:
Costan Useriu
Maria Cionca, prin I. Dologa

Document de zestre!

Subsemnatul Simeon Doroftei Cionca cu ziua de astăzi și în mod nerevocaver dau ca zestre fiicei mele Maria Cionca din averea mea nemișcătoare adică din pământ din fânașul meu în Dealul Drăgan sub Nr. Protocol comunei Borgo-tiha șase jugăre de pământ, iar din averea mișcătoare o vacă și o junincă.

Eu Nicolae Useriu dau ca zestre fiului meu Costan cu ziua de astăzi și în mod nerevocaver din averea nemișcătoare, adică din pământ, din fânașul meu în Dealul Drăgan (merezuri) 10 jugăre de pământ, apoi din mișcători boi și car.

Cum că cele mai sus descrise sunt libera noastră voință dată de bună voie neastrânși de nimenea și în mod nerevocaver atestăm prin subscrierea proprie în fața martorilor subscriși și anume spre acest scop chemați.

Borgo-tiha, 20 noiembrie 1895

Ca martori:
Vasile Ilieșiu
Ion Dologa

Simion Cionca
Niculae Useriu

Document

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră în prezența of. parohial junul Mihăilă Georza gr. orth. din B. Bistrița și juna gr. cath. din B. Tiha Ana Purcil și întrebați fiind atât câte unul singuratic cât și ambii deodată despre împrumutata dragoste au declarat cum că singur din dragoste împrumutată doresc de a se căsători împreună fără de a avea în vedere alte interese.

B. Tiha, 20 noiembrie 1895

Ca martori:
Vasile Ilieșiu
Purcil Mihai

Mirii:
+Mihăilă Georza
Ana Purcil

Document

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre adeverim și atestăm cum că prezentându-se în ziua de astăzi văduvul gr. orth. din B. Prund George Moişan și

juna gr. cath. din B. Tiha Sofronia Pop a lui Toder și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie atât câte unul deosebit, cât și ambii deodată, au mărturisit cum că singur din dragoste împrumutată doresc de a se căsători împreună, fără de-a avea în vedere alte interese doresc de-a se căsători împreună.

Borgo-tiha, 25 noiembrie 1895

Ca martori:
George Dan

+Ion Moroșan
+Magdalena Sas.

Document despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre documentăm cum că prezentându-se în ziua de astăzi în fața preotului din loc văduvul gr. orth. din B. Prund, George Moişan și juna Sofronia Toder Pop și întrebați fiind atât separat câte unul, cât și ambii deodată despre împrumutata învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de a se căsători împreună, fără de a avea în vedere alte interese.

B. Tiha, 26 ianuarie 1896

Ca martori:

Mirii:

Constantin Ciopleu Pavelean
+Simion Toluța, prin I. Dologa

+George Moişan
+Sofronia Pop, prin I. Dologa.

Document de zestre!

În ziua de astăzi dau ca zestre fiicei mele Sofronia și în mod nerevocaver din partea mamei sale repausate, loc de un car de fân în hotarul B. Mureșenilor numit „Ruptură” între vecinii Majeri și locul de la Malui iară de un car de fân, acestea din averea nemișcătoare.

D. u. s.

Ca martori:

Toader Pop

Constantin Ciopleu Pavelean
Ion Dologa

Document - despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în ziua de astăzi în fața subsemnatului văduvul Emanuel Rînzîș și juna Raveca Ilieș ambii gr. cath. din Borgo-tiha și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată, au declarat cum că singur din plăcere și dragoste împrumutată doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 1/II 1896

Ca martori:

Mirii:

Vasile Ilieșiu
Maxim Lupșioru

Emanuel Rînzîș
Raveca Ilieș

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai și în prezența noastră, subsemnatul, atestez, Ion Dologa, preot.

Document de zestre!

Subsemnații părinți ca document că ne învoim la căsătoria fiicei noastre Raveca Ilieș cu Emanuel Rînzîș îi dăm totodată ca zestre cu datul zilei cununiei și în mod nerevocaver din averea nemișcătoare, adică pământ din fânașul meu în Dealul Ursului loc de o zi de fân lângă vecinii Vasile Gavril Ilieș în mărime cam de 5 jugăre, apoi grădină de o zi de arătură lângă vecinul Macsim Rînzîș. Iar din averea mișcătoare o vacă a fătă.

Cum că aceasta e voința noastră dată din bună voie neastrânși de nimenea și în mod nerevocaver atestăm prin apăsarea crucii trase înaintea numelui nostru în prezența martorilor subscriși și anume chemați spre acest scop.

Borgo-tiha 1 faur 1896

Ca martori:

Ion Dologa

Vasile Ilieșiu

Macsim Lupșior

+Artemie Ilieș

+Todora Ilieș, prin I. Dologa,
subscriitor de nume.

- Document -

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră înaintea of. parohial văduvul Simion Pavelean Vasile și văduva Maria Vodă și fiind întrebați atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată despre împrumutata învoire la căsătorie au declarat că singur din dragoste fără de-a avea în vedere alte interese doresc de-a se căsători împreună.

B. Tiha, 3 faur 1896

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Mirii:

+Simion Vasile Pavelean

+Maria Vodă n. Gurea prin I.

Dologa

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în fața subsemnatului atestez, I. Dologa, preot.

Document

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea of. parohial, mirii Mihai Sas văduv și juna Magdalena Alecsa Bosga ambii gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind atât separat câte unul, cât și ambii deodată despre împrumutata învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste împrumutată fără de-a avea în vedere alte considerațiuni doresc de a păși la S. Taină a căsătoriei.

B. Tiha, 6 faur 1896

Ca martori:

Ilie Cioanea

Dumitru Costan Cionca

Mirii:

+Mihai Sas

+Magdalena Alecsa Bozga,
prin A. Candale

Document de zestre

Subscrisul ca tutore al miresei Magdalena Alexa Bosga fiind-că noi am crescut-o fiind dânsa orfană mă oblig a-i da ca zestre haine, câte se cuvin la o fată, și o vacă în primăvară. Aceasta o declar în fața martorilor subscriși.

Borgo-Tiha în 6 februarie 1896

Ca martori:

Ilie Cioanea

+Vasile Nășcuțiu, prin A. Candale.

Dumitru Costan Cionca

- Document -**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se astăzi în fața of. parohial și în prezența noastră tinerii căsătorinzi George Raț și Maria Timoftei Bosga ambii gr. cath. din loc și întrebați fiind atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată despre împrumutata învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste împrumutată fără de-a avea în vedere alte interese doresc de-a păși la S. Taină a căsătoriei.

B. Tiha 11 faur 1896

Ca martori:

Sever Drăgănuț

Ion Dologa George

Mirii:

George Rațiu

Maria Bozga

Subsemnata mă învoiesc ca fiica mea Maria să se căsătorească cu George Raț și-i dau ca zestre din averea nemișcătoare loc de două care de fân în Prislopaș, iar din averea mișcătoare o vacă cu vițel și 3 oi mari.

B. Tiha, 11/II 1896

Ca martori semnează:

Ion Dologa

Sever Drăgănuț

+Todora Bozga

Document**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori prin aceasta atestăm cum că prezentându-se în fața noastră înaintea of. parohial [lipsește numele mirilor, n.n.] și întrebați fiind despre împrumutata învoire la căsătorie atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată au declarat cum că singur din iubire doresc de a se căsători împreună fără de-a avea în vedere alte interese.

Borgo-tiha la 16 februarie 1896

Ca martori:

Ioan Buzdug

Ioan Chifas

Mirii:

Iulian Dumbravă

Constanția Flămând

Document**despre buna învoire la căsătorie**

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața subsemnatului oficiu parohial și în prezența noastră fidanțații Ilie Lucin june și Maria Rînzis jună, ambii gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată au răspuns: cum că singur din iubire reciprocă doresc de a se căsători împreună.

Borgo-tiha, iulie 1896

Ca martori:

Constantin Pavelean

Trifon Lucin

Mirii:

+Ilie Lucin

Maria Rînzis

Document de zestre

Căsătorindu-se fiul meu Ilie Lucin cu Maria Rînzis cu ziua de astăzi și în mod nerevocaver, eu Trifon Lucin dau ca zestre din averea nemișcătoare, din moșie, 6 iugăre de pământ, fânaș, în partea numită Dealul Halostă și din grădina casei în ridul Dealul Gușenilor loc de cucuruz de o jumătate de zi și grădina cu pomi.

2. Eu Iacob Ion Rîzniș dau ca zestre fiicei mele Maria și în mod nerevocaver din averea mișcătoare, adică moșia, loc de un car de fân din ridul Dealul Jianului (ori de 2 zile arătură). Din averea mișcătoare o vacă și 4 oi.

Cum că aceasta este voința noastră descrisă de bună voie și în mod nerevocaver atestăm parte prin apăsarea crucii trase înaintea numelui, parte prin subscrierea proprie în prezența martorilor subsemnați.

B. Tiha

Ca martori:

Ion Dologa

Constantin Pavelean

Trifon Lucin

+ Iacob Ion Lucin

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră fidanțații Grigore Monda văduv și fata fecioară Ioana Trifan și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată au răspuns cum că singur din iubire doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 4 octombrie 1896

În stânga:

Socina Vârtec

Pintican Niculai

Mirii:

+ Grigore Monda

+ Ioana Trifan, prin I. Dologa.

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în fața subsemnatului atestez, Ion Dologa.

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața subsemnatului oficiu parohial junele gr. cath. din B. Mureșeni Constantin Oniga și juna gr. cath. din B. Tiha Todora Răcilă și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste reciprocă doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 9 noiembrie 1896

Ca martori:

George Pudelia

Toder Bozga

Mirii:

Constantin Oniga

+ Todora Răcilă, prin I. Dologa

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în fața subsemnatului atestez.

Eu subsemnatul ca părinte mă învoiesc ca fiica mea Todora Răcilă să se căsătorească cu Constantin Oniga și cu datul cununiei îi dau ca zestre în mod nerevocaver la caz dacă din oarecareva pricină nu am putea să locuim laolaltă, o casă și o cămară și a treia parte din tot pământul ce-l posed în comuna Borgo Tiha.

B. Tiha, 9/XI 1896

Ca martori:

Ion Dologa

George Pudelia

Toder Bozga

Tănase Răcilă

Protocol**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea preotului local, junele Ion Lușcan și Raveca Lupșor și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 9/XI 1896

Ca martori:

Ilieș Vasile

Eremia Bosga, prin Ilieș

Mirii:

+Ion Lușcan

+Raveca Lupșor

Protocol**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră tinerii gr. cath. Ion Șut a lui Nechita și juna Maria Socină și întrebați fiind atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă voiesc de a se căsători împreună neavând în vedere alte interese fie de ori și ce soi.

B. Tiha, 10 noiembrie 1896

Ca martori:

+Iacob Curean, prin I. Dologa

Constantin Someșan

Mirii:

+Ion Șut, prin I. Dologa

Marea Socină

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai în prezența subsemnatului atestez, Ion Dologa.

Cum că subsemnatul mă învoesc ca fiica mea Maria Socină să se căsătorească după Ion Nechita Șut atestez prin aceea că îi dau ca zestre o vacă și din moșie a patra parte din Dealul Ursului și în mod nerevocaver.

B. Tiha, 10/XI 1896

Ca martori:

Ion Dologa

Constantin Someșan

Cifor Socină

Protocol**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră și a of. parohial tinerii căsătorinzi Ion Moroșan și Raveca Resvanța gr. cath. și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată au declarat cum că singur din iubire reciprocă fără de-a avea în vedere alte interese doresc de-a se căsători împreună.

B. Tiha, 12 noiembrie 1896

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

+Alexa Cozac, prin I. Dologa

Mirii:

+Ion Moroșan

+Raveca Resvanța,
prin I. Dologa

Eu Nechita Resvanța mă învoesc la căsătoria fiicei mele Raveca cu Ion Moroșan și din ziua cununiei și în mod nerevocaver îi dau ca zestre o vacă a fătă și 4 oi și din averea nemișcătoare, din moșia lângă Ion Pavel Nicu Cionca ca vecin, un jugher de pământ arător și fânaț.

B. Tiha, 12/XI 1896

Ca martori:

Ion Dologa

+Filip Cionca, prin Dologa

+Nechita Resvanța

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori pe conștiința sufletului nostru documentăm cum că prezentându-se în fața noastră și înaintea of. parohial tinerii căsătorinzi George Ion Ușeri gr. orth. din B. Prund și Ileana Ciorba gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie, atât singuratec câte unul, cât și ambii deodată, au declarat cum că singură iubirea o au în vedere când doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 15 noiembrie 1896

Ca martori:

Leonte Ștefănuț

Mihai Sasu

Mirii:

George Ușeri

Ileana Ciorba

Cum că mai sus descrisa bună învoire s-a întâmplat întocmai și în prezența subsemnatului atestez

B. Tiha, 15 noiembrie 1896

Ion Dologa preot.

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața subsemnatului oficiu parohial și în fața noastră mirii Toder Tanco și Raveca Raț Bozga și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie s-au declarat cum că singur din dragoste împrumutată doresc de-a se căsători împreună.

B. Tiha, 23/XI 1896

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

George Dologa

Mirii:

+Toder Tanco

+Raveca Raț Bozga, prin I. Dologa

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră și a of. parohial junii căsătorinzi George Hangan și Varvara Pop și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată, cum că singur din iubire reciprocă doresc de a se căsători împreună.

B. Tiha, 26 noiembrie 1896

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

+Varvara Pop, prin Dologa

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletului nostru atestăm cum că prezentându-se în fața of. parohial, în prezența noastră, tinerii căsătorinzi Nicolae Rus din B. Mureșeni și Rucsandra Bozga din B. Tiha ambii gr. cath. și întrebați fiind despre

buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste reciprocă doresc de a se căsători împreună neavând în vedere alte interese.

B. Tiha, 30/I 1897

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Constan M. Cioana

Mirii:

+Nicolae Rus

+Rucsandra Bozga, prin I. Dologa

Document de zestre

1.Eu Gavril Belei din B. Mureșeni din ziua cununiei dau ca zestre fiului meu adoptiv Nicolau Rus din ziua cununiei și în mod nerevocaver din averea nemîșcătoare adică moșie; din grădina casei situată în comuna Borgo-Tiha, jumătate, și o casă și anume casa din jos, iar fânaț de pe Dealul Tihuței 3 jugăre de pământ și noroc de la Dumnezeu.

2.Eu Zaharie Bozga și soția Teodosia dăm ca zestre din ziua cununiei și în mod nerevocaver din poiana noastră situată pe hotarul comunei Borgo-Tiha în „Dealul Senenilor” 5 jugăre de fânaț, iar din averea mișcătoare îi dau o vacă cu vițel și 8 oi, 4 mari și 4 mici și de la Dumnezeu noroc.

B. Tiha, 30/I 1897

Ca martori:

Ion Dologa

Vasile Ilieșiu

Gavril Belei

+Zaharia Ion Bozga

+Tudosia Bozga, prin I. Dologa,

subscriitor de nume

Constan Maftai Cioana

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră înaintea of. parohial căsătorinzii Ilie Necuț văduv și Ileana Vereș și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire doresc de a se căsători împreună fără de-a avea în vedere alte interese.

B. Tiha, 18 februarie 1897

Ca martori:

Ion Dologa

Vasile Ilieșiu

Mirii:

+Ilie Necuț

+Ileana Vereș

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea of. parohial, tinerii căsătorinzi Nicolau Rus din B. Mureșeni și Rucsandra Bozga din B. Tiha și întrebați fiind atât separat câte unul, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste reciprocă doresc de-a se căsători împreună fără de-a avea în vedere alte interese.

Borgo-tiha, 20 februarie 1897

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

+Ion Vrăsmaș

+Ion Iudești a Palagiei

+Iftinia Moroșan n. Badiu

[La miri apare și numele celor doi de mai sus, respectiv Nicolau Rus și Rucsandra Bozga, dar este tăiat peste ele și dedesubt sunt scrise numele lui Ion și a Iftiniei, n.n.].

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se înaintea of. parohial și în fața noastră tinerii Ștefan Hut gr. cath. din Rusu-Bârgăului și Maria Șut Burdea și întrebați fiind atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de-a se căsători împreună neavând în vedere alte interese.

B. Tiha, 22/II 1897

Ca martori:
Vasile Ilieșiu
Ilie Lazurcă

Mirii:
+Ștefan Hut
+Maria Burdea, prin I. Dologa

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră la of. parohial junii Dumitru Andreica gr. orth. din B. Prund și Ioana Buraga gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de-a se căsători împreună fără de-a avea în vedere alte interese.

B. Tiha, 5/III 1897

Ca martori:
Vasile Ilieșiu
Toder Bozga

Mirii:
Dumitru Andreica
Ioana Buraga

Protocol

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori după cea mai bună a noastră conștiință atestăm cum că prezentându-se în fața noastră și înaintea of. parohial mirii Vasile Alecsa Cionca și Ioana Pașcan și întrebați fiind atât singuratic câte unul, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de-a se căsători împreună.

B. Tiha, 14 iunie 1897

Ca martori:
Kari Imre
Purcil Mihai

Mirii:
+Vasile Cionca
Ioana Pașcan

Protocol

despre buna învoire la căsătorie

Subsemnații martori după cea mai bună a noastră conștiință atestăm cum că prezentându-se în fața noastră și înaintea of. parohial junii căsătorinzi Dănilă Holba și Pelagia Pop, atât singuratic, cât și ambii deodată fiind întrebați au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de-a se căsători împreună fără de-a avea în vedere alte interese.

B. Tiha, 19/VI 1897

Ca martori:
Ion Dologa
Vasile Ilieșiu, cantor

Mirii:
+Dănilă Holba
+Pelagia Pop, prin Dologa

Protocol

Subsemnații martori în cunoștința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră mirii Dumitru Pavelean și Ioana Lăcătuș și întrebăți fiind atât câte unul singuratic, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste împrumutată fără de-a avea în vedere alte interese doresc de-a se căsători împreună.

Borgo-Tiha, 17 octombrie 1897

Ca martori:
Ion Pintican
Borta Niculae

Mirii:
+Dumitru Pavelean
Ioana Lăcătuș

Atestat de zestre

Subsemnații părinți ai tinerilor căsătorinzi Dumitru Pavelean și Ioana Lăcătuș cu datul căsătoriei fiilor noștri dăm ca zestre în mod nerevocaver și anume:

1.Eu Maria Pavelean n. Halosta îi dau fiului meu Dumitru Pavelean casa și grădina din B. Prund ce se află pe numele meu întăbulate și loc de un car de fân sub Dealul Ciceri.

2.Eu Zaharia Lăcătuș dau ca zestre fiicei mele Ioana în mod nerevocaver loc de două care de fân în poiana mea de pe hotarul comunei B. Prund în „fețele Holstenilor” așa numit, apoi din mișcători o vacă cu vișel.

Cum că cele mai sus descrise le-am făcut din propria noastră voință ca semn de învoire la încheierea căsătoriei mai sus descrișilor tineri atestăm.

B. Tiha, 17/X 1897

Ca martori: +Maria Pavelean n. Halosta
Ion Dologa +Zaharia Lăcătuș, prin I. Dologa, subscriitor de nume
Ion Pintican

Protocol**- despre buna învoire la căsătorie -**

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm, cum că prezentându-se în fața subsemnatului oficiu parohial Simeon Albul june gr. orth. din B. Prund și Ioana Corca gr. cath. din B. Tiha și întrebăți fiind atât separat câte unul, cât și ambii deodată despre împrumutata învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire doresc de-a păși la s. căsătorie.

B. Tiha, 21 octombrie 1897

Ca martori:
Ion Dologa
Bortoc Niculoci

Mirii:
Simion Albul
Ioana Corca

Atestat de zestre

Subsemnații părinți ca document cum că ne învoim la căsătoria fiicei noastre Ioana Corca cu Simion Albul îi dăm ca zestre și în mod nerevocaver 7 iugăre de pământ în Vârful Arendășenilor și casa și șura ca să le folosească dimpreună cu noi până trăim, iar după moartea noastră pentru vecie să fie a lor.

Cum că aceasta e voința noastră făcută în prezența martorilor subsemnați și neastrânși de nimenea atestăm prin subscrierea noastră, respectiv prin apăsarea crucii trase înaintea numelui nostru.

Borgo-Tiha 21 octombrie 1897

Ca martori:
Ion Dologa
Bortoc Niculoci

+Nechita Corca
+Tudosia Corca, prin I. Dologa

Atestat

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se înaintea of. parohial din loc și în fața noastră căsătorinzii Vasile Necuț și Ana Dologa n. Popp și întrebați despre buna învoire la căsătorie au declarat atât câte unul separat, cât și ambii deodată cum că singur din iubire reciprocă voiesc de-a păși la s. taină a căsătoriei.

Borgo-tiha, 18 noiembrie 1897

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Atestat

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața noastră, înaintea of. parohial, căsătorinzii Ion Demian Șut și Florea Irina Șut ambii gr. cath. din B. Tiha și întrebați fiind atât separat câte unul, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din iubire reciprocă doresc de-a păși la s. taină a căsătoriei.

Borgo-tiha, 18 noiembrie 1897

Ca martori:

Vasile Ilieșiu

Borta Niculai

Mirii:

Șut Ion

Florea Șut

Atestat

- despre buna învoire la căsătorie -

Subsemnații martori în conștiința sufletelor noastre atestăm cum că prezentându-se în fața of. parohial și în prezența noastră tinerii căsătorinzi Grigore Gomuț și Raveca Talpeș și întrebați fiind atât câte unul separat, cât și ambii deodată despre buna învoire la căsătorie au declarat cum că singur din dragoste reciprocă doresc de-a se căsători împreună.

B. Tiha, 22 noiembrie 1897

Ca martori:

Borta Niculai

Mirii:

Gomuț Grigore

+Raveca Talpeș

Atestat de zestre

Subsemnații părinți în fața martorilor subsemnați declarăm în mod nerevocaver cum că ne învoim la căsătoria fiicei noastre Raveca Talpeș cu junele Grigore Gomuț toți din B. Tiha și îi dăm ca zestre din averea nemișcătoare, din grădina casei aflătoare în hotarul comunei B. Tiha, Valea Tălpășenilor loc de o jumătate de zi și din averea mișcătoare, o vițea de un an în primăvară, dacă vor șede cu noi.

Pentru întărirea celor mai sus descrise atestăm prin apăsarea crucii trase înaintea numelor noastre în fața martorilor subsemnați.

B. Tiha, 22/XI 1897

Ca martori:

Ion Dologa

Borta Niculai

+Dumitru Talpeș

+Savinca Talpeș n. Lăcătuș

**„PROTOCOLE SUR LE COMMUN ACCORD AU MARIAGE”
DE LA COMMUNAUTÉ DE TIHA BÂRGĂULUI (1895-1897)**

Résumé

Cette étude renferme l'analyse d'une des étapes du processus de conclure un mariage valide en Transylvanie dans la 2ème moitié du 19ème siècle, respectivement l'enregistrement de l'approbation des jeunes mariés dans les soi-disant „contrats de commun accord”. Comme étude de cas j'ai employé les „contrats” conclus dans la communauté catholique de Tiha-Bârgăului entre 1895-1897, leur contenu ayant des informations extrêmement intéressantes et d'une grande valeur sur une partie de la vie privée des Roumains grecques-catholiques de la localité ci-dessus mentionnée.

IDEILE ASTRISTE ALE MITROPOLITULUI ANDREI ȘAGUNA ȘI ȚINUTUL NĂSĂUDEAN

Ioan SENI

Viața mitropolitului și a primului președinte al Asociațiunii Astra, Andrei Șaguna a fost o luptă continuă și dinamică pentru biserică și națiune. N-a existat eveniment bisericesc, național și chiar politic la care „să nu fi luat parte activă, ca factor principal, însuși conducător”¹.

S-a născut la 20 dec. 1808/1 ian. 1809 la Mișcolț, în Ungaria, cu numele de botez Anastasiu, într-o familie de negustori, de neam macedo-român. După moartea timpurie a tatălui se mută cu mama sa Anastasia la Pesta, unde va fi protejat de un unchi al său, Atanasiu Grabovschi, un mare Mecena al românilor credincioși, prieten al episcopilor și boierilor români, în

special al familiei Goleștilor. Această atmosferă i-a influențat viitoarea carieră bisericească, pentru care va opta, cu toate că a absolvit și studii juridice la Universitatea din Pesta.

L-a slujit pe mitropolitul sârb Stratimirovici la Karlovitz, ca secretar și profesor de teologie. Numele de Andreiu l-a primit la Mănăstirea Hopovca (1832), trecând apoi prin toată ierarhia bisericească: sinceliu, protosinceliu, arhimandrit, iar ca profesor de teologie a organizat Institutul Ortodox Român. La moartea episcopului Vasile Moga (1845) îi succede în scaun, preferând o eparhie săracă pentru că era român și ca român avea o misiune de îndeplinit: „recâștigarea drepturilor străvechi ale bisericii române: autonomia și restaurarea vechii mitropolii”². Misiunea sa începea prin „rezoluțiunea” regească din 15/27

¹ Nicolae Popeia, „Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, arhimandritu și vicariu arhiepiscopescu”, Sibiu, Tipografia arhidieceană, 1872, p. 6.

² *Ibidem*, p. 9.

iunie 1846, când „se denumi arhimandritul Andreiu de vicar general al eparhiei Transilvaniei”³, funcție preluată în 21-22 august 1846 la Sibiu, când și-a anunțat și o parte din ideile sale majore: „Tinerii să învețe credința bisericii noastre, de la preoții Mitropoliei, introducând catehizarea tinerilor școlari peste tot, inclusiv în școlile străine unde învață români...”.

În timpul revoluției de la 1848 a prezidat adunările de la Blaj, a condus delegațiile românilor la Împăratul Austriei, întâlnindu-se cu acesta fie în capitala Imperiului, fie la Insbruck, Pesta sau Olmutz. Prin întâlnirile sale cu Împăratul Francisc Iosif, prelatul Șaguna s-a întrebuițat pentru interesele națiunii române, căreia-i adresa cuvinte de îmbărbătare: „Iubiții mei fii și fiice. Știu întristăciunea voastră, căci este și a mea, știu măhnirea..., necazurile..., ostenețele..., pagubele voastre, căci sunt și ale mele... Mângăiați-vă și bucurați-vă... Dumnezeu ne va ajuta... Noi am umblat pe calea pe care ne-a poruncit unsul Domnului, Împăratul nostru și cu nespuse jertfe ne-am ținut de casa lui cea strălucită. Dumnezeu dar nu ne va lăsa... I-am spus Înălțatului Împărat toată starea neamului nostru, descoperindu-i mai întâi credința cea adevărată care o avem către dânsul... I-am spus că nația noastră cea română... în turburările de la Blaj a jurat că va fi credincioasă Împăratului său și că aceasta o au arătat și prin fapte... Că nația română și-a păstrat strașnic și neîntinat credința..., că este nația care a dat 5000, iar după un an încă 4000 de cătane din cele două regimente de grăniceri din Ardeal care s-au luptat pentru tronul împărătesc..., și că tocmai grănicerii noștri au fost aceia care în luna lui iulie 1848 au pornit cu bărbăție la luptă asupra rebelilor... Că nația noastră n-a vrut să daie cătane de partea rebelilor, ci cu pierderea mai multora dintre ai săi, s-au împotrivit zicând că pentru Împăratul toți vor merge, mic și mare, iar de partea rebelilor nice unul... Aducând înaintea feții Înălțatului Împărat sarcinile cele grele și necazurile cele amare care le-am purtat, L-am rugat în numele vostru al tuturor ca să ne facă și pre noi românii asemenea cu celelalte nații și pre cum purtăm greutățile, așa să gustăm și bunătățile...”⁴.

După cum era de așteptat, militează pentru drepturile și autonomia Bisericii Ortodoxe Române, în special pentru restaurarea vechii mitropolii. Realiza în anul 1850 cel dintâi sinod diecezan, la un secol și jumătate de la sinodul precedent. În anii grei ai absolutismului de după revoluție, când orice mișcare națională și chiar bisericească era aspru condamnată și sugrumată, Andrei Șaguna a intervenit cu folos în eliberarea românilor urmăriți, pentru eliberarea lui George Barițiu din captivitatea rusească, pentru anularea suspendării Gazetei Transilvaniei, pentru recunoașterea Bisericii Ortodoxe, pentru înființarea unei tipografii și tipărirea cărților specifice.

În anul 1850 a participat la Sinodul episcopal ortodox de la Viena, unde a rămas un an de zile pentru a rezolva problema Bisericii – *autonomia sa*, devenită o polemică acută cu mitropolitul sârb Raiaciciu. În 1851 călătorește la Cernăuți pentru a-l întâlni pe Împăratul Francisc Iosif, de la care aștepta cu încredere rezolvarea problemelor românilor, perseverența sa materializându-se ceva mai târziu, în anul 1858, când obține dreptul colectei publice pentru

³ Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dos. 225, f. 1; Vezi și Nicolae Popeia, *op. cit.*, p. 10.

⁴ A.N.D.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, pach. I, dos. 9, f. 1-2.

construirea Catedralei Ortodoxe Mitropolitane, la care însuși Împăratul a contribuit cu 1000 de fl. În același scop va călători în Banat, la Viena sau Trieste.

După cum rezultă dintr-o *circulară* adresată clerului ortodox, militează pentru păstrarea numelor românești, interzicând schimbarea acestora, inclusiv a poreclei⁵. În aceeași *circulară* pledează pentru „scutirea de alte servicii (pază, miliție) a dascălilor din școlile populare”⁶. Insistă pe rolul școlii în viața „poporănilor” și îndeamnă la conlucrarea armonioasă cu biserica, care este „atâta de însemnată pentru starea cea bună, pentru rândul cel social și pentru creșterea cea morală și religioasă a poporului”. Investește protopopii ca inspectori districtuali ai „școalelor noastre populare” pentru a dinamiza activitatea educativă în școlile românești, pledează pentru manuale școlare bune, respingând improvizațiile unor învățători, care puteau fi amendați de inspectorii protopopi cu „5 fl. la prima abatere și cu 10 fl. la a doua abatere”⁷.

Pentru o totală transparență, tipărește „Operatele Sinoadelor bisericii noastre”, carte pe care o recomandă preoților, învățătorilor și creștinilor „care știu citi”, pentru ca toți mireni să vadă că El este „un părinte adevărat bun, care nu face nimic întrascunsu, fără de a nu împărtăși și fiilor săi cele ce a făcutu”⁸. Cere preoților să-și facă o evidență clară a sufletelor păstorite, numărul lor pe sexe, familii, botezați, cununați, morți („Protocolul parohial”) și să deschidă Cartea bisericii, „cu toate trebile parohiale mai momentose în evidența cea mai mare”, sub forma a cinci coli/parohie⁹.

Pentru că în ținuturile năsăudene și bistrițene existau creștini și biserici de diferite rituri, arhipăstorul Șaguna nu interzice căsătoriile mixte, dar dacă bărbatul era ortodox, educația religioasă a copiilor urma să fie cea ortodoxă, iar dacă mama era ortodoxă, fiicele ei trebuiau să fie educate în spirit ortodox. Trecerea la altă religie „să se facă numai prin semnaturile personale ale creștinilor, după conștiința lor individuală, pentru că numai așa se poate apăra deplina libertate religioasă”¹⁰.

În anul 1860 este invitat de Împărat la Viena pentru a reprezenta pe românii ardeleni, fapt pentru care va continua disputa cu mitropolitul sârb. Organizând al doilea sinod, în vederea redeschiderii vechii Mitropolii Ortodoxe Române, „făcu pace de înfrățire cu uniții ...”¹¹.

A pus fundamentul Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – ASTRA, al cărui președinte a fost două mandate (1861–1868). Prin Astra își dorea: „a deștepta facultățile, va să zică, cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca să cunoască ființa și destinația sa și să o știe întrebuința spre tot binele, precum și alte nații fac astăzi aceasta și precum este spiritul

⁵ A.N.D.J.BN., fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dos. 298, f. 3 (*circulară* semnată de Andrei Șaguna, nr. 189/1857).

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, dos. 298, f. 6 (*circularele* 492 și 493/1857).

⁸ *Ibidem*, dos. 342, f. 1 (*circulara* nr. 9/1861).

⁹ *Ibidem*, dos. 298, f. 7 (*circulara* nr. 538/1857).

¹⁰ *Ibidem*, dos. 298, f. 13 (*circulara* nr. 266/1857).

¹¹ Nicolae Popeia, *op. cit.*, p. 16.

cel civilizatoriu al secolului nostru... Mărturisesc sincer convingerea mea că problema Asociațiunii Astra o caracterizez precât de nobilă și frumoasă... pre atâta de serioasă și grea pentru că cere o perseverență de fier și un sacrificiu din inimă... Nu vor trece multe zeci de ani și națiunea română va fi regenerată și întinerită în puterile sale intelectuale, industriale și materiale..., iar membrii acestei Asociațiuni nu vor cruța nici un sacrificiu ce ar condiționa un viitor mai fericit și propășirea națională”¹².

În zilele de 9-11/21-23 martie 1861, a avut loc la Sibiu o conferință consultativă în vederea constituirii Asociațiunii Astra, sub președinția episcopului Andrei Șaguna și a secretarilor George Barițiu și Nicolae Popeea. Proiectele de statut oferite de G. Barițiu, T. Cipariu, Ioan Pușcariu și A. Șaguna au fost aprobate de adunare, rezultând din acestea *Statutul* oficial al Astrei, prin care Asociațiunea își organiza structurile și programul, aprobate în adunarea de constituire din 23-26 oct./4-7 nov. 1861, ținută de asemenea la Sibiu. Adunarea a impresionat prin numărul mare de membri fondatori și ordinari ai Asociațiunii. Cu o majoritate consistentă, a fost ales Comitetul Astrei: Andrei Șaguna – președinte, Timotei Cipariu – vicepreședinte, George Barițiu – secretar primar, Antoniu Veștemeanu – secretar II, Antoniu Bechinițiu – casier, Ioan Pinciu – controlor, Visarion Roman – arhivar și bibliotecar. Prin Astra, președintele Șaguna putea dovedi lumii „aspirația spre bunăstare și lumină a românilor” prin „dezvoltarea puterilor lor spirituale și materiale, prin înflorirea agriculturii și a industriei..., prin lățirea culturii populare și înaintarea literaturii cu puteri unite...”¹³.

Din acești ani datează și primii membri ai Astrei în ținutul năsăudean: Nichita Ignat (Salva), Spiridon Fetti, Ioan Florian, Moise Panga, lt. George Pop (Leșu)¹⁴. În 1864 îi găsim înscriși în Astra pe ofițerii Ioan Mărginean, George Pop, Șt. Borgovan, Vasile Popițan, Iacob și Ioachim Mureșanu¹⁵. În anul 1862, Rodna oferea Astrei 18 fl. cotizație de la preotul, învățătorul, judele, notarul și de la doi economi, iar în 1863 se înscriau încă 30 de persoane cu 5 fl. fiecare¹⁶, pentru ca ulterior și Sângeorzul Român să trimită 10 fl. în același scop¹⁷. În anul 1864 în ținut s-a ajuns la 38 de membri¹⁸, număr înregistrat și în 1865¹⁹, iar în 1866 sunt consemnați 36 de membri²⁰.

Transferul către popor a conceptelor democrației sau emanciparea însăși în sec. al XIX-lea se realiza în primul rând prin intelectualitatea satelor (preoți, învățători, notari etc.), bine cunoscătoare a vieții zbuciumate a „poporănilor”, dinamizându-i atât cu vorba, cât și cu fapta. Doleanțele sătenilor luau forma unor cereri, proteste, declarații, circulare episcopale, vicariale sau protopopești

¹² „Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, Sibiu, 1862, p. 3-4.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ A.N.D.J.BN., fond Anton Coșbuc, dos. 109, f. 1-5.

¹⁵ *Idem*, f. 12.

¹⁶ A.N.D.J.BN., fond Vicariatul Rodnei, dos. 170/1861, f. 30.

¹⁷ *Ibidem*, dos. 183/1863, f. 12-13.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 198/1864, f. 48.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 211/1865, f. 63.

²⁰ *Ibidem*, dos. 225/1866, f. 130.

de la Blaj sau Sibiu, consolidând cu eficiență conștiința românească. La Năsăud, în plină zonă grănicerească, țărani erau obișnuiți cu *poruncile de duminica*, de după liturghie, în curtea bisericilor, la umbra copacilor, unde se aborda o problemă diversă (bisericească, școlară, economică, medicală), într-un limbaj popular românesc. Cei mai ascultați erau bătrânii cu multă experiență, autoritățile locului sau cele sus puse²¹. Pe lângă întâlnirile de duminică, la fel de importante erau și evenimentele și întâlnirile specifice zonei: *hora satului*, *casa berii*, *clăcile*, *șezătorile*, *balurile* etc., alte aniversări sau comemorări²².

O dată cu crearea Astrei, ideile ei se răspândesc cu eficiență în toate colțurile Transilvaniei, și cu atât mai mult în ținutul năsăudean, unde acestea se pliau perfect pe ideile educative propagate prin biserică sau școală, instituții dragi și apropiate „*poporânilor*”, de la care învățau civismul, comportarea morală, bunul simț și pe care le adăugau educației cutumiare primită în familie. Pe acest fond, ideile astriste prindeau rădăcini sigure: combaterea superstițiilor, a leacurilor băbești, a ignoranței, reducerea consumului de alcool etc., dar și promovarea unor cunoștințe practice precum dezvoltarea pomiculturii, a grădinăritului, albinăritul, educația copiilor, igiena familiei și igiena personală, economisirea bunurilor și a banilor, etc.

Năsăudenii s-au implicau atât în marile evenimente ale românilor transilvăneni, cât și în apărarea propriilor interese. Au dovedit o conștiință dezvoltată a propriilor drepturi și libertăți, pentru a căror respectare nu le-a fost frică să lupte atunci când erau convinși că au dreptate. Ca grăniceri, năsăudenii trebuiau să accepte *uniația*, fiind una dintre condițiile Curții de la Viena, iar ca *uniți* s-au bucurat de păstorirea unor vicari de o mare vrednicie, recunoscuți și de prelații ortodocși. Vicarul era președintele Comisiei administratoare a fondurilor grănicerești, directorul școlilor din vicariat, directorul Gimnaziului grăniceresc, președinte al sinodului vicarial și al consistoriului subaltern, respectând ierarhic directivele episcopale sub raport administrativ, canonic și judecătoresc²³. Vicarii Ioan Marian, Macedon Pop și Grigore Moisil l-au cunoscut bine pe prelatul ortodox Andrei Șaguna, respectându-i eforturile în slujba națiunii române.

În corespondența cu vicarul greco-catolic Grigore Moisil dezvăluie implicarea sa în dobândirea fondurilor și proprietăților rămase de la foștii grăniceri, după desființarea Regimentului II de graniță năsăudean (1851). Iată scrisoarea din 23 nov. 1861 a vicarului Grigore Moisil către protopopul de Bârgău, Theodor Buzdug, prin care recunoaște plin de emoții: „*Bucurie mare am avut în Sibiu după ce am văzut înfrățirea și buna înțelegere între arhierii noștri Șuluțiu și Șaguna care în cauza națională sunt cei mai puternici apărători ai națiunii. Dumnezeu cu Țara. Am avut onoare a fi prezent în 14/2 la slujba Excelenței Sale*”²⁴.

Înalții prelați Șaguna și Șuluțiu înțelegeau problemele năsăudenilor, reprezentați de mai marii lor intelectuali – căpitanul suprem Alexandru Bohățel,

²¹ Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăudului între 1861–1876*, vol. II, Cluj-Napoca, 2008, p. 191.

²² „*Gazeta Transilvaniei*”, nr. 97/9 oct. 1863, p. 377–378.

²³ Mirela Andrei, *La granița Imperiului. Vicariatul Rodnei*, Editura Argonaut, 2006, p. 36.

²⁴ A.N.D.J.B.N., fond *Protopopiatul ortodox român Bistrița*, dos. 345, f. 3.

vicarul Grigore Moisil, pr. Gr. Botta, pr. Iosif Grindean, vicecăpitanul Florian Porcius, Ioan Florian etc., intelectuali care doreau drepturi și libertăți egale pentru toate etniile Transilvaniei, relații drepte cu monarhul, pace între români și ceilalți locuitori ai provinciei. De aceea, toți viitorii deputați ai românilor trebuiau să le apere deopotrivă drepturile, libertățile și limba română²⁵. Iar dacă „alcătuirea Dietei va fi dreaptă și proporțională cu numărul populației, atunci și grănicerii năsăudeni vor fi drepecți cu ungunii și sașii”²⁶. Mai mult, la adunarea de constituire a Districtului autonom al Năsăudului (18 iun. 1861), Ioan Florian îi descria corect pe năsăudeni: „Năsăudenii știu ce-i libertatea constituțională și vor ști trăi în limitele Constituției, așa încât celorlalți frați vecini, le va fi fală de vecinii lor”²⁷.

Prin crearea Districtului autonom al Năsăudului (1861-1876), emulația spre Astra cuprinde noi nume: prof. Octav Barițiu, Ioachim Mureșanu – președintele Sedriei Generale, asesor Maxim Lica, prof. Leon Pavelea, vice-căpitan Florian Porcius, pr. Teodor Tanco (Sângeorz-Băi), vicarul Grigore Moisil, pr. Moise Pop (Tiha Bărgăului), cancelistul Grigore Hangea²⁸.

O altă scrisoare a grănicerilor năsăudeni cuprindea următoarele: „Exceleța Ta. Mult prea Stimat D-le Episcop. Strălucite Baroane. Deputații noștri trimiși la Sibiu la adunare, după reîntoarcere ni-au raportat cum că, cauza noastră a grănicerilor a aflat în Exceleța Voastră cel mai mare apărătoriu... Pentru aceea noi umiliți subscrișii ne aflăm îndatorați a ne exprima cea mai adâncă a noastră mulțumită pentru aceste simțiri preapărinatești. Totodată, iarăși ne mai rugăm ca și de aici înainte puternicul patrafiriu să te înduri a-l întinde peste noi bieții grăniceri, care n-au altă sprijoană decât pe părinții și copiii cei bisericești. Sărutându sfânta dreaptă și rugând de arhierească binecuvântare ne însemnăm cu profundă reverenția cei mai umiliți fii. Năsăud, 24 ian. 1861. De aici în josu au urmat iscăliturile din toate comunele grănicerești – adică preotul satului, judele cu patru bătrâni. Encedat în 30/18 ian. 1861. Preaonorat D. Protopop”²⁹.

Tot grănicerii năsăudeni, prin vicarul lor Grigore Moisil îi invită pe ortodocșii bărgăoani la balul filantropic din 9 febr. 1861 de la Năsăud. A doua zi după bal, duminică 10 febr., a avut loc o adunare a ofițerilor, preoților, antiștilor, notarilor și bătrânilor din multe sate care au hotărât: „să se arunce din nou pe comune, sume noi, întreite pentru purtarea cheltuielilor de lipsă la recuperarea fondurilor noastre regalelor, munților și pădurilor... Sumele stabilite pe fiecare comună să se adune cu putincioasă grabă ca nu din întârziere și nepăsare să se împiedice lucrul nostru... Niște bunuri așa mari cum sunt munții și pădurile, fără de care noi nu putem trăi și fără de care noi suntem pierduți... Acele fonduri nu se pot recăștiga fără cheltuieli mari... După știrile de la D.l Nașcu, de la Viena, treaba someșenilor nu stă rău, că e nădejde că vor căpăta numai provențele, cortilele (Casele – n.n) și grădinile erariale le ține erariul pentru sine, dar și pentru căpătarea acestora

²⁵ A.N.D.J.BN., fond Ioachim Mureșanu, dos. 85, f. 82.

²⁶ A.N.D.J.BN., fond Oficiul Parohial Ortodox Josenii Bărgăului, dos. 14/1861-1946, f. 2-3.

²⁷ Iuliu Moisil, Ioan Florian Câmpeanu, în „Arhiva Someșană”, 21, 1937, p. 612.

²⁸ Lazăr Ureche, *Despărțământul Năsăud al Astei 1861-1918*, în „Astra 1861-1950, 125 ani de la înființare”, Sibiu, 1987, p. 199.

²⁹ *Ibidem*, f. 4.

ne vom sili a lucra... Cu Borgoventii și Târgovenii vrea erariul (statul) să târguiască, adică să deie și acelor comune Munți și păduri și să-și țină și erariul pentru sine... Tot după știri mai proaspete e nădejde să se strămute Episcopia în Năsăud... Năsăud, 18 febr. 1861, Grigore Moisil, vicar”³⁰. Ulterior, protopopul Bârgăului, Th. Buzdug anunța pe arhiepiscopul Șaguna că au reușit o colectă de „146 fl. și 10 cr. v.a.”, sumă pe care o vor trimite Comitetului Național Permanent³¹.

Ideile de emancipare astristă promovate de Șaguna erau bine cunoscute și popularizate și de vicarul greco-catolic Grigore Moisil. Astfel, din colectele credincioșilor făcute la Crăciun sau Bobotează erau folosite fonduri pentru procurarea de cărți sau ziare prin care să se poată spori „creșterea poporului în cultura morală și materială... punând în ordine bună școala și învățătorii”³². Interesul populației din Ținutul năsăudean pentru învățătură a devenit proverbial, dorindu-se o cât mai bună pregătire a tinerilor: „De veți privi că ce număr frumos de studenți români se află pe la școalele publice, care fac onoare națiunii prin descinderea lor în știință, veți cunoaște că oblatele (eforturile – n.n.) ce veți face nu vor fi zadarnice..., ci vor aduce pe altarul națiunii fructe cu însutitele”³³. O circulară tipic astristă avertiza populația ținutului în domeniul educației sanitare și a igienei personale sau colective, privind atât viața oamenilor, cât și a animalelor. Se cerea încredere în medic și sfaturile lui, și să nu se mai lamenteze nimeni pe sintagma: „Domnul a dat, Domnul a luat”³⁴.

De asemenea, Vicarul Grigore Moisil, preocupat de emanciparea credincioșilor săi, îndemna în predicile și sfaturile sale la încredere față de Împăratul Francisc Iosif, care „ne-a îndeplinit dorințele și pentru care îi suntem datori a ține credința și a ne supune legilor și ordinațiunilor sale. Să demonstrăm prin faptele noastre că suntem vrednici de aceste beneficii. Să fim oameni pașnici, cumpătați și cu alte neamuri vecine, în armonie și înțelegere încât interesul statului și al nostru să nu sufere”³⁵.

După 1860, în timpul regimului liberal-constituțional, Andrei Șaguna și-a intensificat activitatea în slujba bisericii și națiunii sale. Ca urmare, în 1861 participă la o Conferință regnicolară la Alba Iulia și la o Conferință națională Astra la Sibiu; în 1862 conduce cu succes o delegație a românilor ortodocși din Transilvania, Banat, Ungaria și Bucovina la Viena, fiind apoi primit în triumf la Adunarea Astei de la Brașov (1862), unde aștriiști români au organizat o expoziție reprezentativă, cu exponate din toate colțurile Transilvaniei astriste. Din zona Astei năsăudene a participat la Expoziția și Adunarea Astei de la Brașov (iulie 1862) o delegație mai mult decât reprezentativă: căpitanul suprem Alexandru Bohățel, fiscalul Florian Moțocu, asesorul Ioachim Mureșanu și vicarul Grigore Moisil, delegație care a făcut o deosebită impresie la întâlnirea cu președintele Asociațiunii Astra – mitropolitul Andrei Șaguna, cu alți membrii ai Asociațiunii sau alți inteligenți români³⁶.

³⁰ A.N.D.J.BN., fond Protopopiatul ortodox român Bistrița, dos. 345, f. 7 f v.

³¹ Ibidem, dos. 345, 20.

³² Ibidem, pach. XIX, dos. 170, f. 6.

³³ Ibidem, pach. XVIII, dos. 158, f. 106.

³⁴ Ibidem, pach. XVIII, dos. 158, f. 99.

³⁵ Ibidem, pach. XVII, dos. 157, f. 128.

³⁶ Ibidem, pach. XVIII, dos. 158, f. 59.

În anii 1863–1864 Șaguna participă la lucrările Dietei de la Sibiu, după care, în fruntea unei delegații duce documentele Dietei la Viena, unde este primit cu multă căldură. Se va distinge ca regalist și deputat de Săliștea Sibiului în Dieta Ardealului, în Senatul Imperial de la Viena și ca militant fervent pentru drepturile Bisericii Ortodoxe Române la sinodul de la Karlowitz. După al treilea sinod diecezan, la 12/24 decembrie 1864, obține dreptul de „*a restaura vechea Mitropolie a românilor din Transilvania și Ungaria*”, după care, în anul 1865 va face încă trei călătorii la Viena în interesul bisericii și națiunii române, o călătorie la Karlowitz și una la Dieta din Cluj, în același scop. N-a cheltuit banii credincioșilor în aceste călătorii, dimpotrivă, îi ajuta pe alți deputați ai națiunii române în demersul lor.

Șaguna a rămas păstorul drept al românilor, încât pe drept cuvânt românii se pot încă întreba și acum, „*Unde am fi fost astăzi fără succesele lui Șaguna?*”³⁷. Emanciparea culturală a românilor se putea realiza pe două planuri de luptă³⁸: unul al intelectualilor, programatic și reformist și altul al țărănimii, empiric și revoluționar. După Revoluția de la 1848, Biserica Ortodoxă Română a devenit mult mai bine văzută. Datorită lui Șaguna s-a transformat într-o biserică națională, care și-a creat o Mitropolie la Sibiu și o episcopie la Caransebeș. Congresele sale erau mixte: preoți și mireni. Promova unitatea și uniformitatea în problemele școlare, bisericești și fundamentale, pe când în Biserica greco-catolică toate acestea „*se întâmplară întors și pe dos*”³⁹.

În anul 1866 a organizat adunarea Astei la Alba Iulia, inițiind și un memoriu către Împărat. În anii 1867 și 1868 participă la Dieta din Pesta și la încoronarea Împăratului dualist. Va milita în condiții noi pentru recunoașterea Mitropoliei, iar cuvântul său înțelept va fi bine primit: „*Mila și adevărul s-au întâmpinatu, dreptatea și pacea s-au sărutatu*”, în interesul popoarelor. Dacă în perioada 1860–1867 românii au obținut numeroase drepturi și libertăți: recunoașterea națiunii române, a limbii, a confesiunilor religioase, autonomia bisericii ortodoxe (pe lângă cea a bisericii greco-catolice), în anul 1867, prin crearea dualismului austro-ungar, românii au pierdut hotărârile Dietei din Sibiu, chiar cadrul statal al evoluției sale istorice. Teoria unei singure națiuni politice – cea maghiară – era lovită de forța conștiinței naționale românești, de voința românilor, de calitatea națiunii române. În acest context, românii se afirmă prin două curente: *unul pasivist* – majoritar, avându-i ca lideri pe G. Barițiu, I. Rațiu, Ioachim Mureșanu și care-și propunea redobândirea autonomiei Transilvaniei, fără a participa însă la viața parlamentară; *celălalt, curentul activist* – îi avea ca lideri pe Andrei Șaguna, Ioan Pușcariu, Ioan Alduleanu care militau pentru drepturi naționale prin activitatea parlamentară, promovând liberalismul, ideea de drept în locul dreptului istoric și a dreptului forței. În ambele curente, românii credeau că viitorul lor depinde de forța lor și succesul lor economic, de aceea se vor apleca spre nevoile țăranilor, oferindu-le școală și cultură⁴⁰.

³⁷ Nicolae Popeia, *op. cit.*, p. 21.

³⁸ Simion Retegan, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea (1860–1867)*, 1983, p. 7.

³⁹ Mirela Andrei, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁰ Adrian Onofreiu, *Districul Năsăud (1861–1876)*, Cluj-Napoca, 2010, p. 216.

În anul 1868, românii sărbătoreau 20 de ani de la Revoluția din 1848, prilej de a protesta încă o dată împotriva dualismului austro-ungar, regim care favoriza națiunea maghiară. La această aniversare, năsăudenii au susținut cu vigoare doleanțele românilor, așa cum erau ele formulate de prelatul Șaguna: „autonomia Transilvaniei, recunoașterea legilor votate de Dieta din Sibiu” și „redeschiderea Dietei Transilvaniei pe baza reprezentativității”. Pentru Pronunciamentul de la Blaj, din 15 mai 1868, năsăudenii au oferit 300 fl. pentru cheltuielile inițiatorilor⁴¹ precizându-și hotărârea: „Mai bine fără District, decât cu un District românesc cu limbă maghiară... Nu credem în promisiunile maghiarilor, de s-ar cobori însuși Isus Hristos din ceruri și să stea bun pentru ele”⁴².

Guvernul de la Budapesta era preocupat doar de problema proprietăților în Transilvania, ignorând problemele românilor: accesul românilor în funcții administrative, juridice și politice, statutul limbii române ca limbă majoritară, subvenții proporționale în activitățile culturale, rezolvarea proprietăților pentru urmașii foștilor grăniceri. De aceea, la 10 aug. 1867, la adunarea Districtului năsăudean, aceștia cereau dreptul oficial de a folosi limba română și buna conviețuire cu ceilalți pe baza principiilor de dreptate, frățietate și egalitate⁴³.

În anul 1868, Șaguna organiza la Sibiu primul Congres național bisericesc, pentru a constitui provincia metropolitană corespunzătoare. Succesul a fost deplin, anunțând apogeul carierei sale bisericești și naționale. Înființarea Mitropoliei Ardealului era explicată cu multă smerenie: „Această casă Tatăl a zidit-o, această casă Fiul a întărit-o, această casă Duhul a învoit-o”⁴⁴.

Urmare a președinției sale în fruntea Astrei, în ținutul năsăudean s-au înscris în Asociațiune toate comunele grănicerești, „într-o atmosferă de mare entuziasm național”⁴⁵. Căpitanul suprem al ținutului, Alexandru Bohățel a depus la casierul Asociațiunii suma de 5.200 fl., din care 2.310 fl. pentru cele 26 de comune din Valea Someșului, 270 fl. din partea unor români zeloși năsăudeni, 1.404 fl. reprezentând taxa membrilor vechi, ajungându-se la suma de 6.874 de fl.⁴⁶, cea mai mare contribuție la fondurile Asociațiunii până în anul 1907⁴⁷. Ca „membri pe viață” s-au înscris comunele: Măgura, Bichigiu, Hordou, Romuli, Salva, Rebra, Rebrisoara, Parva, Leșu, Poiana, Ilva Mică, Runc, Nepos, Mocod, Zagra, Poieni, Suplai, Găureni, Borgo-Suseni, Borgo-Mureșeni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Joseni, Cărlibaba, Coșna, iar ca „membri fondatori” comunele: Rodna Veche, Rodna Nouă, Ilva Mare, Maieru, Feldru, Sângeorgiu, Mititei, Borgo-Tiha, Borgo-Bistrița, Borgo-Prund, Borgo-Rusu, Năsăud⁴⁸. Aceasta se întâmpla la Adunarea anuală a Astrei găzduită de năsăudeni la 8-10 august

⁴¹ Ibidem, p. 209.

⁴² Ibidem, p. 211-212.

⁴³ A.N.D.J.B.N., fond Administrația fondurilor grănicerești, dos. 3/1772-1889, f. 132.

⁴⁴ Nicolae Popeia, op. cit., p. 22.

⁴⁵ Ioan Seni, „Despărțământul Năsăud al Astrei de la înființare până în 1918”, lucrare pentru obținerea gradului didactic I (mss), Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, 1989, p. 41-44.

⁴⁶ A.N.D.J.B.N., fond Fondurile grănicerești năsăudene, pach. CXLIX, dos. 3, f. 2; vezi și dos. 228.

⁴⁷ Teodor Tanco, „Virtus Romana Rediviva”, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 56.

⁴⁸ Ioan Seni, op. cit., p. 115-116; A.N.D.J.B.N., fond Fondurile grănicerești..., pach. CXLIX, dos. 3, f. 2; pach. XXXVII, dos. 228, f. 9, 11, 13, 14, 19, 22, 23, 24, 26, 27.

1870, când gazdele și oaspeții s-au bucurat împreună de promovarea limbii și națiunii române prin cultură. Noul președinte al Asociațiunii Astra, Vasile Ladislau Pop, adresându-se cu căldură nășăudenilor se confesă astfel: „Am venit, fraților la D-voastră... căci v-am cunoscut simțămintele cele bune către familia cea mare și nu ne-am îndoit nici un moment, că aceia care au jertfit așa mult pentru școli, pentru luminarea poporului, ne va primi cu căldură pe aceia care asemenea năzuiesc a înainta cultura poporului”⁴⁹. Tot el, îmbrățișând ideea unei Facultăți de Drept pentru români, dar mai ales emanciparea, în general, insistă: „Să facem oameni înțelepți, pe care nu-i pot înjuga, înșela și deprăda cei învățați și iscușiți, cum înșeli și înjugi vita, deși aceasta este mult mai tare, doar că îi lipsește mintea”⁵⁰.

În anul 1870, Șaguna organiza ultimul său congres bisericesc, primul în restaurata sa Mitropolie, rămânând credincios principalelor interese naționale românești. Din 1871 se simte tot mai bolnav, iar la 16 iunie 1873 își va da obștescul sfârșit, la numai 65 de ani și în al 27-lea an de arhipăstorire, lăsând totul în ordine și sfătuindu-i de bine pe urmașii săi: „Fiți pe pace, aveți-vă bine, nu vă sfâdiți”⁵¹. Pe tot cuprinsul Transilvaniei jalea a fost imensă. În toate bisericile ortodoxe din Ținutul nășăudean s-a efectuat, în prima duminică de după înhumare, un parastas pios, care s-a repetat periodic mai multe săptămâni, apoi la 40 de zile și-n mai multe duminici ulterioare⁵².

La o simplă enumerare, înfăptuirile mitropolitului Șaguna sunt în măsură să impresioneze: a înființat *Tipografia arhiepiscopalească* pentru tipărirea cărților bisericești (tipografiile săi fiind recunoscuți la Pesta, Viena, Paris, în România), *Telegraful român* (1852) în care au fost publicate și documentele *Astrei*, *Institutul Arhiepiscopalească Teologic de 3 ani* și *Institutul pedagogic de doi ani*, ambele având profesori pregătiți în străinătate, două *Gimnazii românești* la Brașov și la Brad, a pus bazele mai multor *școli confesionale* și aproximativ 600 de *școli elementare*. A compus cărți bisericești, dogmatice, canonice, istorice și școlare (*Istoria bisericească*, *Istoria dreptului canonic etc.*). Colectele publice de bani l-au interesat numai în vederea susținerii bisericilor sărace, școlilor, a asigurării stipendiilor pentru tinerii studioși în țară sau în străinătate. A introdus sistemul conferințelor pentru învățători sau pentru „poporâni”, având caracter didactic-educativ (*Despre pomărit; Despre grădinărit; Despre economia casnică; Despre creșterea copiilor etc.* – teme deosebit de frecvente în acțiunile *Astrei*). A înființat *fundațiuni* și *fonduri* pentru colecte din averea proprie (*Fundația Francescu-Iosefina pentru studenții săraci*, *Fundația pantasiană* (dr. Gr. Pantasi), *Fonduri: al arhiepiscopiei, al seminarului, al bisericii catedrale, al preoților, al bisericilor sărace, al învățătorilor săraci, al personalului bisericii catedralei, al sinodului arhiepiscopalească etc.*). A agonisit mai multe imobile (cele mai frumoase din Sibiu) și terenuri în interesul Bisericii Ortodoxe. Și-a lăsat toată averea bisericii pentru interese școlare și filantropice (peste 100 de mii fl.).

⁴⁹ I. T. Echim, *Un mare eveniment cultural la Năsăud în 1870*, în „Plaiuri nășăudene”, II, nr. 11-12, 1944, p. 14.

⁵⁰ „Transilvania”, nr. 18/15 sept. 1870, p. 213.

⁵¹ Nicolae Popeia, *op. cit.*, p. 24.

⁵² A.N.D.J.B.N., fond *Protopopiatul Ortodox Bistrița*, dos. 485, f. 6.

A ridicat gradul de cultură al poporului român, a recâștigat vrednicia Bisericii Ortodoxe, redându-i autonomia și libertatea, a impus ordine în rândul clerului, a restaurat vechea Mitropolie românească, organizând-o în cea mai liberală formă. În cei 27 de ani de arhipăstorie n-a încetat o clipă să facă bine pentru biserică, pentru națiune și popor.

Pe plan național i-a întrecut pe toți românii secolului XIX prin înălțimea spiritului și măreția faptelor. „*Nimic nu s-a câștigat pe plan național fără dânsul*”⁵³. A fost un bărbat politic de primă mână, părerile și sfaturile sale având trecere la toate autoritățile timpului. A fost un mare patriot, fiind apreciat de însuși Împăratul, care, în anul 1850 l-a decorat cu *Ordinul leopoldin* clasa a II-a, iar în 1852 i-a conferit *baronatul*, numindu-l *consilier intim de stat al Majestății Sale*. În 1864 i-a fost conferită *Coroana de Fier* clasa I, iar în 1867 *Ordinul leopoldin Crucea cea Mare*, fiind numit și *membru al Senatului Imperial lărgitu*, inclusiv *membru pe viață al Senatului Imperial „Casa de Sus”* și *membru al Casei magnaților la Dieta din Pesta*⁵⁴. Era bine văzut în mediile străine, iar în rândul altor confesiuni era privit cu stimă și venerație, atât în relațiile directe, cât și prin jurnale, foi literare sau opere științifice. Era văzut ca o celebritate europeană, iar biserica și națiunea îl iubeau până la „*adoratiune*”. Până și inamicii săi cei mai pronunțați erau constrânși a-i da dreptate și a-i recunoaște calitățile și superioritatea: „*Murind ca un geniu i se poate cunoaște și prețul*”⁵⁵.

METROPOLITAN ARCHBISHOP ANDREI ȘAGUNA'S INVOLVEMENT IN ASTRA IDEOLOGY AND THE LAND OF NĂȘĂUD

Abstract

Metropolitan Archbishop and first chairman of Astra Association, Andrei Șaguna was a complex and dynamic personality for the Orthodox Church and the Romanian nation. He took an active part in all the church events, national or even political events, being the main factor or the leader.

He was born on 20th December 1808/1st January 1809 in Mișcolț, Hungary, being given the name of Anastasiu by his Macedonian-Romanian family, a family of merchants. After his early father's death he moves with his mother, Anastasia, to Pesta where he will be protected by his uncle Atanasiu Grabowski, a great Mecena of the Romanian Christian people, friend of the Romanian landowners and bishops, especially of the Golești family. This background influenced his future career in church, although he also graduated juridic studies at the University of Pesta he found theological studies more interesting and motivating. At Karlowitz his name is strongly related to the Serbian bishop Stratimirovici, being his secretary and his theology teacher. He was given the name Andreiu at the Hapovca Monastery (1832) and then he passed through all the church hierarchies „sinceliu”, „protosinceliu”, arhimandrite and, as a theology teacher he organised the Romanian Orthodox Institute. When the bishop Vasile Moga

⁵³ Nicolae Popeia, *op. cit.*, p. 30

⁵⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 33.

(1845) died, interested in the children education, family's and personal hygiene, saving money and good etc.

The emancipated ideas of ASTRA promoted by Șaguna were well-known in Năsăud and applied by the Greek-Catholic vicar himself, Grigore Moisil.

Andrei Șaguna set up „foundations” and „founds” for the poor. He left all his fortune to the church, school and philanthropic interests. During all these 27 years, his deeds were in favor of the church, nation and mankind. Nothing was gained at a national level without him. He was a great patriot, being appreciated by the Emperor of Vienna himself who, in 1850 decorated him with the second class of Leopoldin Order and in 1852 he also entitled him intimate state councillor of His Majesty. He was appreciated by foreigners, other confessions, respected and venerated in the direct relations as well as in journals literature articles and scientific works. He was seen as a European celebrity and the Romanian church and nation loved him until adoration.

REUNIUNI DE ÎNMORMÂNTARE ÎN COMITATUL BISTRIȚA-NĂSĂUD - SFÂRȘITUL SEC. XIX - ÎNCEPUTUL SEC. XX -

Ana-Maria NENIȚOIU

*Nimic mai sigur ca moartea, nimic mai nesigur ca și clipa venirii sale*¹.

Moartea este un fenomen care a ridicat semne de întrebare tuturor civilizațiilor tocmai prin faptul că omul, ca ființă rațională, are, spre deosebire de viețuitoarele pământene, conștiința morții.

Transformările care au avut loc în viața societății românești în secolul al XIX-lea au afectat sensibilitățile referitoare la moarte, îndeosebi în ceea ce privește acceptarea eschatologiei creștine. Moartea, ca și cale de strămutare într-o experiență superioară, dar care mai păstrează legături cu lumea celor vii, se manifestă în cultul funerar și analiza practicilor și credințelor legate de moarte; în concepția supraviețuitorilor, defunctul rămâne într-o stare de dialog cu cei vii, în conștiința cărora se conservă prin virtutea amintirii, a comemorării.

Studiului tradițiilor funerare îi revine un rol important în definirea etnicului și spiritualității specifice unei comunități, datorită „lungilor durate” pe care practicile și credințele funerare le impun. Doctrina creștină este considerată fundamentul pe care se sprijină principiile organizatorice ale vieții și morții.

Conform mitologiei românești, viața omului parcurge trei etape importante: nașterea, nunta și înmormântarea (moartea). Cu toate că moartea nu reprezintă un sfârșit al sufletului, al ființei, ci o continuare sub alte forme a existenței acestuia, moartea este văzută ca un eveniment tragic. Omul se desparte de ceea ce îi era familiar, devine altceva, nu mai este alături de cei dragi. Moartea este acceptată în concepția românească ca o condiție umană de care nimeni nu poate scăpa.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în spațiul transilvănean se înființează o serie de reuniuni de înmormântare; aceste forme de asociere aveau menirea de a sprijini întreaga comunitate financiar, moral, social pentru a depăși momentele grele din viața oricărei persoane, decesul unei ființe dragi.

În comitatul Bistrița-Năsăud au funcționat mai multe reuniuni de înmormântare: reuniunea de înmormântare „Meseriașul”, reuniunea de înmormântare bistrițeană, reuniunea I de înmormântare, reuniunea a II-a

¹ S. Nicoară, T. Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social*, Cluj-Napoca, Presa Clujeană, 1996, p. 91-98.

de înmormântare, reuniunea a IV-a de înmormântare, reuniunea de înmormântare „Chewra Kadischa”.

Reuniunile de înmormântare aveau scopul de a asigura o înmormântare corespunzătoare membrilor săi, oferind sprijin financiar sau ocupându-se în totalitate de înmormântarea acestora. Numărul de membri ai reuniunii varia în funcție de mărimea și bunăstarea comunității.

Forurile decizionale în cadrul unei reuniuni de înmormântare erau adunarea generală, consiliul de administrație și comitetul de cenzori. Fiecare reuniune era compusă din președinte, vicepreședinte, secretar, casier, cenzori și membri.

Membrii reuniunii puteau fi, fără deosebire de sex, stare și rang, toți cetățenii români cu „purtaie cuvincioasă, sănătoși și cari nu sufer de boli incurabile, trebuie să fie implinit etatea de 16 ani și să nu fi trecut de cea de 50 de ani”². Și cetățenii români cu domiciliul stabil în afara județului Bistrița puteau deveni membri cu condiția de a avea reprezentanți la sediul societății pentru a plăti taxele stabilite.

Cererea de înscriere în societate trebuia depusă la președintele reuniunii, care o trecea în „registrul de prenotare”, în ordinea intrării ei. Consiliul de administrație aproba noii membri, având dreptul de a cere viitorului membru o adeverință medicală care să-i dovedească starea de sănătate și respectiv vârsta acestuia, în caz de suspiciune. Respingerea cererii de accedere în reuniunea de înmormântare putea fi contestată în cadrul adunării generale a societății. Dacă noul membru era minor se cerea și aprobarea părintelui sau a tutorelui.

Membrii reuniunii erau trecuți într-un registru de evidență, unde se nota: nume, prenume, profesia, vârsta (data nașterii), starea civilă, domiciliul, ziua intrării în reuniune și data retragerii din cadrul acesteia³.

Părăsirea reuniunii se făcea doar în cazul în care: calitatea de membru încetează prin moarte, vechiul membru cedează toate drepturile sale unei alte persoane ce nu face parte din reuniune, membrul sau reprezentantul său întârzie plata taxelor de deces mai mult de opt zile, dacă membrul a fost acuzat pentru crime sau delikte prevăzute în codul penal, membrul se opune hotărârilor adunării generale și dispozițiilor consiliului de administrație.

Membrul exclus își pierde toate drepturile față de societate și era obligat de a restitui livretul de membru. În cazul în care persoana exclusă refuza să restituie livretul de membru, consiliul de administrație avea drept de anulare, în situația în care adunarea generală a aprobat excluderea, ori dacă membrul exclus nu a făcut apel în 15 zile de la primirea hotărârii de excludere⁴.

Obligațiile membrilor erau: achitarea unei taxe de 40 de lei în momentul acceptării lor în reuniune, iar în cazul decesului unui membru al reuniunii se achita suma de 10 lei. Aceeași sumă se plătea și pentru obținerea livretului

² Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), Fond Tribunalul județului Năsăud, dos. 331, f. 4.

³ *Ibidem*, dos. 328, f. 10.

⁴ A.N.D.J.BN., Fond Oficiul parohial greco-catolic Poiana Ilvei, dos. 1/1910, f. 20-21.

de membru al reuniunii. Adunarea generală în cazuri speciale (epidemii, calamități naturale, războaie) avea dreptul de a majora taxele.

Membrul care achita contravaloarea a 400 de decese era scutit de plata altor decese, având dreptul de a fi reînscris a doua oară ca membru.

Sumele acumulate de la membrii reuniunii se păstrau la bancă, aceasta fiind aleasă de către consiliul de administrație, la sediul societății păstrându-se doar strictul necesar pentru acoperirea cererilor urgente. Casierul reuniunii se ocupa de gestionarea banilor, întocmind la sfârșitul fiecărui an un bilanț referitor la toate cheltuielile și depunerile din anul respectiv, pe care-l prezenta consiliului de administrație a reuniunii.

Afacerile societății erau conduse și organizate de către: adunarea generală, consiliul de administrație, președinte sau un înlocuitor al său, comisia de supraveghere. Președintele societății are dreptul să convoace adunarea generală în primele două luni ale noului an; aceasta trebuie anunțată într-un ziar, o gazetă locală, cu opt zile înainte de data stabilită.

Adunarea generală avea printre atribuții: alegerea președintelui societății, alegerea membrilor în consiliul de administrație, alegerea casierului, a secretarului și a membrilor din consiliul de supraveghere, desființarea societății, modificarea statutelor⁵.

Consiliul de administrație era alcătuit din: președintele societății, casier, secretar și nouă membri aleși de adunarea generală pe o perioadă de trei ani. Înlocuitorul președintelui era ales de consiliul de administrație. Locurile vacante din consiliu se completează provizoriu cu membrii societății până la prima ședință a adunării generale. Consiliul de administrație organiza în fiecare lună ședințe sub supravegherea președintelui reuniunii. Atribuțiile acestuia erau: primirea noilor membri și excluderea celor găsiți vinovați de diferite delictе, controlarea registrului de membri, a contabilității, stabilirea salariului casierului, secretarului, medicului, a membrilor consiliului, a încasatorului. La sfârșitul fiecărei ședințe se încheia un proces-verbal, semnat de președintele reuniunii, secretar și trei membri ai reuniunii⁶.

Pentru fiecare caz de moarte, președintele era plătit de „casa societății” cu 100 de lei, casierul cu 60 de lei, iar secretarul cu 40 de lei. Membrii consiliului primeau pentru fiecare ședință un onorariu de 40 de lei.

Comitetul de cenzori este format din trei membri ai comisiei de supraveghere, aleși de către adunarea generală pe o perioadă de trei ani. Acest comitet este obligat la sfârșitul fiecărui semestru să prezinte situația generală a averii reuniunii, a numărului de membri, să întocmească rapoarte consiliului de administrație și adunării generale despre cele constatate. Pentru aceste activități, fiecare membru al comitetului de cenzori primea un onorariu de până la 500 de lei. Locurile vacante în consiliul de cenzori le completează consiliul de administrație, dintre membrii societății, în mod provizoriu, până la prima adunare generală⁷.

⁵ A.N.D.J.BN., Fond Tribunalul județului Năsăud, dos. 328, f. 1-3.

⁶ *Ibidem*, dos. 331, f. 3-6.

⁷ *Ibidem*, dos. 329, f. 4-6.

Casierul se ocupa de administrarea fondurilor reuniunii de înmormântare, primirea și achitarea taxelor stabilite de consiliul de administrație, facturilor contrasemnate de președinte, păstra toate documentele reuniunii, sumele de ajutor pentru cazurile de moarte, întocmea raport de două ori pe an pentru a-l înainta consiliului de administrație despre încasări, cheltuieli, averea reuniunii.

Societatea se putea dizolva dacă adunarea generală hotăra acest lucru, dacă numărul membrilor ar fi scăzut în urma deceselor, ieșirilor de bună voie, a excluderilor⁸. Avera netă după dizolvare se împărțea proporțional între membrii reuniunii. Hotărârea adunării generale înainte de executare se înainta spre aprobare ministerului de interne.

Reuniunea de înmormântare bistrițeană avea o taxă de înscriere de 50 de lei, semnându-se în schimb o poliță de asigurare pe numele beneficiarului. Printre condițiile de admitere în această reuniune se numără : „aducerea cărții de botez, pentru a dovedi că are etatea de cel puțin un an și nu ai mult de 30 de ani, dovadă despre oltuirea întâmplată, minoreni numai cu învoirea părinților sau a tutorelui”⁹. Fiecare membru plătea o taxă anuală de o coroană, până ajungea la valoarea de 18 coroane. Începând cu această sumă, polița de asigurare se schimba. Drepturile de membru nu se puteau transmite unei alte persoane. Comitetul se alegea pe o perioadă de șase ani, prin adunarea generală, din rândul membrilor reuniunii. Membrii comitetului erau obligați să se prezinte în „număr deplin” la fiecare ședință.

Statutele reuniunilor de înmormântări erau aprobate de Ministerul de Interne. În cazul în care mai rămăneau bani după organizarea înmormântării aceștia reveneau casei de înmormântări. *Solvirea* ajutorului bănesc se putea face doar de către moștenitorii legitimi sau testamentari ai celui decedat. Pentru fiecare caz de moarte, președintele primea 4 lei, casierul 10 lei, notarul 2 lei, iar fiecare membru al consiliului primea câte 1 leu.

Reuniunea de înmormântare „Meseriașul” avea 900 de membri, spre deosebire de reuniunea IV de înmormântare care avea doar 600 de membri. Înscrierea în reuniunea IV de înmormântare era de 40 de lei, un nou membru putea fi primit doar la decesul unei vechi membru sau excluderea sa. Membrii erau excluși dacă nu-și achitau taxele în 48 de ore. Exista o taxă de 10 lei pentru decesul fiecărui membru.

Reuniunea „Chewra Kadischa” era reuniunea comunității izraelite din Bistrița. Membrii acestei reuniuni plăteau o taxă de înscriere de 120–400 coroane, în funcție de averea fiecărui viitor membru. Adunarea generală putea admite în cadrul reuniunii persoanele care s-au remarcat prin merite deosebite, acestea fiind scutite de taxa de înscriere. Drepturile dobândite se transmiteau soției sau văduvei până când aceasta se recăsătorea, sau fiicei celui decedat. Spre deosebire de celelalte reuniuni de înmormântare din Bistrița, în cadrul acestei reuniuni se țineau slujbe de pomenire, contra cost¹⁰.

⁸ *Ibidem*, dos. 331, f. 7.

⁹ *Ibidem*, dos. 328, f. 2.

¹⁰ Pentru 200 de coroane, numele celui decedat era pomenit cu ocazia rugăciunilor obișnuite, pentru 400 de coroane în casa îndoliată se țineau slujbe 30 de zile, pentru 1000 de coroane,

Reuniunea „Chewra Kadischa” a susținut persoanele izraelite fără posibilități, chiar dacă nu erau membri ai acesteia. S-a îngrijit de persoanele bolnave, a oferit consultanță și asistență medicală gratuită. Pregătirile de înmormântare erau făcute cu strictețe: așezarea, spălarea, îmbrăcarea, priveghiul respectându-se obiceiurile tradiționale.

La înmormântarea unui adult trebuiau să participe cel puțin 10 membri ai reuniunii. Modalitățile de finanțare a reuniunii sunt asemănătoare cu ale celorlalte reuniuni: diverse taxe, donații. Același lucru îl putem spune și despre modul de alcătuire, structurare a reuniunii. Membrii adunărilor generale și ai comisiilor se alegeau pe o perioadă mai scurtă, doar de doi ani.

Percepția morții ocupă un loc privilegiat, căci fiecare epocă încearcă să-i dea o altă dimensiune, să o integreze în codul propriu de gândire. Ființă muritoare, omul nu poate ocoli întâlnirea cu sfârșitul, de aceea încearcă, prin diferite mijloace, să se pregătească pentru acest moment care pătrunde în fiecare dintre noi încă din clipa nașterii, „pentru aceia ce am văzut lumina, am intrat în calea morții”¹¹.

Procesul de modernizare a societății transilvănene de la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX a atins toate sectoarele acesteia. Un element important al schimbării mentalului colectiv a fost imaginea asupra morții. Prin înfiunțarea reuniunilor de înmormântare s-a creat un liant în consolidarea unei comunități în fața unui moment important din viața fiecărei persoane. Reuniunea de înmormântare era o formă de susținere a locuitorilor comunității din punct de vedere moral, social, emoțional, financiar în momentul dispariției unei persoane dragi.

Condițiile de accedere, scopul, obligațiile și drepturile membrilor reuniunilor de înmormântări din comitatul Bistrița-Năsăud sunt asemănătoare. Distincte sunt taxele (de înscriere în reuniune, cotizațiile lunare, numărul de membri), vârsta la care poți deveni membru în cadrul unei reuniuni de înmormântare, cât și suma plătită membrilor reuniunii pentru „fiecare caz de moarte”. Aceste reuniuni erau benefice pentru întreaga comunitate, ajutând la consolidarea ei și a relațiilor interpersonale.

pe lângă cele amintite mai sus, cu ocazia zilei morților în fiecare an se rostea rugăciunea „Kadischa” și se aprindea lumânarea amintirii.

¹¹ Antonio de Guevara, *Ceasornicul domnilor*, trad. de Nicolae Costin, apud Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Ed. Meridiane, 1990.

DEATH REUNIONS IN BISTRIȚA-NĂȘĂUD COUNTY AT THE END OF 19th CENTURY THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Abstract

In the 19th century in Bistrița-Năsăud comity a new feeling appears in the hour of death, the focus was no longer on one's own ending but on the death of the other. Death, on the one hand, was increasingly experienced as a problematic rift between the dead and survivors. Grief, on the other hand, was no longer ritually constrained by the community; it became "hysterical" and "insane". Excessive expressions of emotion pointed at the difficulty of the bereaved to accept the death of intimate ones. The memorializing of the dead endorsed them with a sort of immortality; the grave became the site where the dead were visited as if still alive. No longer associated with evil but with beauty, death became romanticized. That was an opportunity to create the death reunions to help and sustain people to pass over a dear of someone dear. Death reunions were very important for the whole community offering financially, economic, social and emotionally support for its members, paying and organizing the funeral.

EVOLUȚIA ȘCOLII ROMÂNEȘTI DIN SCAUNUL ORĂȘTIEI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Marius BÂRLIANU

1. Situația școlii confesionale ortodoxe în anii 1914–1917

În 1914, la izbucnirea Primului Război Mondial, existau în toată Transilvania 2.655 de școli populare (primare) românești: 1.536 ortodoxe și 1.919 greco-catolice¹. La nivelul comitatului Hunedoara, grav afectat de efectele legii Apponyi din 1907, numărul școlilor primare românești era destul de mic în anul 1914, existând doar 114 școli: 89 ortodoxe și 25 unite². Numărul redus de școli românești se datora faptului că, în această zonă, în curs de 5 ani, până la sfârșitul lui 1912, organele statului au închis 135 de școli confesionale românești, probabil în convingerea că prin aceasta servesc „interesele statului”. Cei doi inspectori regești școlari, Denes Karoly din Deva și Benkő Andras din Brad au manifestat față de cultura poporului „o atitudine atât de dușmănoasă, cum un străin nici n-ar putea crede”. Grație acțiunii acestor exponenți ai politicii ungurești, numărul analfabeților români din comitatul Hunedoarei a crescut an de an în proporții îngrijorătoare. Din cele 9 protopopiate ortodoxe, câte erau în acest comitat, numai în două numărul elevilor obligați a cerceta școala trecea peste 50% (Orăștie 79% și Hațeg 55%)³.

În protopopiatul ortodox Orăștie, datele statistice pe anul școlar 1913–1914 ne confirmă existența în cele 28 de comune bisericesti a 23 de școli primare. Mai erau 3 școli afiliate (Bucium la Orăștioara de Sus, Sereca la Beriu, Toltia la Simeria), iar două comune (Dâncu Mic și Tămășasa) nu aveau școală și învățători. Copiii obligați a frecventa școala au fost 2.323 (de la 6–12 ani), respectiv 1.032 (de la 13–15 ani). Au frecventat școlile primare ortodoxe 1.632 copii (de la 6–12 ani), respectiv 533 copii (de la 13–15 ani). Numărul învățătorilor era de 33, săli pentru instrucțiune 33, grădini școlare 23 și biblioteci parohiale pentru școală 18. Salariile totale ale învățătorilor au fost în sumă de 58.470 coroane, fiind acoperite de la: comuna bisericască (32.195 coroane),

¹ Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară din Transilvania și Ungaria*, București, 1915, p. 165.

² *Ibidem*, p. 162.

³ Idem, *Nu din partea aceea. Studii și articole 1904–1914*, București, 1985, p. 321–322.

fondul școlar eparhial (3.900 coroane), de la stat (16.251 coroane) și din alte izvoare (6.124 coroane)⁴.

Bilanțul activității școlare din protopopiatul ortodox Orăștie se va modifica, după cum era de așteptat, datorită războiului. Școlile românești vor trece prin situații deosebit de critice din vara anului 1917 și până la sfârșitul războiului, pe de o parte, datorită intrării României în război împotriva Austro-Ungariei, în august 1916, pe de alta, datorită schimbării guvernelor ungare din anii 1917-1918.

Îndată după izbucnirea Primului Război Mondial, în dorința de a atrage România de partea Puterilor Centrale, s-a încercat să se facă unele concesii pe seama românilor transilvăneni. De pildă, la 22 septembrie 1914 contele Tisza Istvan adresa o scrisoare mitropolitului Ioan Meșianu, prin care îi promitea satisfacerea unor revendicări românești pe tărâm național-politic, cultural și economic. „Poate fi avută în vedere - scria el - o reformă a legii școlare, care să aibă în vedere dorințele concetățenilor noștri nemaghiari referitoare la școlile confesionale”⁵. Evenimentele care au urmat au dovedit că această încercare a fost de la bun început sortită eșecului și românii nu mai pot aștepta satisfacerea revendicărilor lor prin compromisuri și promisiuni.

Noul an școlar 1914-1915 a început într-un context diferit, creat de izbucnirea războiului. Consistoriul arhidiecezan va trebui să dea circulare, prin care să anunțe că „în aceste vremuri de grea cumpănă” în comunele bisericesti „instrucția are să înceapă la timp și în mod normal”. Autoritățile școlare au dat ordin ca la școlile cu mai mulți învățători învățământul în clasele învățătorilor mobilizați să-l suplinească cei rămași acasă. În școlile ai căror învățători au fost toți mobilizați, au fost însărcinați cu suplinirea preoții locali. Învățătorii mobilizați își primesc salariile întregi, ca și când ar fi în funcțiune. Preoții sunt îndatorați a suplini fără remunerație⁶.

În protopopiatul Orăștie, la fel ca la nivelul întregii Transilvanii, războiul a provocat „schimbări și stări excepționale” în mersul învățământului la școlile confesionale ortodoxe. Rapoartele trimise de preoți cuprind situația școlilor din parohii și ne arată „starea” învățământului primar după primul an de război. Cercetarea școlilor a fost mai anevoioasă deoarece la sate, în lipsa brațelor de muncă, copiii au trebuit să dea o mână de ajutor la lucrul câmpului. Din aceste considerente, școlile de repetiție și-au sistat funcționarea pe timpul războiului, iar elevii din clasele V-VI au fost învoiți de la cercetarea școlii pe timpul lucrului la câmp. În școala primară din orașul Orăștie s-a constatat, din cauza războiului, o afluență mai mică a elevilor decât în anii anteriori. În unele parohii, localurile școlare au fost puse la dispoziția autorităților militare, când acestea le-au cerut spre a le folosi ca spitale pentru răniți de război. Având în vedere că, din cauza războiului au fost mobilizați pentru apărarea patriei tot mai mulți cetățeni între 18-50 de ani, ceea ce a provocat stagnarea activităților

⁴ Arhivele Naționale Direcția Județeană Hunedoara (în continuare ANDJH), Fond *Protopopiatul ortodox Orăștie*, dos. 2/1914, f. 26-27.

⁵ M. Ircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 161.

⁶ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1914, f. 20-22.

economice, ministerul a permis ca examenele finale să se țină mai repede, începând cu a doua jumătate a lunii aprilie din anul 1915. Astfel, elevii puteau veni părinților în ajutor la treburile economice. Aproape toate școlile au încheiat anul școlar potrivit ordinului ministerial, iar examenele au dat rezultate multumitoare acolo unde învățătorii au fost acasă.

Câteva exemple despre situația școlilor confesionale din protopopiatul ortodox Orăștie în anul școlar 1914–1915 ni se par semnificative. La Beriu, școala a fost frecventată de 72 de elevi, învățătorul Ioan Stăneasă, aflat pe front, fiind suplinat de preotul Iosif Dumitru, remunerat cu 250 de coroane. Clasele V-VI „au pauzat”, iar obiectele fizică, chimie și constituția țării au fost predate cu întrerupere. S-a observat din partea elevilor „o plăcută dispoziție către obiectele geografie, istorie și limba română”. Frecvența elevilor a fost slabă „în timpul lucrului economic”, iar în lunile de iarnă școala „a fost cercetată regulat”. Învățătorul a contribuit cu 300 de coroane pentru împrumutul de război⁷. În satul vecin, Căstău, au frecventat școala 96 de elevi, prelegerile le-au ținut învățătorii Dionisiu Albu și George Daniil, care au contribuit la împrumutul de război cu 400 de coroane⁸. În parohia Dâncu Mic, „din lipsa edificiului școlar și a învățătorului, precum și din neinteresul poporului”, în anul școlar 1914–1915 „nu s-a ținut școală”⁹. La Tămășasa, deoarece „din anul 1908 n-a avut comuna învățător, decretându-se școala confesională de școală comună, fără însă a fi instituit nici până astăzi învățător comună”, nu s-au ținut prelegeri în 1914–1915¹⁰. O situație tristă era și în Gelmar, unde „nu s-au ținut prelegeri din lipsă de învățător”¹¹.

Școala din Bucium a avut 27 de elevi, iar învățătorul Simion Cosmescu, plecat voluntar pe front, a fost suplinat de preotul Ioan Olariu, plătit cu 150 de coroane¹². La Petreni, au frecventat școala 49 de elevi, s-au predat cu întrerupere „științele tehnice” și au fost propuse într-un număr redus de ore „științele naturale”, iar învățătorul Nicolae Haneș a contribuit cu 10 coroane pentru „scopuri militare”¹³. În Dâncu Mare, școala a fost cercetată de 64 de elevi, procentajul frecvenței fiind „mai slab ca în anii precedenți”. Postul învățătorului Ioan Bratu a fost suplinat, fără remunerație, de către preotul Ioan Cotruș¹⁴. O situație mai deosebită era în parohia Balomir, unde școala a fost frecventată de 93 de elevi. Aici, ambele posturi de învățători erau „descoperite”: învățătorul Petru Furdul, „a intrat în serviciul armatei îndată la mobilizare”, iar învățătoarea Paraschiva Mușă era din 1913 „încontinuu bolnavă”. Cei doi învățători au fost supliți prin parohul Nicolae Mușă, fără remunerație, iar clasele „toate au funcționat”¹⁵.

⁷ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 1–2.

⁸ *Ibidem*, f. 23, 26.

⁹ *Ibidem*, f. 36.

¹⁰ *Ibidem*, f. 68.

¹¹ *Ibidem*, f. 41.

¹² *Ibidem*, f. 15.

¹³ *Ibidem*, f. 56–57.

¹⁴ *Ibidem*, f. 29.

¹⁵ *Ibidem*, f. 7–8.

În timpul vacanței de vară din anul 1915, învățătorii rămași acasă au fost îndrumați de consistoriul din Sibiu să-și ofere serviciile lor organelor administrative (notariat, magistrat, pretură, comitat, inspectorat etc.). În acest scop, li se recomanda să plece din localitate „numai în cazuri de necesitate extremă”, dar și atunci după ce au anunțat oficiul parohial despre comuna unde se duc, pentru a putea fi rechemati „dacă va cere trebuința”¹⁶. Prin aceeași și învățătorii scutiți de armată „fac servicii patriei amenințate”¹⁷.

Anul școlar 1915–1916 a debutat în contextul prelungirii războiului și astfel „școalele sunt silite să-și înceapă activitatea în aceleași condiții neprielnice din anul școlar trecut”. De aceea, „se cere îndoită însuflețire și muncă de la aceia care au rămas acasă, spre a birui măcar în parte dificultățile provocate de război și pe teren școlar”¹⁸. În protopopiatul ortodox Orăștie, din cele 28 de comune bisericești, 23 aveau școli proprii, prelegerile fiind ținute de 33 de învățători. Copii obligați să frecventeze școala erau 3.559, dintre aceștia frecventând doar 1.407, adică 39%. Școlile aveau 37 de săli corespunzătoare pentru instrucțiune, 15 grădini școlare și 18 biblioteci școlare. Salariile învățătorilor, în sumă totală de 50.840 coroane, erau acoperite astfel: de la comuna bisericească (25.872,16 coroane), din fondul școlar eparhial (3.570 coroane), de la stat (13.547,84 coroane) și din alte izvoare (4.200 coroane)¹⁹.

La nivelul parohiilor, schimbările nu au fost foarte spectaculoase, școlile continuând să se confrunte cu aceleași probleme. Astfel, la Orăștie, localul școlii a fost „cuprins de miliție” și, pentru o săptămână, în februarie 1915, cursurile au fost anulate. Directorul școlii, Constantin Baicu, și epitropul Nicolae Trif au primit sarcina, din partea comitetului parohial ortodox din Orăștie, de a găsi „un local potrivit pentru ținerea prelegilor”²⁰. Soluția provizorie a fost să închirieze 3 săli pentru școala elementară și azil. Însă, după ce banca „Ardeleana” a luat una din săli pentru un „magazin de bucate”, școala s-a văzut nevoită să funcționeze cu toate cele 6 clase în „o odaie”, lucru considerat de protopopul Vasile Domșa ca „înjosibil”. În acest context, au fost redactate mai multe cereri către primarul din Orăștie, în care, după ce erau arătate jerfele aduse de școala din oraș, se sublinia faptul că „din alte școale și edificii s-au detras miliția, la noi însă și azi e în permanență”. Prin urmare, învățătorii doreau ca din 1 iulie 1916 „să ni se golească edificiul școlar de miliție”, iar dacă se constată anumite stricăciuni în clădire „să se repareze pe spesele și cu oamenii erariului militar, mai ales fiindcă miliția are soldați măestrii de diferite branșe”²¹.

Prima grijă a fiecărei parohii a fost cea legată de suplینirea învățătorilor mobilizați pe front. Și în acest an școlar, preoții îi vor suplini pe învățătorii care lipsesc, așa fiind cazul școlilor din Beriu, Gelmar, Bucium, Dâncu Mare și Balomir²². Învățătorii vor contribui pentru împrumutul de război și pentru

¹⁶ *Ibidem*, dos. 2/1915, f. 3.

¹⁷ Învățătorii în administrație, în „Transilvania”, An XLVI, Iulie 1915, Nr. 1–6, p. 83.

¹⁸ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1915, f. 6.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 87.

²⁰ *Ibidem*, dos. 1/1915, f. 63.

²¹ *Ibidem*, dos. 1/1916, f. 34.

²² *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 1, 7, 15, 29, 41.

„scopuri militare” ori „scopuri de binefacere” în parohiile Beriu (300 coroane), Petreni (10 coroane) și Vaidei (200 coroane)²³. Rămân în continuare fără școli și fără învățători parohiile Dâncu Mic și Tămășasa²⁴.

În urma intrării României în război de partea Antantei, în august 1916, autoritățile civile din Orăștie vor ordona ca „toate documentele și actele de valoare cu libelele de depunere cu tot, ce aparțin bisericeii și școalei noastre rom. gr. or. din Loc” să fie transpuse „spre păstrare” la direcțiunea băncii „Ardeleana”²⁵. În noul context, consistoriul arhiepiscopesc ordona „reluarea instrucției în toate școlile noastre primare”, cu observația că trebuiau luate măsuri pentru a înlătura greutățile din anul școlar trecut²⁶.

Datele statistice pe anul școlar 1916–1917 ne arată că, în protopopiatul Orăștiei, cele 28 de comune bisericesti au susținut 23 de școli, având ca personal didactic un număr de 34 învățători. Obligați a frecventa școala erau 3.638 elevi (2.455 de la 6–12 ani și 1.183 de la 13–15 ani). Au frecventat școlile confesionale ortodoxe un număr de 1.350 elevi (1.162 de la 6–12 ani și 188 de la 13–15 ani), adică doar 37,10%. Școlile aveau 35 de săli corespunzătoare pentru învățământ, o sală necorespunzătoare instrucției, 14 grădini școlare și 17 biblioteci școlare. Salariile învățătorilor se ridicau la suma de 50.840 coroane și erau acoperite de la: comuna bisericască (25.872,16 coroane), fondul școlar eparhial (3.570 coroane), de la stat (13.547,84 coroane) și din alte izvoare (4.200 coroane)²⁷.

Suplinirea învățătorilor mobilizați continuă, fie prin preoți (Beriu, Balomir, Sibișelu Vechi, Orăștioara de Jos, Gelmar), fie prin capelani (Măgura, Vinerea)²⁸. Nu au funcționat școli în mai multe parohii, cum este cazul celor din Dâncu Mic, Romoșel, Tămășasa, Dâncu Mare, Toltia și Simeria²⁹, din lipsa edificiului școlar sau a învățătorilor. Acolo unde totuși au funcționat școli, în unele cazuri, prelegerile au început cu întârziere sau au fost întrerupte pentru o perioadă de timp. Astfel, la școala din Gelmar nu s-au ținut prelegeri în perioada 1 septembrie 1916–1 martie 1917. În cele din urmă, prelegerile le-a ținut preotul Sever Păcurariu, în intervalul 1 martie–15 mai 1917³⁰. La Pișchinți, prelegerile „au pausat timp de două săptămâni din cauză că nu a fost provăzută școala cu lemne”³¹. În Vaidei, prelegerile „au pausat din cauza lipsei de încălzăminte la elevi și a zăpezei mari și timpului nefavorabil” timp de 10 zile, în cursul lunilor ianuarie și februarie 1917³². La școala din Orăștie, elevii având „boale contagioase” (răie – 11 elevi și pojar – 1 elev) au primit „concediu pe 8 zile să se lecuiască”, iar cei sănătoși au fost vizitați de trei ori și vaccinați de medicul Markovinovits, în februarie 1917³³.

²³ *Ibidem*, f. 2, 57, 78.

²⁴ *Ibidem*, f. 35, 67.

²⁵ *Ibidem*, dos. 1/1916, f. 38.

²⁶ *Ibidem*, dos. 2/1916, f. 26.

²⁷ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 160–163.

²⁸ *Ibidem*, f. 1, 7, 90, 92, 98, 100–101.

²⁹ *Ibidem*, f. 35, 68, 91, 151–152, 158.

³⁰ *Ibidem*, f. 41.

³¹ *Ibidem*, f. 88.

³² *Ibidem*, f. 96.

³³ *Ibidem*, f. 135; dos. 2/1912, f. 52.

Aproape toate școlile au încheiat anul școlar potrivit ordinului ministerial. Unde învățătorii au fost acasă, examenele au dat rezultate multumitoare. Însă aceste examene „n-au mai fost serbări școlare, cu flori și cântece, cu oameni în haine albe, plini de fericire și seninătate. Spectrul îngrozitorului măcel se proiectase în raze de sânge peste toate satele noastre, învăluindu-le în giulgiul trist și rece al morții”³⁴. Examenle de la școlile confesionale din protopopiatul Orăștiei s-au ținut în ordinea stabilită anterior, în perioada 16 aprilie-11 mai 1917, cu rezultat „îndestulitoriu”. Cu această ocazie, protopopul Vasile Domșa a vizitat edificiile școlare și mersul instrucțiunii, constatând că în timpul războiului „rezultatul satisfăcător din timpul de pace lipsește peste tot”³⁵.

Îndată după izbucnirea Primului Război Mondial, consistoriul arhiepiscopesc a dat circulare, prin care îndemna pe elevii școlilor primare să contribuie și ei cu filerile lor la o colectă generală, în scopul de a veni în ajutorul soldaților. Colecta aceasta a fost „un excelent mijloc de a trezi simțul de jertfă în micii școlari de pe la sate”, cărora li s-a spus că prin aceasta „vin în ajutorul părinților, fraților și rudeniilor, care își expun viața pentru țară”³⁶. Majoritatea colectelor erau realizate în cadrul unor serbări școlare, cum este cazul celor pentru orfelinatul din Sibiu și pentru rezidirea satelor carpatine pustiite prin năvălirea rușilor³⁷. Elevilor li s-a cerut să sprijine „trebuințele armatei” prin strângerea, în cantități mari, de frunze de mure, plante medicinale și urzici³⁸. De asemenea, elevii puteau să participe benevol, cu 20 de fileri, la o colectă în favoarea sanatoriului de tuberculoză „Arhiducele Iosif”³⁹.

La nivelul școlilor confesionale ortodoxe din protopopiatul Orăștiei, în anii 1914-1917, implicarea elevilor în colecte cu „scopuri militare” sau „scopuri de binefacere” a fost una destul de însemnată. Elevii din Gelmar au colectat haine, în valoare de 250 coroane. În Bucium, s-au colectat 11 coroane spre scopuri de binefacere, iar în Turdaș 10 coroane. Cei din Bințiș au colectat 10 coroane, împărțite în mod egal scopurilor militare și de binefacere. Elevii din Vaidei au strâns bani pentru sanatoriul „Arhiducele Iosif” (2,60 coroane) și pentru îngrijirea mormintelor eroilor căzuți în luptă (20,20 coroane). Pentru scopuri militare au colectat bani și elevii din Vinerea (121 coroane), Mărtinești (20 coroane) și Petreni (12,36 coroane), aceștia din urmă adunând și frunze de mure. La Beriu s-au colectat „articoli de consumat” în valoare de 300 coroane. O colectă însemnată a fost organizată în Căstău: 23 coroane pentru scopuri militare; 14 coroane pentru scopuri de binefacere; frunze de mure pentru armată; 4,30 coroane pentru orfelinatul din Sibiu și 2,70 coroane pentru rezidirea satelor carpatine⁴⁰.

Consistoriul din Sibiu considera că „pustiirile războiului actual le resimte în mare măsură și natura”. Astfel, cruda realitate oferea „noi îndemnuri

³⁴ Școala în vremea războiului, în „Transilvania”, An XLVI, Iulie 1915, Nr. 1-6, p. 79.

³⁵ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1917, f. 162-163.

³⁶ Elevii și războiul, în „Transilvania”, An XLVI, Iulie 1915, Nr. 1-6, p. 83.

³⁷ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1916, f. 2-3.

³⁸ *Ibidem*, dos. 1/1916, f. 10, 20.

³⁹ *Ibidem*, dos. 1/1915, f. 15.

⁴⁰ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 2, 12, 16, 26, 42, 46, 57, 72, 78, 86, 122.

de-a ne apropia de natură”, acest lucru putând fi realizat în cadrul „serbării păsărilor și a pomilor”, când elevii vin în contact cu „natura, cu fenomenele și frumusețile ei”. Prin urmare, consistoriul cerea ca să se țină această serbare în fiecare școală, iar învățătorilor li se trimitea broșura „Serbarea arborilor și a păsărilor” a lui Victor Stanciu, în care găseau îndrumări cu privire la această serbare⁴¹. Având o valoare educativă estetică și practică, această serbare a fost organizată și la școlile confesionale ortodoxe din zona Orăștiei. Astfel, la Căstău serbarea s-a ținut în 12 aprilie 1916 în pădurea satului, sub conducerea învățătorului Dionisiu Albu și „numai cu elevii de toate zilele”. În 1917, astfel de serbări au loc la Petreni (5 aprilie), Căstău (30 aprilie) și Orăștie (17 mai). Serbarea organizată la școala din Petreni a avut următorul program: „1. Facerea gropilor pentru pomi; 2. O vorbire potrivită despre folosul lor; 3. Mergerea în vii și scoaterea pomișorilor și așezarea lor la locul lor; 4. Joc; 5. Rugăciune”. Conducătorul întregii acțiuni a fost învățătorul local, Nicolae Haneș⁴².

2. „Zona culturală” (1917–1918)

După retragerea armatei române din Transilvania, refugierea peste Carpați a unui număr însemnat de preoți, profesori și învățători a îngrijorat puterea politică de la Budapesta. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Apponyi Albert, a perceput acest fenomen ca o încercare de subminare a „spiritului patriotic”, iar măsurile pe care le-a luat aveau menirea de a restabili sentimentul loialității față de Tron și țară și păstrarea echilibrului politic intern. De asemenea, se poate vorbi și de continuarea proiectului din 1907, privind maghiarizarea sau „etatizarea” școlilor confesionale românești care, în condițiile războiului, putea fi perceput ca o măsură „binefăcătoare”. Cu această intenție Apponyi a eliberat, în 17 iulie 1917, un ordin ministerial, din care mitropolitul Vasile Mangra a aflat că, din cauza aceluiași „spirit neconform cerințelor patriei” în care erau educați viitorii învățători ai românilor, a hotărât să numească la fiecare școală pedagogică un „comisar ministerial”⁴³.

În 2 august 1917, mitropolitul Mangra a primit din partea lui Apponyi o nouă adresă care venea să justifice, într-un fel, ordinul ministerial din iulie. Se pune accentul pe necesitatea asigurării siguranței statului în fața oricărui „spirit de atragere către statul vecin, mai ales în comitatele mărginașe”. Apponyi nu se îndoia de loialitatea mitropolitului Mangra, de „intențiile sale patriotice”, numai că, din cauza celor care trecuseră Carpații, el era nevoit să recurgă la procesul de „statificare a școlilor”, pentru a crea Ungariei, pe lângă granița firească, și o graniță culturală cu România⁴⁴. Aceasta urma să se întindă de la Dunăre până la Carpații de curbură, cuprinzând comitatele Caraș-Severin, Hunedoara (partea sudică a ei cu protopopiatele Hațeg, Hunedoara și Orăștie), Făgăraș, Sibiu, Brașov și Târnava Mare. În aceste zone de graniță, școlile

⁴¹ *Ibidem*, dos. 2/1915, f. 2.

⁴² *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 97, 121, 135, 140.

⁴³ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 164–166.

⁴⁴ Lazăr Triteanu, *Școala noastră 1850–1916 „Zona culturală”*, Sibiu, 1919, p. 61–63.

confesionale urmau să fie etatizate, ceea ce însemna închiderea și înlocuirea lor cu școli de stat, cu limbă de predare maghiară⁴⁵.

Consistoriul arhidiecezan din 6 septembrie 1917 a redactat o „Reprezentățiune” către minister, în care-și exprima indignarea față de măsurile preconizate de guvern, dat fiind faptul că peste 68% din învățătorii din aceste zone de graniță luptau pe front pentru statul maghiar⁴⁶. Ministrul Apponyi nu a ținut cont de acest protest, iar la 30 octombrie 1917 a numit un „comisar guvernial”, anume pe baronul Petricsevich Horvath Emil, cu misiunea de a prelua școlile românești confesionale (ortodoxe și greco-catolice) din „zona culturală” de graniță⁴⁷. În aceste zone de graniță, statul urma să cumpere sau să închirieze edificiile școlare. Locuitorii acestor zone erau absolviți de întreținerea școlilor și a învățătorilor, statul urmând să preia aceste sarcini. În schimb, învățământul urma a se desfășura în limba maghiară, numărul orelor în limba română reducându-se la 6 săptămânal, împreună cu orele de religie. În final se anunța că, până la data respectivă, se sistase salariul învățătorilor în 78 de școli⁴⁸.

În pofida protestelor autorităților bisericești, la 17 decembrie 1917 Apponyi a adăugat „zonei culturale” și comitatele Bistrița-Năsăud și Trei Scaune. În toată „zona culturală” se preconiza înființarea a 1 600 de școli primare de stat, iar printr-un ordin ministerial din 20 martie 1918, Apponyi anunța pe mitropolitul Mangra că până la sfârșitul lui iunie 1918 aveau să fie sistate ajutoarele de la stat pentru învățătorii confesionali din 238 de parohii (18 protopopiate) din arhidieceza Sibiului⁴⁹.

În aceste împrejurări, potrivit prevederilor Statutului Organic, s-a convocat sinodul arhidiecezan din 12 mai 1918, care a votat împotriva măsurilor întreprinse de guvern⁵⁰. Dar în același timp, inspectorii regești i-au convocat pe învățătorii școlilor confesionale și, sub amenințarea cu înrolarea în armată, înlăturarea din funcții, precum și altor măsuri disciplinare, i-au silit să ceară ei trecerea la statutul de învățători de stat. Li s-a promis, totodată, o creștere substanțială a salariilor. Pentru pregătirea lor s-a înființat și o școală pedagogică maghiară la Cluj⁵¹.

La 2 august 1918, noul ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Zichy Janos, i-a chemat la Budapesta pe ierarhii români pentru a li se pune în vedere că măsura guvernului de etatizare a școlilor din „zona culturală” se bucura de sprijinul partidelor parlamentare, al împăratului, precum și al opiniei publice maghiare. La 9 august 1918 mitropolitul Vasile Mangra era înștiințat că se va trece la transpunerea în practică a măsurilor preconizate, care prevedeau de această dată și exproprierea clădirilor școlare din teritoriile „zonei culturale”⁵².

⁴⁵ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 171.

⁴⁶ L. Triteanu, *op. cit.*, p. 66-72.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 76-79.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 95-96, 104.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 121-128.

⁵¹ *Ibidem*, p. 128-131.

⁵² *Ibidem*, p. 140-143.

Însă situația de pe toate fronturile indica, din ce în ce mai mult, înfrângerea armatelor Puterilor Centrale. Drept urmare, la 6 noiembrie 1918, consistoriul din Sibiu a primit o telegramă din partea noului ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, Lovaszy Marton, prin care se anunța: „Dispozițiile făcute cu privire la statificarea școalelor de graniță le revoc, respectiv le scot din vigoare”⁵³. Astfel a luat sfârșit ultima tentativă de înglobare a învățământului confesional românesc din Transilvania în cel de stat.

Care a fost însă soarta școlilor confesionale românești din protopopiatul ortodox Orăștie în anul școlar 1917-1918? De la bun început trebuie să precizăm că, din cele 28 de comune bisericești, în 23 existau școli confesionale, numărul învățătorilor fiind de 33. Obligați a frecventa școala erau 3.334 elevi (2.382 de la 6-12 ani și 952 de la 13-15 ani). Au frecventat școala un număr de 1.502 elevi (1.298 de la 6-12 ani și 204 de la 13-15 ani), adică 45,05%. Școlile dispuneau de săli pentru instrucțiune (37) în cele 24 de edificii proprii ale comunelor bisericești, grădini școlare (14) și biblioteci parohiale pentru școală (15). Salariile învățătorilor se ridicau la suma de 52 092 coroane, și erau acoperite de la: comuna bisericească (23.484,16 coroane), fondul școlar eparhial (2.500 coroane), de la stat (13.979,84 coroane) și din alte izvoare (12.128 coroane)⁵⁴.

Problema cea mai gravă care s-a pus acum era așa-numita „zonă culturală”, în care intra și partea sudică a comitatului Hunedoara cu protopopiatele Hațeg, Hunedoara și Orăștie. Decizia din 2 august 1917 a ministerului de culte și instrucțiune publică a fost transmisă și protopresbiteratului Orăștie, consistoriul din Sibiu îndrumând parohiile să nu ia hotărâri singur, și „să facă aici raport, așteptând îndrumări noi din partea forurilor bisericești superioare”⁵⁵. Cu ocazia vizitațiunilor canonice din toamna anului 1917, protopopul Vasile Domșa a verificat și starea școlilor confesionale din districtul Orăștiei, constatând că unele din ele erau închise ori au început prelegerile mai târziu. Astfel, la 11 septembrie 1917, în Turdaș „școla este ocupată cu cucuruz de antistea comunală din cereale recuirate, de aceia nici prelegerile nu s-a putut începe până azi”⁵⁶. Școala din satul Mărtinești era nevăruită, iar prelegerile au început cu întârziere, în 18 septembrie 1917⁵⁷. La Binținți, deoarece învățătorul Ioan Dan locuia în Pricaz, cursurile nu începuseră până în momentul vizitei protopopului, din 28 septembrie 1917⁵⁸. În Șibot, fiind învățătorul Liviu Șelmărean plecat pe front, școala nu a început, iar „instrucția nu se face din lipsă de puteri”⁵⁹. Școala din Petreni „are lipsă de reparatură temeinică”, care se va face „pe timpul după războiu”⁶⁰.

Chestiunea statificării învățământului primar din protopopiatul Orăștie este reglementată printr-un nou ordin ministerial, cu data de 20

⁵³ *Ibidem*, p. 153.

⁵⁴ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1918, f. 13-14.

⁵⁵ L. Triteanu, *op. cit.*, p. 64-65.

⁵⁶ ANDJH, *fond cit.*, dos. 2/1917, f. 165.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 166.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 168.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 169.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 172.

martie 1918, în care ministrul Apponyi informa că: „ajutorul de stat, de care până acum s-au bucurat școalele confesionale greco-orientale române din comunele cuprinse în conspectul acludat aci, cu finea lunii Iunie 1918, îl sistez”⁶¹. La nivelul Transilvaniei, decizia afecta învățătorii confesionali din 238 de parohii din arhiepiscopia Sibiului (18 protopopiate). În comitatul Hunedoara, după protopopiate, comunele bisericești de la care s-a sistat ajutorul de stat, pe baza consemnării ministeriale, erau următoarele: Orăștie (Balomir, Beriu, Bințiști, Căstău, Gelmar, Ludești, Mărtinești, Orăștioara de Sus, Romos, Romoșel, Sibișelu Vechi, Șibot, Vaidei, Vinerea), Hațeg (Băraști, Livezeni, Nucșoara, Ohaba de sub Piatră, Valea Sângeorgiu) și Hunedoara (Batiz). Celelalte comune bisericești, care nu erau amintite în ordin, ori „aparțin altui comitat, ori n-au avut ajutor de stat, ori apoi au fost trecute cu vederea din partea domnului ministru”⁶².

În aceste împrejurări grele, învățătorii confesionali din tractul Orăștiei au desfășurat mai departe diverse activități, într-o stare de relativă normalitate. Una dintre acțiunile în care s-au implicat a fost „serbarea paserilor și a pomilor”, devenită deja o tradiție. La școala din Vaidei, serbarea s-a ținut în ziua de 30 martie 1918 și a debutat cu o cuvântare a învățătorului Nicolae Voina despre „însemnătatea arborilor, apoi a păsărilor”. A urmat o excursie la pădure, unde, „pe lângă cântece”, „s-au sădit apoi 5 pomi în însemnătatea zilei”. La serbare au luat parte învățătorii, preoții și mai mulți frunzeși locali⁶³. Învățătorul Nicolae Haneș din Petreni raporta că a ținut serbarea în 12 aprilie 1918 cu 13 elevi, după un program în trei puncte: „1. Joc; 2. Vorbire ocazională despre folosul paserilor și a pomilor; 3. Scoaterea pomilor sălbatici și sădirea lor în grădina școlară”⁶⁴. O serbare cu aceeași temă s-a organizat și la școala din Șibot, în 14 aprilie 1918, de către parohul Simeon Secărea⁶⁵.

Examenalele publice de la sfârșitul anului școlar 1917-1918 la școlile confesionale din protopopiatul ortodox Orăștie s-au ținut „după uzul anilor premergători”. Protopopul Vasile Domșa le-a comunicat parohilor ca „în ziua examenului elevii obligați la școală să fie adunați în haine sărbătorești la un loc anumit la casa parohială, în acele comune unde nu există școală deloc”⁶⁶. Protopopul, în calitatea sa de inspector școlar tractual, urma să conducă examenele, dar, din motive medicale, a fost obligat să delege această sarcină unor învățători și preoți din zonele respective. Astfel, învățătorul Constantin Baicu din Orăștie a fost desemnat să supravegheze examenele din Căstău și Sibișelu Vechi; învățătorul Ioan Fleșeriu din Orăștie pe cele din Șibot și Vinerea; învățătorul George Daniil din Căstău a mers la Orăștioara de Sus, Orăștioara de Jos, Bințiști și Gelmar; parohul Adam Basarab din Romos a condus examenele din Vaidei și Pișchinți, evaluând „din 2-3 studii în timp de una oră” pentru a

⁶¹ L. Triteanu, *op. cit.*, p. 104.

⁶² *Ibidem*, p. 105-110.

⁶³ ANDJH, *fond cit.* dos. 2/1918, f. 136.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 59.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 104.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 153.

verifica „hărnicia învățătorului”⁶⁷. Examenele de la școlile din Orăștioara de Sus și Romoșel nu s-au mai ținut, motivul fiind că „nu s-au prezentat elevii”⁶⁸.

La școala confesională ortodoxă din Orăștie examenele s-au ținut sâmbătă, 8 iunie 1918, de la ora 14, „pe rând cu toate clasele”. Duminică, în 9 iunie, după ieșirea din biserică au urmat „gimnastică, cântări și declamări, cetirea clasificărilor, împărțirea premiilor și încheierea anului școlar 1917-1918”. Rezultatul examenelor a fost bun în toate clasele, corpul învățătoresc fiind apreciat de către protopopul V. Domșa⁶⁹. A fost ultimul an școlar al românilor din scaunul Orăștiei în cadrul monarhiei austro-ungare, care avea să se destrame în câteva luni și să dispară de pe scena politică a Europei. În schimb, școlile românești se pregăteau să intre într-o etapă nouă, după ce au trecut prin situații deosebit de critice din vara anului 1917 și până la sfârșitul războiului. Actul de la 1 Decembrie 1918 a salvat școlile confesionale românești de o „maghiarizare” sigură.

3. Învățători români condamnați de autoritățile de stat.

În urma izbucnirii Primului Război Mondial, atitudinea curajoasă a unor învățători români în fața autorităților, le-a adus arestarea, judecarea și condamnarea pentru „acțiune contra statului”. La nivelul comitatului Hunedoara, numeroși învățători români au fost judecați de tribunalul din Deva pentru „agitatie”, „infidelitate față de stat” sau „atitudine nepatriotică”⁷⁰.

Printre cei puși sub acuzare de către autoritățile maghiare se află și câțiva învățători de la școlile confesionale ortodoxe situate în scaunul Orăștiei. Astfel, învățătorul Ioan Moga din Vinerea a fost condamnat pentru „acțiune contra statului” și a primit o sancțiune din partea comisiei administrative a comitatului Hunedoara, aprobată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁷¹. Din 1916, după intrarea României în război, acuzațiile devin tot mai grave. În august 1916, învățătorul Vasile Basarab din Vaidei a fost acuzat de „infidelitate față de statul austro-ungar”, fiind arestat de jandarmi. A fost transportat la Viena și deținut acolo, fără sentință judecătorească, până la sfârșitul războiului. În acest interval de timp, familia i-a rămas „fără alte ajutoare de existență”. Se va reîntoarce acasă doar odată cu evenimentele din preajma zilei de 1 Decembrie 1918⁷².

Un caz devenit obsesiv pentru organele administrative ale comitatului Hunedoara a fost cel al învățătorului Nicolae Voina din Vaidei. Una din principalele acuze care i-au fost aduse, așa cum reiese din rechizitoriul procuraturii, a fost că la examenele de la sfârșitul anului școlar 1914-1915, desfășurate în prezența părinților, când elevii au făcut dovada unor cunoștințe insuficiente de

⁶⁷ *Ibidem*, f. 102, 121, 124, 141, 152.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 51, 71.

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 1/1918, f. 77.

⁷⁰ Cornel Stoica, Ion Frățilă, Ovidiu Vlad, Nicolae Wardegger, *Din istoria învățământului hunedorean*, Deva, 1973, p. 202.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Tiron Basarab, *Monografia satului Vaidei*, Deva, 2007, , p. 72.

limba maghiară, Nicolae Voina ar fi afirmat: „Să dea Dumnezeu să nu mai fie nevoie de aceasta în viitor”⁷³.

În anul următor, 1916, un alt denunț incrimina atitudinea vehementă a învățătorului din Vaidei cu prilejul campaniei electorale de desemnare a deputaților în Congresul Național Bisericesc, care urma să aleagă noul mitropolit al Transilvaniei. În timpul campaniei, autoritățile au intervenit brutal și deschis în alegerile de deputați, mai ales mireni, recrutați dintre funcționarii de stat, care nu cunoșteau problemele bisericești, dar făceau jocul autorităților. Vinovăția lui Nicolae Voina a constat în faptul că, la adunarea ținută în piața bisericii din satul Vaidei, a luat atitudine față de încălcarea autonomiei bisericești de către statul maghiar, afirmând: „Oameni, aveți grijă, asta-i politica ungurească de amestec în treburile statului și în treburile bisericii. Dar de politica ungurească în biserică nu avem nevoie”. Imediat, autoritățile au intrat cu forța în biserică, considerând că „prin aceste declarații a agitat pe cei de naționalitate valahă împotriva ungurilor”⁷⁴.

La sfârșitul lunii august 1916, cu ocazia intrării armatei române în Transilvania, pretura Orăștie a comunicat locuitorilor din Vaidei „că sunt obligați a duce din calea inamicului tot stocul de animale pe malul drept al Mureșului”. Învățătorul Nicolae Voina i-a agitat pe săteni „și a îndemnat la nesupunere, îndemnând ca animalele să fie duse la munte și să nu fie trecute peste Mureș”⁷⁵.

În urma acestor acuzații de indisciplină, învățătorul Nicolae Voina a devenit subiectul unor anchete disciplinare în 1917. În timpul cercetărilor, conduse de primpretorul Berczanyi din Orăștie, învățătorul din Vaidei a fost suspendat din funcție, i s-a redus salariul cu 1/3 și s-a propus să nu i se mai acorde cele 400 de coroane ajutor de stat pentru completarea salariului⁷⁶.

Având în vedere că împotriva învățătorului procuratura regală din Deva a deschis acțiune penală încă din 1916, Nicolae Voina este arestat în 1 ianuarie 1918. Acum i se aduc și alte învinuiri, în baza dispozițiilor făcute de inspectorul regesc de școli, cum că s-a eschivat de la îndeplinirea serviciului militar și că „împărtășește sentimente daco-române”, fapte care îl fac „incompatibil cu calitatea de cetățean al statului ungar”⁷⁷. La procesul judecat de tribunalul din Deva, învățătorul a avut o atitudine curajoasă, declarând că: „Nu va trece un an și vom putea vorbi românește”⁷⁸. Într-adevăr, se apropia „ziua învierii neamului românesc” de la 1 Decembrie 1918.

⁷³ *Ibidem*, p. 225.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 223–224.

⁷⁷ Viorel Lupu, *Dascăli hunedoreni, militanți ai Unirii Transilvaniei cu România, între anii 1916–1918*, în „Sargeția”, XXVIII – XXIX/2, 1999–2000, p. 388.

⁷⁸ C. Stoica, *op. cit.*, p. 202.

4. Situația școlii confesionale greco-catolice în anii 1914-1918

La izbucnirea Primului Război Mondial, în 1914, existau în toată Transilvania 2.655 de școli elementare românești: 1.119 greco-catolice și 1.536 ortodoxe. La nivelul comitatului Hunedoara, grav afectat de efectele legii Apponyi din 1907, numărul școlilor populare românești era, în anul 1914, destul de redus, existând doar 114 școli: 25 greco-catolice și 89 ortodoxe⁷⁹.

Românii de confesiune greco-catolică din scaunul Orăștiei se aflau sub jurisdicția episcopiei Lugojului, care, în acel moment, susținea 72 de școli cu 73 de învățători⁸⁰.

Învățământul confesional greco-catolic s-a desfășurat pe o arie mai restrânsă în scaunul Orăștiei, comunele având o populație majoritar ortodoxă. Pe teritoriul protopopiatului unit al Orăștiei, în parohii, numărul sufletelor a fost așa de mic încât credincioșii din puterile lor nu au fost în stare să susțină școli proprii confesionale. Astfel se explică decizia uniților de a susține școală comună cu ortodocșii, ori de a-și trimite copiii la școli comunale. Pe tot parcursul Primului Război Mondial, greco-catolicii din districtul Orăștiei au avut o singură școală, cea din Romos, care a funcționat confruntându-se cu o serie de probleme derivate din cele ale unui conflict.

Anul școlar 1914-1915 a început în noul context creat de izbucnirea războiului. Episcopul Lugojului, Valeriu Traian Frențiu, le-a cerut tuturor învățătorilor care nu erau înrolați „să se reîntoarcă la postul lor de cumva sunt pe vacanță” și să vină „în ajutor comitetului de ajutorare local din parohiele unde servesc”. Decizia i-a fost comunicată și docentului Ioan Drăgan din Romos, acolo unde funcționa singura școală confesională unită din districtul Orăștiei⁸¹. În cele 14 comune bisericești ale protopopiatului Orăștie, existau o școală greco-catolică (Romos), alături de școli de stat (2), comunale (3) și de alt caracter (13). Copii obligați să frecventeze școala erau 579 (de la 6-12 ani), respectiv 214 (de la 12-15 ani). Au frecventat școli de alt caracter 376 de copii (329 de la 6-12 ani și 47 de la 12-15 ani)⁸². La școala greco-catolică din Romos, din 56 de copii obligați a frecventa școala, au venit la cursuri doar 26, adică 46,42%. Din acest motiv, „starea didactică în anul școlastic 1914/1915 a fost pe cât se poate de slabă și cu totul necorespunzătoare legilor școlare”. Pentru a reduce absenteismul școlar, ordinariatul din Lugoj atrăgea atenția oficiului protopopesc din Orăștie că: „Pruncii obligați la cercetarea școlei de toate zilele nu se pot absolve de la frecventare numai în cazuri anumite prevăzute în menționata lege școlastică”⁸³.

La 3 august 1914, o circulară trimisă de la Lugoj anunța protopopiatele ca, la cererea autorităților militare, „să pună la dispoziția miliției salele de propunere școlare ca spitale de rezervă, eventual și pentru încuierare”.

⁷⁹ O. Ghibu, *Viața și organizația bisericească...*, p. 162, 165.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 77.

⁸¹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Hunedoara (în continuare ANDJH), Fond *Protopopiatul greco-catolic Orăștie*, dos. 2/1914, f. 207.

⁸² *Ibidem*, dos. 1/1915, f. 49.

⁸³ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 26.

În acest context, primăria din Romos a ales localul școlii unite drept „cuartir gendarmilor”, în timp ce sălile școlilor ortodoxă și evanghelică-lutherană au fost puse „la dispoziția spitalelor”⁸⁴. O altă problemă a fost creată de mobilizarea pe front a învățătorului Ioan Drăgan. El a fost suplinat, începând cu 20 noiembrie 1914, de preotul Ioan Văidean, fără vreo remunerație din partea bisericii⁸⁵.

În aceste împrejurări, școala a funcționat pe mai departe, anul încheindu-se cu examenul din 15 mai 1915, care s-a ținut înaintea „unui public destul de numeros”. La examen s-au prezentat 31 de elevi din clasele I-V, în clasa a VI-a nefiind înscris nici un elev, deoarece era „lipsă de ei la lucrul câmpului” și au fost „scuzați de la frecventarea școlii prin ordinație ministerială”. Date fiind condițiile în care s-a realizat educația (școala ocupată de jandarmerie și învățătorul mobilizat), elevii au arătat un nivel de pregătire „destul de bun”, mai ales din religie, un merit deosebit avându-l părintele Ioan Văidean, ca suplinitor al docentului⁸⁶.

Următorul an școlar, 1915-1916, a debutat în contextul prelungirii războiului. La nivelul protopopiatului unit Orăștie, școală confesională greco-catolică era doar în comuna Romos. În Cugir era o școală de stat, iar în Turdaș o școală unificată cu cea a ortodocșilor. Școala din Mărtinești se afla în proprietatea comună a bisericilor ortodoxă și greco-catolică, recomandându-se ca cele două confesiuni să impună pe rând învățătorul, să-l susțină material, urmând ca senatul școlar să fie mixt iar preoții să se îngrijească de cei ce aparțin religiei lor. Nu existau școli cu caracter confesional unit în Balomir, Beriu, Căstău, Orăștie, Pricaz, Romoșel, Sibiușelu Vechi, Șibot și Vaidei. În general, educația tineretului greco-catolic din acest district nu a fost conformă legilor școlare existente, deoarece a lipsit „un procent însemnat de la instrucțiunea cotidiană”, iar „pe aiurea pruncii nu cercetează școală de nici un caracter”. Pentru a ridica frecvența școlară, preoții îi vor îndemna pe copii „să umble la școala existentă” ori la cea „situată mai aproape de comuna păstoririi sale concrete”⁸⁷.

La școala din Romos, cursurile au început în 2 noiembrie 1915 și s-au încheiat în 2 mai 1916. În locul învățătorului mobilizat, a cărui „concediere de la miliție” era dorită de credincioșii greco-catolici, suplinirea a realizat-o parohul Ioan Văidean. Acesta, fiind „bolnav și neputincios”, a solicitat proto-popului Ioan Ienea să fie „dispensat de această sarcină nemai suportabilă”, însă a rămas pe post, negăsindu-se cine să îi ia locul⁸⁸. Școala a fost frecventată de 30 de copii, însă cei mai mulți erau ocupați cu „lucrul economiei”, astfel că, la 4 mai 1916, examenul s-a ținut cu „foarte puțini școlari și mai mult pro formă”⁸⁹.

Pentru anul școlar 1916-1917 datele statistice rămân aproape neschimbate la nivelul protopopiatului greco-catolic Orăștie. Vor fi însă schimbări în ceea ce privește școala din Romos. La 30 august 1916, după o lungă și grea suferință, parohul Ioan Văidean a încetat din viață. Astfel, începerea

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 2/1914, f. 192, 196.

⁸⁵ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 6.

⁸⁶ *Ibidem*, dos. 2/1915, f. 13.

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 98.

⁸⁸ *Ibidem*, dos. 2/1915, f. 7, 53.

⁸⁹ *Ibidem*, dos. 2/1916, f. 14, 78.

prelegerilor la școala din Romos era pusă sub semnul întrebării, iar parohia era lipsită de preot și de învățător. Cu administrarea parohiei a fost încredințat preotul Victor Șerban din Mărtinești, iar cu „conducerea interimală” a școlii din Romos a fost desemnată învățătoarea Ana Lupan din Bouțarul de Sus. Numirea noii învățătoare a fost comunicată inspectorului regesc din Deva și urma să fie valabilă doar până în momentul când Ana Lupan își va reocupa postul din Bouțarul de Sus⁹⁰. Astfel, prezența învățătoarei Ana Lupan la Romos a fost una foarte scurtă (18 noiembrie 1916–22 ianuarie 1917) și nu a fost remunerată din partea bisericii. Până la întoarcerea docentului Ioan Drăgan, suplinirea a fost oferită parohului Victor Șerban, fără remunerație. El a ținut „prelegeri regulate cu elevii” între 22 ianuarie – 8 februarie 1917. De la această dată cursurile au fost ținute de învățătorul Ioan Drăgan care, ca „invalid”, a primit concediu și a revenit acasă, la Romos⁹¹.

În acest an școlar cursurile s-au desfășurat între 21 noiembrie 1916–27 mai 1917, din cei 41 de elevi obligați a frecventa școala participând efectiv 28, adică 68,29%. La examenul din 27 mai 1917 s-au prezentat 30 de elevi din clasele I-III, cei din clasele superioare fiind scutiți de la frecventarea școlii prin ordin ministerial. În prezența protopopului Ienea și a „unui public destul de mare”, întrebările le-a pus învățătorul I. Drăgan, care, după mai bine de doi ani, a revenit la „misiunea de dascăl”. Rezultatul examenului, având în vedere împrejurările prin care a trecut școala, a fost „îndestulitor”. Elevii au răspuns mai bine din religie, arătând „zelul preotului tânăr V. Șerban, care se interesează mult de școală”⁹².

Starea școlilor confesionale din protopopiatul Orăștiei nu se modifică prea mult nici în anul școlar 1917–1918. În Romos, anul școlar a început la 10 septembrie 1917 și a durat până la 19 mai 1918, prelegerile fiind ținute de învățătorul Ioan Drăgan⁹³. Docentele beneficia de o „dotațiune docentocantorală” în sumă de 2.000 coroane: 444 coroane de la comuna bisericească și 1.556 coroane drept ajutor de stat⁹⁴. Pe parcursul războiului, datorită stării materiale precare, învățătorul din Romos a beneficiat din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de sprijin financiar, sub diferite forme: „ajutor de război” (1.000 coroane pe perioada 1 ianuarie 1916 – 31 octombrie 1917) și „ajutor pentru haine” (500 coroane în anul 1917)⁹⁵.

La nivelul școlii confesionale unite din Romos înregistrăm, în anii 1914–1918, și implicarea elevilor în colecte cu „scopuri militare” sau „scopuri de binefacere”. Astfel, pentru a ajuta armata, au fost adunate pentru soldați frunze de mure (1914), frunze de tei și urzici (1915)⁹⁶. În sprijinul „ostașilor de pe câmpul de luptă”, elevii au organizat în 1917 o colectă în bani, adunând suma de 2 coroane⁹⁷. Desigur, aceste colecte nu au fost impresionante în raport

⁹⁰ *Ibidem*, f. 47, 51, 54.

⁹¹ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 1, 6–7.

⁹² *Ibidem*, f. 40–41, 62.

⁹³ *Ibidem*, f. 99; dos. 2/1918, f. 8.

⁹⁴ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 40.

⁹⁵ *Ibidem*, dos. 2/1916, f. 5, 58; dos. 2/1917, f. 66.

⁹⁶ *Ibidem*, dos. 1/1914, f. 45; dos. 2/1915, f. 58; dos. 1/1915, f. 35.

⁹⁷ *Ibidem*, dos. 2/1917, f. 20, 25.

cu alte zone, dar au dat elevilor ocazia de a primi o bună „educație a sentimentelor” din partea învățătorilor.

Anii 1914–1918 au fost ani în care s-au cerut învinse numeroase greutăți, ca urmare a stării de război și a se reuși, astfel, ca învățământul confesional românesc să înregistreze un progres. În ceea ce privește învățământul confesional greco-catolic din parohiile aparținătoare protopopiatului Orăștie, e de remarcat că românii nu au înființat și nu au susținut în această perioadă numeroase școli, fapt ce probează limitele credincioșilor cu privire la situația materială grea în care au ajuns datorită războiului.

THE EVOLUTION OF THE ROMANIAN SCHOOL IN THE ORĂȘTIE COUNTY DURING THE FIRST WORLD WAR

Abstract

During the First World War, the Romanian School in the Orăștie County was supported and evolved in tight connection with the two confessions: Orthodox and Greek-Catholic. Testimony of the local actions, at the level of the rural communities and the community in Orăștie, the researched documents contribute to the restoration of the years preceding the Great Unification of 1918 in the Orăștie County. In general, the information reveals data and facts which contribute to the acknowledgement of the situation of the Romanian school in this geographic perimeter: the fight to save the Romanian schools, the cultural area, the attitude of the state authorities towards the Romanian teachers, etc.

Between 1914 and 1918 numerous hardships caused by the war state were overcome and the Romanian confessional teaching system recorded certain progress. 1917–1918 was the last school year of the Romanian teaching system in the Orăștie County within the Austro-Hungarian monarchy which was to disappear from the European political stage. In contrast, the Romanian schools were getting ready to enter a new stage, after they had been through critical situations during the war. The document from December 1, 1918 saved the Romanian confessional schools from turning Hungarian.

COLEGIUL NAȚIONAL „GEORGE COȘBUC” DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL(I)

Ioan LĂPUȘNEANU

Părjolul războiului a trecut peste Năsăud lăsând urmele jafurilor și devastărilor pricinuite de ungurii și nemții în retragere spre țările lor. Puținele obiective economice existente (Uzina electrică, Fabrica de bere) au fost distruse. A avut de suferit și bătrânul nostru liceu, frumoasa lui clădire a fost transformată în spital militar. Sala nr. 8 (actuala sală profesorală) devenise sală de operație. Biblioteca liceului a fost devastată, cărțile au fost aruncate vraisește pe jos și prin anii 1954–1956, pe când eram elev la liceu, încă se mai vedeau urmele jafului și dezordinii. Starea jalnică în care se afla liceul în toamna anului 1944 este descrisă de profesorul Octavian Ruleanu astfel: „Liceul, care a funcționat în cei patru anii tot cu limba de predare română, era deteriorat. Clădirea îi fusese transformată în spital. Materialul didactic distrus în mare parte. Biblioteca școlară era devastată și arsă, iar cea profesorală mutilată prin evacuare. Războiul și-a pus amprenta și aici. Bustul poetului Coșbuc din fața liceului, batjocorit și deformat. Fondurile grănicerești ruinate, incapabile să ajute materialicește liceul, pe care-l administrau și înainte de cedare”¹. Un prim sprijin a venit din partea profesorului Vasile Scurtu, fost elev al liceului, devenit inspector general în Ministerul Învățământului. El „a contribuit la reorganizarea Fondurilor în calitate de membru în comitetul de conducere, a ajutat o serie de tineri spre a deveni apoi profesori la Năsăud și a recrutat la minister un grup de profesori pe care i-a adus la Năsăud”².

În articolul regretatului profesor Octavian Ruleanu se menționează că liceul „a funcționat în cei patru ani (1940–1944) tot cu limba de predare română”, lucru adevărat numai că, așa cum arătam într-un alt articol, ungurii au folosit toate mijloacele pentru a-l transforma într-un instrument de maghiarizare a elevilor și de aplicare a politicii lor naționaliste și hortiste. Faptul că au păstrat în denumirea acestui liceu sintagma „limba de predare română”, nu este un dar al „mărinimiei” ungurești, ci un rezultat al intervenției prompte a directorului Aurel Șorobetea și a autorităților române. Câteva documente ce ne-au fost puse la dispoziție de colegul Sever Ursa, donate muzeului „Cuibul

¹ Octavian Ruleanu, *Un apreciat profesor și om de cultură, Dr. Vasile Scurtu (1906–1968), la 70 de ani de la naștere*, în „Arhiva Someșană”, Seria a II-a, IV (31), Năsăud, 1977, p. 356.

² *Ibidem*, p. 356.

visurilor” din Maieru de către poetul Iustin Ilieșiu, sunt edificatoare în acest sens.

Primul document este chiar actul de donație al poetului Iustin Ilieșiu:
„Actele

Liceului „G. Coșbuc” din Năsăud
ca să nu poată fi statificat de maghiari în anul 1940, când s-a cedat vremelnice o parte din Ardeal, prin odiosul verdict de la Viena.

Aceste acte se vor păstra sub cheie. Sânt de mare importanță națională.

Sunt donate pentru colțul Iustin Ilieșiu de către dr. Aurel Dumitraș, medic, fost președinte al Gărzilor Naționale Române din Ardeal și Banat 1918. El le-a primit de la fostul director general al ministerului de atunci prof. Bratu.

Iustin Ilieșiu ss.

1970”.

Al doilea document este scrisoarea directorului liceului Aurel Șorobetea trimisă directorului general din Ministerul Educației Naționale cu nr. 1065 din 1 septembrie 1940:

„Domnule

Director General,

În referire la nota telefonică a D-lui deputat Șoldea, alăturat, Vă trimit convențiunea făcută de Statul român referitor la liceul nostru.

Vă rog cu stăruință să binevoiți a interveni, acum în aceste zile tragice pentru neam, ca situația liceului nostru să nu fie pereclitată cu statificarea de către cei ce vin.

Suntem cei mai nefericiți dacă s-ar ajunge la pierderea acestui cuib al rezistenței naționale.

Năsăud, 1 Septembrie 1940

Cu stimă,

Director Șorobetea Aurel (s.s.)”

Alt document este o Copie cu mențiunea D.S. (documente secrete):

„Nr. 97.420. D.S.

Văzut: ss. Kirițescu

CONDIȚIUNILE

pentru soluționarea chestiunii statificării liceului grăniceresc

„G. Coșbuc” din Năsăud

1. – Ministerul Instrucțiunii își ia asupra sa plata personalului didactic, administrativ și de serviciu de la liceu cu începere de la 1 Aprilie 1923, plată, care se va face după normele adoptate pentru personalul liceelor statului.

2. – Ministerul va lăsa liceul în sediul său istoric, în Năsăud și nu-l va muta în altă localitate, purtând inscripția „Liceu” grăniceresc „G. Coșbuc”.

3. – Ministerul recunoaște și lasă toate drepturile câștigate ale personalului didactic, administrativ și de serviciu de la liceu, inclusiv drepturile referitoare la pensionari, și la stabilirea pensiunii conform legii din fosta Ungarie.

4. – Fondul central școlar pune la dispoziția statului pentru scopul liceului, edificiul precum și toate muzeele, colecțiile, bibliotecile, instalațiile și mobilierul care astăzi servesc liceul, recunoscându-se fondului dreptul de proprietate asupra acestora.

5. – Fondul central-școlar își rezervă dreptul de control asupra liceului, zestrei și administrării fondurilor și fundațiilor administrate de liceu.

6. – Fondul central-școlar se obligă a contribui anual cu suma de 100.000 /una sută mii lei/ pentru întreținerea edificiului, pentru încălzit, luminat, mobilier și sporirea colecțiilor și bibliotecilor.

7. – Fondului central-școlar i se recunoaște dreptul de a relua liceul în susținerea sa, dacă în viitor va putea ajunge la situația de a face aceasta.

8. – În cazul când s-ar da edificiului altă destinație, fondul central școlar reîntră de drept în posesiunea lui și a tuturor obiectelor din el. Orice adăugiri și îmbunătățiri s-ar face din partea Ministerului, revin de drept în proprietatea și posesiunea fondului central-școlar, fără altă despăgubire.

9. – Dacă prin viitoarea lege a învățământului s-ar crea în oarecare privință situațiuni mai favorabile celor patru licee românești, care s-au susținut cu caracterul lor național sub dominațiunea maghiară, liceul grăniceresc „G. Coșbuc” se va bucura de situațiunea acestor licee.

Pentru conformitate,
Director, s.s. Indescifrabil”.

În ce măsură s-au respectat de către statul român aceste „Condițiuni” în perioada interbelică, și mai ales legat de administrarea pădurilor este o altă poveste pe care am relatat-o în *Monografia orașului Năsăud*, capitolul „Dezvoltarea industriei și agriculturii” și nu este locul să revenim.

Pe baza convențiunii din 1923, Ministerul Educației Naționale a emis următoarea decizie:

„No. 144436/1940.

DECIZIE

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Educațiunii Naționale;

Având în vedere convenția dintre acest Minister și Comisiunea Administratoare a Fondurilor Centrale școlare și de Stipendii Grănicerești din districtul Năsăudului, aprobată cu ordinul No. 97420/923 și în special punctul 5 din această convenție;

Văzând dispozițiile Legii din 28 iulie 1929 promulgată la 5 August 1929 „Asupra raporturilor dintre Școalele Secundare Confesionale române din Brașov, Blaj, Beiuș, Brad și Ministerul Instrucțiunii”;

DECIDEM:

ART. 1. Dispozițiunile Legii publicată în Monitorul Oficial No. 189 din 27 August 1929 „Asupra raporturilor dintre Școalele Secundare Confesionale române din Brașov, Blaj, Beiuș, Brad și Ministerul Instrucțiunii” se aplică și Liceului Grăniceresc „Gheorghe Coșbuc” din Năsăud, recunoscându-se caracterul fundațional al acestei școli, având ca autoritate susținătoare Comisiunea Administrativă a Fondurilor Centrale școlare și de Stipendii din districtul

Năsăudului, căruia i se asigură aceleași drepturi asupra liceului grăniceresc Gh. Coșbuc din Năsăud ca și celorlalți susținători de școli confesionale, prevăzute în Lege.

ART. 2 și cel din urmă. Domnul Director General al Inv. Secundar este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentei Deciziuni.

Data în București, la 20 August 1940³.

Se vede că directorul general din minister și-a îndeplinit misiunea, a dat curs acestui Decret și le-a amintit ungarilor condițiile în care a funcționat școala din Năsăud până în anul 1918. Cel puțin formal ungarii au respectat aceste condiții, menținând limba de predare română, însă l-au afiliat liceului maghiar din Bistrița. În plus, s-au străduit să-și realizeze cât mai fidel obiectivele lor naționaliste. Noroc că nemții și ungarii, aliați până în ultima clipă, au pierdut războiul și armata română a eliberat încă o dată Budapesta.

Treptat rănilor cauzate de război au început să fie oblojite și încet, încet școala a revenit la viață și și-a început un nou destin. Această mare veste a ajuns și la București, unde refugiații originari din Țara Năsăudului, majoritatea foști elevi ai liceului, au primit-o cu bucurie. În februarie 1945, profesorul Octavian Ruleanu scria pe prima pagină a gazetei „Plaiuri Năsădene”: „am înregistrat cu dragă emoție, vestea că bătrânul nostru liceu grăniceresc și-a redeschis porțile, în haină românească, cu suflet nou, în frunte cu directorul său profesorul Aurel Șorobetea și-un grup profesoral localnic”⁴.

Vestea aceasta a fost dusă în București de o delegație năsăudeană compusă din rev. vicar Simion Pop și preoții Grigore Pop și Ion Costan, care au dus „Salutul Năsăudului descătușat” și „bucuria renașterii liceului”. De asemenea, membrii acelei delegații doreau „să înfăptuiască și o altă mare dorință. Aceea de revenire a Liceului Grăniceresc în proprietatea și administrarea Fondurilor Grănicerești, cum a fost până în 1922. Etatizarea liceului a fost una din greșelile trecutului”, credeau năsăudenii și considerau că: „Dacă liceul ar fi fost confesional, Statul Maghiar nu l-ar fi putut impregna de șovinism hortist”⁴. Ideea reprezentanților bisericii greco-catolice era benefică pentru liceu, numai că în condițiile noilor realități social-istorice, cu totul alte zodii vor hotărî în deceniile următoare destinele învățământului românesc.

În timp ce în anii vitregi ai războiului asupra liceului se abătuseră norii negri ai maghiarizării, în Capitala țării refugiații năsăudeni au sărbătorit, la 4 octombrie 1943, 80 de ani de la înființarea Liceului Grăniceresc Fundațional din Năsăud. „Uniți în gândul suprem al reîntoarcerii, Năsăudenii au ținut să-i dea evenimentului un aspect cât mai grăitor, cu toate opreliștile impuse de stăpânirea călușului. Un parastas pomenitor al tuturor ctitorilor și eroilor dramei năsădene, o conferință luminoasă la radio, ținută de părintele Canonic dr.

³ Octavian Ruleanu, *Suntem ai tăi, Năsăudule !...*, în „Plaiuri Năsădene”, an. II, Nr. 29-30 din 1-15 decembrie 1944, București, p. 1.

⁴ Octavian Ruleanu, *Sufletul bătrânului liceu „George Coșbuc*, în „Plaiuri Năsădene”, an. III. nr. 34-34 din 15-28 februarie 1945, București, p. 1.

Titus Mălai și o întrunire frățească la o agapă a Năsăudenilor cu sufletul plin de mireasma locurilor”⁵.

Inițiativa sărbătoririi acestui eveniment a aparținut Cercului Cultural Năsăudean din București, condus de Constantin Moisil, membru de onoare al Academiei Române, după cum aflăm din presa vremii: „În luna septembrie a acestui an (1943), directorul „Plaiurilor” cerând material pentru numărul care trebuia să apară, a fost întâmpinat de către d. avocat dr. L. Oanea cu propunerea ca acest număr jubiliar să fie dedicat liceului, întrucât la 3 octombrie (4 octombrie n.n.) se împlinesc 80 de ani de la înființarea liceului din Năsăud, pentru care scop să fie invitați toți năsăudenii la o consfătuire, spre a se fixa cadrul acestei sărbători.

În ziua de 7 septembrie s-au adunat în birourile d-lui avocat Oanea următorii: d-nii C. Moisil, V. Bichigean, ing. D. Tomuța, dr. Tofan, L. Oanea, păr. T. Mălai, D. Nacu, N. V. Ilieșu, ing. I. T. Echim, E. Boșca-Mălin, P. Gagea, ing. Șuteu când s-au pus bazele de sărbătorire a liceului prin radio, presă și toate școalele secundare din țară prin intermediul Ministerului Culturii Naționale”⁶.

Anul școlar 1944–1945 s-a desfășurat în condiții deosebit de grele în toate școlile. Războiul a lăsat urme adânci, mobilierul și materialele didactice au fost în cea mai mare parte distruse. În acel an am intrat în clasa I la Școala Primară din Șieu-Odorhei și în clasă nu aveam nici o bancă. Școala fiind lângă biserica reformată, unde erau înhumați soldații decedați în spitalul de campanie amplasat în localitate, din bănci au făcut cruci la mormintele soldaților germani, iar o mare parte din ele au fost arse în lipsa altui combustibil la bucătăriile de campanie. Același lucru s-a întâmplat și la școlile din Năsăud. Profesorul Octavian Ruleanu care, în calitate de director, a reorganizat învățământul pedagogic năsăudean mărturisește că: „Școala Normală a reinviat în toamna lui 1945, în condiții, prea puțin spus grele, având 4 clase, curs superior (...). Plus 4 clase primare ca școală de aplicație. Lipsită de mobilier propriu, cu un inventar rudimentar, luat cu împrumut, fără internat, școala a funcționat în localul propriu, deși destinația lui era de internat al liceului”⁷. Starea generală a Liceului „George Coșbuc” era la fel de grea, ca și a marii majorități a școlilor din județ.

Totuși primii pași au fost făcuți, în funcție de condițiile locale. Informații sumare avem dintr-un articol al fostului prefect al județului Năsăud, Dr. Ștefan Pop: „În domeniul educației, aplicând principiul descentralizării învățământului liceal, s-au organizat în toate localitățile cursuri speciale gratuite de scurtă durată pentru pregătirea tinerilor în vederea susținerii examenelor la liceele din Bistrița și Năsăud. La 27 februarie 1945, s-a ținut și prima sesiune de bacalaureat (maturitate) la Năsăud”⁸. „Descentralizarea” s-a făcut de nevoie și datorită împrejurărilor speciale, fiindcă, așa cum vom vedea, urmează o centralizare excesivă, ministerul dictând direct școlilor sau prin inspectoratele școlare, urmărindu-se politizarea și laicizarea învățământului.

⁵ *Ibidem*, p. 1.

⁶ I. T. Echim, *Cercul Cultural Năsăudean din București*, în „Plaiuri Năsădene”, nr. 8, p. 8.

⁷ Octavian Ruleanu, *Școala Normală din Năsăud în primii ani de după Eliberare*, în „Arhiva Someșană”, IV, Năsăud, 1977, p. 5.

⁸ Ștefan Pop, *Mărturii despre o pagină din istoria județului*, în „Ritmuri”, 1976, p. 9.

Misiunea de a coordona renașterea bătrânului liceu năsăudean i-a revenit profesorului Aurel Șorobetea, descendent de grăniceri. Este originar din Sângeorz-Băi, localitate în care a văzut lumina zilei la 19 aprilie 1889. A fost fiul învățătorului Vartolomei și al Nastasiei (născută Moraru), ambii cu origine țărănească. Primele clase le-a urmat la școala primară confesională din localitatea natală, după care a urmat cursurile la Gimnaziul Superior Fundațional din Năsăud, în perioada 1900-1908, una din cele mai grele perioade din existența acestei școli, când politica de maghiarizare forțată a românilor din Ardeal ajunsese la apogeu. Din fericire, la liceul năsăudean era în acea perioadă un corp profesional de elită: Ioan Gheție (director), Gavrilă Scridon (limba română), Grigore Pletosu (filosofie, română și religie ortodoxă), Iacob Pop (religie greco-catolică), Alexandru Haliță (română și maghiară), Emil Domide (matematică și fizică), Ion Pecurariu (română, latină și istorie), Virgil Șotropa (maghiară și germană), Teodor Șimon (desen), Dr. Alexandru Pteancu (latină, greacă și română), Vasile Bichigean (latină și greacă), Dr. Paul Tanco (matematică), Vasile Meruțiu (științele naturale și geografie), Emil Ștefănuțiu (muzică), Iuliu Prodan (științele naturale și geografie) ș.a.

Examenul de maturitate (bacalaureat) l-a susținut la sfârșitul anului școlar 1907-1908. În legătură cu acest eveniment, la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Statului se păstrează un document, din care redăm parțial (Fond, Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dosar 14, fila 45):

„PROTOCOL

de dto 26 iunie 1908

luat la G(imnaziul) S(uperior) F(undațional) în conferința profesorală ținută pe baza dispozițiilor § 16 din instrucțiune pentru examenul de maturitate, în cauza satoririi definitive a clasificărilor elaboratele scripturistice de maturitate de la finea 1907/1908

Fiind de față:

Președinte Magnificul Domn Kunz Elek, director suprem din centrul de învățământ Kolosvár, apoi directorul gimnazial Ioan Gheție și profesorii: Grigoriu Pletosu, Emil Domide, Ioan Pecurariu, Virgil Șotropa, Ștefan Scridon, Dr. Nicolae Drăganu, Emil Mărcuș și Teodor Șimon.

Ca notar al examenului de maturitate se desemnează prof. Dr. Alexandru Pteancu.

La limba latină s-au clasificat ca rele cu nesuficient elaboratele următoare: Șorobetea Aurel ...”.

În cele din urmă, datorită faptului că la celelalte obiecte de examen a obținut rezultate mai bune a fost declarat „matur”.

Tot în același loc se păstrează și următoarea adresă, cu nr. 248/1908, trimisă de Administrația Fondurilor Școlastic și de Stipendii, care era patronul școlii:

„Onoratei direcțiuni a Gimnaziului Superior Fundațional în Năsăud

Cu privire la scrisoarea Nro. 203 - 1908 d.g. să încunoșciințază onorata direcțiune gimnazială cumcă la ezamenul verbali de maturitate dela finea

anului curent fondul central școlastic va fi reprezentat prin președintele acestor fonduri Dr. Dumitru Ciuta eventual delegatul său.

Din ședința comisiei administrative ținută în

Năsăud la 30 Mai 1908

PREZIDENT

Dr. D. Ciuta

SECRETAR

Dr. Șimon Nestor”.

În anul 1908 se înscrie la Academia Teologică Greco-Catolică din Gherla, iar în anul 1912 a absolvit facultatea. Se căsătorește cu Susana Moldovan, fiica preotului din satul Căian și este hirotonisit preot în localitatea natală. Rămâne văduv, în 1920, cu un copil de șase ani, iar în 1923 se recăsătorește cu Ana Buia. A demisionat din cler și s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie din cadrul Universității Daciei Superioare din Cluj. În 1928 termină facultatea, obținând licența. Examenul de capacitate îl susține la București, în anul 1929, pentru specialitățile română, istorie și drept.

În perioada 1927-1930, va funcționa ca profesor suplinitor pe catedra de limba română la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare, instituție școlară la care au mai funcționat, pe aceeași catedră, profesorii năsăudeni Vasile Scurtu (1930-1940) și Octavian Ruleanu (1934-1938), în perioada când Vasile Scurtu a fost viceprimar al municipiului. Este apoi numit profesor la Liceul Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, pe catedra de limba română-filozofie (1 septembrie 1930), iar la 1 aprilie 1936, prin ordin ministerial, a devenit titular definitiv. A ocupat și funcția de director, în perioada 1 septembrie 1938 - 2 aprilie 1941. A fost destituit de ocupanții maghiari și înlocuit, pe perioada 1941-1944, cu profesorul maghiar Pálffy Endre.

La vârsta de 52 de ani a fost recrutat și încorporat la o unitate din Odorheiul Secuiesc. După cinci luni de brutalități a fost eliberat și a revenit la Năsăud. Din fericire, a reluat contactul cu liceul și a funcționat ca director al internatului. A văzut, fără să poată interveni, dezastrul suferit de liceul năsăudean în toamna anului 1944. A reușit cu greu să amelioreze rănilor liceului cauzate de ocupanți, fiind primul director după război, funcție din care a organizat cursuri de scurtă durată în vederea prezentării la examenul de bacalaureat (maturitate), în februarie 1945. Din nefericire, la 13 ianuarie 1947 a decedat, ca un erou, la locul de muncă⁹.

Dacă de prima soție a rămas văduv, cea de-a doua a rămas văduvă, fără nici un sprijin material. De aceea, la 1 septembrie 1947, solicită Primăriei Năsăud următoarele „certificate”:

„1. Act de deces al soțului meu Aurel Șorobetea, mort în 13 ianuarie 1947.

2. Act de nedesfacere a căsătoriei în care să se arate că am fost soția legitimă a lui Aurel Șorobetea și că sunt domiciliată în Năsăud, strada Grănicerilor Nr. 3.

⁹ Lenuța Tătilșan, „Șorobetea Aurel”, în „Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud”, vol. I, Țara Năsăudului, Cluj-Napoca, 2009, pp. 366-367.

3. Act în care să se arate că în urma decedatului Aurel Șorobetea au rămas copii majori - Ioan Șorobetea, domiciliat în Brașov, strada Axente Sever 46 și Maria Șorobetea, domiciliată în Năsăud, strada Grănicerilor 3 -; copii minori nu au rămas nici din prima și nici din a doua căsătorie”¹⁰.

Despre urmașii lui Aurel Șorobetea n-am reușit să aflăm prea multe informații, mai ales despre fiul Ioan, stabilit la Brașov. Fiica Maria a fost soția regretatului profesor universitar dr. Gavril Scridon, cu care au avut împreună doi băieți: doctorul Traian Scridon, chirurg la Institutul Inimii din Cluj-Napoca și Mihai Scridon, inginer și om de afaceri.

Din vremurile tulburi ale primilor ani de după război s-au păstrat destul de puține informații în arhive. În timpul directoratului său s-au împlinit 75 de ani de la înființarea liceului și s-a difuzat „Un apel al direcțiunii Liceului Năsăud, 20 ianuarie 1939” din care aflăm că „Aurel Șorobetea, harnicul și însuflătorul director al liceului, a luat inițiativa de a redacta și edita un almanah, care să fie opera tuturor foștilor profesori și elevi, și care să fie distribuit cu ocazia serbărilor”¹¹. La acest apel au răspuns cu emoționante evocări din perioada liceului: Ioan Artene, directorul Institutului de Orbi din Timișoara; Nicolae Bretan, regizor muzical și compozitor; Macedon Cionca, prim pretor; Dr. Ștefan Damian, director la Liceul „Radu Negru” din Făgăraș; Nicolae Drăganu, profesor-doctor în filologie; Iustin Ilieșiu, profesor de litere și filologie, poet; Tovie Romul Perianu, preot; Iustin Sohorca, învățător pensionat; Aurel Șorobetea, director la Liceul „George Coșbuc”; totuși almanahul nu s-a publicat.

Întorcându-ne la subiectul nostru, aflăm că printre profesorii cu care și-a reînceput cursurile liceul în primul an școlar de după război se numără: Vasile Bichigean, Emil Păcurariu, Emil Ștefănuțiu, Ioan Seplecan, Gheorghe Alexievici, Mihail Lipan, din vechea gardă antebelică. Acestora li s-au adăugat pe parcurs: Octavian Scridon, Vasile Puica, Teohar Mihadaș, Ioan Cutova, Constantin Alupi, Ovidiu Macrea, Gavril Scridon, Alexandru Husar, Ioan Sdrula, Pavel Deleanu, Dr. Marin Vancea, Aurel Feștilă, Grigore Găzdac, Ileana Mănarcă Viehmann, Emil Catarig, Zoe Persecă, Gavril Mănarcă, Nicolae Crișan, Gheorghe Rusnac și Dr. George Trifon, medicul liceului, care preda igiena. Acești profesori, în condiții materiale destul de vitrege, au dat o nouă viață bătrânului liceu, perioadă pe care o putem numi a patra *Rediviva Virtus Romana* în Țara Năsăudului¹².

Dacă profesorii s-au bucurat de o oarecare stabilitate, directorii au fost schimbați foarte des. După decesul prematur al directorului Aurel Șorobetea, funcția de director a suplini-o profesorul Octavian Scridon, directorul adjunct. În perioada 1944-1958 au ocupat funcția de director al liceului cinci profesori: Aurel Șorobetea (1.XII.1944 - 30.I.1947), Ion Mărgineanu (1.II.1947 - 15.I.1948),

¹⁰ Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), fond *Primăria Orașului Năsăud*, Dosar 200, fila 1.

¹¹ Adrian Onofrei, Florin Vlașin, 1938 - jubileul Liceului Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, în „Arhiva Someșană”, Seria a III-a, Nr. 2, Năsăud, 2009, p. 66.

¹² Anuarul Liceului Grăniceresc „Gh. Coșbuc”. Anul școlar 1923/24. Publicat de Vasile Bichigean. Director. L. T. Poporală F. Bogdan, Reghin, p. 46.

Pavel Deleanu (15.I.1948 – 30.VIII.1950), Ștefan Man (1.IX.1950 – 31.VIII.1955) și Felicia Popescu (1.IX.1955 – 15.I.1958). Mai semna documente ca director și profesorul Mihail Lipan, de unde se vede că scaunul directorial a fost foarte râvnit.

La 1 februarie 1947, după îmbolnăvirea directorului Aurel Șorobetea, a fost numit în funcția de director profesorul Ion Mărgineanu, un intelectual de marcă, al cărui singur păcat a fost că nu era năsăudean și s-a trezit înlăturat urgent din funcție. Era o perioadă deosebit de tulbure și o simplă reclamație făcută la minister sau la alte organe aducea după sine destituirea celui incriminat.

Astfel, directorul Ion Mărgineanu, cu adresa Nr. 419/18.II.1948 remite: „Onor Comisii a Fondurilor Școlare Grănicerești Năsăud” următorul ordin: „Ministerul Educației Naționale, Direcția Învățământului Secundar. Nr. 24465/1948, 10 februarie

Domnului Mărgineanu Ion profesor

Liceul Teoretic de Băieți „G. Coșbuc” Năsăud

Vă facem cunoscut că prin decizia cu numărul de mai sus Dl. Deleanu Pavel a fost delegat cu gerarea liceului teoretic băieți „G. Coșbuc” din Năsăud pe ziua de 15 Ianuarie 1948 în locul Dvs¹³”.

Se pare că este ultimul document semnat de Ioan Mărgineanu din funcția de director, pentru că peste câteva zile a predat direcțiunea. Înainte de a primi hotărârea Comisiei Fondurilor Școlare și de Stipendii din Năsăud:

„R.P.R.

Liceul Fundațional Grăniceresc

„Gh. Coșbuc” Năsăud

Nr. 426/21.II.1948

Proces verbal de predare-primire

Astăzi, 21 februarie 1948, ora 13

În baza Ordinului Nr. 24.465/1948 al onor Minister al Educației Naționale, Direcția Învățământului Secundar, primit de direcțiunea liceului în ziua de 18 februarie 1948 prin care Dl Profesor Pavel Deleanu a fost delegat cu gerarea direcțiunii liceului, pe data de 15 ianuarie 1948, în locul Dlui Profesor Ion Mărgineanu, în prezența majorității corpului didactic,

Subsemnatul, Ion Mărgineanu fost director până la această dată, am predat Dlui Pavel Deleanu, numit nou director (la) conducerea liceului din punct de vedere didactic și educativ.

Subsemnatul Pavel Deleanu am preluat de la Dl. Ion Mărgineanu, conducerea Liceului fundațional grăniceresc, „George Coșbuc” din punct de vedere didactic și educativ.

¹³ Nicolae Trifoiu, Prof. Ioan Mărgineanu (1906-1976), fost director al Liceului „George Coșbuc”, în „Arhiva Someșană”, IV (31), Năsăud, 1977, pp. 350-351.

Averea liceului făcând parte din patrimoniul Fondurilor Grănicerești din Năsăud se va preda după ce va decide în acest sens Comisiunea Administrativă a Fondurilor Grănicerești.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces-verbal în 3 exemplare.

Am predat	Am preluat
Prof. Ion Mărgineanu	Prof. Pavel Deleanu
fost director	actualul director" ¹⁴ .

Se pare că profesorul Ion Mărgineanu n-a primit cu satisfacție destituirea din funcția de director și în 21 februarie trimite Fondurilor școlare următoarea adresă, înregistrată la liceu sub numărul 427/21 februarie 1948:

„Azi, Sâmbătă, 21 februarie 1948, am predat conducerea didactică a Liceului „George Coșbuc”, Dlui Profesor Pavel Deleanu, conform Ordinului Nr. 24.465/1948 al Ministrului Educației Naționale.

Am predat această conducere, pentru ca să execut Ordinul M.E.N., rămânând ca onor Comisiunea Fondurilor Grănicerești să procedeze după cum va crede de cuviință, pentru lămurirea cazului, dat fiind faptul, că după lege, Ministerul nu numește, ci confirmă la liceul nostru pe director.

Cu alese sentimente de respect

Profesor Ion Mărgineanu"¹⁵.

Profesorul Ion Mărgineanu nu se împăca cu gândul că nu mai este director, cu toate că semnase deja procesul verbal de predare primire și aștepta să se întâmple o minune. Spera că va fi repus în funcție de către Comisia Fondurilor Grănicerești. Dar acest lucru nu s-a întâmplat. Mai mult, dintr-o adresă agramată, trimisă Comisiei Fondurilor Școlare și de Stipendii de către „Administrația Internatului Fundațional Grăniceresc”, înregistrată cu Nr. 756/9 iulie 1948, aflăm că fostul director Ion Mărgineanu este vinovat de faptul că internatul nu mai poate funcționa:

„Domnule Președinte, avem onoare a Vă raporta că internatul nostru după 9 zile de funcționare de la data de 9 iulie 1944 în sensul declarației de închidere prevăzută în procesul verbal din aceeași zi (...) nu mai poate funcționa nici o oră, lipsindu-i cele mai importante alimente.

Aceasta pentru următoarele motive:

1. În cursul anului școlar 1947/48 precum și în anul școlar trecut, familia d-lui director Ion Mărgineanu a primit masa de la internatul nostru, în număr de 5 porții în virtutea unui angajament al Comisiunii Fondurilor Central Școlare și de Burse din localitate, exprimat printr-un contract special redactat între Fonduri și dl. director, Ion Mărgineanu. Comisiunea Fondurilor a redactat acest contract în calitate de conducătoare a internatului „Vasile Nașcu” cu obligația de a plăti internatului costul mesei în număr de patru porții – una porție trecând drept indemnizație pentru calitatea de director al internatului.

Ori întrucât onor. Comisiune a Fondurilor până în prezent n-a solvit această datorie față de internat, internatul nu mai poate satisface hotărârea

¹⁴ A.N.D.J.B.N., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 9, f. 33.

¹⁵ *Ibidem*, f. 3.

vechii Comisiuni, sau mai bine zis în situația prezentă nu mai poate servi masa familiei d-lui Mărgineanu nici o zi aceasta și din motivul că internatul nu mai are nici o rezervă, atât în bani cât și în alimente, ci numai datoriile. Până în prezent datoriile cu cele prevăzute în viitorul apropiat – oscilează între 20 – 30.000 lei.

Datoriile în urma centralizării sumelor, datoria fondurilor față de internat, numai pentru anul școlar 1947/48 până în ziua de 9 iulie a.c. inclusiv se ridică la suma de 52.649 lei, plus 5.000 lei rest din ajutorul special acordat internatului pe anul școlar 1947/48”. Iată cum era calculată datoria ce revenea familiei Mărgineanu: „De la data de 1 Octombrie 1947 și până la data de 1 Iulie 1948, constituie un timp de 9 luni. Socotindu-se ca și la ceilalți domni profesori costul mesei pe lună de o persoană 1.400 lei, pentru 9 luni face 12.600 iar pentru 4 persoane revine 50.400 lei. De la data de 1 iulie a.c. și până la data de 9 iulie inclusiv, conform procesului verbal redactat... în 30 iunie a.c. de către comitetul de conducere al internatului, socotindu-se 2000 lei lunar de persoană pe o singură zi revine 70 lei, pe 9 zile 560 lei iar pentru 4 persoane revine 50.400 lei” (...) mai mult decât datoriile înregistrate la internat și cele estimate...

2. În baza motivelor invocate mai sus, Vă rugăm D. Președinte să binevoiți a dispune și a lua măsuri pe care le veți găsi de cuviință și pe care le cere situația prezentă a internatului nostru.

Deasemeni Vă rugăm să binevoiți a hotărî în scris și asupra celor 2 porții pe care le primește familia d-lui director al liceului, Pavel Deleanu, cu mici întreruperi – despre care situație pot să Vă raporteze.

Administrator internat

Leon I. Timbușiu”¹⁶.

Vremurile erau destul de grele, alimentele erau scumpe și se puteau procura numai pe cartele. De aceea cadrele didactice luau masa la internat, fiindcă și salariile erau mici (între 3700 și 4100). Profesorului Ion Mărgineanu nu-i ajungea salariul pe un an spre a achita costul mesei la internat, în sumă de 50.400 lei, pentru membrii familiei sale.

Deși a lucrat puțin la liceul din Năsăud, ne simțim obligați să-i prezentăm succint activitatea didactică și științifică, fiindcă Ion Mărgineanu face parte dintre profesorii de elită aduși de inspectorul Vasile Scurtu la Năsăud, pentru întărirea corpului didactic cu cadre bine pregătite. S-a născut la 20 mai 1906, în Aiud, fiind primul din cei cinci copii într-o familie de țărani săraci. Tatăl, Ioan, a murit pe front în Primul Război Mondial, grija familiei rămânând în seama mamei sale Veronica. După absolvirea cursului primar s-a înscris la Liceul din Blaj, unde a frecventat cursurile până în clasa a V-a. Clasele VI-VIII le-a făcut la Liceul Român Grăniceresc din Năsăud, unde s-a numărat printre eleviieminenți. Astfel, în anul școlar 1921-1922, pe când era în clasa a VI-a, a obținut nota maximă 1, atât la moralitate cât și la învățătură. În clasa a VIII-a, a obținut „bine” la moralitate și 1 la învățătură. Profesorii săi au fost: Vasile Bichigean, (director), Emil Ștefănuțiu (muzică), Ștefan Scridon (istorie),

¹⁶ A.N.D.J.BN., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 9, f. 34.

Emil Mărcușiu (matematică și diriginte), Dr. Alexandru Ciplea (religie), Leonida Pop (gimnastică), Ion Partene (limba română), Ștefan Lupu (latină), Ion Tomuța (drept constituțional), Vladimir Macovei (drept constituțional), Peirre Lamaistre (limba franceză), Dr. Teofil Tanco (igienă).

Examenul de absolvire a cursului superior (maturitate) l-a susținut în iulie 1924 (7 și 8 iulie scris; 9 și 10 iulie oral) „sub prezidenția D-lui Dr. Vasile Meruțiu, profesor universitar în Cluj”. Rezultatul acestui examen a fost următorul: „1. admiși cu foarte bine: Butaciu Emil și Mărgineanu Ion” ...¹⁷. Studiile superioare le-a urmat la Facultatea de Matematică a Universității din Cluj. S-a numărat printre discipolii iluștrilor profesori și matematicieni: Abramescu, Manicatide, Paul Sergescu ș.a. După obținerea licenței, a funcționat ca profesor la liceele din Salonta și Petroșani, iar între 1939–1946, la Liceul „Decebal” din Deva. În această perioadă a fost cunoscut de Dr. Petru Groza, viitor prim ministru, cu care a rămas, în continuare, în strânse legături. Între timp a onorat funcțiile de președinte al Asociației Profesorilor din județul Hunedoara și inspector general al învățământului secundar și primar din Transilvania. A desfășurat o prodigioasă activitate în domeniul profesional și educativ-pedagogic, distingându-se ca unul dintre cei mai eminenți profesori de matematică din învățământul secundar.

După al doilea război mondial, simțindu-se nevoia de a se asigura și la liceul din Năsăud, cu tradiție mai mult umanistă, o întărire a catedrei de matematică, s-a apelat, prin intermediul bunului său prieten, profesorul Vasile Scurtu, pe atunci inspector general în Ministerul Învățământului, la fostul absolvent al acestui liceu, Ion Mărgineanu.

În perioada 1 februarie 1947 – 21 februarie 1948 a ocupat și funcția de director al Liceului, dar a trezit invidia unor colegi care, la fel ca și pe profesorul Octavian Ruleanu, l-au reclamat la forurile superioare și, în cele din urmă, a fost înlocuit cu profesorul Pavel Deleanu și nu cu cei care-și doreau această funcție.

Pentru a încheia capitolul funcționării profesorului Ion Mărgineanu la liceul din Năsăud, noul director trimite, la 5 septembrie, Ministerului Educației Naționale adresa nr. 865 cu următorul conținut, în care nu-și mai amintește ce scrisese în adresa anterioară, din 23 februarie 1948:

„Domnule Ministru

În baza Ordinului Dvs. Nr. 191.000/1948, avem onoare a Vă înainta alăturat un certificat de încetare de plată pentru Dl Profesor Ion Mărgineanu, care în anul școlar 1947/48 a funcționat ca detașat la liceul nostru de la Liceul „Decebal” din Deva, iar începând cu luna septembrie 1948 s-a reîntors la postul său de la Deva.

DIRECTOR
Pavel Deleanu

SECRETAR
Dumitru Seni”¹⁸.

¹⁷ *Ibidem*, dosar 4, f. 90.

¹⁸ *Ibidem* dosar 1, f. 4.

După cum se poate vedea în rândurile de mai sus nu se pomenește nimic despre funcția pe care a deținut-o fostul director, fiind, în schimb, evidentă satisfacția că au scăpat de el. Numai că pregătirea profesională de excepție nu i-au putut-o lua și a fost transferat la Seminarul Pedagogic din Cluj, iar după înființarea Institutului de Mecanică a fost chemat să predea matematici speciale la Secția Facultății Muncitorești, având titlul științific de conferențiar.

O gravă boală cardiacă îl obligă să-și încheie cariera didactică, frângându-i elenul cu care a muncit pe altarul școlii în tot timpul activității sale de dascăl de matematică. Printre foștii săi elevi se numără intelectuali care au îndeplinit importante responsabilități sociale, politice sau culturale: ing. Bujor Almășan, ing. Octavian Groza, profesorii universitari Dan și Victor Grecu, prof.univ. dr. docent Teodor Augustin, Nicolae Mladin, prof. Toma Simion, prof. Șerban Duma și alții.

Ioan Mărgineanu a colaborat încă din timpul studenției la reviste de specialitate și la alte publicații: „Gazeta Matematică”, „Numerus”, „Plaiuri hunedorene”, „Revista Asociației Cadrelor Didactice din Județul Hunedoara” etc. I-au rămas în manuscris numeroase cursuri și lucrări de matematică, după care au studiat numeroși elevi și studenți.

S-a stins din viață în ziua de 23 februarie 1976, la Cluj-Napoca, iar în ziua de 26 februarie a fost condus pe ultimul drum de foști colegi, între care și năsăudeni. Profesorul Ioan Mărgineanu va rămâne o figură luminoasă a școlii românești.

În cea ce-l privește pe Pavel Deleanu, acesta s-a născut la 6 noiembrie 1898 în localitatea Vârtopul Mic (Basarabia). Urmează clasele primare în localitatea natală, iar liceul la Chișinău. Promovează examenul de bacalaureat în anul 1922. După o întrerupere, din motive obiective, se înscrie la Facultatea de matematică fizică de la Universitatea din Iași și obține diploma de licență în anul 1930. Examenul de capacitate îl va promova la București, în anul 1946, pentru specialitățile fizică, matematică și chimie.

La 1 septembrie 1946 este numit profesor cu titlu provizoriu la liceul din Năsăud unde va deține și funcția de director în perioada 21 februarie 1948 – 30 august 1950.

Profesorul Pavel Deleanu s-a ocupat cu responsabilitate de obligațiile ce i-au revenit ca director. Abia instalat în funcție se preocupă de buna gospodărire și igienizare a clădirii liceului. de reorganizarea serviciului administrativ și didactic ajutător al liceului. În acest sens se adresează Fondurilor Grănicerești care patronau liceul:

„Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud
Nr. 578/28 aprilie 1948

Domnule Președinte

Avem onoare a Vă ruga să binevoiți a face următoarele numiri de personal administrativ la liceul nostru începând cu data de 1 ianuarie 1948:

1. În postul de contabil pe dl. Anton Emil învățător cu frumoase cunoștințe de contabilitate, în locul Dlui Nicolae Trifoiu demisionat.

2. În postul de bibliotecar, pe Dl. Alexandru Husar profesor de filozofie și drept, în locul Dlui Cutova Ion numit primar al orașului.

Cele două persoane funcționează în aceste posturi de la 1 ianuarie 1948

DIRECTOR

SECRETAR

Prof. Pavel Deleanu

Dumitru Seni¹⁹.

Fiind menționat în document numele lui Nicolae Trifoiu, precizăm că, ulterior, acesta s-a angajat la Fabrica de Sticlă Azuga și mai târziu la Sanatoriul TBC - Valea Râjnoavei de unde a fost arestat și condamnat la 7 ani închisoare. În total a fost ținut în detenție 19 ani. La Năsăud a încercat să constituie o organizație de tipul „Frăților de Cruce” legionare, cu elevi de la școlile năsăudene, pe când ocupa funcția de pedagog la Internatul „Vasile Nașcu” al Liceului Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc”.

Activitatea de factură legionară a lui Nicolae Trifoiu desfășurată la liceul din Năsăud n-a rămas fără urmări și 11 elevi din clasele V-VIII au fost arestați, după cum aflăm din documentul următor, adresat „Inspectorului General Șef al Regiunii Școlare Cluj”:

„Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud

Nr. 698/15 iunie 1948

Confidențial

Domnule Inspector General Șef

Avem onoare a Vă raporta că Siguranța Orașului Năsăud a arestat pentru cercetări pe următorii elevi de la liceul nostru

1. Drugă Radu, clasa a VIII-a; 2. Lăpușan Iacob, clasa a VIII-a; 3. Păiuș Simion, clasa a VIII-a; 4. Schiffbaumer Rolf, clasa a VIII-a; 5. Crăciun Vladimir, clasa a VII-a; 6. Pălăgeșiu Viorel, clasa a VII-a; 7. Naghiu Tiberiu, clasa a VII-a; 8. Stănescu Gheorghe, clasa a VII-a; 9. Mazanec Andrei, clasa a VI-a; 10. Anton Constantin, clasa a V-a; 11. Floroae Vasile, clasa a V-a.

DIRECTOR

SECRETAR

Prof. Pavel Deleanu

Dumitru Seni²⁰.

Arestați la 28 mai 1948, o parte dintre elevii respectivi au fost eliberați la 30 august și s-au întors la liceu, fapt pentru care direcțiunea școlii solicită derogare spre a-i putea examina „la materiile la care n-au putut fi clasificați în luna iunie 1948”²¹. Adresa cu numărul 880/1948 a fost trimisă de asemenea „Inspectorului General Șef al Regiunii Școlare Cluj” însă acesta nu și-a luat răspunderea spre a aproba solicitarea direcțiunii liceului și a trimis adresa ministerului, de unde liceul primește următorul răspuns:

¹⁹ *Ibidem*, dosar 14, f. 61.

²¹ *Ibidem*, dosar 2, f. 61

²² *Ibidem*, dosar 2, f. 62.

„R.P.R.

„Ministerul Învățământului Public

Nr. 22.828/1948. IX.1

Către

Direcțiunea Liceului Gh. Coșbuc Năsăud

La raportul dvs. cu nr. 880/1948, vă facem cunoscut că întrucât organele Siguranței care au deținut pe elevii mai jos notați nu au de obiectat nimic, numiții vor putea fi examinați pentru a li se încheia situația școlară a clasei din care fac parte.

Astfel: Anton Constantin clasa a V-a, Mazanec Andrei clasa a VI-a, Pălăgeșiu Viorel, Naghiu Tiberiu și Stănescu Gheorghe clasa a VII-a - Păiuș Simion și Schiffbauer Rolf clasa a VIII-a.

INSPECTOR GENERAL ȘEF

ss. indescifrabil

ȘEFUL SERVICIULUI

ss. Indescifrabil²².

Dintre elevii menționați o atenție specială se impune să-i acordăm lui Viorel Pălăgeșiu, care, după absolvirea liceului, a urmat cursurile Facultății de Filologie din cadrul Universității „Victor Babeș” din Cluj. După obținerea licenței a funcționat ca profesor la Casa Pionerilor din Năsăud, la Liceul Nr. 2 și și-a încheiat activitatea la Colegiul Național „George Coșbuc”. A fost un adevărat animator cultural, numărându-se printre redactorii Stației de Radioficare, în cadrul căreia a prezentat numeroase emisiuni cu conținut cultural și literar. De asemenea, a făcut parte din formația corală a Casei de Cultură „Liviu Rebreanu”, din echipa de teatru și în cele din urmă din corul Sindicatului învățământ. Fiind năsăudean de origine, a cunoscut tradițiile populare locale, pe care le-a pus în scenă în cadrul Maialului elevilor năsăudeni.

Prefectul județului scria că activitatea liceului nostru s-a reluat după război în virtutea principiului descentralizării învățământului. În realitate s-a impus, destul de repede, o centralizare escesivă, pentru cele mai simple probleme trebuind să obții aprobări de la județ sau chiar de la București, chiar și atunci când era vorba de probleme ale Comitetului Școlar. Iată un exemplu, constând într-o cerere adresată „Domnului Administrator al Casei Școalelor, Direcția Comitetelor Școlare, București”:

„Liceul „George Coșbuc” din Năsăud

Comisiunea Interimară

Nr. 853/ 19 Aug. 1948

Domnule Președinte

În baza Ordinului Dvs. Circular Nr. 37.500/1947, § 19, punct 9, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a aproba să se plătească din fondurile comitetului școlar, de la art. 28, d-lui Dumitru Seni casierul școalei suma de lei 1000 lunar, începând cu data de 15 august 1947 și care reprezintă indemnizația de casier pentru lipsuri la casă și mandate, conform dispozițiilor I. C. M./349/47.

În acest scop avem onoare a Vă raporta următoarele:

²² *Ibidem*, dosar 2, f. 2.

Liceul nostru este teoretic fiind încadrat în tipul F.

În anul școlar 1946/47 a avut 12 clase cu un efectiv de 434 elevi.

Volumul încasărilor în anul școlar 1946/47 a fost de 808.559.751 lei iar al plăților 731.646.663 lei.

PREȘEDINTE

Prof. Lipan Mihail

SECRETAR

Prof. Emil Ștefănuțiu".

La nivelul orașului se constituise un organism cu rol coordonator. Este vorba de Consiliul Educativ Interșcolar al cărui președinte a fost inițial profesorul Octavian Ruleanu, directorul Școlii Normale, iar după ce Domnia sa a căzut în dizgrație, a fost numit profesorul Ion Mărgineanu. Acest consiliu emitea circulare privind diferite aspecte educative unitare pentru toate școlile din Năsăud, precum cele două pe care le reproducem:

„CONSILIUL EDUCATIV INTERȘCOLAR

Orașul Năsăud

Notă: A se citi tuturor elevilor și profesorilor

Nr. 4/ 20 ian. 1948

Către

Directorii Școalelor Secundare și

Consilierii Educativi

În urma hotărârilor luate în ședința din 17.I.1948 și pentru a unifica măsurile privind disciplina și comportarea elevilor în afară de școală, vi se amintesc dispozițiile cu caracter normativ ce trebuie să le luați imediat la școala Dvs.

1. Circulația elevilor pe străzi este îngăduită numai până la ora 5 jumătate. După această oră elevii nu vor putea părăsi internatul sau locuința decât în cazuri bine motivate și în baza unui bilet de voie eliberat de direcțiune, consilierul educativ, educatorul diriginte sau pedagogul de serviciu.

2. Frecventarea restaurantelor sau a cârciumilor este cu desăvârșire interzisă elevilor chiar și în compania părinților. Organele polițienești și Primăria au fost înștiințate și rugate să întreprindă razii prin aceste localuri și să ridice imediat pe elevii ce vor fi găsiți acolo. Totodată s-a cerut Comisariatului de Poliție și Primăriei să pună în vedere restaurantelor și cârciumarilor că este interzis să furnizeze băuturi spirtoase tineretului școlar.

3. Educatorii diriginți sunt insistent rugați să efectueze controale cât mai dese pe la gazdele elevilor pentru o cât mai atentă și mai completă supraveghere a acestora. Totodată se vor lua măsuri urgente pentru ținerea regulată a consfătuirilor lunare cu părinții și gazdele.

4. Consilierul educativ este direct responsabil de îndeplinirea acestor măsuri.

PREȘEDINTE

Prof. Octavian Ruleanu

SECRETAR

Prof. Lucian Valea"²³.

²³ Ibidem, dosar 4, f. 12.

Disciplina și controlul continuu al acesteia a fost trăsătura forte a Școlii Năsăudene. De aceea a fost posibilă formarea atâtor generații de elevi, viitori specialiști și intelectuali de marcă în acest orașel, în aparență lipsit de importanță. Ar fi bine și chiar de dorit ca generația actuală de dascăli năsăudeni să ia exemplul de la înaintași și în această privință.

Cu toată atenția acordată disciplinei elevilor existau și atunci elevi care nu respectau normele buneii cuviințe și ale regulamentelor școlare. Măsurile coercitive luate împotriva lor erau drastice și fără menajamente. În plus, aceste măsuri disciplinare erau comunicate spre aprobare Regiunii Școlare Cluj, după cum reiese din documentul următor:

„Liceul Fundațional Grăniceresc

„George Coșbuc” din Năsăud

Nr. 295/ 9 ianuarie 1948

Domnule Inspector General Șef

Avem onoare a Vă înainta pentru aprobare, în copie, procesul verbal încheiat în conferința școlară de la liceul nostru la data de 17 decembrie 1947, cu care ocazie elevii Miron Ion și Bălan Grigore din clasa a VII-a de la liceul nostru au fost eliminați din școală până la finele anului cu drept de a se înscrie ca elevi particulari la acest liceu, întrucât s-au făcut vinovați de beție și scandal public.

DIRECTOR
Ion Mărginean

SECRETAR
Dumitru Seni²⁴.

Consiliul interșcolar coordona și formele de perfecționare a cadrelor didactice la nivelul școlilor din oraș, prin lecții deschise și schimburi de experiență. La aceste activități erau convocate toate cadrele didactice de la școlile din Năsăud:

„Liceul Fundațional Grăniceresc

Consiliul Interșcolar Năsăud

Liceul Gr. „George Coșbuc”

Nr. 38/6 februarie 1948

CONVOCATOR

Onoratul Corp Didactic al școalelor secundare și primare din localitate este rugat să participe la o lecție practică model, ce se va ține azi vineri 6 februarie d. m. orele 4, în sala clasei I-a de la Liceul „G. Coșbuc”.

Lecția de azi o va ține Dl. Profesor Octavian Scridon cu clasa VII-a având subiectul „Luceafărul” de M. Eminescu

Data fiind utilitatea didactică a acestor lecții practice, rugăm colegele și colegii să sprijinească acest început de seminar pedagogic, cu prezența și dacă se poate cu participarea activă.

Președintele Comitetului Interșcolar
Profesor Ion Mărgineanu

²⁴ Ibidem, dosar 4, f. 1.

Sunt rugați a participa: Liceul de Fete, Școala Normală, Școala de Brigadieri, Școala Primară Băieți, Școala Primară fete, Școala de Aplicație, Școala de Ucenici”²⁵.

Profesorul Ion Mărginean a încercat să organizeze un seminar pedagogic cu scopul de se realiza un schimb de experiență între cadrele didactice din oraș. Inițiativa lui a fost repede abandonată fiindcă la data când emite acest „convocator”, teoretic el era înlocuit din funcția de director, așa cum am arătat mai sus.

La nivelul județului exista un „Îndrumător” care coordona activitățile educative din întreg județul. Un document care ne-a semnalat existența acestuia, născădean de origine, este următorul:

„R.P.R.

Ministerul Învățământului Public
Secretariatul General al Educației
Îndrumătorul Județului Năsăud
10 iunie 1948

Către Consiliul Educativ al Lic. „G. Coșbuc”

Potrivit dispozițiilor Onor Minister al Învățământului Public, în ziua de 10 iunie a.c. cursurile vor fi suspendate.

La fiecare școală se va aranja un festival pentru sărbătorirea Centenarului 1848-1849, în cadrul căruia unul dintre profesorii școlii va vorbi despre revoluția de la 1848.

Prezența profesorilor și elevilor este strict obligatorie.

După festivalul școlar o delegație compusă din elevi și profesori va lua parte la festivalul organizat de autoritățile locale.

ÎNDRUMĂTOR JUDEȚEAN

Ovidiu Macrea”.

Reiese din acest document că educația elevilor era în atenția organelor centrale, din moment ce la minister exista un „Secretariat General al Educației” de care aparținea Consiliul Educativ Județean, iar Consiliile Educative Locale și cele școlare erau subordonate organelor ierarhic superioare. Aceste consilii educative aveau menirea să implementeze în învățământ o educație de un anumit fel, după cum vom vedea din alte documente.

În altă ordine de idei, în 1947 intră în acțiune Uniunea Tineretului Muncitor (U.T.M.) care, de asemenea, va organiza activități politico-educative ce vor avea menirea să educe elevii în spiritul ideologiei comuniste. Un prim document emis de această organizație este cel datat 13 martie 1948:

„Uniunea Tineretului Muncitor

Comitetul de Plasă Năsăud

Nr. 39/948

Direcțiunii Liceului „Gh. Coșbuc” Năsăud

Uniunea Tineretului Muncitor, Comitetul de plasă Năsăud, cu ocazia împlinirii unui an de la înființarea organizației noastre, organizează un MARE

²⁵ Ibidem, dosar 4, f. 20.

FESTIVAL SPORTIV, în ziua de 14. III. a. c., orele 11, în fața sediului U.T.M. la care vă rugăm să luați parte cu întreg corpul profesoral și elevii școlii Dv.

Năsăud, 13. III.1948

SECRETAR PLASĂ

Alexandru Pop”²⁶.

În 1948 se mai petrece încă un eveniment decisiv pentru soarta învățământului românesc: trecerea tuturor școlilor la stat, sub îndrumarea și controlul Ministerului Învățământului Public:

„Ministerul Învățământului Public, Decret Nr. 176, pentru trecerea în proprietatea Statului a bunurilor bisericilor, congregațiilor, comunităților sau particularilor, ce au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor de învățământ general, tehnic sau profesional.

Art. I. Pentru buna organizare și funcționare a învățământului public de Stat și pentru lărgirea și democratizarea învățământului, toate bunurile mobile și imobile ce au aparținut bisericilor, congregațiilor, comunităților religioase, asociațiilor particulare, și, în general, particularilor, persoane fizice sau juridice și au servit funcționării școlilor de învățământ trecute, conform art., 35 din legea învățământului public de Stat, trec în proprietatea Statului, atribuindu-se Ministerului Învățământului Public, care le va întrebuința pentru nevoile învățământului. (...)

Art. IV. Pe data publicării prezentului decret se dizolvă orice asociațiuni, cu sau fără scop lucrativ, care au drept obiect organizarea și funcționarea unor școli particulare de învățământ”²⁷.

Prin Decretul Nr. 176 din 3 august 1948 a trecut în proprietatea Statului și „Liceul Teoretic Gh. Coșbuc, strada Grănicerilor Nr. 62 (?), al Fondurilor Grănicerești Năsăud, cu întreaga avere, conform inventarului jurnal”..., precum și „Liceul Teoretic Fete, strada Gării Nr. 1, Năsăud, al Fondurilor Grănicerești ... cf. inv. jurnal”... și „Școala Normală Mixtă, strada Grănicerilor Nr. 7 din Năsăud, cu întreaga avere”²⁸.

Încă înainte de naționalizare, starea materială și sanitară a liceului era precară. Din cauza aceasta mulți elevi aveau păduchi și scabie, aspect de care se interesa și ministerul care, spre finele anului 1947, printr-o circulară solicita școlilor informații despre starea sanitară. La această circulară direcțiunea liceului nostru răspunde astfel:

„Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc” Năsăud

Nr. 327 din 14 ianuarie 1948

Domnule Ministru

Referindu-ne la Ordinul Dvs. circular Nr. 312.439/1947 transmis cu ordinul Onor. Inspectorat Școlar Regional Cluj Nr. 33.309/1947,

Avem onoare a vă informa că liceul nostru nu are baie instalată și în acest an nici nu poate fi instalată din cauza lipsei de bani.

²⁶ A.N.D.J.BN., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 4, f. 47.

²⁷ Colecțiuni de legi, decrete și deciziuni. Tom XXVI/1948, 1-31 august, Editura de Stat, București, 1948, pp. 1682-1683.

²⁸ *Ibidem*, p. 1721.

Elevii fac baie la băile locale comunale de două ori pe lună în condiții destul de bune.

Vizita medicală se face zilnic la elevii bolnavi și trimestrial pe școală.

Propaganda contra exantematicului, febrei tifoide și celorlalte boli contagioase se face în cadrul lecțiilor de igienă de către Dl. Dr. George Trifon, medicul liceului.

De altfel până în prezent la școala noastră n-a fost nici un caz de boală de acest fel.

DIRECTOR
Ion Mărginean

SECRETAR
Dumitru Seni²⁹.

Existența unor „băi locale comunale” la Năsăud prin anul 1948 este destul de incertă. Cu siguranță, la nivelul întregii țări existau probleme cu igiena, fapt pentru care ministrul Gheorghe Vasilichi inițiază o „Campanie contra păduchilor”:

„Ministerul Educației Naționale

Nr. 27.548/30 ianuarie 1948

Începând de la 5.01.1948 se organizează pe întreaga țară o campanie de curățenie și în contra păduchilor.

I. În această campanie își vor da concursul întregul Guvern și tot poporul. Școala este chemată să îndeplinească un mare rol în această campanie, care s-a dovedit că nu aparține numai sănătății publice, ci întregului popor. Tifosul exantematic este o boală mizeră. În noua Republică Populară nu mai trebuie să existe asemenea plăgi sociale.

Măsuri:

1. Curățenia desăvârșită a localurilor școalei, de care sunteți răspunzător solidar cu medicul școalei.

2. Deparazitarea individuală a elevilor școalei, a familiilor și locuinței la cei parazițați.

3. Educația igienico a elevilor și conferințe cu elevii și părinții, făcute de medicul școlar.

4. Controlul săptămânal al tuturor elevilor școalei. Medicii școlari sunt răspunzători de toate cazurile de tifos exantematic în școale, în caz de neexecutarea acestor măsuri.

5. Profesorii diriginți vor face zilnic controlul corporal al elevilor.

6. Diriginții vor controla gazdele și locuințele elevilor semnalând medicilor școalei cele ce trebuiesc deparazitate.

7. Directorii de școli cu concursul profesorilor de desen și a elevilor vor contribui la campania anti exantematică, prin executare afișe și panouri după instrucțiunile Ministerului Sănătății.

II. În vederea contribuției M.E.N. la lupta anti exantematică veți organiza în fiecare școală echipe de deparazitare pentru populația civilă, din care vor face parte în mod obligatoriu medicii școlari, iar profesorii și elevii cursului superior se vor înscrie voluntari.

²⁹ A.N.D.J.BN., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 1, f. 1.

Fiecare școală este obligată a-și procura câte o pompă pentru pulverizare de la fabricile „Sat” sau „Assan” Cotroceni – București, iar praful sau lichidul insecticid de la medicul șef de județ iar cele din București prin Direcția igienei.

Domnii Directori sunt direct răspunzători de executarea acestui ordin și în caz de neconformare vor fi destituiți și trimiși în judecată pentru sabotarea sănătății publice.

Ministru”³⁰.

În vederea aplicării prevederilor acestui Ordin ministerial direcțiunea liceului a trecut la măsuri concrete și s-a adresat, în zadar, Serviciului Sanitar al județului:

„Liceul Fundațional Grăniceresc

„George Coșbuc” Năsăud”

Nr. 390/ 11. II.1948

Către

Serviciul Sanitar al Județului Năsăud

Bistrița

În baza Ord. cu Nr. 27.548/1948 al Ministerului Educației Naționale, cu onoare Vă rugăm să binevoiți a ne repartiza praful sau lichidul insecticid necesar deparazitării elevilor liceului nostru, și a ne comunica data și locul de unde îl putem ridica.

Totodată vă rugăm să binevoiți a ne repartiza și cinci pompe pentru pulverizarea prafului sau lichidului insecticid.

DIRECTOR

Ion Mărginean

MEDIC ȘCOLAR

Dr. George Trifon”³¹.

În locul insecticidului și pompelor, Serviciul Sanitar al Județului trimite, abia după o lună următoarea adresă, plină de greșeli ortografice, după cum mulți elevi erau plini de păduchi și de râie:

„Serviciul Sanitar al Județului Năsăud în Bistrița

Nr. 4044 din 12 martie 1948

Către

Liceul Fundațional Grăniceresc

Năsăud

La adresa Dvs. Nr. 390 din 11 februarie 1948, avem onoare a vă comunica că insecticidul de care aveți nevoie pentru deparazitarea elevilor de la lic. Dvs. veți binevoi a procura dela farmacie prin mijloace proprii.

MEDIC ȘEF DE JUDEȚ

Dr. V. Vianu

SECRETAR

Oct. Gagea”³².

³⁰ *Ibidem*, dosar 1, f. 21.

³¹ *Ibidem*, dosar 4, f. 28.

³² *Ibidem*, dosar 4, f. 48.

Se vede din această adresă că și la Serviciul Sanitar al Județului domnea sărăcia în primii ani de după război. De fapt acest serviciu se ocupa cu controlul și asigurarea stării de sănătate a populației județului și mai puțin cu asigurarea unor materiale sanitare pentru școli.

Liceul avea și internat, care și-a reluat activitatea după război. Internatul funcționa în clădirea de pe strada Grănicerilor Nr. 7, actualul local în care funcționează Școala Generală „Mihai Eminescu”. Primele date din această perioadă sunt din anul școlar 1946–1947. Internatul era susținut de Fondurile Grănicerești din Năsăud și dispunea de 9 încăperi, din care 3 erau dormitoare, 2 pentru administrație, 1 pentru personalul de serviciu, 1 era sală de meditație, 1 infirmerie și 1 bucătărie..

Numărul elevilor interni în anul școlar 1946–1947 era de 61, din care 1 orfan de război. Personalul de serviciu și administrativ al internatului era format din următoarele persoane: I. Maioreanu, administrator; V. Ceuca, casier-contabil; Nicolae Trifoiu, pedagog-econom; V. Băieșiu, econom-ajutor; Constantin Alupi, Alexandru Husar, Ion Cutova erau profesori supraviețuitori; Ceuca Lucreția, bucătăreasă. Mai existau 4 oameni de serviciu (două femei și doi bărbați). Liceul nu avea la acea dată contabil, iar funcționarea internatului o asigura Comisiunea administratoare a Fondurilor Central – Școlare și de Stipendii din Năsăud. Unii elevi primeau și burse de la stat. În anul școlar 1946–1947 erau 16 elevi bursieri, 9 liceeni și 7 de la cele 12 clase bugetare (clasele I–IV). Bursele se obțineau prin examen, nota cea mai mică de admitere ca bursier fiind 7³³.

La începutul anului școlar 1947–1948 erau 19 elevi bursieri. Bursa era în cuantum de 1.517 lei pe trei luni. Printre elevii clasei a III-a îi aflăm bursieri pe Septimiu Pop, viitorul director al liceului din anii nouăzeci și pe Ioan Boca, profesor, fost șef la cultură în Bistrița, director al Circului de Stat din București, apoi imigrant în S.U.A., unde a și decedat.

Din adresa Ministerului Învățământului Public Nr. 298.172 din 3 decembrie 1948 aflăm următoarele: „Ca urmare la ordinul nostru circular Nr. 258.270/ 948 și la raportul Dvs. Nr. 151/948, vă facem cunoscut că Ministerul v-a mai acordat pentru elevii învățământului Mediu, un număr de 38 burse, pe lângă cele aprobate anterior.

Bursele noi, ca și cele vechi, se vor repartiza de Dvs. elevilor ce intră într-una din situațiile arătate în circulara amintită. Semnează Toma Vasilescu, director și Claudia Mărgineni, șeful serviciului”. În post scriptum citim: „Veți acorda bursele strict în ordinea taxelor școlare, începând de la cea mai mică în sus. Această operație o veți face împreună cu consiliul pedagogic și un reprezentant al U.A.E.R.-ului”³⁴.

În cele 11 clase (I–VIII) câte se aflau în cadrul liceului erau 24 de elevi cu bursă întreagă și 34 de elevi cu semi-bursă, din totalul de 347 de elevi câți frecventau aceste clase în anul școlar 1947–1948. Elevii de liceu plăteau până

³³ Ibidem, dosar 1, f. 5.

³⁴ Ibidem, dosar 1, f. 7.

prin 1948 taxe școlare. Din cauza dificultăților materiale, mulți elevi aduceau certificate de paupertate, spre a fi scutiți de taxe și de aducerea unui metru ster de lemne. În anul 1948 au fost scutiți de taxe școlare 48 de elevi.

Prin anii 1947–1948 se mai acordau burse și de către Fondurile Școlare și de Stipendii din Năsăud. Sau măcar se spera, așa cum reiese dintr-un „Certificat de Competență Grănicerească” eliberat venerabilului profesor de desen Teodor Șimon, de Primăria Orașului Năsăud:

„Se certifică oficial din partea Primăriei Orașului Năsăud, că Domnul Teodor Șimon, profesor, născut la 24 Noiembrie 1869 în comuna Ragla și domiciliat în Orașul Năsăud, este descendent de grănicer, deci și fiica Domniei Sale, Dr. Aurora S. Vancea, născută Șimon, precum și fiii acesteia: 1. Radu Petre Vancea, 2. Dan Petre Vancea, 3. Rodica P. Vancea încă sunt descendenți de grăniceri și se pot bucura de toate drepturile de cari se bucură descendenții de grăniceri..

Despre ce s-a extrădat acest Certificat Comunal pentru de a putea obține fiul mai mare Radu o bursă ori ajutor din Fondurile Grănicerești Năsăudene.

Năsăud în 4 iulie 1947”³⁵.

Deși după război liceul s-a confruntat cu o serie de greutăți, numărul elevilor din perioada 1944–1948 este comparabil cu cel din perioada antebelică, ba chiar mai mare în unii ani. O dovadă în acest sens ne-a fost oferită de o situație statistică pe o perioadă de 10 ani (1938–1948).

Anul școlar	1938-1939	1939-1940	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944	1944-1945	1945-1946	1946-1947	1947-1948
Elevi	296	313	337	485	471	471	1037	725	494	370

Astfel, în perioada 1938–1948 au fost școlarizați la Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud 5029 elevi ordinari și particulari. Demn de subliniat este și faptul că majoritatea elevilor proveneau din mediul rural, în proporție de 75–80%. Dacă în perioada interbelică mulți elevi proveneau și din alte județe ale României Mari, inclusiv din Muntenia și Moldova, după război elevii proveneau, în majoritate covârșitoare, din județul Năsăud și din județele limitrofe³⁶.

Încă din perioada interbelică la liceul nostru își făceau studiile și elevi particulari. Numărul acestora a crescut după război când, din cauza greutăților materiale, mulți elevi dornici de învățătură au rămas neșcolarizați. De aceea, Ministerul Învățământului Public prin Decizia Nr. 291.121/1946, publicată în Monitorul Oficial Nr. 279 din 30 noiembrie 1946 a fixat normele pentru ținerea

³⁵ A.N.D.J.BN., Fond Primăria Orașului Năsăud, dosar 200, f. 51.

³⁶ A.N.D.J.BN., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 8, f. 3.

examenelor particulare. Conform cu această decizie, examenele particulare se organizau cu elevii claselor V-VII, dacă nu era școală în localitate, precum și cu oameni aflați în câmpul muncii, indiferent de vârstă, care puteau susține aceste examene, atât la școlile elementare cât și la licee, cu recomandarea Comitetului de întreprindere. De menționat că din rândul oamenilor muncii care își completau studiile, fiind în producție, se recrutau activiștii de partid, ai organizațiilor de tineret, de femei și sindicat, precum și noile cadre militare.

Sesiunile de examene se organizau în felul următor:

„a). O examinare preliminară, între 25 ianuarie și 5 februarie va consta dintr-o probă scrisă asupra primei jumătăți din materia anuală a fiecărui obiect de studiu, cu excepția muzicii, educației fizice și desenului.

b). O examinare de fond, între 1–20 iunie, care va consta dintr-o lucrare scrisă la fiecare materie și o interogare generală orală din întreaga materie prevăzută în programa analitică a școlii respective. În această sesiune elevii vor fi supuși la o probă orală și practică pentru muzică, educație fizică și desen.

Elevii înscriși pentru clasele a VIII-a și a IX-a sunt obligați a trece în paralel, între 20 și 25 ianuarie, un examen de admitere din materia prevăzută pentru licee, în decizia Nr. 205.007 din 25 august 1948, publicat în Monitorul Oficial Nr. 196/1948.

Taxa este de 120 lei pentru ambele sesiunii. Taxa de repetenție este de 500 lei, de corigență 100 lei, iar pentru examenul de admitere de 200 lei³⁷.

Primele date despre examenul de bacalaureat sunt cele de la sfârșitul anului școlar 1945–1946:

Elevi	Prezenți	Reușiți	Respinși
Ordinari	28	26	2
Pregătiți în particular	17	12	5
Total	45	38	7

În anul școlar 1946–1947 situația la bacalaureat este următoarea³⁸:

Elevi	Prezenți	Reușiți	Respinși
Ordinari	37	35	2
Pregătiți în particular	3	2	1
Total	40	37	3

„Tabloul candidaților reușiți la examenul de bacalaureat în sesiunile anului școlar 1947–1948:

1. Ceuca G. Petre; 2. Domide Leontin Alexandru; 3. Folfă M. Gheorghe; 4. Mărginean Dan Alexandru; 5. Răpan D. Dănilă; 6. Șerban Sabin Alexandru; 7. Decei I. Mircea; 8. Buga A. Virgil; 9. Granciu I. Ioan; 10. Manolescu V. Ștefan; 11. Pop I. Ioan; 12. Sârb I. George; 13. Tomuța I. Dumitru; 14. Avram M. Elena;

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, dosar 8, f. 10.

15. Lăzărescu Hortenzia Fl.; 16. Năilă C. Victoria; 17. Neamț S. Domnița; 18. Lazar I. Ioan; 19. Mureșan Ioan Alexandru; 20. Catarig E. Vasile; 21. Chitul I. Traian; 22. Mihalca I. Traian Titus; 23. Oprea T. Horațiu Coriolan; 24. Păiuș S. Simion; 25. Sandul L. Octavian”³⁹.

Încă în primii ani de după război au fost reluate activitățile recreative și instructiv-educative ale elevilor. Dintre cele mai importante le amintim pe următoarele:

Crucea Roșie a tinereții: A funcționat conform îndrumărilor primite. De pe urma activităților elevilor s-a constatat: „Dezvoltarea sentimentului de colaborare, de ajutorare a celui sărac”.

Societatea de lectură „Virtus Romana Rediviva” a ținut 10 ședințe, toate în spiritul instrucțiunilor Ministerului Educației Naționale. Trebuie amintit că, încă dinainte de război această societate își organiza activitățile în mod liber, fără „instrucțiuni” de la minister.

Societatea științifică a fost reorganizată pentru prima dată, după război, în anul școlar 1947-1948. Cu participarea liceului nostru, a liceului de fete și a școlii generale s-au organizat reușite manifestații sportive de fotbal, handbal, volei și schi.

Societatea științifică a fost îndrumată de directorul Ion Mărgineanu, cea de lectură de către prof. Octavian Scridon și cea sportivă de către prof. Nicolae Crișan.

La activitățile Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva” au participat elevii cursului superior, iar la cea sportivă întregul liceu⁴⁰.

Dacă la liceu procesul instructiv-educativ se desfășura în parametri din ce în ce mai buni, sub toate aspectele și prin valorificarea tradițiilor împământenite de peste nouă decenii, în oraș și foarte multe localități din țară mai existau încă analfabeți. Preocupat de eradicarea analfabetismului ministerul trimite o circulară către școlile secundare:

„Ministerul Învățământului Public

Direcția Învățământ Mediu

Serviciu Licee Nr.118.689/31.V.1949

CIRCULARĂ

către toate școlile de învățământ mediu

În vederea lichidării analfabetismului în R.P.R., planul de Stat pe 1949 prevede sarcina ca pe lângă fiecare școală din învățământul mediu să se înființeze cursuri de alfabetizare.

În cazul că pe lângă școala Dvs. nu funcționează un asemenea curs, veți lua măsuri de îndată pentru organizarea lui. Veți înscrie la cursul a cărui activitate va începe la 1 iulie 1949 pe oamenii de serviciu neștiutori de carte, din instituție și pe neștiutori de carte din cartierul școlii, pe care nu i-au putut cuprinde în alte cursuri.

³⁹ Ibidem, dosar 7, f. 1.

⁴⁰ Ibidem, dosar 11, f. 6.

În această activitate veți căuta să antrenați întreg corpul didactic al școlii.

Veți raporta după deschidere, lunar, Secției de Învățământ a Sfatului popular, numărul celor care frecventează cursurile, numele profesorilor care predau și rezultatele acestei activități.

DIRECTOR
Popescu Gheorghe

ȘEF SERVICIU
Corina Gheorghiu⁴¹.

Alte documente privind desfășurarea cursului de alfabetizare la liceul nostru n-am aflat la Arhive, dar semianalfabeți au existat în rândul personalului de serviciu până în pragul mileniului trei. Am găsit însă un prim plan de învățământ pe care „tovarășii” de la minister îl numeau „orar”.

„Ministerul Învățământului Public

Direcția Învățământ Mediu

Nr. 246.610/B/948

Domnule Director

Avem onoarea a vă comunica mai jos orarul liceului pe anul școlar 1948/1949:

OBIECTUL/CLASA	VIII	IX	X	XI
Limba română	5	5	4	4
Limba rusă	3	3	3	3
Limba străină	3		2	2
Istoria	2	2	3	3
Geografia	2	2	2	2
Constituția R.P.R	-	-	1	-
Economia politică	-	-	2	-
Filosofia	-	-	2	3
Matematica	5	5	4	4
Fizica	2+1	2+1	2+1	2+1
Chimia	-	2+1	2+1	2+1
Științele naturale	2	3	2	2
Igiena	1	-	-	-
Educație fizică	1+2	1+2	1+2	1+2
Desenul	1	2	2	2
TOTAL	27+3	30+4	32+4	30+4 ⁴² .

Planul de învățământ era destul de lejer și bine structurat, mai ales că învățământul se desfășura în 6 zile lucrătoare ale săptămânii, iar orele în plus la educație fizică se desfășurau sub formă de ansamblu sportiv, după masă. Accentul se punea pe studiul limbii române și al matematicii. S-a introdus

⁴¹ Ibidem, dosar 1, f. 40.

⁴² Ibidem, dosar 1, f. 12.

studiul obligatoriu al limbii ruse, iar la geografie în clasa a IX-a se studia Geografia U.R.S.S. Manualele erau accesibile și se putea însuși materia din ele fără să fie necesare meditațiile suplimentare contra cost. Manualul de limba română era destul de sărac și nu cuprindea mulți dintre marii noștri scriitori. Cel de istorie era politizat excesiv. În toate manualele se sublinia rolul prieteniei româno-sovietice, iar în manualele de fizică, chimie și biologie se proslăvea rolul științei și tehnicii sovietice.

După cum arătam la începutul articolului, profesorii care au preluat destinele liceului după război erau atât din garda veche antebelică, cât și unii mai tineri. Primele date statistice ce le deținem sunt din anul școlar 1945-1946. În acel an școlar la Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud își desfășurau activitatea 22 de cadre didactice, toți bărbați de naționalitate română; 13 erau necăsătoriți și 9 căsătoriți. Dintre ei 1 era maestru, 1 învățător și 1 provizoriu, 5 definitivi. Fără examen de capacitate erau 16. Dintre toate cadrele didactice doar 6 au fost prezente la catedră tot anul⁴³.

Date complete despre personalul liceului deținem din anul școlar 1946-1947. Statistic, în acest an școlar situația se prezintă astfel: Total cadre didactice 25, dintre care: români - 25; necăsătoriți - 9; căsătoriți - 14; Văduvi - 2; Provizorii - 5; definitivi - 8; fără examen de capacitate - 12; prezenți la catedră tot anul - 25; detașați de la alte școli - 3⁴⁴.

Într-un „Raport general” asupra mersului școlii în anul școlar 1946/1947 aflăm o serie de date despre liceu, pe care le vom completa cu unele mai recente.

Astfel, aflăm care era personalul didactic și administrativ:

Nr. crt.	Numele și prenumele	Catedra	Data și locul nașterii	Școli Secundare Superioare	Locul și data numirii
1.	Puica Vasile	Religie ort.	14.X.1901 Dumbrăvița	Cluj	Chișinău, 1942
2.	Sângeorzan Lazăr	Gr. Cat. (vacantă)			Rodna (paroh)
3.	Șorobetea Aurel	Română	19.IV.1889 Sângeorz-Băi	Năsăud	Cluj (decedat)
4.	Scridon Octavian	Română	31.X.1917 Feldru	Năsăud	Sibiu 1.IX.1943
5.	Filipoiu Onisim	Română	24.I.1914 Șanț	Năsăud	București 11.X.1940
6.	Cutova Ion	Latină	Veria, Salonic	Tg. Mureș	București 11.X.1940
7.	Bichigean Vasile	Latină, elena	10.I.1880 Năsăud	Năsăud	Cluj 7.XII.1944
8.	Scridon Gavril	Franceză	16.V.1922 Feldru	Năsăud	Cluj 7.XII.1944

⁴³ Ibidem, dosar 11, f. 10.

⁴⁴ Ibidem.

9.	Alupi Constantin	Franceză	18.III.1914 Iași	Iași	Iași 1.IX.1945
10.	Macrea Ovidiu	Germană	14.V.1923 Budacu de Jos	Năsăud	Cluj 1.I.1945
11.	Alexeevici Gheorghe	Istorie	24.V.1903 Dorna	Fălticeni	București 1.IX.1936
12.	Lipan Mihail	Geografie	19.XI.1893 Rodna	Năsăud	Cluj 1.IX.1918
13.	Drăgan Tiberiu	Istorie - Geografie	19.I.1918 Homorod	Năsăud	Cluj 1.XII.1944
14.	Husar Alexandru	Filozofie Drept	26.IV.1945 Ilva Mare	Năsăud	București 1.X.1945
15.	Mărgineanu Ion	Matematică	20.V.1906 Aiud	Năsăud	Cluj 1.IX.1927
16.	Sdrulla Ion	Matematică	20.VII.1920 Perivole	Dumbrăveni	Timișoara 1.IX.1945
17.	Feștilă Aurel	Matematică	27.VII.1908 Ilva Mare	Năsăud	Cluj 1.I.1945
18.	Deleanu Pavel	Fizică Chimie	6.XI.1898 Vârtolopeni	Chișinău	Iași Ian. 1918
19.	Pop Filip	Fizică Chimie	13.II.1907 Cașva Mureș	Tg. Mureș	București 1.IX.1931
20.	Dale Teofil	Șt. Naturale	Detașat de la Baia Mare		
21.	Călugăru Ecaterina	Șt. Naturale	Suplinitoare cu catedră la Liceul de fete		
22.	Mănarcă Gavril	Desen	10.II.1912 Mijlocenii Bărgăului	Bistrița	București 1941
23.	Ștefănuțiu Emil	Muzică	20.XI.1893 Blaj	Năsăud	Cluj 1.IX.1922
24.	Pop Leonida	Ed. Fizică	20.II.1893 Poiana Ilvei	Năsăud	Cluj 1.IX.1913
25.	Crișan Nicolae	Ed. Fizică	Suplinitor cu catedra la Școala Normală Năsăud		
26.	Dr. Teofil Tanco	Igienă	Medic școlar suplinitor		
27.	Dr. Șotel Carol	Igienă	16.VI.1884 Năsăud	Suplinitor	
28.	Rusnac Gheorghe	Lucru manual	Cu catedra la Școala Normală Năsăud		

După confesiuni: 9 ortodocși, 19 greco-catolici, 28 români, din 22 titulari 6 definitivi, 4 cu titlu provizoriu, 12 suplinitori, 6 au fost detașați la această școală.

În continuare, personalul administrativ și de serviciu⁴⁵:

⁴⁵ A.N.D.J.BN., Fond Liceul „George Coșbuc”, dosar 11, f. 2.

Nr. crt.	Numele și Prenumele	Funcția	Studii	Data încadrării
1.	Seni Dumitru	Secretar	bacalaureat, 3 ani drept	1.IV.1945
2.	Roșu Ioan	Secretar ajutor	Academia Teologică	1.IV.1946
3.	Anton Mircea	Pedagog	bacalaureat, student la drept	1. XI.1945
4.	Băieș Vasile	Pedagog	bacalaureat, student la drept	1.VIII.1946
5.	Rebreanu Liviu	Pedagog	bacalaureat, student la drept	1. XI.1945
6.	Ceuca Ioan	Curier	7 clase primare	1.XI.1942
7.	Cleja Vasile	Om serviciu	4 clase primare	1.IX.1931
8.	Strugari Gheorghe	Om serviciu	7 clase primare	1.IX.1946
9.	Strugari Gheorghe	Om serviciu	6 clase primare	1.X.1940

Tabelul a fost întocmit conform adresei Primăriei Orașului Năsăud Nr. 1881/1947 în vederea eliberării cartei de alimente. Statistic la liceul erau 31 capi de familie cu 45 membri de familie⁴⁶.

La data de 5 noiembrie 1947 se întocmește un tabel nominal cu încadrarea școlii pentru anul școlar 1947–1948, în care apar puține modificări. Director era prof. Ion Mărgineanu și subdirector Octavian Scridon. Nu mai apar în tabel profesorii: Lazăr Sângeorzan, Aurel Șorobetea, Filip Pop, Ecaterina Călugăru, Nicolae Crișan, pedagogul Anton Mircea și maestru Gheorghe Rusnac. Apar în plus Nicolae Trifoiu, contabil și oamenii de serviciu Gheorghe Cosma. Lucreția Ceuca și Ioan Ștefan. Într-un alt tabel, întocmit la 17 noiembrie același an, apar în plus față de tabelul inițial profesorii Marin Vancea și Nicolae Crișan, precum și Dr. Trifon George, medic școlar.

În anul școlar 1946–1947 consemnăm și primele inspecții școlare. Totodată s-a introdus și moda „conferințelor școlare”, cum se numeau atunci ședințele de consiliu profesoral. Aceste „conferințe” erau foarte dese. Între 9 septembrie 1946 și 9 septembrie 1947 s-au ținut 36 de conferințe, de la două la patru pe săptămână.

De asemenea, s-au desfășurat în acea vreme serbări școlare. În afară de festivalurile și comemorările oficiale, liceul nostru a organizat în cadrul Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva” o serată artistico-literară tradițională în 22 februarie 1947, apoi Maiașul, cu participarea țăranimii și a cărțurilor întregii regiuni, în 24 mai 1947, și un festival comun cu liceul din Bistrița.

Totodată, s-au organizat excursii școlare; amintim pe cele de la Ilva Mică, Bistrița și Dej. Caracterul excursiilor a fost cultural și sportiv. În ședințele comune literaro-științifice ținute în liceele din localitățile respective s-au obținut „frumoase rezultate morale”.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 5, f. 5.

Educația religioasă a elevilor, despre care se mai vorbea încă în acel an școlar, s-a făcut prin participarea regulată în duminici și sărbători la Sfânta Liturghie și prin Congregația „Mariana” a elevilor. Educația națională a elevilor s-a realizat în conformitate cu îndrumările primite de la minister, accentul punându-se pe educarea sentimentului de toleranță și dragoste între naționalitățile conlocuitoare din țara noastră. Lupta împotriva șovinismului și a derivatelor lui a fost desfășurată pe plan religios, științific și cultural.

Disciplina elevilor a fost apreciată ca fiind mulțumitoare, cu menționarea faptului că „elevii noștri sunt în majoritate fii de țărani săraci, crescători în disciplina aspră a muncii grele și a bunului simț țăranesc”⁴⁷. Se vede aici imprimat spiritul de continuitate a directorului Aurel Șorobetea care a reluat tradițiile școlii din perioada interbelică. Din păcate, la 13 ianuarie 1947, a trecut în eternitate și cu dânsul s-a renunțat la multe tradiții ale Școlii Năsăudene, care vor fi reluate abia peste ani.

Centralizarea învățământului s-a intensificat atât de mult încât suplinitorii erau numiți de către Inspectoratul Școlar Regional Cluj, după cum reiese din adresa următoare:

„România

Ministerul Educației Naționale

Inspectoratul Școlar Regional Cluj

Învățământ secundar Nr. 27.276/1947

Către,

Direcțiunea Liceului Teoretic de băieți Năsăud

În baza Ordinului Nr. 266.912/1947 al Onor. Minister Vă facem cunoscut că la școala Dvs. s-au făcut următoarele numiri de profesori suplinitori pe anul școlar 1947/48 pentru specialitățile arătate în dreptul fiecăruia:

1. Scridon Octavian – limba română; 2. Filipoiu Onisim – limba română; 3. Mihadaș Teohar – limba română; 4. Cutova Ion – limba latină; 5. Alupi Constantin – limba franceză; 6. Scridon Gavril – limba franceză; 7. Macrea Ovidiu – limba germană; 8. Husar Alexandru – filozofie; 9. Dr. Trifon George – igienă – medic.

13 noiembrie 1947

INSPECTOR GENERAL ȘEF

SS. L. Gheorghiu

ȘEFUL SERVICIULUI

Gh. Cornea”⁴⁸.

În anul școlar 1948–1949 apar modificări în cadrul personalului didactic. Seplecan Ioan, religie gr. cat.; Persecă Zoe, franceză română; Dr. Petri Emil, medic; Catarig Emil, limba rusă; Pecurariu Emil, șt. naturale; Sântimbrean Cornel, constituția R.P.R.; Mănarcă Virginia, limba română; Lipan Caliopi limba română; Stănișteanu Steliana lucru manual; Anton Crăciun limba rusă⁴⁹.

În aceeași perioadă toți membrii corpului didactic de la liceul și personalul administrativ și de serviciu erau membri de sindicat, iar următorii erau

⁴⁷ *Ibidem*, dosar 11, f. 6.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar 11, f. 6.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 10, f. 5.

membri ai Partidului Muncitoresc Român: Deleanu Pavel, Lipan Caliopei, Stănișteanu Steliana, Dr. Vancea Marin, Pecurariu Emil, Crăciun Anton, Lipan Mihail, Alexievici Gheorghe, Danciu Pavel, Catarig Cornelia, Seni Dumitru – secretar, Pleș Mihail – pedagog, Hanțiu Vasile – pedagog, Ceuca Ion – curier, Onigoaie Maria, Mureșan Sânziana – îngrijitoare⁵⁰.

Viața cadrelor didactice și a întregului personal de la liceu era destul de grea, după cum am mai menționat. În 1948, ca urmare a faptului că Năsăudul nu avea curent electric, la data de 12 februarie, direcțiunea liceului trimite o adresă Cooperativei „Furnica”, cu rugămintea de „a repartiza o cantitate de petrol, după posibilitate, pentru nevoile” a 35 membri din personalul liceului, iluminatul locuințelor făcându-se cu lămpile cu petrol. Salariile erau, de asemenea, mici, între 4092 și 4697, cât avea Dr. George Trifon. Ba mai mult, în acea vreme unele cadre didactice au fost urmărite și chiar arestate de către organele Siguranței. Este cazul profesorului Octavian Scridon, care în 1967, mi-a relatat că, întorcându-se într-o zi de la o ședință a cadrelor didactice ținută la Bistrița, a aflat că este căutat de poliție. În aceeași zi a fost reținut în urma unui denunț murdar. Lucrurile s-au lămurit în acest caz destul de repede. A fost eliberat, dar și îndepărtat din liceu, deși avea o activitate foarte bună și ocupa funcția de director adjunct. Se pare că de reținerea lui nu era străin noul director Pavel Deleanu, după cum mărturisea profesorul în cauză. În plus, curând după ce profesorul Pavel Deleanu a fost numit în funcția de director al liceului, acesta se adresează Inspectorului General Șef al Regiunii Școlare Cluj, la 5 martie 1948, solicitând eliberarea profesorului Octavian Scridon din funcția de subdirector:

„Avem onoare a Vă informa că pe lângă conducerea Liceului teoretic „George Coșbuc” din Năsăud mai există și un subdirector în persoana Dlui Profesor Octavian Scridon, numit de Onor Minister cu Decizia Nr. 204.810/1947.

Întrucât această situație nu se poate încadra în prevederile regulamentare, deoarece liceul nostru are mai puțin de 12 clase, iar numărul elevilor internatului nu ajunge la o sută, respectuos Vă rugăm să binevoiți a interveni pentru a se anula această numire”.

În 30 octombrie 1948, direcțiunea Liceului Mixt Năsăud, cum se numea liceul la acea dată, îi elibera un „Certificat de încetare de plată”, prin care se menționa că „Domnul Scridon Octavian a funcționat ca profesor suplinitor la catedra de limba română, clasa de salarizare 11, coeficient de funcțiune 2,90, categoria de localitate II, de la 10 decembrie 1944 până la 1 octombrie 1948, când a fost numit la Școala Elementară ciclul II din Feldru, județul Năsăud”.

Titularizarea se făcea foarte greu. Astfel Fondurile Grănicerești Năsăudene l-au numit prin decizii anuale, în funcție pe profesorul Octavian Scridon, precum și pe ceilalți profesori suplinitori.

În aceeași situație s-a aflat și viitorul profesor universitar Alexandru Husar, care și-a început cariera didactică la liceul din Năsăud, al cărui strălucit elev fusese. Domnia Sa adresa, la 11 noiembrie 1948, Inspectoratului Școlar Județean Bistrița o cerere pentru suplinire:

⁵⁰ *Ibidem*, dosar 5, f. 21.

„Doamnei Inspectoare Șef

Subsemnatul Husar Alexandru funcționar la Arhivele Statului Vă rog să binevoiți a-mi aproba funcționarea la următoarele ore de la liceul mixt Năsăud: filozofie X², XI³; română XI⁴, franceză IX³, activitate educativă XI. Total 13 ore”⁵¹.

O situație mult mai gravă a avut profesorul de educație fizică Leonida Pop, care a fost arestat, iar familia sa a fost lipsită de cele necesare existenței, după cum deducem din următoarea corespondență adresată Inspectorului General Șef al Regiunii Școlare Cluj:

„Liceul de Băieți Năsăud

Nr. 869/25 august 1948

Domnule Inspector General Șef

Avem onoare a Vă înainta alăturat, în 5 exemplare, statele de plată a lor 50% din salariul convenit Dlui. profesor Pop Leonida, suspendat din serviciu pentru politică interzisă în școală, pe lunile mai, iunie, iulie și august 1948, cu rugămintea să binevoiți a dispune verificarea lor și plata salariului, dacă are dreptul.

Totodată avem onoare a Vă raporta că Dl Pop Leonida a fost arestat la data de 2 februarie 1948 de Organele siguranței și a fost închis la Închisoarea Militară din Cluj până la data de 11 august, când a fost eliberat.

Anexăm o copie de pe biletul de eliberare.

DIRECTOR

Pavel Deleanu

SECRETAR

Dumitru Seni”⁵².

În ciuda greutăților inerente din primii ani de după război, exista totuși dorința unora dintre cadre pentru perfecționare didactică și științifică. Dovadă este adresa cu Nr. 334 din 19 ianuarie 1948 trimisă Inspectorului General Șef al Regiunii Școlare Cluj:

„Avem onoare a Vă înainta, alăturat, cererea Dlui Profesor Mihadaș Teohar de la catedra III de limba română, cu rugămintea să binevoiți a-i aproba un concediu pe timpul 12 ianuarie - 10 februarie 1948, trebuind să plece la București pentru pregătirea tezei de doctorat.

În timpul concediului va fi suplinat de Dna Zoe Mihadaș, bacalaureată, și Dl Profesor Husar Alexandru”⁵³. După cum se vede, la data emiterii adresei, profesorul Teohar Mihadaș era plecat de 7 zile în Capitală.

Începând din anul 1950 cadrele didactice și personalul administrativ și de serviciu este solicitat să participe la o serie de activități derulate înafara sălilor de clasă, organizate de U.T.M., sindicat și alte organizații. La 20 decembrie 1950, o circulară semnată de noul director Ștefan Man, „aduce la cunoștința tuturor elevilor și profesorilor (...) că astăzi, în ora ultimă de curs, va avea loc, în sala de desen, un miting de pace, organizat de U.T.M., în cinstea tovarășului Stalin.

⁵¹ *Ibidem*, dosar 5, f. 13.

⁵² *Ibidem*, dosar 2, f. 74.

⁵³ *Ibidem*, dosar 5, f. 2.

Participarea tuturor era obligatorie. Printre cei care aemnează de luare la cunoștință se aflau și profesorii: Gavril Mănarcă, Virginia Mănarcă, Irimie Burcezan, Nicolae Deleanu ș.a.”⁵⁴.

O Circulară din 12 ianuarie 1951 obligă „Colectivul didactic, administrativ și îngrijitor să participe la conferința „Despre Marxism” ce urma să aibă loc în sala numită a „Reconstrucției”⁵⁵.

Începe să se utilizeze, în mod curent, apelativul „tovarăș”, dar și expresii precum „întreceri socialiste”, după cum vedem în Circulara următoare: „Toți tovarășii membri în grupele sindicale de la liceul nostru sunt rugați a lua parte la adunarea generală în vederea întrecerilor socialiste în cinstea zilei de 8 mai (aniversarea Partidului n.n.). Adunarea va avea loc azi 22 martie 1951 la orele 5 (17) p.m. în sala de conferințe profesionale de la liceu”⁵⁶.

O altă acțiune importantă care era marcată frecvent în epocă era lupta pentru pace, căreia i se dedica o zi mondială, iar „tovarășii” de la liceul nășăudean nu se puteau sustrage de la acest „important eveniment”: „Toți tovarășii din colectivul de la liceul nostru sunt invitați a lua parte la meetingul pentru Ziua mondială a Păcii care se va ține, mâine Duminică, 22 martie 1951, la orele 4 (16) p.m. în Sala Reconstrucției”. De obicei aceste circulare nu erau semnate pentru luare la cunoștință de tot personalul. Cea din 22 martie 1951 a fost semnată de 13 persoane, respectiv o treime din membrii colectivului.

Tot prin anii 1950–1951 se declanșează în școli așa numita „agitație vizuală”, în fiecare sală de clasă fiind amenajate așa numitele „colțuri”, ale Crucii Roșii, A.R.L.U.S. pionieri, U.T.M. etc. În această activitate erau antrenați tovarășii pricepuți în acest domeniu: „Tovarășii notați mai jos – citim într-un Convocator – făcând parte din comisia de coordonare a muncii de pavoazare a localului școlii noastre cu ocazia zilei de 1 și 8 Mai sunt convocați în ședință azi 13 aprilie, ora 5 p.m. în sala profesională: Lipan Mihail, Mănarcă Gavril, Ruleanu Octavian, Vancea Marin, Oțet Elena, Mănarcă Ileana, Bude Filip, Spermezan Vasile, Păiuș Cornel, Grec Luca Ion”⁵⁷.

Pentru participarea la „munca politică de masă”, cadrele didactice erau stimulate cu diferite materiale care se „distribuiau pe puncte”. Existau cartele pentru pâine și alte alimente, precum și pentru pânză, stofe, costume etc. Materialele necesare pentru îmbrăcăminte nu erau la discreție, ci erau aduse la cooperativă din când în când, cu repartiție pentru diferite categorii de locuitori ai orașului. O veste îmbucurătoare în acest sens au primit cadrele didactice de la liceu prin Circulara din 30 octombrie 1951:

„Secțiunea de Învățământ cu ordinul telefonic No. 10 din 29 octombrie 1951 anunță că la Cooperativa „Furnica” din localitate a sosit stofă pentru haine, care se distribuie pe puncte contra cost Corpului didactic.

Costul unui metru este de 580 lei.

Termen de ridicare 8 zile”⁵⁸.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 1, f. 1.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 1, f. 5.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar 1, f. 22.

Mai mult, cadrele didactice erau „antrenate” în acțiuni de muncă patriotică, inclusiv în agricultura socialistă, în curs de *organizare*. Un convocator din iunie 1951 este edificator în acest sens: „Tovarășii mai jos notați se vor prezenta în ziua de 30 iunie, orele 5,30 dimineața în fața Sfatului Raional pentru a fi transportați cu camioanele în comuna Dumitra, unde prin muncă voluntară vom ajuta Gospodăria Agricolă Colectivă la prășitul porumbului.

Tovarășii vor aduce cu ei sape și își vor lua hrană cu ei de acasă pentru o zi.

La înapoiere vor fi transportați tot cu camioanele.

La această campanie iau parte toate instituțiile din Năsăud”⁵⁹. Printre cei convocați, pe lângă personalul administrativ și de serviciu, se aflau și profesorii Gavril Mănarcă și Emil Ștefănuțiu.

O bogată corespondență s-a purtat între Primăria orașului, unde primar era profesorul Ion Cutova, și liceu, mai ales în perioada 1947-1948. După cum am mai arătat, uzina electrică fusese distrusă de armatele ce se retrăgeau spre apus, iar locuitorii se descurcau cum puteau. Primarul Ion Cutova a luat inițiativa de a reface și pune în funcțiune uzina electrică. Pentru aceasta se solicita celor interesați să achite cu anticipație curentul electric, lucru ce era cerut și profesorilor de la liceu, după cum reiese din adresa Primăriei cu Nr. 2402 din 8 ianuarie 1948: „În conformitate cu hotărârea Comisiei Interimare a orașului Năsăud, cu onoare Vă rugăm să luați parte la eforturile întregii populații pentru refacerea uzinei electrice, contribuind pentru sporirea fondului necesar cu o sumă de circa 50.000 lei în contul curentului electric de care Veți beneficia”⁶⁰.

Efortul care se cerea personalului liceului era mult prea mare în raport cu salariile din perioada respectivă. Totuși, uzina electrică s-a pus în funcțiune cu aportul locuitorilor, inclusiv a personalului didactic, administrativ și de serviciu de la liceu. În scopul impulsionării adunării fondurilor, primarul Ion Cutova trimite adresa Nr. 29 din 12 ianuarie 1948: „Avem onoare a Vă înainta alături un tablou care îl veți completa cu numele funcționarilor și cu suma predată drept avans în contul curentului electric.

Facem un apel călduros înțelegerii Dlor în vederea aducerii la îndeplinire a unui scop care ne interesează pe toți în aceeași măsură.

Tabloul completat împreună cu sumele avansate le veți preda Primăriei”⁶¹.

Abia plecat din liceu, profesorul primar Ion Cutova le trimite, foștilor colegi, prin adresa Nr. 55/13 ianuarie 1948, o somație să nu mai sacrifice viței prin internat. Începe deci campania comunistă de interdicții, când țărani nu mai erau stăpâni de fapt și de drept pe bunurile din gospodăriile proprii. Toți vițeii trebuiau contractați cu statul și livrați pe prețuri mult mai mici decât cele ale pieței. S-a ajuns astfel în situația ca țărani să aleagă, mai degrabă, să ucidă vițeii și să-i arunce decât să-i contracteze. Iată cum sună somația primarului:

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 4, f. 6.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 4, f. 7.

„Fiind informați că Internatul de sub conducerea Dvs execută tăieri de bovine (viței) pentru a aproviziona elevii din internat cu carne, Vă punem în vedere ca imediat să încetați aceste tăieri clandestine, deoarece aceasta se consideră ca sabotaj economic, întrucât Deciziunea Ministerului Industriei și Comerțului interzice tăierea de bovine. Afară de aceasta, prin tăierea de animale ce se face la internat se frustrează și comuna, deoarece conform legii sanitare-veterinare toate tăierile se fac la abatorul comunal și sub controlul Primăriei.

Vă rugăm să luați măsuri energice în acest scop deoarece noi nu vom mai admite aceasta și vom anunța imediat Oficiul Economic de Control Județean pentru dresare de acte de sabotaj economic. Internatele se vor aproviziona cu carne de la măcelărie”⁶². Ultima propoziție este adăugată de primarul Ion Cutova cu scris de mână. Numai că, după informațiile noastre, la măcelăria din Jidovița nu se prea găsea carne în acea perioadă.

Tot primarul convoca, prin adresa Nr. 66 din 14 ianuarie 1948, pe profesorii: Scridon Gavrilă, Mănarcă Gavril, Husar Alexandru și Roșu Ioan, fiind „desemnați ca recenzori și controlori la Recensământul din luna ianuarie 1948”⁶³, iar pretorul Emil Pop îi convocă, prin adresa Nr. 58 din 16 ianuarie 1948, în același scop, pe: Puica Vasile, Alexievici Gheorghe, Sdrula Ioan, Băieșiu Vasile și Rebreanu Liviu „pentru a face recensământul ca recenzori”⁶⁴ în comuna Rebrișoara.

Nu numai cadrele didactice sunt solicitate la anumite acțiuni ale Primăriei, ci și elevii. Însă de astă dată se apelează la sentimentele membrilor colectivului didactic:

„Primăria Orașului Năsăud

Nr. 115/2 februarie 1948

Către Liceul „G. Coșbuc”

Năsăud

În cadrul planului de sistematizare al orașului Năsăud, urmează a se planta în primăvara acestui an pe străzi și în parcuri un număr de 300 arbori ornamentali.

Cunoscând sentimentele ce le aveți, ne permitem a apela la bunăvoința Dvs spre a sprijini această acțiune, punându-ne elevii liceului la dispoziție împreună cu un aparat de control.

Programul executării acestor lucrări este următorul: În zilele ce urmează și cât se poate de urgent, săparea gropilor, așezarea pământului astfel ca să nu împiedece circulația, scoaterea arborilor din pepiniera Fondurilor și punerea lor la șanț în vederea păstrării lor până la plantare, care se va face mai târziu.

Din partea Primăriei delegatul nostru este Dl Ing. Vasile Șuteu care a primit dispozițiunile necesare.

PRIMAR
Ion Cutova

SECRETAR
ss. Indescifrabil”⁶⁵.

⁶² *Ibidem*, dosar 4, f. 8.

⁶³ *Ibidem*, dosar 4, f. 10.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar 4, f. 11.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 4, f. 23.

Încurajată de solicitarea de mai sus a Primăriei, direcțiunea liceului solicită, la 6 februarie 1948, prin adresa nr. 381, să intervină, unde va crede de cuviință, pentru a putea obține cantitatea de 120 metri pânză, „având absolută nevoie de ea pentru confecționarea alor 22 dresuri pentru echipa sportivă de foot-ball dela liceul nostru, una pentru inferior, alta pentru superior”⁶⁶.

Sărăcia era atât de lucie, încât nici o anumită cantitate de pânză pentru confecționarea unui amărât de echipament sportiv nu se putea obține fără intervenția Primăriei la „locurile mai înalte”, cum spuneau bătrânii. După cum se vede în continuare, nici măcar Primăria nu a reușit să facă rost de acea pânză și răspunde liceului în felul următor:

„Primăria Orașului Năsăud

Nr. 233/12 februarie 1948

Către

Liceul Fundațional Grăniceresc „George Coșbuc”

Năsăud

La adresa Dvs 381/1948 privitor la materialul necesar echipei sportive de foot-ball, avem onoare a Vă comunica că nu e de competența Primăriei să se ocupe de astfel de chestiuni.

Direcțiunea școlii poate să intervină la Oficiul Bumbacului București sau la Federala „Năsăudul” pentru o eventuală distribuie de material necesar în scop sportiv.

PRIMAR

Ion Cutova”⁶⁷.

Totuși, prin adresa Nr. 726 din 6 aprilie 1948, Primăria transmite conducerii liceului și o veste mai bună: posibilitatea introducerii curentului electric în școală: „La adresa Dvs Nr. 533 din 5 aprilie 1948, prin care solicitați introducerea curentului electric în localul liceului, Vă invităm să Vă prezentați la Primărie pentru achitarea taxelor convenite instalării curentului electric, după care delegatul nostru autorizat se va prezenta pentru efectuarea celor solicitate. Semnează Primar Ion Cutova și Secretar Mureșan”⁶⁸.

Pe lângă interdicția de a sacrifica bovine, în anul 1948 începe acțiunea sistematică de colectare a cerealelor de la țărani și lupta aprigă pentru „desființarea chiaburimii ca clasă”. Cum în Năsăud nu exista un spațiu de depozitare a cerealelor colectate se apelează la liceu pentru a pune la dispoziția Romcereal sala de gimnastică în acest scop:

„Primăria Orașului Năsăud

No. 1598/3 august 1948

Către Direcțiunea Liceului „Ghe. Coșbuc”

Năsăud

Avem onoare a Vă comunica, că în baza ord. Prefecturii Județului Năsăud, Comisiunea Județeană de Colectare No. 46/1948, pe data de 28 Iulie

⁶⁶ Ibidem, dosar 4, f. 24.

⁶⁷ Ibidem, dosar 4, f. 28.

⁶⁸ Ibidem.

s-a rechiziționat la dispoziția Romcereal din Bistrița magazia sala de gimnastică a Liceului în vederea depozitării cerealelor ce se vor colecta din recolta 1948.

Romcereal Năsăud va achita chiria magaziei conform legii, urmând ca Dvs să faceți un contract cu reprezentantul Romcereal din Năsăud.

În consecință, veți lua măsuri de a elibera sala și a o pune la dispoziția Romcereal.

PRIMAR
ss. indescifrabil

SECRETAR
ss. Indescifrabil”⁶⁹.

Însă direcțiunea liceului nu respectă de îndată dispoziția de mai sus și se adresează organelor școlare superioare ale Regiunii Cluj pentru a interveni în această situație controversată:

„Liceul „George Coșbuc” din Năsăud

Nr. 826/15 august 1948

Domnule Inspector General Șef

Avem onoare a Vă raporta că Primăria Orașului Năsăud cu adresa Nr. 1598 din 3 august 1948 ne aduce la cunoștință că în baza Ordinului Prefecturii Județului Năsăud, Comisiunea de Colectare Nr. 46, pe data de 28 iulie 1948 a rechiziționat la dispoziția Romcereal din Bistrița sala de gimnastică a liceului nostru, în vederea depozitării cerealelor ce se vor colecta din recolta 1948.

Prin această adresă ni se cere să eliberăm sala și să încheiem contract de închiriere cu Romcereal Năsăud.

Romcereale Năsăud a și început să înmagazineze cerealele colectate în școală.

Întrucât în Năsăud este singura sală de gimnastică la dispoziția celor 3 școli secundare din localitate și prin rechiziționarea ei educația fizică ar fi cu totul stânjenită, mai ales în timpul ploios și iarna, avem onoare a Vă ruga să binevoiți a interveni la onor Minister pentru a decide în acest sens.

Liceul fiind de stat, direcțiunea nu poate închiria sala, până nu va primi de la Dvs ordin scris.

DIRECTOR
Prof. Lipan Mihail

SECRETAR
Dumitru Seni”⁷⁰.

Se pare că intervenția direcțiunii liceului a fost tardivă, din moment ce începuse deja depozitarea cerealelor în școală. Și nici răspunsul Regiunii Școlare Cluj sau al Ministerului nu se află între documentele cercetate.

Așa cum s-a putut constata din adresele reproduse în acest articol, liceul din Năsăud avea mai multe foruri superioare: Fondurile Centrale Școlare și de Stipendii din Năsăud, Inspectoratul Școlar Județean, Regiunea Școlară Cluj și Ministerul Învățământului Public. Toate acestea transmiteau liceului ordine și dispoziții, care aveau un caracter politic din ce în ce mai accentuat, impunându-se treptat rolul conducător al „partidului” și în învățământ, la

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem, dosar 2, f. 55.

început prin procedee subtile, iar mai târziu prin măsuri și procedee directe și transparente.

Prin anul 1948, președinte al Comisiunii Administratoare a Fondurilor era profesorul Octavian Ruleanu. Meticulos și perseverent, cum îl știm, se preocupa de apărarea și păstrarea bunurilor proprietate a Fondurilor, așa cum reiese și din adresa următoare:

„Fondurile Centrale Școlare și de Stipendii din Năsăud
Nr. 574/5 iunie 1948

Către Onor Direcțiune a Liceului de băieți
Loco

În urma inspecțiilor făcute recent de către organele noastre administrative la localul școlar unde este plasată școala Dvs și care local este proprietatea Fondului Școlar și de Burse, s-a constatat că în cursul acestui an școlar s-au spart o mulțime de geamuri, s-a degradat sau distrus o parte din mobilier, iar la unele uși zarurile sunt rupte sau dispărute.

În această privință, fiind sesizați și de Decizia Ministerului Învățământului Public Nr. 141.597 – Monitor Oficial Nr. 125 din 1 iunie 1948, Vă rugăm să luați toate măsurile necesare pentru o mai bună conservare a bunurilor, spre a nu fi sustrase, schimbate sau distruse. În cazuri de pagubă evidentă, rugăm puneți în vedere înainte de încheierea anului școlar, ca fiecare clasă să-și colecteze suma necesară pentru completarea bunurilor și valorilor distruse în spațiul ei de răspundere.

Verificarea și completarea inventarului mobilierului nostru din zestrea școlii Dvs o vom face la finea anului școlar, când am dori să facem alte constatări, mai bune decât cele de-acum.

În numele Comisiunii Administratoare a Fondurilor Școlare și de Stipendii din districtul Năsăudului.

PREȘEDINTE
Octavian Ruleanu

DIRECTOR
ss. Indescifrabil⁷¹.

Circularele și ordinele de la minister curg la intervale destul de mici. „Celebrul” ministru Gheorghe Vasilichi emite Ordinul Nr. 5.133/B/1948, privind disciplina în școli. Se pare că acest ordin a fost sugerat de un profesionist al Învățământului, fiindcă din inițiativa respectivului ministru este greu de crezut că ar proveni asemenea idei:

„Vi se face cunoscut că munca elevilor, a profesorilor și a întregului personal administrativ și de serviciu trebuie să se desfășoare în ritmul netulburat de alte preocupări în afară de școală.

Ca urmare elevii și personalul școlii nu vor părăsi serviciul în orele rânduite școlii pentru alte munci decât în cazuri cu totul excepționale și după o prealabilă aprobare a Inspectoratului Regional sau a Ministerului.

Deasemeni se reamintește interzicerea de a se lua elevii de la orele de curs pentru pregătirea diferitelor serbări. Profesorii care au în sarcină astfel de

⁷¹ Ibidem, dosar 4, f. 81.

munci vor face pregătirile în orele prevăzute în orar, în orele de ansambluri și eventual în ore suplimentare, însă numai la mare nevoie pentru a se evita împovărarea elevilor.

MINISTRU
Gh. Vasilichi”⁷².

În iulie 1948 la Ministerul Învățământului Public (noua denumire a ministerului n.n.) era un nou ministru, în persoana lui A. Manolache. Prin Circulara Nr.10.200 din 19 iulie recomandă conducerii liceului să se aboneze la „Îndrumătorul cultural”, revistă editată de „Ministerul Informațiilor”, fiindcă aceasta „prezintă un material extrem de interesant și instructiv pentru activitatea instructiv-educativă ce se desfășoară în școli”⁷³.

În anul 1948, numele liceului se schimbă, din „Liceul de Băieți din Năsăud” în „Liceul Mixt din Năsud”, însă la minister se știa că este vorba de un nou liceu, nu de o nouă denumire, după cum reiese din adresa următoare:

„Ministerul Învățământului Public

Direcția Învățământului Mediu

Nr. 242.682/6 octombrie 1948

Domnule Director

Ministerul Învățământului Public a hotărât ca în localul liceului de băieți din Năsăud să funcționeze în anul școlar 1948/1949 liceul mixt.

Ca urmare, veți lua în primire școala de mai sus – dacă e cazul – și veți îngriji să funcționeze în bune condiții, cunoscând totodată că ultimele două clase sunt clase în lichidare.

DIRECTOR
Toma Vasilescu

ȘEFUL SERVICIULUI
Claudia Mărgineanu”⁷⁴.

Confuzia s-a produs în condițiile schimbărilor intervenite în urma reformei învățământului din anul 1948, când s-au schimbat și miniștrii iar cei noi nu mai aveau evidențe.

Așa cum am văzut din diferite circulare și ordine ministeriale, încă de prin anii 1947-1948 a început o anumită formă de educație politică a cadrelor didactice și a elevilor. Un astfel de exemplu este Ordinul Telegrafic al Ministerului Învățământului Public Nr. 14.669/1948 și retransmis de către Inspectorul școlar șef al județului Năsăud, A. Mariașiu, Liceului Mixt Năsăud, care a avut obligația să-l transmită celorlalte școli din oraș:

„Sâmbătă 4 decembrie 1948, ultima oră de curs, se va sărbători Ziua Constituției Staliniste. Directorul școlii va arăta importanța acestei Constituții în mersul înainte al omenirii. Bibliografie: Constituția U.R.S.S. „Problemele leninismului”, pag. 628.

MINISTRU
ss. Roșianu”.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, dosar 1, f. 18.

⁷⁴ Ibidem, dosar 1. f. 8.

Directorul Pavel Deleanu a transmis-o celorlalte școli cu adresa Nr. 275/1948/3.XII., cu noul antet al școlii: Liceul Mixt Năsăud.

Ministerul Învățământului Public, prin Circulara Nr. 299.044/10 decembrie 1948 recomanda școlilor medii ce anume cărți să-și procure pentru bibliotecile școlare:

„Vă facem cunoscut că Editura Tineretului, în dorința de a pune în mâna Tineretului publicații științifice, politice și literare cu caracter progresist, a tipărit de curând o nouă serie de 20 cărți, atât în limba română cât și în limba maghiară.

Recomandăm școlilor să-și procure aceste cărți pentru bibliotecile școlare și să le folosească la prelucrările din ședințele instructiv-educative”.

Se recomandă procurarea poemului „În gura mare” de Maiakovski, apărut în Editura de Stat, cu prilejul celei de a 25-a Comemorări a morții lui Lenin. Directorul Pavel Deleanu notează pe Circulară următoarele: „10.XII. 1948. Dl prof. Husar împreună cu U.A.E.R. va face propuneri pentru abonamente”⁷⁵.

Anul 1949 marchează o etapă superioară în privința politizării învățământului mediu. În ordinul Ministerului Învățământului Public Nr. 95.339/19 aprilie 1949 transmis Liceului Mixt Năsăud, întâlnim pentru prima dată sintagmele „opera de construire a socialismului” și „date înfățișate critic și autocritic”. Iată un fragment din acest ordin:

„Școala are sarcina ridicării generației de tineret care, în rândurile clasei muncitoare și sub conducerea și îndrumarea Partidului, vor fi elemente active în opera de construire a socialismului în țara noastră.

Pentru ca (ortografia lor n.n.) activitatea de instruire și educație a tineretului în școli să dea rezultatele cele mai bune, ea trebuie să se desfășoare planificat.

Inspectori generali și cei de la județe vor controla dacă profesorii și-au întocmit planul de repartitie a materiei ce predau, pe întreg anul, dacă el a fost cercetat de directorul școlii și dacă munca profesorilor în școală se face potrivit planurilor.

Profesorii își vor revizui și adapta planurile întocmite la începutul anului astfel ca materia respectivă să poată fi terminată până la 1 iunie 1949, iar perioada de 1-15 iunie să rămână pentru repetiții și sinteze.

Se va controla de asemenea cum diriginții și-au planificat și cum își desfășoară activitatea educativă. Directorii vor înainta de urgență Inspectoratelor Județene raport asupra planificării muncii de învățământ în școală, menționând cazurile de depășire a planului și evidențieri în muncă precum și pe cele de neîntocmire sau nerespectare a planului.

Pe baza rapoartelor primite și în urma inspecțiilor făcute, Inspectorii Județeni vor înainta Ministerului până la 1 Mai 1949 situația planificării muncii în școli indicând date înfățișate critic și autocritic și făcând propuneri de îmbunătățire.

p. MINISTRU
Toma Vasilescu

DIRECTOR
Gh. Popescu⁷⁶.

⁷⁵ Ibidem, dosar 1, f. 38.

⁷⁶ Ibidem, dosar 1, f. 33-34.

În 1949, pentru prima dată, elevii au fost solicitați să contribuie la îndeplinirea planului economic. Tot în Ordinul Ministerului Învățământului Public Nr. 46/B/13 ianuarie 1949 apare și sintagma „întrecere socialistă”:

„În vederea îndeplinirii planului economic pe anul 1949 s-au pornit acțiuni în toate sectoarele economice pentru ca acest plan să fie îndeplinit și chiar depășit.

Ministerul nostru pentru a fi la înălțimea acestor înalte comandamente, pentru ridicarea nivelului economic al poporului, și-a propus ca prin mijloacele ce-i stau în putință să ajute această frumoasă operă.

În acest scop în înțelegere cu Centrala Industriei Chimice a hotărât ca prin toate școlile să se strângă oasele menajere care constituie materia primă de bază pentru fabricarea cleiului, grăsimilor de oase, etc.

Pentru executarea acestei dispozițiuni, vă rugăm să difuzați această măsură printre elevii școlii Dvs recomandându-le să adune și să aducă la școală oasele rezultate din consumul casnic, unde le veți depozita în lăzi sau în butoaie de tablă.

De asemenea se vor strânge oasele și de la cantină sau internat.

Colectorii Centralei Industriei Chimice au dispoziție a ridica săptămânal sau chenzinal oasele adunate la școală achitându-le la prețul oficial ce se va stabili de către Ministerul Industriei.

Sumele realizate astfel vor putea fi utilizate pentru diverse scopuri culturale, sportive etc. ...”⁷⁷.

Birocrația era atât de mare încât numirea personalului administrativ și de serviciu se făcea direct de către minister. La solicitarea Liceului Mixt Năsăud, Ministerul Învățământului Public comunică următoarele:

„Avem onoare a vă face cunoscut că prin decizia Nr. 249.731/1948, personalul de mai jos a fost încadrat la școala Dvs pe data de 1 octombrie 1948: Seni Dumitru, secretar; Catarig Cornelia, secretară, de la Liceul fete Năsăud; Băieșiu Vasile, pedagog; Onigoaie Gheorghe, om serviciu; Ceuca Ioan, curier”⁷⁸.

Operativ liceul comunică, prin adresa Nr. 139/1948 următoarele:

„Referindu-ne la Ordinul Dvs Nr. 249.731/1948, cu privire la personalul încadrat pe Lângă Liceul Mixt Năsăud, avem onoare a Vă raporta că s-au prezentat în termen și funcționează efectiv următorii: Seni Dumitru, secretar; Băieșiu Vasile, pedagog; Ceuca Ioan, curier; Catarig Cornelia, secretară de la Lic. Fete Năsăud; Onigoaie George, om de serviciu.

Totodată, Vă raportăm următoarea situație de la liceul nostru:

1. Numărul claselor la elementar ciclul I	4 cu 100 elevi;
2. Numărul claselor la elementar ciclul II	3 cu 131 elevi;
3. Numărul claselor la mediu	6 cu 225 elevi;
Total	13 cu 456 elevi.

Menționăm că clasa a VIII-a și clasa a X-a sunt paralele.

⁷⁷ Ibidem, dosar 1, f. 14.

⁷⁸ Ibidem, dosar 1, f. 15.

Ciclul II și mediu funcționează în corpul fostului liceu „Gheorghe Coșbuc”, iar ciclul I elementar în fosta școală primară.

Liceul nostru fiind mixt are un internat de băieți cu 46 elevi și un internat de fete cu 44 eleve funcționând fiecare în local separat”⁷⁹.

Cu adresa Nr. 288/11 februarie 1948 liceul comunică ministerului rezultatul unui examen medical făcut elevilor:

„La Ord. D-Voastră cu Nr. 301.636/1947, transmis nouă cu circulara Nr. 32.000/1947, din Buletinul Insp. Șc. Regional Român Cluj, Nr. 3-4 din ian. 1948, avem onoare a Vă comunica rezultatul primului examen medical, făcut elevilor de la Liceu „G. Coșbuc” din Năsăud, după cum urmează:

1. Amigdale hipertrofice la 17 elevi; 2. Vegetații adenoide la 8 elevi; 3. Cariii dentare multiple la 61 elevi; 4. Otite medii supurate cronice la 3 elevi; 5. Scabie la 6 elevi; 6. Conjunctivită foleculară la 2 elevi; 7. Acnee vulgară la 3 elevi; 8. Tricofeție la 5 elevi; 9. Gușă simplă 1 elev; 10. Tuberculoză osteo-articulară închisă 1 elev; 11. Defecte ale membrelor superioare la 3 elevi”⁸⁰.

Indicații pentru „prelucrarea” unor documente de stat veneau și de la Regiunea Școlară Cluj, după cum reiese din adresa Nr. 583/1948 a liceului trimisă acestui for superior:

„Avem onoare a Vă raporta că în urma indicațiilor date de Dna, Inspectoare de Specialitate, Flavian Ecaterina, din Ministerul Educației Naționale s-a prelucrat proiectul de Constituție cu elevii de la liceul nostru în ședințele educative pe clase și pe grupuri precum și cu părinții elevilor, în prezența profesorilor, după cum urmează:

Marti, 23 martie 1948, între orele 14-16 prelucrarea proiectului de Constituție în ședințele educative pe clase..

Joi, 25 martie 1948, între orele 11-13 cu părinții elevilor”⁸¹.

Din adresa Nr. 22.640/31 august 1948 a Inspectoratului Școlar Regional Cluj, trimisă Consiliului Interșcolar „Gh. Coșbuc” Năsăud, constatăm că laicizarea învățământului era un obiectiv comunist realizat:

„Vă rugăm, ca în baza ordinului No. 209.830 a Ministerului Învățământului Public să binevoiți a comunica imediat școlilor din localitatea Dvoastră, că elevii corigenți la religie sunt considerați promovați din oficiu la acest obiect.

Candidații la examenul particular nu vor mai fi examinați la religie, având în vedere laicizarea învățământului”⁸².

În anul școlar 1947-1948 au apărut manuale unice însoțite de o listă în care erau specificate „manualele didactic aprobate” pentru acel an școlar:

Istoria, de Gh. I. Georgescu, D. Tudor, Vasile Maciu și Mihai Roller (clasele IV și VIII), Economia politică, de Barbu Zaharescu (VI și VIII), Instrucția civică, de T. Broșteanu și M. Onescu și H. Stahl (III și VIII), Drept, de I. Stanciu (VIII), Sociologie, vol. I, de Șerban Voinea; Religia, de Eugen Bărbulescu (I, II,

⁷⁹ *Ibidem*, dosar 1, f. 16.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar 2, f. 3.

⁸¹ *Ibidem*, dosar 2, f. 4.

⁸² *Ibidem*, dosar 9, f. 1.

III), Limba română, de Gh. Anghel (I, II, IV, V, VI, VII, VII), G. Călinescu (I, II, III, IV), Iorgu Iordan, H. Sasculianu (I, II) etc. În general autorii sunt personalități ale culturii naționale, cel puțin în această primă etapă. Peste câțiva ani (1954, 1955, 1956) se introduc în școală manuale traduse din limba rusă, inclusiv la matematică și chimie. Acest aspect coincide cu trecerea la învățământul liceal de 10 ani, după sistemul sovietic⁸³.

Direcțiunea liceului depune eforturi pentru îmbogățirea fondului de carte al bibliotecii liceului cu cărți noi. În acest scop, se adresează Institutului de Istorie Națională, de pe lângă Universitatea „Regele Ferdinand” din Cluj, care a expediat liceului, „în mod gratuit”: „Anuarul Institutului” Nr. 2-5, 9-10; „Biblioteca Institutului”, Nr. 1, 2, 5, 6, 9-15, 18-21; „Biblioteca ASTRA, Nr. 1, 3; „Biblioteca Bibliografică” Nr. 18⁸⁴.

O informare despre fondul de carte de la liceu, întocmită în 15 martie 1948, menționează că biblioteca elevilor avea 4.937 volume, iar cea a profesorilor 2.737 volume. De asemenea, aflăm că: „Ambele biblioteci posedă un însemnat număr de reviste literare, științifice, colecții vechi și noi precum urmează: „Convorbiri literare”, „Arhiva Olteniei”, „Sămănătorul”, „Viața Românească”, „Natura”. „Ramuri”, „Cuget clar”, „Albina” „Revue deux monds”, „Revista generală a învățământului”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Buletin demografic al României” ș.a., precum și o colecție de manuale, Anuare ale Liceului Grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud. Biblioteca era la dispoziția elevilor de 2 ori pe săptămână sub conducerea Prof. Alexandru Husar.

Distribuirea cărților și epurarea anumitor volume s-a făcut conform dispozițiilor Ministerului, cărțile epurate nemaifiind inventariate cu ocazia noului inventar. În schimb, biblioteca, atât a elevilor cât și a profesorilor, a fost înzestrată cu numeroase cărți de la Cartea Rusă ARLUS, etc., precum și revistele Litterature Sovietique, Analele Româno – Sovietice și Temps Nouveaux.

Despre majoritatea scriitorilor clasici români nu se prea vorbea în orele de literatură, numai pe riscul profesorilor. Puținele opere românești incluse în programa școlară erau selecționate dintre cele axate pe probleme sociale și etice. Se urmărea formarea omului nou și înlăturarea ideologiei și eticii burgheze.

După epurarea cărților din anul 1948, în ianuarie 1952 se execută o epurare și mai masivă, după cum vedem din „Procesul-verbal, Nr. 70 din 23 ianuarie 1952”:

„Noi, directorul Liceului de Băieți, Tov. Prof. Man Ștefan, împreună cu Tov. Moraru Gheorghe, referent al liceului, pe de o parte, iar pe de altă parte: Tov. Director al Arhivelor Statului, prof. Filipoi Onisim, împreună cu tovarășii Palage Maria, Dărăban Victoia, Bichigean Lenuța, și Tov. Cantor Dumitru, funcționar la Arhivele Statului din Năsăud am procedat la predarea cărților și revistelor epurate, – primii predare, secunzii primire, după cum urmează:

Reviste (Albina, Transilvania, Învățământul...etc. 433 bucăți.
Psihologia Empirică și Logică” 55 volume.

⁸³ Ibidem, dosar 4, f. 91, 92.

⁸⁴ Ibidem, dosar 8, f. 2.

Un om al școalei Dr. V. Serî, 5 vol.

Revue des Deux Mondes, 321 vol.

E. Lovinescu, Arta și morala

Revista generală a învățământului 182 buc.

Revista Fundațiilor Regale 39 buc.

Convorbiri literare, 163 vol.

Sburătorul 98 vol etc.

Prezentul Proces-Verbal conține 2876 poziții, 56 file.

Semnează: Man Ștefan, Morariu Gheorghe, Seni Dumitru, Ceuca Ioan

ș.a.”⁸⁵.

Lista cărților eliminate cuprindea 2.156 titluri, atât manuale și literatură română, cât și literatură universală, cărți în limba maghiară și germană, reviste în franceză etc. Așa a început „opera” de educare a conștiinței omului nou a noii orânduiri socialiste.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 1, 2, 3, f. 1-56.

III. VARIA

NESTOR ȘIMON, PARTE A SPIRITULUI NĂSĂUDEAN

Alin ȘTEOPAN

Lucian Blaga spunea că „țara e alcătuită dintr-o vale între liniile unor dealuri și măguri. Țara e o entitate de natură aproape miraculoasă, o vietate ținută laolaltă și însuflețită de magia unui râu”. O astfel de magie l-a cuprins și călăuzit pe cel ce avea să lupte cu toate puterile, cunoștințele și posibilitățile sale pentru descoperirea, păstrarea și cunoașterea istoriei, culturii și teritoriului zonei năsăudene, Nestor Șimon.

Se naște la 6 ianuarie 1862, în Ragla, într-o familie de grăniceri, pe „Ulița cea Mare, din părinții Georgiu Șimonu, de 40 de ani, din Ragla, plugariu căsătorit și Florica Șimon, de 31 de ani, tot din Ragla, căsătorită”¹.

A absolvit școala trivială din Monor, în 1875, după care a urmat cursurile Gimnaziului Superior din Năsăud, în perioada 1875–1883. În această perioadă de timp activează în cadrul Societății de lectură a elevilor năsăudeni „Virtus Romana Rediviva”. Îl găsim și în primul colectiv de redactare al revistei societății, și anume „Musa Someșană”. Aici va fi cunoscut drept un elev plin de sârg, încununat de merite pentru activitățile sale școlare și extrașcolare, o fire molcomă și tăcută, dar care s-a impus prin ținuta sa etică și modestia colegială. În cadrul societății „Virtus Romana Rediviva” a lucrat alături de cel ce avea să devină poetul național George Coșbuc, un episod din cadrul unei ședințe îl găsește pe Coșbuc citind poezia *Mireasa Vântului*, iar „Șimonu, studente cl. 8, o ia la critică”².

În anul 1883 susține examenul de maturitate, cu cele două probe ale sale, și anume, între 14–17 mai „examenul scripturistic” și între 19–21 iunie „examenul verbal”, la acestea obținând următoarele rezultate: *bun* la religie, germană, maghiară, istorie, geografie, matematică, fizică, desen și *suficient* la: latină, greacă, română, filozofie și cânt.

Devine student la Universitatea Francisc Iosefineană din Cluj, unde studiază dreptul între anii 1883–1887, primind un stipendiu de 200 florini. Obține doctoratul „*iuris universi*”, în anul 1897, la 22 iunie, cu diploma de doctor

¹ Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.D.J.BN.), fond *Colecția registrelor parohiale de stare civilă*, registrul inventar nr. 941, fila 8.

² Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon – Omul și opera*, în „*Arhiva Someșană*”, seria III, nr. II, Alba-Iulia, 2003, p. 399.

numărul 1314/1869/97. Potrivit propriilor mărturisiri, perioada clujeană va fi fertilă pentru documentarea despre trecutul Transilvaniei și al zonei de graniță năsăudene, prin cercetări întreprinse la Muzeul Ardelean și Biblioteca Universitară din Cluj. A fost stimulat în munca sa atât de activitatea depusă în calitate de secretar al *Societății studențești Iulia* din Cluj, cât și de personalitățile ce i-au fost în preajmă: colonelul Storch, fostul secretar gubernial Ladislau Vaida, custodele de la arhiva Muzeului Ardelean, Szabo Kiraly³.

În acest răstimp a făcut și călătorii în localitățile din fostul regiment de graniță de la Năsăud, pentru a aduna atât documente, cât și informații de la cei care mai erau în viață și care au avut funcții în cadrul regimentului de graniță. Fiind beneficiarul unei burse din partea fondurilor, ia atitudine la felul cum sunt distribuite acestea; într-o scrisoare din 1887 Șimon îi cere lui Ioan Ciocan ca să îi oblige pe toți cei ce se bucură de bursă din partea fondurilor să participe la toate orele, fiind acceptate doar absențe din cauză de îmbolnăvire sau lipsă de bani, și „...trebuie se se apuce de studiat de la începutul anului și se nu se lase numai pre luna finală, er până atunci să bată cărțile de 32 și biliardul... Ca unul ce am petrecut patru ani le cunosc și știu bine tote câte se petrec și dacă le spunu Prea onorata DTale o facu din acel motivu, ca banii fondurilor, pentru administrarea căroră Dta multu și înghițești multe gălușce neplăcute numai ce poți susținea fondurile, din banii aceia ce se dau ca ajutorie și stipendie să nu fia bani prădați de acea am aflat cu cale că și cu altă ocasiune așa și acum a da unele deslușiri, cu atât mai bine să scii despre celea ce se petrecu pe aici și celea rele, încât e cu potință se le vindeci”⁴. În aceeași scrisoare, îl atenționează pe Ioan Ciocan să nu asculte vorbele altora în privința sa și îi cere ca „se nu mi se considere ca o netrebnicie și fătărie, ci ca nesce cuvinte exprimate cu acea sinceritate, cu care a fost totdeauna alu M. On. DTale fost disciplu”⁵.

Perioada clujeană a încheiat crezurile și abnegația tânărului Nestor și a conturat o personalitate puternică, dornică de muncă și cu mare aplecare spre cunoașterea și aprofundarea trecutului, atât al zonei de proveniență, cât și al arealului mai larg al populației românești din Transilvania. O tinerețe avântată, cu fapte și acțiuni pline de noblețe și de visuri.

Din 1 august 1889 ocupă funcția de secretar al Fondurilor Grănicerești Năsăudene, funcție pe care o va ocupa până în anul 1914. Concursul pentru postul de secretar al Fondurilor Centrale Scolastice și de Stipendie s-a desfășurat la 6 iunie 1889. Comitele suprem Banffy Deszo, prin calitatea sa de comisar regesc, îl numește pe Nestor Șimon secretar al fondurilor pe viață. Tot începând cu 1 august ocupă și postul de controlor. Cele două posturi au fost publicate pentru concurs ca fiind separate, atâta ca arie de desfășurare a activității, cât și ca plată. Acestea, prin decizia comitelui suprem, vor fi unite prin persoana lui Șimon, remunerația fiind stabilită la 700 florini.

Nestor Șimon va prelua și prerogativele de practicant, la fiecare document trebuind să redacteze un „columnialiter” și în limba oficială a statului.

³ „Nestor Șimon – 1915–2005, Corespondență”, vol. îngrijit de Adrian Onofreiu, Cluj-Napoca, 2005, p. 8.

⁴ A.N.D.J.BN., fond Ioan Ciocan, d. 130, f. 20.

⁵ *Ibidem*, f. 21.

Tot în maghiară trebuia să trimită la guvern toate rapoartele comisiei administrative; expedițiunile pentru privați, oficii sau firme. Prin hotărârea comitetului suprem tot ce însemna act, document ce venea pentru administrația fondurilor trebuiau traduse în maghiară, indiferent de mărime. Secretarul trebuia să le traducă „din leteră în leteră” și să le autentifice traducerea.

I-a fost recunoscută și pregătirea juridică și i se permite să reprezinte fondurile în anumite probleme și litigii. S-a ocupat de organizarea licitației privind pădurea domeniului Ceanu Mare și de arendarea acestui domeniu lui Anton Kimpel pe timp de șase ani, începând cu 1906, cu stabilirea condițiilor contractuale și a clauzelor din partea Fondurilor ce trebuiau respectate de către cel ce va lua în arendă. Este însărcinat cu rezolvarea problemei încasării taxelor restante ale coloniștilor din Cărlibaba, aceștia pe baza conspectului curatorului silvic din Rodna vor fi acționați în justiție pentru recuperarea sumelor respective. Coloniștii vor fi obligați să plătească, banii urmând a ajunge la Fonduri prin organele silvice ce vor încasa taxele. Călătorește la Bistrița în cauza apărării intereselor Fondurilor Centrale Scolastice în procedura introducerii în Cărțile Funciare ale comunei Cepan (Cepari) a dreptului de proprietate a foștilor posesori și corectarea inducerilor funciare conform „*patriculului*” adus sub Comisia Administratoare a Fondurilor Centrale Scolastice și de Stipendie. Concepe raportul privind introducerea în cărțile funciare ale comunei Cepari a dreptului de proprietate pe baza fapticei posesiuni. Prin decizia tribunalului regional din Bistrița, cu decizia numărul 7811/1907, se anunță că s-a terminat procedura pentru introducerea dreptului de proprietate a foștilor posesori în cărțile funciare, actele îi vor fi predate lui Nestor Șimon; teritoriul de pădure devine proprietatea fondului.

Prin natura funcției sale, la toate aceste acțiuni Nestor Șimon întocmea note de constatare ale acțiunilor Fondului și ale sale, pe care le denumea „*Informațiuni*” și care se refereau la diferite probleme. Acesta conțineau un scurt istoric, hotărârile anterioare luate în cazul respectiv, constatările reprezentanților fondurilor și hotărârea comisiei fondurilor. Notele întocmite de Nestor Șimon se remarcă prin conținutul bogat în informații, atenția acordată atât detaliilor, cât și acurateței documentelor, lucru ce denotă o pregătire profesională bună și o aplecare deosebită în realizarea îndatoririlor sale din cadrul fondurilor.

În calitate de prefect substituit era obligat să facă trimestrial un raport despre activitatea din cadrul Fondurilor. În această perioadă se va ocupa de reparațiile necesare la clădirea gimnaziului, unde lucrările stagnau datorită hotărârii comisiei de a se construi plafonul aulei cu traverse de fier, inginerul de control fiind însărcinat cu realizarea unui desfășurător al cheltuielilor. A doua lucrare principală a fost construirea a două noi case și renovarea hotelului Rahova. Se implică în mod activ, încă de la început, în problema fondurilor de stipendie, „*satorind*” pe lângă toți aceia ce puteau ajuta în această cauză. Într-o scrisoare către Ioan Ciocan la Budapesta îl roagă pe acesta să îi facă rost de un exemplar al Statutelor și Regulamentelor fondurilor școlare (de stipendie) a graniței militare ungurești. „*Suntem în critica situațiune în privința fondului*

de stipendie... Până atunci Te rog, informează-Te, că unde se pot căpeta statutele și regulamentele fondului școlar (de stipendie) a grăniței militare ungurești, căci am ave neîncungiurată lipsă de a ne informa din ele despre organizațiunea acelu fond și despre drepturile, ce sunt asigurate urmașilor foștilor proprietari grănițeri față de el. Acel fond mi se pare se administrează de către Ministerul de culte⁶". De asemenea, îi cere să sprijine cauzele Fondurilor la Budapesta.

Amprenta lui Nestor Șimon se va resimți și asupra arhivei și a activității legate de aceasta. Constrâns și de reglementările interioare⁷, va elabora un nou proiect de ordonare a arhivei, ținând cont și de recomandările prefectului economic al fondurilor. Potrivit acestuia, contabilitatea trata elementele la care se referă, atât ca cifre, cât și ca arhivă, din punct de vedere a sporului sau pierderii de avere; de aceea, se impunea gruparea elementelor astfel încât ele, în cursul lucrărilor, să se poată distinge cu ușurință. Bazat pe aceste principii moderne în care regăsim ordonarea, inventarierea, potrivit sistemului de registratură pe numere de bază sau fasciculi și selecționarea documentelor care nu prezentau valoare practică, în special documente financiare, se va realiza operațiunea de ordonare și inventariere a arhivei.

Prin ordonări succesive, arhiva instituției a ajuns în anul 1913 să conțină 749 de convolute, „arhiva cea de toate zilele”, 1187 convolute, „arhiva privind distribuirea stipendiilor”, cu inventar și indice separat, 5 lăzi pleuvite de stejar și 2 steleji (rafturi), protocoale de intrare și alte acte aflate în pod, care nu sunt luate în inventar; se mai aflau arhiva prezidială, numită de Nestor Șimon „arhiva Vasile Nașcu”, care cuprindea documente de primă importanță pentru istoria zonei. Într-o scrisoare către Fonduri, arată că a preluat la arhivă și un exemplar din biografia lui Vasile Nașcu, ce cuprinde și o parte din istoria înființării acestor fonduri, tipărirea fiind făcută de Victor Onișor. La fel ca și azi, și atunci era necesar „ca să nu se piardă acte de mare importanță, a se face pașii de lipsă, ca actele fondurilor să se adune de la privați, până se știe unde se află!”⁸.

Nestor Șimon este și autorul unui inventar al documentelor cu valoare deosebită, în număr de 316 la, care se aflau în păstrare în casa de fier a Administrației Fondurilor Grănicerești, inventar peste toate documentele și actele de predare care au fost transpuse din partea Comisiei Administrative

⁶ A.N.D.J.BN., fond Ioan Ciocan, d. 140, f. 40.

⁷ Printre altele, era obligat să-și desfășoare activitatea în nemijlocita apropiere a arhivei, pentru ca toate actele să stea sub ochii săi, în calitate de șef al despărțământului. Într-o scrisoare a sa (Năsăud, 30 mai 1895) către Comisiunea Administratorie de Fondurile Centrale Scolastice și de Stipendie din Năsăud, precizează că ceea ce i se impută în legătură cu scurgerea de informații nu este vina sa și că nu a făcut decât să urmeze directivele președintelui Ioan Pop de a nu ține actele în cancelarie, ci doar în arhivă, până când prefectul economic, Nicolae Rusu, îi cere ca actele din anul 1895 să stea la cancelarie și nu în arhivă. Spune că nu se simte răspunzător de scurgerile de informații și că se va putea îngriji de arhivă cum trebuie, când aceasta se va afla permanent în preajma sa. Răspunsul va fi acela că arhiva rămâne unde e, iar secretarul va îndeplini agendele sale cancelariale din odaia prefectului economic (A.N.D.J.BN., fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, d. 266, f. 67-68).

⁸ *Ibidem*, d. 266, f. 93.

a Fondurilor Centrale Școlare la manipulare și de „*cassa in loco*” spre păstrarea în Cassa Werstheimiană⁹. Inventarul conține patru rubrici: numărul sub care se regăsește documentul, data și numărul cu care a intrat, conținutul și observații.

În efortul de a ușura munca legată atât de activitatea de zi cu zi, cât și de arhivă stăruie pe lângă factorii de decizie pentru achiziționarea unei mașini de scris pentru cancelaria administrativă. În urma demersului lui Nestor Șimon, este achiziționată în 1907 o mașină Remington Standard, potrivită pentru limba română, maghiară și germană. Contribuie la achiziționarea celor trebuincioase pentru cancelarie și arhivă.

Este implicat și în efortul străngerii documentelor „*pierdute*” pe la foști funcționari ai Fondului, cum ar fi cazul lui Ioachim Mureșan, avocat și fost secretar al Fondurilor Centrale Scolastice și de Stipendie, căruia i se cere să înapoieze actele aflate acum în posesia sa: „*să dea socotelele prezentate de Ioan Florian, precum și scrisorile aflate la dînsul; mai multe scrisori și documente de ale fondului școlastic și de stipendie și actele rămase de la Basiliu Nașcu, în caz contrar se vor face alți pași contra D-tale*”¹⁰.

Imaginea oamenilor vremii asupra sa era cea a funcționarului tipic, „*căreia grabnic i se asociază ochelarii cu rama de metal, cotierele trase peste mânecile vestonului și petele de cerneală pe degete*”¹¹. Însă impactul și volumul de muncă depus aici de Nestor Șimon a fost unul enorm. Începe demersul de aranjare a arhivei instituției, ordonând-o și organizând-o pe grupe importante. Este un exemplu grăitor a principiilor care guvernau atitudinea față de documente a lui Nestor Șimon, rezultantă a scopului principal al instituției, de la asigurarea administrării, conservării și valorificării patrimoniului grăniceresc, la asigurarea desfășurării cât mai eficiente a lucrului prin achiziționarea de utilaje performante. Apoi, s-a implicat și în gestionarea patrimoniului instituției, prin elaborarea a numeroase materiale de sinteză, în care erau arătate modul de proveniență, inventarul bunurilor imobile, repartizarea și distribuirea efectivă a burselor. Aceiași seriozitate și determinare a demonstrat-o și în celelalte activități desfășurate în cadrul Administrației Fondurilor (ex. perioada cât a fost prefect substitut). Funcționarul conștiincios a intrat în conflict atât cu alți slujitori ai instituției Fondurilor, mai mult interesați de beneficii materiale, sau pur și simplu dezinteresați, cât și cu intelectualii zonei, văzuți ca având interese meschine și subordonate scopurilor personale. Spre deosebire și de unii și de alții, Nestor Șimon și-a subordonat atât activitatea profesională cât și pe cea științifică interesului și binelui comun. Poate de aceea a rămas timp îndelungat în funcția de secretar; „*pune pupăză Domne gurei mele și ușă de îngrădire buzelor mele*”¹², spunea acesta într-o scrisoare adresată către Leon Puiu, parcă înțelegând mersul lucrurilor în societatea născădeană.

⁹ *Ibidem*, d. 113, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*, d. 16, f. 103.

¹¹ Teodor Tanco, *A doua față a lui Nestor Șimon*, în „*Virtus Romana Rediviva*”, vol. II, Bistrița, 1974, p. 242.

¹² A.N.D.J.BN., fond Ioan Ciocan, d. 5, f. 2

Eforturile sale de colectare a materialului istoric s-au concretizat într-o serie de manuscrise, o sursă excepțională de cunoaștere a istoriei zonei năsăudene: traducerea „*Poemation de secunda legione valahica*”, edat în traducere română, cu notițe explicative de Dr. Nestor Șimon, secretar și controlor al fondurilor grănicerești, Năsăud, 1909; *Literatura și izvoarele istoriei Regimentului II de graniță; Resbelul contra Turciei; Anul 1816. Anul 1818. Anul 1821; Studii de geografie istorică* (cuprinde referiri la: dreptul de proprietate, toponimie, descrierea Văii Rodnei și a Bărgăului); *Studii de toponimie; Corespondența particulară a Dr. Nestor Șimon* (în principal, pentru a aduna informații și materiale istorice); fragmente de studii: *Revoluția franceză; Ce sunt zânele; Pământul; Patria; O privire spre trecutul nostru; Părți alese din istoria Daciei Nordice, mai târziu a lu regimentul II românul de graniță din Ardeal nr. 17, astăzi comitatul Bistrița-Năsăud; Vicariatul Rodnei; biografii ale vicarilor: Halmagy; Ioan Para; Ioan Nemeș; Ioan Marian, Grigore Moisil; Anchidim Pop; Macedon Pop; alte biografii: Macovei Ioan; Dr. Lazăr Ioan; Botta Grigore; Grigore Mihăilaș; Ioan Florian; Vasile Nașcu* (manuscris cu multe documente originale); *Schițe monografice pentru comunele grănicerești și unele săsești; Index alfabetic și fragment de studiu al autorilor care fac referire la istoria granițe năsăudene; fragment de studiu: Despre purtare; Organizarea și constituțiunea militară; Despre tutele și curatelă; Căsătoria; Justiția în regiment; Raportul Siskovici* (tradus de Nestor Șimon, după o copie autenticată de Nicolae Beșuan la 1 ianuarie 1863); *Notițe despre Ragla; diverse fragmente: Despre victimele din 1848–1849; materiale referitoare la colonelul Storch; diverse consemnări: Presa din 1872, în domeniile: politică, proprietate, justiție; Comisariatul lui Banffy; Conspect al articolelor din ziarul Federațiunea (1871–1872) referitoare la probleme grănicerești; Legitimarea Rodnenilor în drepturi; Călătoria căpitanului suprem, Alexandru Bohățel, de la Cluj la Năsăud (1861); Copii după documente vechi, realizate de Nestor Șimon; Crucea tătarilor în Valea Prisacei; Revoluția de la 1848–1849 (Despre batalionul I); fragment de studiu: Despre Revoluția de la 1848–1849; Alte școli din district; Studiu despre Atanasie Moț Dâmbul; Starea regimentului din anii 1848–1849 și luptele din acei ani; Extras din Poemation... privind luptele regimentului de graniță de la Năsăud; Desființarea regimentului. Dislocarea lui și urmările pentru grăniceri; Raportul medicului Iancso (tradus de Nestor Șimon); Leon Pop (schiță biografică); Din trecutul comunei Nimigea românească; Evenimentele mai importante până la militarizare. Familia Kemeny; Munții revendicați; Fragmente despre Revoluția de la 1848–1849; Note despre Bistrița; Romulidii din Nordul Daciei; Starea comunelor înainte de militarizare; Fragmente din Revoluția de la 1848–1849; Evenimente din domnia împărătesei Maria Terezia până la înființarea miliției confiniare în Transilvania; Împrumuturi ale Districtului; 1817. Călătoria lui Francisc Iosif în Transilvania; Biografii ale ofițerilor de graniță; Viața și faptele lui Ioanu Marianu, vicariu foraneu episcopescu gr. cat. a lu Rodnei din districtulu Naseudului, scrisă de Nestoru Șimonu, stud. de a VIII-a cl. gimn. în Naseudu, 1882; Starea beserecei românesce din Transilvania sub principii calvinesce și influențele calvinismului, scrisă de Nestoru Șimonu, stud. de a VIII-a cl. gimn. în Naseudu, 1882; Biografia lui Ladislau Vajda; Militarizarea; Din viața repausatului docente normal Constantin Georgiță; Școli Triviale. Școli populare și confesionale; Instituțiile de învățământ din Năsăud; Înființarea gimnaziului; Revoltă*

Tănase Tudoran; Schiță Leșu; Locotenentul George Pop; Corespondența locotenentului George Pop din Leșu 1858–1866 (scrisori, parte publicate în Minerva din 1892); Corespondența lui George Pop din Leșu cu Anica Popovici din Craiova; Trei decenii din viața Asociațiunii transilvane, Despărțământul Năsăud; Schiță biografică a lui Vasile Popișan; Istoria comunei Ilva Mare scrisă de Paul Gallan, în anul 1863, revedută, corectată și adăusă de Nestor Șimon, secretariu și controlor al fondurilor centrale scolastice și de stipendii din Districtul Năsăudului în 1891; Epistolele lui Vasile Nașcu scrise către Grigore Moisil, vicariu, în mai multe cauze grănicerești în Viena, 1864; Vasile Nașcu – corespondința lui cu vicarul Grigore Moisil și cu Vasile Petri în anii 1860–1864 (parte din ele publicate în: Nestor Șimon – Vasile Nașcu – viața și faptele lui, Năsăud, 1911; Virgil Șotropa – Corespondența lui Nașcu cu Moisil și Petri. 1860–1864, în „Arhiva Someșană” 1929, nr. 10, p. 66–98; nr. 11, p. 59–89; nr. 12, p. 192–215).

Activitatea publicistică a venit în completarea muncii sale de strângere a acestor documente, fiind totodată un semnal pentru cei ce erau în măsură să se ralieze demersului său. O bibliografie a lui Șimon ar arăta astfel: *Bună credința a „patrioților” noștri*, în „Tribuna”, Sibiu, 1885, nr. 131; *Câteva cugetări despre starea noastră economică și culturală*, în „Transilvania”, iunie 1886, p. 41–46; *Unu cuvântu către urmașii foștilor grăniceri din regimentul I și al II-lea românesc de la Năsăud și Orlat*, în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 115/1887; „Tribuna”, nr. 119/1887; „Telegraful român”, nr. 57/1887; „Cartea de aur a bisericii greco-catolice din comuna Ragla”, Cluj, Gherla, editura Preotului Român, 1888; *Valachii civilizați*, în „Tribuna”, nr. 133–142/1891; *Cibleșulu*, în „Minerva”, Bistrița, anul II, nr. 1–2/1892, p. 3–4; *George Pop din Leșu*, în „Minerva”, Bistrița, anul II, nr. 15–19/1892; „Munții Rodnei. Note critice la disertațiunea d-lui Vasile Merușiu, profesor substituit în Năsăud, scrisă în limba maghiară, despre munții Rodnei”, Brașov, 1904, p. 35; *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, în „Revista Bistriței”, Bistrița, 1907, nr. 30–33, 37–39, 41, 48, 51–52; 1908, nr. 26–28, 30–34, 36–52; 1909, nr. 7–9, 11–27, 29, 31–35, 37–41; *Familia Mureșan. Rebrișoara și Bistrița*, în „Gazeta Transilvaniei”. Număr jubiliar, iunie, 1908, Brașov, p. 15; „Vasile Nașcu. Viața și faptele lui”, editura librăriei M. Onișor, Năsăud, 1908; „Vasile Nașcu. Viața și faptele lui în legătură cu luptele grănicerilor năsăudeni pentru asigurarea averilor și fondurilor grănicerești”, Năsăud, editura librăriei M. Onișor, 1911.

Cunoscând eforturile sale de a aduna toate informațiile posibile, fiecare petec de hârtie, care adesea „cuprinde mai mult decât altele, dintr-o arhivă întreagă”¹³, putem deduce că Nestor Șimon a fost și posesorul unei bogate colecții de cărți. Din păcate, soarta lucrărilor sale a fost împărțită și de biblioteca sa, astfel încât o reconstituire a acesteia este extrem de dificilă.

În registrul de inventar al cărților din fondul vechi al Bibliotecii Academiei din Năsăud, pe anii 1972, 1973 și 1976 găsim o serie de cărți și volume ce stau sub titulatura de donație dr. Nestor Șimon. Cele ce sunt trecute sub anul 1915 sunt în număr de aproximativ 630 de titluri. Aici se regăsesc

¹³ Adrian Onofreiu, – Nestor Șimon – o posibilă colecție arhivistică, p. 308.

cărți scrise în română, maghiară și germană în preponderență, dar și franceză, latină, italiană și engleză (română-169, maghiară-168, germană-198, latină-39, engleză-1, franceză-54, italiană-1).

Volumul impresionant de carte conține titluri dintr-o gamă variată de domenii. Găsim aici lucrări de istorie, cronologie, culegeri istorice, antropologie, monografii, studii de etnografie, compendii de memorii, arheologie, biografii istorice, istorie militară; manuale școlare (abecedare, matematică, limba română, gramatică, geografie, lingvistică, lucru manual etc.) și cărți despre practica școlară, lucrări pedagogice; lucrări de drept, medicină, agricultură, artă, religie, economie, astrologie, inginerie, gastronomie, filozofie, culegeri de reviste, literatură, romane, culegeri de povestiri. În această colecție se regăsesc lucrări importante, în special de istorie, din care amintesc lucrările lui Kovary Laszlo, Deak Ferencz sau Adlerstein. Nume importante de autori se regăsesc aici, români sau străini: Vasile Alecsandri, Ion Agârbiceanu, George Bariț, Simion Bărnuțiu, Dimitrie Bolintineanu, I. L. Caragiale, Ion Creangă, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Nicolae Iorga, I. Pop Reteganul. Din cei străini amintesc pe Honore de Balzac, Henri Barbusse, Pierre Corneille, Diderot, Victor Hugo, Titus Livius, Lucian din Samosata, Guy de Maupassant, Molliere, J. J. Rousseau, Cornelius Tacitus, Voltaire. Un loc aparte îl ocupă reeditările după tipăririle lui Coresi.

Participă activ la tot ce a însemnat acțiune culturală publică, de la donarea de sume de bani pentru biserici (Rebrișoara), participarea la baluri cu scop filantropic, până la implicarea ca membru în activitatea reuniunilor cu scop cultural: Casina Română, ASTRA – Despărțământul Năsăud (al căror monograf a și fost). Dovadă este și cererea sa pentru acordarea unui concediu, care să îi permită participarea la Expoziția Națională Română, la București. Expoziția a fost organizată în Parcul Carol în anul 1906, cu scopul de a prezenta realizările României în domeniile politicii interne, ale politicii externe, dar și ale culturii: literaturii, muzicii, picturii, teatrului, arhitecturii.

Aceste puține rânduri nu arată întreaga activitate și efortul depus de Nestor Șimon, iar pentru descoperirea acelei vrăji de care vorbeam la început trebuie citite scrierile sale. Acestea rămân până la urmă portdrapelul său. Un exemplu pentru ai săi și pentru urmași, însă un destin trist din privința recunoașterii. Iar extremele în care și-a trăit viața par să îl urmărească și în zilele noastre. În încheierea studiului meu amintesc de dictonul lui La Bryere, ce spunea că „viața eroilor a înăvuțit istoria și istoria a înfrumusețat viața eroilor” și tot istoria ar trebui să-i facă dreptate și lui Nestor Șimon. În timp ce roadele strădaniilor au fost culese de către nepoți, vorbele sale răsună apăsător: „eu întru ai mei am venit, și ai mei pe mine nu m-au primit”.

NESTOR ŞIMON, PART OF THE NĂSĂUDEAN SPIRIT

Abstract

Nestor Şimon is an distinct figure, which impressive work and abnegation has only late been recognized by the historians. Since an early age he has been gathering information and sources regarding the history of his native lands. As the years have passed he continued his struggle, trying to leave behind something for the ones to come. His life was a mix of followed dreams and shattered ones. A man who's write comes from the heart and the belief that his work is of an capital importance for him and his people.

Bibliografie

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Bistriţa-Năsăud, fond: *Administraţia Fondurilor Grănicereşti Năsăudene*;

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Bistriţa-Năsăud, fond: *Ioan Ciocan*;

Arhivele Naţionale, Direcţia Judeţeană Bistriţa-Năsăud, fond: *Colecţia registrelor parohiale de stare civilă*;

MITU, Sorin – *O necesară reparaţie morală: Posterioritatea lui Nestor Şimon*, în *Arhiva Someşană*, seria III, nr. IV, ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005;

ONOFREIU, Adrian – *Nestor Şimon – istoric al graniţei năsăudene*, în *Arhiva Someşană*, seria III, nr. I, ed. Neramia Napocae, Cluj-Napoca, 2002;

IDEM – *Nestor Şimon – Omul şi opera*, în *Arhiva Someşană*, seria III, nr. II, ed. Tipomur, Alba-Iulia, 2003;

IDEM – *Nestor Şimon- manuscrise inedite*, în *Arhiva Someşană*, seria III, nr. III, ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005;

IDEM – *Nestor Şimon- o posibilă colecţie arhivistică*, în *Anuarul Arhivelor Mureşene*, III, 2004, ed. Cromatic Tipo, Târgu Mureş;

IDEM – *Nestor Şimon- un istoric omis al graniţei năsăudene*, în *Anuarul Arhivelor Mureşene*, I, ed. Tipomur, Târgu Mureş, 2005;

ŞIMON, Nestor – *1915–2005, Corespondenţă*, vol. îngrijit de **ONOFREIU, Adrian**, ed. Supergraph, Cluj-Napoca, 2005;

TANCO, Teodor – *A doua faţă a lui Nestor Şimon*, în *Virtus Romana Rediviva*, vol. II, Bistriţa, 1974.

CONTRIBUȚIA INTELECTUALILOR BÂRGĂUANI LA CUNOAȘTEREA GEOGRAFIEI ȘI ISTORIEI VĂII BÂRGĂULUI

Ioan BÂCA

Considerații preliminare

Valea Bârgăului, ca entitate geografică suprapusă bazinului hidrografic superior și mediu al Bistriței Ardelene și bazinului Bârgăului, a zămislit o pleiadă de intelectuali (ofițeri, învățători, preoți, magistrați etc.), care prin preocupările lor culturale au contribuit la cunoașterea istoriei și geografiei acestor locuri, la îmbunătățirea metodologiei de cercetare și la redactarea anumitor aspecte de ordin geografico-istoric.

Prin poziția sa geografică, larg deschisă spre Transilvania și Bucovina, și prin cadrul său natural care inspiră, Valea Bârgăielor este un spațiu predestinat prefacerilor culturale.

Contextul politico-istoric în care a evoluat intelectualitatea din această zonă a fost, însă, unul contrastant. Înființarea Regimentului grăniceresc năsăudean, în a doua parte a secolului XVIII, a dat impuls vieții culturale de pe aceste meleaguri, deceniile de după desființarea acestuia s-au caracterizat prin puternice frământări, anii comunismului au adus cu ei constrângeri pe toate planurile, urmând ca după anul 1989 să asistăm la o relansare a intelectualilor bârgăuani și bistrițeni.

În ultimii ani, la nivelul întregului județ, suntem martorii unei revigorări a conceptului de „ținut grăniceresc”, dar nu numai din punct de vedere material, legat de recuperarea proprietăților grănicerești (mai ales pădurile), ci și din punct de vedere spiritual, ca o mândrie de a fi descendent de grănicer și de a trăi în acest spațiu încărcat de istorie. Prin urmare, intelectualitatea bârgăuană, ca de altfel intelectualitatea ținutului grăniceresc, are datoria de a repune în drepturi, și la dimensiunile pe care le merita, istoria și geografia acestor locuri¹.

Evoluția preocupărilor privind cunoașterea istoriei și geografiei Văii Bârgăului.

În ceea ce privește evoluția preocupărilor pentru cunoașterea problemelor de istorie și geografie pe Valea Bârgăului, se pot distinge trei etape, pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

¹ Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Personalități din granița năsăudeană*, Cluj-Napoca, 2009, pp. 33–40, 60, 88, 96, 98, 102, 104, 115, 124.

Prima etapă se întinde din a doua jumătate a secolului XVIII, până în prima jumătate a secolului XX, și se caracterizează printr-o efervescență culturală, datorită condițiilor istorice prielnice (înființarea regimentului grăniceresc, revoluția de la 1848-1849, Unirea de la 1918, remodelarea politico-administrativă)². Ca atare, în sânul comunităților locale apar o serie de intelectuali (preoți, învățători, ofițeri, magistrați), care culeg date despre istoria și geografia zonei, valorificându-le sub forma unor schițe monografice, păstrate în manuscris, la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud sau la parohiile din comunele respective.

A doua etapă cuprinde a doua jumătate a secolului XX, când despre istoria și geografia acestor locuri vorbesc diferite lucrări de specialitate (articole, lucrări de licență, lucrări de grad, ghiduri turistice), întocmite de intelectuali bărgăuani (ingineri, profesori, studenți)³. De asemenea, pentru a menține flacăra culturii și a istoriei pe aceste meleaguri, intelectuali din Prundu Bârgăului inițiază manifestarea *Simpozionul Cultural al Văii Bârgăului*, care în acest an împlinește 38 de ediții.

Ceea de-a treia etapă se derulează din anul 1990 și până în prezent, fiind marcată de o revigorare a intelectualității bărgăuane și o relansare a conceptului de „ținut grăniceresc”. În acest sens apar o serie de lucrări valoroase, fie cu tentă monografică, fie sub formă de articole publicate în diferite reviste de specialitate⁴.

Studiu de caz. Analiza unor manuscrise redactate de către intelectuali bărgăuani la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

În urma unor cercetări întreprinse la Arhivele Naționale Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, am descoperit patru manuscrise semnate de către patru intelectuali de pe Valea Bârgăului, care ne furnizează informații importante despre evenimentele social-istorice și culturale din zonă.

1. George Georgiță, învățător la Tiha Bârgăului, redactează la 1884 lucrarea *Însemnări istorice și geografice despre comuna Mureșeni*, în care se ocupă de atestarea documentară a comunei, de anumite evenimente istorice, de personalitățile locale și de organizarea comunității⁵. Informațiile care ne parvin din această operă sunt deosebit de importante, atât sub aspect istoric, cât și din perspectivă geografică. Spre exemplu, cu privire la evoluția locuirii în această zonă, George Georgiță notează: „Încă înainte de an 1880 locuitorii din

² Vezi și I. Băcă, A. Onofreiu, *Evoluția administrativ-teritorială a județului Bistrița-Năsăud*, în „Revista Bistriței”, 2006, p. 349-369

³ Mai pe larg despre acest aspect în Nicolae Vrăsmaș, *Prundu Bârgăului, o vatră străveche*, vol. I, Bistrița, 2007, p. 15-18.

⁴ Amintim printre altele: Titus Wachsmann Hogiu, *Mic ghid prin Țara Bârgăului*, Bistrița, 2003, Ioan Băcă, Adrian Onofreiu, *Aspecte particulare privind modul de delimitare a unei unități administrative-teritoriale din cadrul Districtului năsăudean. Studiu de caz comuna Tiha Bârgăului*, în *Studii și cercetări etniculturale*, 12, Bistrița, 2007, Titus Wachsmann Hogiu, *Bârgăuani de top. O carte a spiritualității bărgăuane*, Bistrița, 2009.

⁵ ANDJBN, George Georgiță, *Însemnări istorice și geografice despre comuna Mureșenii Bârgăului*, în *Cronica Parohiei Mureșenii Bârgăului, 1884*, Oficiul Parohial Greco-catolic Român Mureșenii-Bârgăului, Registrul Inventar Nr. 19.

Borgo Tiha avea poeni și târle de vară și ernatice (dar nu case), prin pădurile din fundul luncei Bârgăului, unde adi e comuna Borgo Mureșeni. Până atunci comuna Borgo Tiha nu era situată pe locul unde se află adi, ci sâmburele comunei era unde se dice adi la „Turiaș”, în „pustele Grigoroșenilor”, er biserica era în grădina ce adi e a jidovului Hersch Weis, unde se cunosc urmele foarte bine.

Cu introducerea graniței sub Maria Tereza, în anul 1783, tăindu-se pădurile de arin ce erau pe unde se află comuna Borgo Tiha, s-au împărțit locul în delnițe regulate și comuna la mandatatu militarilor, s-a tras mai spre vestu, fiind oprit oricui a mai ave casă „la puste”, adică afară din comună, și cari cutezau a-și face casă acolo i se spârgea la mandat militar.

Din cauzele de mai sus, au suplicatu oamenii ce aveau poeni în „fundul luncei” de nenumărate ori, la tronul Mariei Tereza și Iosif al II-lea, spre a conceda înfiunțarea unei comune în acel loc; care concesiune s-a căpătat numai după ce a cerut și oamenii călători, atât din Transilvania, cât și din Bucovina ca: „călătorul ce trece spre est ori spre vest peste munți, în timpul ernei, se află în pericolu de moarte, de nu s-ar concede înfiunțarea unei comune în pasul dintre munți”. Așa s-a conces înfiunțarea comunei la an 1802”⁶.

2. Simion Nica Pop Andron, pretor din Bistrița Bârgăului întocmește la 1905 lucrarea *Descrierea teritoriilor -a hotarului- respectiv originea comunei Borgo Bistrița, a Borgoului și a altor locuri însemnate din Borgou-atât pe bază de documente, cât și pe bază de tradițiuni și legende, apoi deducțiuni vechi din gura poporului*. Lucrarea este concepută în nouă părți, după cum urmează:

Partea I-a se referă la *rețeaua de drumuri din cadrul comunei și la legăturile acesteia cu comunele limitrofe*. În legătură cu constituirea așezării de la vremea respectivă, autorul este de părere că: „Astfelu făcându-se asedământ sub sistemul nou, respective fundamentul comunei compacte de astăzi-politică și confesională-la înfiunțarea graniței 1783, i s-a dat numele hotărât „comuna Borgo Bistrița” în tote documentele. Ante de această regulare s-a purtat numele sumari „Lunca Bistriței”, pentru că locuitorii era împrăștiați pe dealuri, lunci și prin păduri la moșiile lor străvechi. Terenul unde este așezată comuna e cam apăsos și pe acele timpuri a fost acolo numai pădure de arin, care apoi s-a lăzuit la organizarea militară în anul 1783. Numirea de Borgo Bistrița vine de la râul Bistrița, care curge în partea sudică a comunei compacte, de către răsărit către apus. Râul Bistrița portă numele deosebi de la muntele Bistriciora, proprietatea comunei Borgo Rus, de unde e originea isvorului”.

Partea a doua este intitulată *Descrierea hotarului comunei Borgo Bistrița*. Cea de-a treia parte este dedicată unor *Observări la descrierea graniței hotarului comunei Borgo Bistrița după starea prezentă*. În partea a patra autorul se ocupă de *Împărțirea hotarului comunei Borgo Bistrița și numirile cele mai însemnate a hotarului*. Se disting astfel, următoarele subunități funcțional-teritoriale (teritorii): „intravilanul, cu aședimentele pe șesu, lângă râul Bistrița”, teritoriul În capu satului, teritoriul Podereiu Piscului, teritoriul Brazii Buni, teritoriul Arșița, teritoriul Colibița, teritoriul Dealu Negru, teritoriul Dealu Alb și teritoriul Bridireasa.

⁶ Ibidem, p.1-3

A cincia și a șasea parte descriu muntele Strunior, proprietate a comunei. Despre *originea bisericilor din Borgo Bistrița* se vorbește în partea a șaptea, iar în partea a opta și a noua autorul avansează o serie de ipoteze privind *originea locuitorilor din Borgo Bistrița* și de pe Valea Bârgăului. În legătură cu aceasta, pretorul Simion Nica Popandron susține: „Cea mai vechie comună din Borgou, ca atare, a fost Borgo Mediloceni, care în timp, înmulțindu-se locuitorii în sus și în jos, până ce la urmă s-a format în jos comuna Dioseni și în sus comuna Suseni, ce dovedește și legătura deoaltă a acestor comune-încât mai nu se pote deosebi, estinzându-se legătura lor prelângă râul Bistrița până la Borgo Prund. Comuna Borgo Prund s-a numit după terenul prundos și petros Prundu secu. Prin această comună curge pârâul Secu numit, care la originea lui sub Heniul, poartă apa neîntrerupt, însă mai la vale se strecură printre prund și în timp de secetă nu este apă. Deși locuitorii de pre teritoriul Prundului secu au fost din baștină pe dealuri împrăștiați din vechime, totuși se observă că proprietari în adevăr a fost foarte mulți din comuna Borgo Mediloceni, care au avut posesiuni atât în Prund, cât și pe lunca Bistriței și a Tihi, și atari proprietari și astăzi mai există în acestea ținuturi”.

Lucrarea, prin conținutul său, este deosebit de importantă, întrucât poate constitui punctul de plecare în realizarea unei monografii complexe a comunei Bistrița Bârgăului, dar în același timp este o sursă de inspirație asupra interpretării anumitor fenomene din zonă (relații sociale, viața spirituală, evoluția așezărilor, etc.) și un model de abordare a unor chestiuni de geografie umană⁷.

3. **Ilarion Bozga**, învățător în Tiha Bârgăului, definitivează la 1931 lucrarea *Însemnări despre localitățile din Valea Bârgăului*, în care se referă la școlile și învățătorii din comunele Borgo Prund, Borgo Tiha și Borgo Mureșeni, amintește bărbații mai renumiți și face chiar propuneri pentru îmbunătățirea relațiilor economice în zonă. De asemenea, schițează istoria și monografia comunelor din Valea Bârgăului (Prundu Bârgăului, Tiha Bârgăului, Mureșeni Bârgăului).

În capitolul *Descendența adevărată a locuitorilor din comuna Mureșeni Bârgăului*, p. 42-45, Ilarion Bozga susține următoarele: „Să presupune că locuitorii din Mureșeni Bârgăului nu ar fi toți descendenți din comuna Tiha Bârgăului, fără sunt și veniți ca emigranți din diferite regiuni streine, așa d.e. Serețenii sunt veniți din Serețel, o comună din jos de Bistriță, Mureșenii din Maramureș, Rușii din Basarabia ruscă, etc. Acesta este posibil, căci după istoria regimentului al II român de graniță transilvănean, la pag.8, autorul George Bariț să scrie, că în locul familiilor care când pre la anul 1763 n-au voit să ieie arme, se au adus câteva mii de juni aleși, ficiori de preoți, boieronași și țărani (...), căroră miliția le-au poruncit să se însoare cu fete viguroase și sănătuoaș ca ei, și li s-a împărțit moșiuare după număr și li s-a facilitat edificare de case, prin care s-a fundat comunele grănițarești. Tot la fel, că în Tiha locuitorii ar fi venit din alte părți, -emigrați- se dă posibil, ba se afirmă că familia Pintican a venit din Pintic (astăzi Slătinița)”⁸.

⁷ ANDJBN, Simion Nica Popandron, *Descrierea teritoriilor-a hotarului-respectiv originea comunei Borgo Bistrița, a Borgoului și a altor locuri însemnate din Borgou-atât pe bază de documente, cât și pe bază de tradițiuni și legende, apoi deducțiuni vechi din gura poporului*, 1905, fond Iulian Marțian, dosar 23/C.

⁸ ANDJBN, Ilarion Bozga, *Însemnări despre localitățile de pe Valea Bârgăului*, 1931, fond Iulian Marțian, dosar 23/C.

4. **Victor Lazăr**, paroh în Mureșenii Bârgăului, preia anumite informații din lucrarea mai sus amintită a învățătorului George Georgiță și întocmește la 1938 *Istoricul parohiei Mureșenii Bârgăului*, în care descrie o serie de evenimente istorice, comunitatea, biserica și personalitățile bisericești⁹.

Concluzii

Odată cu înființarea Regimentului grăniceresc năsăudean se creează premisele favorabile dezvoltării spirituale a locuitorilor din Valea Bârgăului. În sânul comunităților vor apărea intelectuali (învățători, preoți, ofițeri, magistrați), care vor polariza viața culturală a acestora și vor încerca, prin pregătirea și cunoștințele lor, să culeagă informații, să le prelucereze într-o anumită formă și să le aștearnă pe hârtie ca mărturii despre semenii lor și despre natura meleagurilor bârgăuane.

Din punct de vedere metodologic, în această perioadă se cristalizează genul monografic de redare a evenimentelor, care va fi preluat și îmbunătățit în deceniile următoare.

Prin urmare, putem spune fără nici o reținere, că activitatea intelectualilor bârgăuani din a doua jumătate a secolului XIX și din primele decenii ale secolului XX, concretizată în manuscrise valoroase, poate servi ca model și material pentru cercetările viitoare, efectuate de către specialiști din diferite domenii cultural-științifice.

THE CONTRIBUTION OF THE INTELLECTUALS FROM BÂRGĂU TO THE GEOGRAPHIC AND HISTORICAL ACKNOWLEDGEMENT OF THE BÂRGĂU VALLEY

Abstract

The Bârgău valley, as a geographic entity superposed on the superior and medium basin of Bistrița Ardeleana and Bârgău, gave birth to numerous intellectuals (officers, teachers, priests, magistrates, etc.) who, thanks to their cultural preoccupations, contributed to the acknowledgement of history and geography of these places, to the improvement of research methods and the elaboration of certain geographic and historic aspects.

Following some research conducted at the National Archives of Bistrița-Năsăud, we discovered four manuscripts signed by four intellectuals from the Bârgău valley, meant to give us important information on the social-historic and cultural events in the area.

⁹ ANDJBN, Victor Lazăr, *Istoricul parohiei Mureșenii Bârgăului*, 1938, fond Iulian Marțian, dosar 23/C.

PREOCUPAREA DE SINE. ÎNCEPUTURILE SUBIECTIVITĂȚII ȘI ALE SPECIILOR AUTOBIOGRAFICE

Ioana MANTA

„Acesta este folosul mărturisirilor mele, dacă voi arăta nu atât cum am fost, ci cum sunt acum”¹.

„Voi mărturisi, așadar, ceea ce știu despre mine, voi mărturisi și ceea ce nu știu despre mine”².

Preocuparea pentru propria persoană, sondarea eului, introspecțiile, analiza sinelui, nevoia de confesiune, privirea în oglindă, toate aceste orientări stau la baza întemeierii speciilor autobiografice ca memorii, jurnale, amintiri. A scrie despre sine a presupus întotdeauna o anumită conduită, un program și un ritual ce trebuiau săvârșite anterior scrisului. Aceste specii pretind o responsabilitate mai mare pentru autorul lor pentru că, în primul rând, ele sunt o exprimare la persoana I, asumată și, în al doilea rând, au ca sursă realitatea³ (și nu ficțiunea) și vor să ajungă la adevăr. Operele autobiografice tematizează viața de la dimensiunea cotidiană, pragmatică, materială, la cea spirituală, contemplativă, ceea ce le face mult mai grave și mai autoritare.

Studiul de față vrea să sublinieze influențele și legăturile tacite dintre trăsăturile ce stau la baza autobiografiilor și ideile filozofice din Antichitate și începutul Evului Mediu ce susțin faptul că doar printr-un discurs despre sine (subiectiv) se poate ajunge la cunoaștere (adevăr). Privită din această perspectivă, jurnalele și memoriile au la bază același circuit care face din preocuparea de sine, o cunoaștere de sine, apoi o cunoaștere a adevărului.

O altă dimensiune pe care o voi surprinde va fi nevoia de confesiune în scris, provenită din cultura creștină care încurajează spovedania, mărturisirea păcatelor, dialogul cu sine. Până și jurnalele intime moderne scrise de diariști lipsiți de un filon religios au ca temă obsesivă divinitatea. „După-amiază Părintele Stăniloae cu fiica lui (...). Parcă visez la un alt timp în care l-aș fi putut avea aproape și aș fi învățat și eu ceva din ortodoxie și despre Dumnezeu.

¹ Sfântul Augustin, „Confesiuni”, Ed. Nemira, București, 2006, p. 207.

² *Ibidem*, p. 208.

³ Jurnalele au chiar mania exactității prin notarea calendaristică ce poate verifica istoric mărturiile diariștilor.

(...) Prin Nicu (și poate altădată prin Yvonne Rossignon) aş fi putut să cred. Părintele Stăniloae m-ar fi putut învăța ce e credința"⁴, mărturisește în jurnalul său Monica Lovinescu.

Rădăcinile autobiografiilor se întind până la „revoluția” gândirii socratice care, spre deosebire de înaintașii săi, propune și pune accentul pe conștiința omului și pe interogarea sinelui. Omul începe să se caute pe sine și capătă încredere în el însuși. Mai importantă devine lumea interioară, fascinantă, cu multe ascunzișuri, capabilă să ofere răspunsuri și să înalțe omul. Adevărul poate fi atins printr-o transformare launtrică, precedată de o serie de pregătiri, exerciții de purificare a sufletului. Practicile sunt valabile încă pentru scrierea jurnalelor: a te cunoaște pe tine însuși presupune nu numai descoperirea rădăcinilor adânci, perfecte, ci și neajunsurile, imperfecțiunile. Jurnalele intime sunt dominate de astfel de revelații, de conștientizarea sinelui rănit, impur care ajunge la sentimentul absurdului și al deșertăciunii: „Sunt de o nervozitate stupidă. (...) Sufăr îngrozitor și când caut cauza, n-o găsesc”⁵. „Uneori atât de tare mă plictisesc, că toată sunt un larg căscat trist. Îs goală toată, suflet, creier, totu-i gol în mine. Ce rămâne e plictiseala mea”⁶, se confesează Jeni Acterian într-un jurnal exemplar.

Chiar și atunci când tratează subiecte cotidiene, lipsite de profunzime, aceste specii par a fi în acord cu practica platoniciană a exercițiului de gândire filozofic ca un exercițiu spiritual al formării de sine. Să ții un jurnal, să-ți scrii memoriile presupune o cunoaștere de sine dar și o conștientizare a propriilor fapte, a „eclectismului” interior, o permanentă re-evaluare, bilanț interior. Toate acestea ajută la educarea și dezvoltarea individului. Mai corect ar fi educarea sufletului, dacă ar fi să preluăm ideea aristotelică prin care sufletul „se definește prin acestea: hrănire, simțire, gândire, mișcare”⁷. Am putea spune că speciile autobiografice sunt opere ale sufletului, de vreme ce ele tratează toate aspectele propuse mai sus. Jurnalele și memoriile trăiesc nu numai prin meditațiile abstracte, ideile profunde pe care le conțin, ci și prin alte dimensiuni ale „însuflețirii”, mai concrete, cum ar fi hrănirea, mișcarea.

Temele abordate în jurnale sunt din cele mai diverse – de la ce mâncare a gătit în ziua respectivă, la ce idee de roman i-a adus inspirația, până la sentimentul morții care trezește profunde introspecții. Acest aspect confirmă faptul că preocupările și problemele despre suflet și despre trup pot sta împreună fără să se excludă unele pe altele, ci se completează întru desăvârșirea personală: „Am pus la fiert o oală de supă cu rasol. Curăț zarzavatul, spumuesc spuma (...). De fapt a pregăti o supă cu rasol sau a scrie un poem exprimă și una și alta dorința de a trăi. Totul pornește de la rădăcină, totul e omenesc și umil. Totul te împinge către viață, către lumină, către gust”⁸. Doar speciile autobio-

⁴ Monica Lovinescu, „Jurnal 1981-1984”, Ed. Humanitas, București, 2003, p. 23.

⁵ Jeni Acterian, „Jurnalul unei fete greu de mulțumit (1932-1947)”, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 177.

⁷ Aristotel, „Despre suflet”, Ed. Științifică, București, 1969, p. 52.

⁸ Sanda Stolojan, „Ceruri nomade. Jurnal din exilul parizian. (1990-1996)”, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 91.

grafice dau această libertate tematică, așa cum o întâlnim și în „Confesiunile” augustinene, care vorbesc între aceleași coperte despre păcatele și experiențele sexuale, meditații asupra timpului și memoriei, răspunsuri la interogații asupra identității lui Dumnezeu.

Dacă la Platon corpul încarcerează sufletul și-l limitează, la Aristotel se îndreaptă balanța, sufletul și trupul se condiționează reciproc: „Sufletul nu există fără corp și nici nu este un fel de corp. Adică el nu este corp și nici nu este un fel de corp, dar ține de un corp, și de aceea se află într-un corp”⁹. Sufletul este actul corpului ce are ca potență viața. Prin această viziune putem împăca registrele, temele și stilurile diferite din jurnale. Banalul, cotidianul, detaliul nesemnificativ, notațiile pragmatice se completează firesc cu remarcile adânci, sensibile, serioase.

Aș vrea să remarc un pasaj din Themistius în care gânditorul își exprimă subiectivitatea. În comentariul său la „Despre suflet”, atunci când vorbește despre eul ca intelect compus din potență și din act, are o remarcă prin care se dă pe sine ca exemplu, recunoscându-se ca subiect: „...și eu care meditez, și eu cel care scriu, sunt intelectul compus din act și din potență”¹⁰.

Însă, autobiografia se manifestă concret odată cu „Confesiunile” lui Augustin. Mania detaliului cu care își povestește viața, sinceritatea cu care se confesează, lipsa cenzurii, referințele la cărțile citite, oscilația între teme minore ce țin de cotidian și meditații, dezbateri filozofice – trăsăturile memoriilor lui Augustin se regăsesc încă în toate speciile autobiografice. Prin acest gen de scriitură s-a adus în conștiința religioasă dimensiunea interioară a omului cu propria sa istorie și evoluție. Opera lui Augustin nu este singulară. Sfântul Ciprian, Sfântul Hilarus s-au mărturisit și ei în scris. Fragmente autobiografice întâlnim și la Guibert („De vita sua”), Raoul Glaber, Othlo din St. Emmeron, Abélard (care are mai degrabă, așa cum o definește A. J. Gurjewitsch, „o spovedanie existențială” decât o autobiografie în „Istoria nenorocirii mele”). Cel mai adesea, autorii simt nevoia să povestească momentul convertirii lor și amintirea păcatelor făcute. Autobiografia ține locul unei spovedanii, de aceea putem miza pe sinceritatea¹¹ faptelor povestite.

Interesant este de remarcat ce anume a favorizat apariția acestei specii. Din cultura greacă au rămas interesul pentru lumea interioară, care ducea la cunoașterea de sine. Lumea medievală împreună cu creștinătatea i-au indus nevoia de a scrie despre sine, fără disimulări, în scop terapeutic, ca o spovedanie în scris. Odată cu lumea creștină, omul este conștient de puterile sale și de posibilitatea de a ajunge asemenea lui Dumnezeu. Cultura greacă, în special cea influențată de Platon, și cultura creștin-medievală sunt într-o legătură vie. Asemănarea dintre teologie și Platon este evidentă, ideile platoniciene fiind preluate de gândirea teologică: „doctrina despre un demiurg al universului, despre un Dumnezeu-providență, despre existența unei lumi suprasensibile și

⁹ *Ibidem*, p. 54.

¹⁰ „Despre unitatea intelectului”, Ed. Iri, București, 2000, p. 65.

¹¹ Sinceritatea este una din trăsăturile distinctive ale acestei specii literare, având ca sursă realitatea și nu ficțiunea.

divine, căreia lumea sensibilă îi este doar imagine, despre natura spirituală a sufletului și despre superioritatea lui față de corp, despre iluminarea sufletului de către Dumnezeu, (...) despre nemurirea sufletului”, viața dincolo de moarte, răsplată sau pedeapsa sufletului în cealaltă lume¹².

Teoretizând asupra jurnalului intim, Alain Girard afirmă faptul că una dintre funcțiile jurnalului este cea religioasă: „Le journal, action secrète et solitaire, permet enfin à l'individu de sortir de sa solitude, remplissant par là une véritable fonction religieuse”¹³. Autorul compară gestul credinciosului care se așează la rugăciune cu cel al diaristului în fața caietului personal. Individul stă la masa de lucru, pătrunzând înăuntrul său, după ce vizitatorii au plecat și a rămas singur, liniștea îl acaparează, iar scrisul devine o revelație a sinelui. Un gest ritualic asemănător se întâmplă și la rugăciune. Toate speciile autobiografice devin un exercițiu spiritual, un examen de conștiință, meditație asupra propriei persoane, îl obligă pe autor să se retragă din lume în spațiul intim, în singurătate.

Scrierea unei autobiografii se aseamănă cu ritualul spovedaniei. Apariția acestui gen a fost favorizată de importanța pe care a avut-o confesiunea în viața omului medieval. Conciliul al IV-lea de la Lateran, din 1215, a introdus obligativitatea anuală a spovedaniei, ceea ce a favorizat analiza de sine.

„Confesiunea, pe teren catolic, privea pe toată lumea. Nu numai intelectualii cucernici și persoanele «motivate» în plan religios se interogau”¹⁴ asupra persoanei lor. Acest aspect a încurajat introspecția, autoevaluarea premergătoare actului de confesiune. Scrisul (mărturisirea păcatelor în scris), ca și rostirea păcatelor, dă coerență și îl face pe om mai conștient de propriile fapte și de efectele lor în lumea interioară.

Terenul pentru apariția autobiografiilor a fost pregătit nu numai de ideile filozofice, ci și de schimbările sociale, intelectuale. Aaron J. Gurjewitsch¹⁵ susține faptul că autoanaliza a fost indusă și de autonomia pe care o capătă individul în cadrul grupului. Reglementarea raportului dintre om și societate a presupus afirmarea unor structuri sociale complexe.

Odată cu dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului, oamenii fac progrese personale și se pun în valoare văzând cum se dezvoltă și cum prosperă cu propriile lor forțe. Grupurile sociale formate nasc spiritul competitiv, dar și conștiința individuală. La nivelul mentalității, rațiunea vine să dea o nouă coerență și justificare, pe lângă argumentele ce țineau de tradiție, ritualuri magice, vrăjitorii. Teologia preia din metodele logicii de la scolastici, iar analizele devin mai riguroase, susținute de argumente logice. Prin aceste instrumente adaptate, raportarea la timp și spațiu este re-evaluată.

Dacă scrisul și cititul erau mai mult preocupări ale clericilor, acum apar școli și pentru mireni. Aceste două practici se răspândesc, iar individul se poate exprima în scris și are acces în universul cărților.

¹² Étienne Gilson, „Filozofia în Evul Mediu. De la începuturile patristice până la sfârșitul secolului al XIV-lea”, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 86.

¹³ Alain Girard, „Le journal intime”, Presse Universitaires de France, Paris, 1963, p. 537.

¹⁴ Jean Delumeau, „Mărturisirea și iertarea. Dificultățile confesiunii. Secolele XIII-XVIII”, Ed. Polirom, Iași, 1998, p. 44.

¹⁵ Aaron J. Gurjewitsch, „Individul în Evul Mediu”, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 122-123.

Revenind la „Confesiunile” augustinienne, acestea au adus cu sine predicția pentru analiza elementelor vieții lăuntrice. Multe din trăsăturile autobiografiei sale se regăsesc în literatura modernă memorialistică: sinceritatea cu care povestește despre sine, lipsa cenzurii sau a pudorii, meditațiile, introspecțiile, conștiința ființei sfâșiate, neunitare, paradoxale, îmbinarea elementelor de cotidian, pragmatice, cu cele spirituale și filozofice.

Deși notațiile sunt personale, concepute în intimitate, autorul scrie având conștiința unui public, mai mult chiar, mărturisirile sunt redactate și în scop didactic, ca învățătură de viață. Tema vorbirii deschise, capacitatea de a dezvălui sincer detalii despre propria persoană (ca și în cadrul spovedaniei), confirmă apariția Subiectului constituit. Întotdeauna autobiografiile au indus scriitorului și meditații asupra ei, mici fragmente teoretice, încercări de a defini specia, de a spune de ce scrie, pentru cine scrie. „Dar cui povestesc eu toate aceste fapte?” se întreabă Augustin. Adresându-se lui Dumnezeu, vorbește neamului omenesc.

Într-adevăr, autobiografiile au o dimensiune universală, pentru că ele tematizează viața și omul. „Și în ce scop o fac?” continuă autorul. „Desigur, pentru ca atât eu cât și oricine va citi aceste rânduri să înțelegem cât de adânc este hăul din fundul căruia trebuie să înălțăm spre tine strigătele noastre”¹⁶. Conștiința unui public este evidentă. Funcția morală de care trebuie să se folosească cititorii apare și în opere din secolul al XX-lea. Aproape testamentar, Alice Voinescu se adresa în jurnalul ei posibililor săi cititori: „Îl veți citi tu și Lala și Flo și Mad, poate îl veți citi și altora care m-au cunoscut așa cum sunt și care vor avea nevoie de o experiență pentru a se descurca în unele momente grele în viață”¹⁷.

Augustin surprinde foarte lucid un aspect al acestei specii literare, aspect care, poate, este cel care i-a provocat celebritatea autobiografiei în epoca noastră¹⁸. Augustin este conștient că publicul vrea să cunoască o altă latură a sa, una interioară, intimă (autorul nu folosește, bineînțeles, acest termen) pe care doar lectura „Confesiunilor” o poate dezvălui. Așadar, mărturisirile oglindesc interiorul omului, așa cum nicio altă scriere nu o poate reda. El spune că mulți oameni care îl cunosc sau nu l-au cunoscut, vor să afle cine este el în momentul în care scrie „Confesiunile”: „Ei voiesc să mă audă mărturisind ce sunt eu înlăuntrul meu, acolo unde ei nu pot pătrunde nici cu privirea, nici cu auzul, nici cu mintea lor”.

O altă problemă fundamentală și actuală intervine imediat în meditația augustiniană – dar cum știu eu că autorul vorbește adevărul despre sine? Sinceritatea face parte, cum ar spune Ph. Lejeune (în „Pactul autobiografic”), din pactul scriitorului cu opera sa autobiografică. Lectorul pune la îndoială sinceritatea diaristului și în epoca noastră. Mirajul acestor specii constă în faptul că cititorul începe să creadă în veridicitatea informațiile din autobiografii. Se pune

¹⁶ Sfântul Augustin, „Confesiuni”, Ed. Nemira, București, 2006, p. 49.

¹⁷ Alice Voinescu, „Jurnal”, Ed. Albatros, București, 1997, p. 1-2.

¹⁸ Trebuie să recunoaștem, jurnalele, memoriile, amintirile de tot felul, corespondențele sunt cărți „la modă”, promovate de edituri și consumate de mulți cititori.

pe bună dreptate acest semn de întrebare: Cum poate fi sincer autorul care își scrie memoriile de vreme ce el este conștient că cineva îl va citi? Augustin oferă un răspuns în cheie creștină, evident – iubirea în Dumnezeu ce îi leagă (pe cititori și pe autor), îi face îl creadă pe povestitor.

De menționat ar fi faptul că în această epocă indivizii nu aveau conștiința personalității lor unice, omul nu se privea ca o expresie a individualității, ideea apărând abia în modernitate. A. J. Gurjewitsch sesizează însă anumite modificări structurale ale personalității în Evul Mediu: trecerea de la autorul anonim la cel nominal în literatură și artă, evoluția figurii sfântului (care are caracter spiritualizant și individualizant)¹⁹. Mutațiile sunt sensibile, spre exemplu, funcțiile sociale cunosc o specializare mai accentuată. Iar trăsăturile psihologice dezvăluie mici obsesii ce își pun amprenta asupra individualizării oamenilor: credința în magie, vise, minuni, în viața de după moarte, consecințe ale păcatului. La nivelul mentalului, o altă trăsătură care se evidențiază este mania cifrelor, cerința exactității, a preciziei aritmetice. Fra Salimbene din Parma relatează scufundarea flotei pisane de genovezi, dar, la un moment dat, ține să mărturisească că nu are date și cifre concrete despre incident²⁰. Aceași manie de exactitate și ancorare în realitate se întâlnește și la jurnalele literare, prin notarea datelor calendaristice în momentul scrierii în caietele intime.

Nevoia de a vorbi despre sine nu numai în cuvinte s-a concretizat și în semnaturile și autoportretele desenate de copiiști. Hugo, miniaturist și copist, își face un autoportret la masa de lucru într-o scriere a lui Ieronim de la sfârșitul secolului al XI-lea, o postură foarte frecventă în epocă. Autoreprezentarea provine atât din fascinația pentru propria persoană, pentru exprimarea individualității, cât și din ambiția de a învinge timpul, ca o parte din sine să supraviețuiască dincolo de veacuri.

Toate aceste trăsături subliniate mai sus fac parte din specificitatea speciilor autobiografice, ele țin nu numai de structura interioară a fiecărui individ care își scrie memoriile, dar țin și de identitatea acestor caiete personale.

Să îți scrii memoriile sau să ții un jurnal sunt practici ce presupun să încerci să te cunoști pe tine însuși, să-ți sondezi și să-ți interoghezi propria persoană, pentru ca mai apoi să pui pe hârtie părți din tine.

Autobiografiile împacă ceea ce în tradiția Sf. Pavel se numește „homo interior”, omul lăuntric care se opune propriei sale persoane păcătoase²¹, susținute de „persona ad saeculum idonea” (persoana orientată spre lumea exterioară), ceea ce reprezenta un disconfort psihic pentru mulți autori eclesiastici ai secolelor XI-XII, dar care și acum provoacă mari contradicții în om.

¹⁹ Aaron J. Gurjewitsch, „Individul în Evul Mediu”, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 19-20.

²⁰ Ibidem. p. 122.

²¹ Această stare tensionantă, contradictorie apare fără excepție în jurnalele moderne.

THE CONCERN ABOUT HIMSELF. EARLY AUTOBIOGRAPHICAL AND SUBJECTIVE SPECIES

Abstract

The concern for himself, introspection, self analysis, need for confession, the look in the mirror, all these guidelines underlay the foundation of species as autobiographies, diaries, memories. To write about yourself always assumes a certain conduct, a program and a ritual that has previously committed before writing.

These species claim more responsibility for their author because, first of all, they are an expression of the person itself and, as a secondly, they have as source the reality (and not the fiction) and want to get to the truth. The autobiographical works talk about everyday life, a pragmatic perspective of life, a material one, but also a spiritual view, contemplative.

This study wants to show the influences and the links between the features of autobiography and philosophical ideas of antiquity and of early Middle Ages. The ideas from these 2 periods of time say that only with a subjective discourse we can reach to know the truth. Viewed from this perspective, journals, and memoirs based on the same circuit that makes from the self-concern, a self-knowledge, then knowledge of truth.

Another dimension of this study is to show the need of confession that is expressed in writing, this need has the origine in the christian culture who encourage the confession, the recognition of sins, the dialog with your own consciousness.

STUDIUL UNUI CAZ DRAMATIC DE „VRĂJITORIE”

Dan PRAHASE

Într-o lucrare anterioară am analizat câteva aspecte legate de întâmplări și tradiții în care intervenea nuditatea parțială și totală a corpului uman¹.

Întâmplarea la care ne vom referi în cele ce urmează a fost relatată de către Guy Breton într-o interesantă carte scrisă împreună cu Louis Pauwels. Titlul sub care se povestește evenimentul este: *Blestemul curelușei înnodate*².

În primăvara anului 1193 are loc logodna regelui Franței Philippe Auguste cu fiica de optsprezece ani a regelui Knut al Danemarcei, prințesa Ingeburge. Regele își așteaptă viitoarea soție la Amiens și când o vede rămâne uimit de frumusețea și gingășia ei. Îmbătat de dragoste, el îi spune printr-un interpret – deoarece Ingeburge nu înțelegea limba franceză – că ar dori ca nunta să se facă imediat. Primind acceptul ei, se îndreaptă spre catedrală, unde fusese chemat de urgență un prelat. Are loc rapid căsătoria iar apoi, în timp ce regele se adresează mulțimii, prințesa este dezbrăcată și parfumată pe trup de către doamnele de la curte. Ea se culcă în pat iar regele intră grăbit în dormitor, se dezbracă și o ia în brațe³.

După foarte puțin timp însă, regele oftează, sare din pat și începe să se plimbe prin cameră. Neînțelegând ce se întâmplă și crezând că suveranul este timid, prințesa i-a făcut semn să revină în pat. Acesta o ascultă, dar după zece minute se ridică iar și se plimbă furios prin cameră. Dintr-o dată, lui îi vine o idee și urlă că este fermecat și că a devenit impotent. Nepricepând franceza, prințesa se ascunde speriată în fundul camerei și adoarme, fără ca să se fi consumat căsătoria⁴.

În dimineața zilei următoare, regele și Ingeburge sunt conduși la catedrală pentru încoronarea acesteia din urmă. În timpul ritualului de miruire cu Marele și Sfântul Mir pe piept, direct pe piele, are loc un eveniment ciudat: când arhiepiscopul desface tunică prințesei daneze, regele începe să tremure,

¹ Dan Prahase, *Cazuri de stabilire a hotărului în județul Bistrița-Năsăud. Influența nudității magice*, în „Arhiva Someșană”, vol. IV, Cluj-Napoca, 2005, pp. 247–274.

² Louis Pauwels, Guy Breton, *Întâmplări stranie din istoria Franței*, București, 2001, pp. 375–380.

³ *Ibidem*, p. 375.

⁴ *Ibidem*, pp. 375–376.

țipă și este cuprins de o criză de nervi. Din această situație îl salvează niște ecleziaști care îl ascund de mulțime și intonează cântece religioase.

După încheierea ceremoniei, Philippe Auguste îi spune arhiepiscopului de Reims că simțea brusc o repulsie pentru Ingeburge, că ea e vrăjită, că i-a înnodat curelușa, făcându-l neputincios, și că ea trebuie să se întoarcă în Danemarca. Arhiepiscopul a încercat să-i explice suveranului că eșecul se putea datora unei prea mari dorințe, sau unei oboseli exagerate, sau chiar unui prânz prea bun. Însă regele este ferm, dorind ca ea să plece deoarece îi înnodase curelușa. Pentru că n-o putea alunga imediat, el a poruncit ca regina să fie închisă într-o mănăstire, începând chiar din acea seară⁵.

După o lună, sfătuit de arhiepiscopul de Reims care era și unchiul său, regele încearcă din nou s-o facă soția sa. Arhiepiscopul încearcă să-l responsabilizeze spunându-i că toată Franța are ochii ațintiți spre el, dar suveranul, care era la curent cu faptul că norodul aflase despre neputința sa din noaptea nunții, nu se simte îmbărbătat de această încurajare. El merge la mănăstirea unde regina era închisă, dar după o oră iese foarte nervos, transpirat și cu mâinile tremurând. Apoi recunoaște că nu mai are ce face, deoarece regina – spune el – îl vrăjise.

Începând cu ziua următoare, noul insucces amoros al regelui devine cunoscut, iar lumea începe să-și dea cu părerea asupra cauzelor: ba că prințesa daneză avea piele de șopărlă, ba că avea pe burtă solzi de pește, ba că era o vrăjitoare, o legătoare de curelușe (și asta era părerea majorității). La auzul acestor zvonuri răutăcioase, studenții danezi se înfurie și se declanșează niște scandaluri puternice în Paris.

După o perioadă de cinci luni, la Compiègne se întrunește un conciliu format din baroni și prelați. Acest conciliu hotărăște anularea căsătoriei dintre rege și regină, iar aceasta din urmă, fără să înțeleagă de fapt ce se întâmplase, se reîntoarce la mănăstire⁶.

În anul 1196 regele decide să se recăsătorească, și soție îi devine frumoasa Agnès de Méranie. Evident că norodul se întreba cu temere dacă suveranul va putea să-și îndeplinească în noaptea nunții îndatoririle de soț și dacă nu cumva va fi împiedicat de la aceasta de farmecele făcute de prințesa daneză. Știrea că regele „a putut” și că nu mai este vrăjit aduce bucurie în popor și speranța că această veste va fi bine primită peste hotarele Franței.

Însă această știre are un efect negativ asupra Papei de la Roma, care nu fusese de acord cu desfacerea căsătoriei regelui cu Ingeburge. Considerând-o pe noua soție drept concubină, Papa cere să fie trimisă înapoi, fapt neacceptat de către suveranul francez. În consecință, Papa interzice slujbele în Franța și, drept urmare, bisericile sunt închise, iar serviciile religioase sunt suspendate. Deoarece morții n-au beneficiat de înmormântări creștinești, o mulțime de cadavre sunt depuse pe străzi și amenință cu pericolul declanșării unor epidemii⁷.

⁵ Ibidem, p. 376.

⁶ Ibidem, pp. 376–377.

⁷ Ibidem, pp. 377–378.

După ce trec astfel nouă luni, regele cedează și o îndepărtează pe Agnès, dar nu o cheamă înapoi pe Ingeburge, ci o închide într-un turn, lângă Étampes. Acolo ea va dormi în frig, pe un pat mizer și plin de păduchi, înconjurată de sobolani. În aceste condiții trăiește timp de douăzeci de ani.

De abia în anul 1214, regele francez se hotărăște s-o elibereze pe Ingeburge, și asta deoarece avea nevoie de sprijin militar din partea regelui Danemarcei, fostul său socru. Regina, care avusese timp să învețe limba franceză și își menținuse totdeauna speranța că va fi eliberată, îngenunchează, sărută mâna regelui și-l numește stăpân; apoi plânge și încearcă să-l facă s-o sărute, dar suveranul, temându-se probabil pentru virilitatea sa, nu se poate hotări la asta din prima zi.

În ziua următoare, Ingeburge este instalată iarăși în mod oficial drept regină a Franței și va trăi zece ani fericiți cu Philippe Auguste în această postură, ca și cum între ei nu ar fi fost nici un incident, deoarece în sfârșit regelui i se dezlegase curelușă⁸.

Întâmplarea relatată de Guy Breton se termină cu o serie de lămuriri prezentate sub forma unui dialog. Astfel, aflăm despre curelușă buclucașă că era, în fond, un fel de șiret cu capete de metal și care se folosea la încheierea până la genunchi a pantalonilor. Analizând din punct de vedere simbolic, înnodarea curelușei de la pantalonii unui bărbat semnifica impotența acestuia. Dar, deoarece bărbații refuzau să-și accepte această slăbiciune, preferau (în ton cu mentalitatea vremii) să considere că situația penibilă se datora intervenției unui vrăjitor sau a unui demon. În aceste condiții, persoanele acuzate de înnodarea curelușelor erau judecate și arse de vii. De cele mai multe ori, acuzații erau femei care – se considera – procedau în acest mod spre a se răzbuna pe bărbații pe care nu-i puteau seduce, erau nestatornici sau infideli. Se menționează că în cursul secolului al XVI-lea existau atât de mulți bărbați care aveau această problemă încât, în anumite provincii, pentru a scăpa de aceste farmede, căsătoriile se făceau în mare secret⁹.

În continuare, dialogul amintit prezintă o „rețetă” de înnodare a curelușelor și câteva posibilități de dezlegare a lor. Se relatează că acest farmec de înnodare este foarte vechi, grecii și romanii numindu-l „ligatură”. Este amintit la Platon, Herodot, Virgiliu și Ovidiu. Persoana care vrăjea pentru înnodarea curelușei folosea o figurină mică de ceară care semnifica victima. Figurina era înconjurată de sfori și se rostea descântecul. Ultimul aspect abordat în dialog menționa că toți istoricii explicau slăbiciunea vădită a regelui Philippe Auguste prin faptul că fusese cuprins de o mare emoție văzând frumusețea prințesei daneze, având în vedere că există femei atât de frumoase încât ți se taie respirația și te poți trezi cu curelușă înnodată¹⁰.

Raportându-ne la studiul amintit anterior despre influența nudității magice¹¹, se impun câteva observații:

⁸ *Ibidem*, p. 378.

⁹ *Ibidem*, pp. 379.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 379–380.

¹¹ Dan Prahase, *op. cit.*, pp. 247–274.

- în primul rând, nu ni se precizează exact din relatarea narațiunii dacă în noaptea fatală a nunții putem vorbi despre o *nuditate parțială sau totală* a prințesei daneze;

- nu putem afirma că nuditatea prințesei Ingeburge ar fi avut drept scop paralizarea și înlăturarea unor forțe negative, deoarece regele nu era un dușman al său, ci stăpânul și soțul ei legiuit prin căsătorie;

- de asemenea, nu putem susține că nuditatea ei ar fi fost folosită ca magie în scopul invocării, trezirii, sporirii sau întetirii unor forțe pozitive ce s-ar manifesta în natură sau societate¹².

Așadar, în nuditatea tinerei fete nu regăsim nici una din semnificațiile magice pe care la analizează în studiul său Gh. Mușu¹³. Probabil că dezgolirea ei a avut drept scop doar petrecerea cât mai intimă a nopții nunții în compania soțului său, și nu o declanșare a unei magii (în sensul vrăjitoresc al cuvântului). De fapt, nici n-ar fi avut nevoie să apeleze la a-i face farmece de dragoste soțului său, deoarece acesta era îndrăgostit nebunește de dânsa. Cu atât mai mult n-ar fi urmărit să facă vreo vrajă care să-l îndepărteze de ea pe rege, ținând cont că asta i-ar fi îngreunat și ei situația. În plus, ea nu-l ura pe bărbatul său și n-avea interes să-i provoace răul, deoarece n-ar fi avut nimic de câștigat, ci doar de pierdut.

În definitiv, poate că principala problemă pe care o ridică povestirea lui Guy Breton este următoarea: *a crezut cu adevărat regele că Ingeburge îl vrăjise (prin înnodarea curelușei) sau a vrut doar să-și justifice impotența dovedită în noaptea nunții?* Cu alte cuvinte, *era el cu adevărat convins că prințesa daneză îi făcuse vrăji sau își camuflase neputința sub masca unei acuzații foarte grave?* Dacă privim situația din perspectiva mentalității caracteristice începutului de secol XXI, am fi tentați să susținem a doua variantă, adică mascarea impotenței sub acuzația de vrajă. Dar faptele trebuie privite ținând cont că ele se petrec în finalul secolului XII, perioadă în care multe aspecte neînțelese pe deplin de oamenii de atunci erau atribuite vrăjitoriei. În plus, putem găsi și alte argumente concrete, ca de exemplu:

- tremurăturile și țipetele regelui în catedrală la încoronarea prințesei;
- repulsia resimțită apoi de suveran pentru Ingeburge;
- mentalitatea poporului (unii credeau că prințesa are piele de șopârlă sau solzi de pește pe burtă, apoi bucuria cetățenilor parizieni când regele și-a putut face datoria de soț în noaptea nunții cu Agnès de Méranie);

- refuzul lui Philippe Auguste de a se supune poruncilor Papei, aceasta ducând la interzicerea serviciului religios în Franța și la grozăviile ce au urmat.

Toate aceste manifestări ne îndreptătesc să afirmăm că *regele francez a crezut cu adevărat că Ingeburge îl vrăjise și, în conformitate cu superstițiile vremii, acționase în consecință*. Din punctul nostru de vedere avem de-a face cu o situație în care dezgolirea corpului se face fără vreo intenție vădită de a dezlănțui vreun act magic, și totuși efectul este năucitor asupra persoanei care

¹² Ibidem, pp. 269-270.

¹³ Gh. Mușu, *Ritul nudității magice pe meleagurile țării noastre și la alte popoare*, în „Studii clasice”, XIII, București, 1971, pp. 159-170.

privește nuditatea, prin apariția și apoi stabilizarea convingerii că asupra sa se făcuseră vrăji.

Dincolo de toate aceste aspecte discutate, rămâne drama unei prințese nevinovate de optsprezece ani, care a stat douăzeci de ani închisă în turn, în frig, printre șobolani și păduchi! De asemenea, să ne gândim la suspendarea serviciului religios în Franța, la morții neîngropați creștinești și la mormanele de cadavre zăcând de-a lungul șoselelor și amenințând cu declanșarea de înspăimântătoare epidemii! Și toate acestea s-au întâmplat din cauza superstițiilor și încăpățănării unui monarh care s-a făcut singur de râs în noaptea nunții!

Impotența și blocajul (fizic și psihic) de care a dat dovadă Philippe Auguste în noaptea nunții și mult timp după aceea ne fac să ne gândim astăzi la existența unor fobii ce prezintă, în opinia noastră, legătură cu acest caz. Astfel, potrivit unei clasificări apărute pe Internet, se pot aminti:

- *Gymnophobia* sau *Nudophobia* (teama de nuditate);
- *Parthenophobia* (teama de fecioare sau tinere fete);
- *Gynophobia* sau *Gynophobia* (teama de femei);
- *Caligynefobia* sau *Venstrafobia* (teama de femei frumoase) etc.¹⁴.

Având în vedere faptul că istoricii explică impotența regelui francez din noaptea nunții prin frumusețea răpitoare a prințesei Ingeburge, apare ca oportună asocierea fobiilor amintite anterior cu slăbiciunea arătată de Philippe Auguste.

THE STUDY OF A DRAMATIC „WITCHCRAFT” CASE

Abstract

In the first part of the study, a strange tale from the history of France is presented. In part two, aspects regarding witchcraft and nudity within that tale are analyzed.

¹⁴ A se vedea site-ul www.phobialist.com

PEȘTERA TĂUȘOARE DIN MUNȚII RODNEI, POTENȚIAL TURISTIC ȘI PERSPECTIVĂ LEGISLATIVĂ

Crin Triandafil THEODORESCU

A. Prezentare generală

Descoperită în 1955 de învățătorul Leon Bârte, peștera de la Izvorul Tăușoarelor nu a întârziat să suscite interesul specialiștilor speologi și al celor din domeniile conexe, datorită caracteristicilor aparte ale acestui endocarst. Explorată de valuri succesive de speologi, peștera a suportat un vârf de interes în a șaptea decadă a secolului trecut, când morfismul endocastului de la Tăușoare plasa acest sit între primele din Europa, pe referințe altitudinale și extindere a cavității, izvoarele bibliografice abundând în această perioadă. Peștera a intrat într-un con de umbră după anul 1985, când interesul cercetărilor speologice a culisat spre alte endocarsturi în plină expansiune.

Calcarele eocene în care se dezvoltă cavernicolul amintit sunt poziționate între gresiile resurgenței de la Izvorul Rece, pe Valea Telcișorului, și cristalinel Vârfului Bârlea, format din roci magmatice și metamorfice, într-un substrat impermeabil. Între aceste două falii, calcarele, cuprinzând intercalații de șisturi bituminoase și calcare grezoase (ONAC, B., COCEAN, P., 1994), sunt fisurate tectonic de-a lungul unor diaclaze preexistente carstificării propriuzise (DOMSA, M., 1990).

Dintre cei cinci factori de geneză endocarstică, doi predomină în Peștera Tăușoarelor:

- incaziunea stratelor de calcare eocene e specifică acestei peșteri. Cauza incaziunii nu este obișnuita corodare-erodare a fundamentului stratelor, ci dinamica tectonică cuaternară. (BLEAHU, M., 1982). Cantitățile de detrituri rezultate prin incazionare sunt impresionante, de ordinul sutelor de metri cubi, care pot fi observate în sălile de intersecții de diaclaze sau de prăbușiri în boltă, precum și pe sălile fosile. Predomină formele de exprimare incazonală (amprente de blocuri, tavane în trepte, clopote de prăbușire, blocuri înclăștate, puțuri de insurgență, etc.) Litofracționarea este de origine tectonică;

- erodarea pronunțată a detriturilor. Această erodare este accentuată de dispunerea suprafețelor de strat și a diaclazelor, puternic oblicizate prin încărcarea orografică a fenomenului de încrețire, dar și de prezența unei rețele hidrografice de tip dentritic, care cuprinde patru active, având un debit la

resurgență de peste 500 de litri pe secundă (DECEI, P., 1983). Forța motrice a activelor a antrenat detritusul de incaziune, la care se adaugă materialele de depunere aluvionară și pelitică. Predomină depozitele fitogene, pe galeriile apropiate intrării, și solurile poligonale, pe cele active sau foste active. Se constată evacuarea din cavernicol a unor cantități enorme de detritusuri, poziționate dincolo de cele două sorburi, într-un spațiu extins aerian pe 4,8 km, până la resurgență. Această ecuație geomorfologică a dus la lansarea ipotezei că dincolo de sorburi s-ar afla vaste spații endocarstice, care, coroborate cu studiul nivelmetric al hidrologiei cavernamentului, deschid posibilitatea existenței unui mare lac subteran, alimentat de cele patru active din Peștera Tăușoare și de activul Peșterii Igheabul lui Zalion (colorare cu fluoresceină în 18.07.1058) (VIEHMAN, I., SILVESTRU, E., 1982; VIEHMANN, I., 2004).

La ora actuală peștera are o întindere de 20 de kilometri pe diferență de nivel de 413,5 m, diferență rezultată în urma măsurării prin telemetria laser efectuată în 2004 de Federația Română de Speologie. Ea constituie subiectul unei continue explorări din partea speologilor năsăudeni, care adaugă, anual, sute de metri cavernicolului cunoscut.

Din punct de vedere peisagistic, peștera de la Izvorul Tăușoarelor nu este printre cele mai atractive din spațiul românesc, speleotemele carstice aflorând timid în profunzimile cavernicolului, în Sala lui Aladin din Sistemul Nou, în Sistemul Elevului, în Sala Oaselor de Urs. Galerile vaste, de-a lungul diaclazelor, surprind relativ puține expresii de corodare, specifice fiind fenomenele de depunere aluvionară, care pot atinge până la 15 metri înălțime, și care reprezintă un real potențial de studiu pentru paleoclimatologie. Sălile sunt largi, cele fosile dominate de detritusul incazonat, lipsite de elemente de carstificare, destul de greu accesibile datorită angularităților detritusului, precum și succesiunii de puțuri.

Elementele de atractivitate științifică și turistică ale acestui sit sunt date de prezența unor speleoteme rare și foarte bine conservate.

1. *Speleotemele de natură sulfatică*

- a) *Mirabilitul*. $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10 \text{ H}_2\text{O}$. Aceste cristale aciculare (numit și „păr de peșteră”) au apărut neașteptat, mult după descoperirea peșterii, ca urmare a modificărilor de microclimat produse de decolmatarea unei galerii („Gaura de Șoarece” din Galeria Sasca). Mineralul aflorează în Sala de Mese, la 200 de metri sub nivelul intrării, pe o suprafață relativ redusă (5 m²), cu porțiuni reduse care se prelungesc succesiv spre Galeria Sasca. Geneza acestui mineral, foarte spectaculos din punct de vedere peisagistic, dar și foarte instabil, a fost subiectul a mai multor studii și ipoteze (DOMȘA, M., 1988, SILVESTRU E., 1990);
- b) *Oulofolitele*. Denumirea acestor precipitații sulfatice poate crea confuzie, fiind cunoscute în literatura de specialitate sub numele de „antodite” – flori de piatră. (Preferăm denumirea de „oulfolite”, susținută de Marcian Bleahu, ca fiind mai exactă, făcând trimitere la structura cristalografică a speleotemei, nu

doar la cea estetică, de natură fitomorfică.) Aceste speleoteme fibroase, formate din cristale constituite în petale desfăcute radial dintr-un centru, formează inflorescențe spectaculoase peisagistic, și foarte rare (mai apar răzleț în Peștera Vântului și în Peștera din Valea Rea). Dispunerea acestei precipitări este foarte compactă în Tăușoare, pe Galeria Gipsului, într-un diverticul tip „fund de sac”, unde microcurenții de aer au favorizat precipitarea lamelară a gipsului ($\text{CaSO}_4 \times 2\text{H}_2\text{O}$). (JUDE, L., 1972; MOTIU A., VIEHMANN, I., STRUSIEWICZ, R., 1977; ONAC, B., 1987). Aceste oulofolite, adăugate mirabilitului care aflăsează într-un sit apropiat (între cele două locații sunt doar 100 de metri) reprezintă una dintre principalele atracții științifice ale carstului și motivul principal al categoriei de protecție A stabilit de Academia Română;

2. Speleotemele de natură calcitică

- a) *Nodulii calcaroși de Tăușoare*. Dispunerea și geneza acestor noduli calcaroși au reprezentat, în literatura de specialitate motivul unor îndelungate studii. Aceste „bile” se regăsesc individual în masa de detrituri incazonate în Sala Bilelor. După o primă evaluare a lor ca fiind „bile de marmităj” (în ciuda evidentului caracter fosil al sălii susnumite), teoria a fost abandonată odată cu descoperirea acelorași noduli, de data aceasta încastrați în stratul calcarului eocen (Sistemul Mezei, Galeria cu Bile). (FABIAN, C., VIEHMANN, I., 1979). Geneza acestor noduli a fost lămurită, în cele din urmă, de cercetătorul Cristian Munteanu de la Institutul de Speologie « Emil Racoviță » din București (MUNTEANU, C. M., 2004);

3. Depozitele fosilifere

- a) *Depozitul fosilifer de Ursus Spelaeos din Sala Oaselor de Urs*. Aflată la mare distanță de intrare (4 km), această sală adăpostește un depozit fosilifer foarte puțin cercetat, în care s-a constatat prezența comună a oaselor de Ursus Spelaeos și Ursus Arctos în același sit și timp de viață (DOMȘA, M., POPA, C., (1993). Depozitul fosilifer din Sala Oaselor este unul dintre cele mai puțin cercetate depozite din peșterile românești, aceasta datorită distanței mari față de intrare și pragurilor structurale care pretind, pentru depășire, folosirea tehnicii speologice alpine;

4. Fauna

- a) *Fauna cavernicolă* cuprinde amfipode, ciclopide, colebole și diplure. Chiropterele (în special din speciile *Myotis myotis* și *Rinolophus hipposideros*) se adună, în perioada de hibernare, în colonii care însumează peste 4.000 de exemplare (VIEHMANN, I., ȘI ȘERBAN, M., 1963).

B. Evoluția ariei protejate, din punct de vedere legislativ și faptic

Încă de la descoperirea acestui impresionant endocarst, peștera a atras sute de speologi și cercetători din toate colțurile Europei. Campaniile de explorare au atins un vârf de intensitate în anii 70, când se ajunge la ceea ce s-a considerat atunci limita acestei cavități, cele două sorburi terminale și Sala Oaselor. Între aceste două limite, cartarea executată în 1982-1983 sub coordonarea geologilor Mihai Domșa și Cristian Popa, observă o denivelare de -347,5 m, iar în 1985, după stabilirea limitei maxime pozitive, aceasta ajunge la -461 metri, record maxim în carstul românesc, pe categoria peșteri orizontale (a nu se face confuzie cu categoria avenelor). În 2004, prin telemetrie, această denivelare e corectată la 413,5 m, ceea ce menține Peștera de la Izvorul Tăușoarelor pe primul loc, ca profunzime a dezvoltării, în calcarul românesc.

În faza inițială de explorare, această peșteră nu beneficia de un statut special de protecție. Intrarea era neprotejată, abia în anul 1970 se realizează o primă poartă din lemn. Cavernamentul este sub protecția cercetătorilor de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. Este angajat un paznic al peșterii, în persoana lui Toma Țarca, un țăran de pe Valea Gersei, cu reale calități explorative. Din 1989 acesta este înlocuit de Bodiu George, iar din 2004 de către preotul Crin Theodorescu din Năsăud, membru al Federației Române de Speologie.

Muzeul Județean Bistrița-Năsăud (din 2004 Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud) este entitatea juridică principală care s-a ocupat de protecția acestei arii, salarizând, pe toată această perioadă, personalul de pază și susținând campaniile de echipări speologice. În 2005, printr-o finanțare *Environment-Education Network*, este instalată o nouă poartă, care, pe lângă certificatul de urbanism și autorizația de construcție, are avizul *Comisiei Pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* a Academiei Române, în conformitate cu prevederile Legii 90 din 10/05/2000 pentru aderarea României la *Acordul privind conservarea liliiecilor în Europa*. Au loc instalări de scări metalice, care înlocuiesc scările de brad, echipări de verticale în conformitate cu standardele de siguranță ale Federației Române de Speologie și multiple campanii de ecologizare, constând, în principal, în evacuarea deșeurilor și a șlamului de carbid mineralizat, rezultat în urma a decenii de campanii explorative și a practicării unui turism empiric și caracterizat de vandalismul de mediu. În toată această perioadă peștera se bucură și de atenția unei structuri administrativ-teritoriale. Din punct de vedere funcțional, peștera este una de tip „resursă” (TERCAFS, R., 2003). Primăria și Consiliul Local Telciu, care beneficiază de captarea resurgenței de la Izvorul Rece, și care monitorizează această locație, colaborează cu Complexul Muzeal la protecția ariei.

Statutul incert al peșterii încetează cu legea 5/2000, care, în planul de amenajare a teritoriului național, în secțiunea a III-a (arii protejate) include cavernicolul de la Tăușoare cu 71 de ha de protecție, indicativ 2.206, comuna Rebrîșoara, BN. Această protecție se referă, în principal, la spațiul supraterran care influențează carstificarea peșterii. Încadrarea este binevenită din punct de

vedere al protecției endocarstului, pentru că furtunile care distrug, în anii 80, pădurile de rășinoase de deasupra determină fenomene consacrate: creșterea concentrației de minerale, de compuși anorganici și săruri, alterarea regimului hidrologic și creșterea acidității apelor de drenaj urmată de redizolvare, apariția găurilor de egutație în zonele de percolație pe speleoteme, etc. Din nefericire, legea 5, deși stabilește statutul de protecție al ariei, nu dă soluții practice privitoare la atribuirea custodiei și clarificarea responsabilităților instituțiilor implicate în managementul ariei protejate. În conformitate cu Ordinul 604 din 04.07.2005, Ministrul Mediului atribuie peșterii de la Izvorul Tăușoarelor clasa de protecție A (Pозиția 63/2.206). Raportat la ordonanța 236 din 24.11.2000, acest statut implică, pentru peșteră, imposibilitatea vreunei amenajări sau modificări de factori naturali, Peștera Tăușoare putând face „obiectul explorărilor speologice, cercetării științifice sau turismului ecologic, pe bază de autorizații și în limitele stabilite de regulamentele și planurile de management” (art. 31-a). Aceste prevederi nu au putut fi puse în aplicare, pentru că elaborarea planului de management al ariei protejate și a regulamentului aferent nu pot fi făcute decât de custodele acestei arii. Conform legii 462 din 18.07.2001, Peștera Tăușoare, nefiind cuprinsă în perimetrul unui parc național sau natural, sau al unei rezervații ale biosferei, poate fi administrată pe bază de convenție de custodie, încheiată cu autoritatea centrală pentru protecția mediului. Din nefericire, demersul Complexului Muzeal a fost stopat de inexistența unei metodologii, care apare abia în 2003, prin ordinul 850 din 27.10.2003 al Ministrului Agriculturii, Pădurilor, Apelor și Mediului privind atribuirea prin custodie a ariilor naturale protejate. Acesta conține în anexa 2 situl de referință. Urmează o altă etapă de încadrare juridică a acestei peșteri, când, prin ordinul 1964 din 13.12.2007 privind instituirea regimului de arie protejată a siturilor de importanță comunitară, peștera de la Izvorul Tăușoarelor este integrată în Rețeaua Ecologică Europeană Natura 2000 (SAC- Special Areas of Conservation), constituită conform Directivei *Habitat* (Directiva 92/43 din 1992 privind Conservarea Habitadelor Naturale și a Faunei și Florei Sălbatiche). În această împrejurare, peștera primește indicativul ROSCI0193 Peștera Tăușoare.

Un alt ordin (1533/2008 al Ministrului Mediului și Dezvoltării Durabile) stabilește metodologia de atribuire a ariilor protejate în custodie (cazul în speță). Această metodologie impune prezența în dosar a unei întinse liste de acte, a căror elaborare înseamnă o mare implicare tehnică. Printre acestea, cea mai mare consumatoare de resurse și timp a fost elaborarea unui plan de acțiuni următoare acordării custodiei ariei, plan care implică o perfectă cunoaștere a ariei protejate și coroborarea a zeci de studii publicate de mai mulți factori științifici, în vederea acoperirii unei largi plaje de interese științifice. Din fericire, dosarul Complexului Muzeal s-a clădit pe datele strânse în două decenii de speologie aplicată la această arie protejată. Considerăm că fără această experiență nu ar fi fost posibilă îndeplinirea condițiilor impuse de către autoritatea de mediu pentru atribuirea custodiei. Depunerea dosarului de custodie a fost urmată de atribuirea în custodia Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud și de semnarea convenției nr. 0012/23.02.2010.

Această custodie înseamnă o mare responsabilitate. Elaborarea planului de management, a regulamentului de funcționare a ariei protejate, presupun o colaborare strânsă și în timp real cu instituțiile implicate în actul științific și tehnic de la Peștera Tăușoare, de la facultățile diverselor universități, la cele două departamente ale Institutului de Speologie „Emil Racoviță”, până la Federația Română de Speologie și Corpul Român de Salvaspeo (CORSA). Avem în vedere elaborarea unor proiecte de cercetare și documentare cu toate aceste instituții, având un dublu scop, exploatarea științifică a acestui sit unic și protecția lui, în conformitate cu legislația de mediu.

Deficiențele sistemului de atribuire de arii protejate în custodie (cele care nu necesită constituirea de structuri proprii de administrare), constatate prin experiența sus amintită, sunt următoarele:

- a) pentru ca evaluarea, pe baza baremului, să fie pozitivă, se pretinde de către autoritatea de mediu o foarte bună cunoaștere a ariei protejate de interes, reflectată în recomandări ale unor instituții și autorități în domeniu. Acest lucru duce la inhibarea inițiativelor organizațiilor nonguvernamentale sau persoanelor fizice, pentru că presupune, într-un anumit fel, continuitatea unei implicite activități de protecție a mediului, pe care nu toate organismele interesate o pot avea;
- b) obligativitatea elaborării, în vederea evaluării pozitive a candidaturii, a unui plan de măsuri care urmează a fi luate în aria de protecție, ceea ce pretinde cunoașterea exhaustivă a tuturor datelor științifice proprii sau ale instituțiilor implicate în studiul ariei, lucru, de cele mai multe ori, imposibil de realizat, cel puțin în această fază de dezvoltare a evenimentelor;
- c) metodologia de atribuire a custodiei nu face diferență explicită, ci doar prin efectul implicit al legislației de mediu, asupra custodiei ariilor de protecție de clasa A și celor de clasa B din sfera endocarstului. Această diferență este dată de regimul special de clasă A, care interzice exercitarea actului de turism, fără ca eventualului custode să îi fie oferită vreo facilitate încurajatoare. Pe cale de consecință, cele mai multe arii protejate speologice vor fi cele de clasa B, în care se pot echilibra activitățile custodelui prin veniturile obținute prin exercitarea turismului;
- d) altă deficiență constatată de aplicarea legislației este termenul foarte scurt între deschiderea sesiunii de depunere de dosare și ședința de atribuire a custodiilor. Prin aceasta se inhibă acțiunile multor instituții juridice, a unor persoane fizice sau ONG-uri în vederea depunerii documentației impuse de lege. Așa se explică faptul că la nivelul județului Bistrița-Năsăud, peștera de la Izvorul Tăușoarelor este singurul sit atribuit în custodie în sesiunea din februarie 2010.

C. Amenajarea peșterii și potențialul ei turistic

I. Considerații generale

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor are un evident potențial pentru exercitarea turismului de nișă. Ținând cont de actuala tendință de recuperare și valorificare a resurselor turistice naturale și antropice care se face simțită în expresia politică și în planificările dezvoltării economice durabile, considerăm că peștera de la Izvorul Tăușoarelor poate fi inclusă în circuitul turistic național și internațional. Legislația românească întărește statutul de prioritate a actului turistic. (POP, C., 2008).

Situația legislativă actuală a peșterii, ca sit Natura 2000 și arie de protecție de clasă A, nu permite o evoluție în sensul derulării unor activități turistice cu caracter formal. Actul de turism presupune, în mod definitoriu, un flux turistic care se deplasează în afara habitatului, în scop de recuperare a sănătății, în scop cultural, recreativ, etc., pe perioadă mai mică de un an și al cărui motiv principal este altul decât acela al exercitării unei activități renumerate în interiorul locului vizitat. Singurele activități permise la ora actuală în Peștera de la Tăușoare sunt cele cu caracter didactic, științific și de cercetare. Deși există un flux de vizitatori, acesta nu se încadrează în rigorile formale ale fenomenului turistic.

Cu toate acestea, considerăm, în calitate de administratori de peste 10 ani ai sitului respectiv, că este posibilă desfășurarea unei activități turistice în peșteră. Aceste considerații pornesc de la următoarele stări de fapt:

1. Accesul facil al turiștilor spre sit. Peștera de la Izvorul Tăușoarelor este situată la doar 50 de metri de drumul forestier Gersa II- Masivul Bârlea. Practic, doar traversarea pârâului Izvorul Gersei desparte intrarea în peșteră de locul în care turistul coboară din mijlocul de transport (vezi anexa 1, harta județului Bistrița-Năsăud și poziționarea peșterii);

2. Sectorul Intrare- Sala de Mese. Acest sector nu ridică mari dificultăți pentru turiștii care au un anumit potențial fizic. Lungimea lui este de 1 kilometru, iar diferența de altitudine de 200 de metri. Pe acest traseu se coboară o scară de 12 metri și alte 4 scări, în între 5 și 3 metri. De asemenea, se traversează o punte suspendată în lungime de trei metri. Toate aceste amenajări sunt facile celor care frecventează azi cavernicolul (studenți, cercetători de la Institutele de Speologie București și Cluj-Napoca, speologi exploratori, etc.), și care au un antrenament special. Pe traseul spre Sala de Mese se mai află două galerii de disoluție în regim vados, una, în care pereții galeriei se apropie la 80 cm, iar cea de-a doua, în care tavanul galeriei coboară la 1,5 m. Reamenajarea acestui traseu nu necesită o prea mare cheltuială, și ar putea să ducă la deschiderea traseului prin omologarea lui de către organismele abilitate de lege. (Vezi anexa 2, planul peșterii și traseul Intrare-Sala de Mese). Gradul speologic al traseului propus deschiderii turistice este II, ceea ce permite accesul turiștilor echipați în conformitate cu anexa 3;

3. Fluxul vizitatorilor permiși de legislația actuală și fluxurile vizitatorilor peșterii din perioada de dinaintea instaurării regimului de protecție

specială (consemnate în caietele speologice de vizită ale ghidului) consemnează posibilitatea vizitării de grupuri de maxim 10 turiști. Recomandările Agenției pentru Protecția Mediului Bistrița-Năsăud prevăd acest număr de vizitatori, de asemenea cele făcute de catedra de biologie a Universității Babeș-Bolyai, care evidențiază că grupurile de 10 vizitatori nu deranjează populația de chiroptere din peșteră. Echipamentul necesar, în exercitarea potențialului act turistic, este consemnat la anexa 3. La acesta se mai adaugă trusa de prim ajutor, care se află în dotarea ghidului.

II. Prospectarea turistică a Peșterii Izvorul Tăușoarelor

1. Mărimea și dezvoltarea cavernamentului

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor a atins 20 de kilometri de dezvoltare a galeriilor, sălilor și diverticulelor. Măsurarea cu ajutorul telemetrelor laser a relevat o diferență de nivel de 413,5 m, între punctul maxim, aflat în Sala Oaselor de Urs, și cel minim, aflat la Sorbul Nou, în minima altitudinală din Galeria Belgienilor. Deși grandioasă, dezvoltarea cavernamentului nu presupune generarea unui potențial fenomen turistic la scară de masă decât pe traseul sus-numit. Celelalte galerii și săli pretind aplicarea unui turism speologic de specialitate, care presupune fluxuri turistice mici. Marile obiective cu potențial peisagistic și atractivitate deosebită se „ascund” unui turism de masă, „rezervându-se” strict turiștilor cu o minimă pregătire de tehnică alpină și cu o condiție fizică mult peste medie.

2. Complexitatea morfologică a endocarstului

Fiind o peșteră de incaziune tectonică, dezvoltată mai ales pe un pronunțat anticlinal, peștera de la Izvorul Tăușoarelor se particularizează printr-o accentuată denivelare. Există doar cinci galerii și săli orizontale, toate celelalte sunt caracterizate de pante pronunțate, trasee care presupun urcarea și coborârea unor mari acumulări detritice și a unor galerii descendente-ascendente, ceea ce necesită un efort fizic remarcabil. Orice eventuală reechipare nu va putea reduce sau anula această particularitate a peșterii, de care trebuie ținut cont în elaborarea unor proiecte turistice. Există două sectoare: cel de la Intrare la Sala de Mese (inclusiv elementele peisagistice de atractivitate din acest areal), care se poate preta la un turism ușor, și tot restul peșterii, pentru a cărei vizitare e necesar un timp de peste 5 ore, și care e rezervat strict speologilor.

3. Densitatea și valoarea elementelor peisagistice

Cele mai multe din elementele peisagistice din peșteră sunt reprezentate de speleotemele calcitice și sulfatice din Sala de Mese și arealul imediat acesteia. Aceste speleoteme se află la un kilometru de intrare și la o oră și jumătate de la aceasta (calcul pentru un grup de turiști de maxim 10 persoane mature). Pot fi admirate, astfel, domuri calcitice, scurgeri parietale cu depuneri calcitice, prezențe de psilomelan, stalactite de tipul I și II, stalagmite (din care unele prezentând efecte de egutație), helictite, puncte de percolație cu disoluție de calcar, planșee stalagmitice, un sorb, trei active, colonii de

iernare a chiropterelor (plasate la mare distanță de vizitatori, în afara sferei de interacțiune a acestora), depozite de detrituri de incaziune, depozite fosile de colmatare, formațiuni de disoluție de tip septe (de tavan și de podea), galerii active și fosile, alături de spectaculoasele speleoteme sulfatice (mirabil și oulofolite).

4. Accesibilitatea în zonă

- a) Peștera de la Izvorul Tăușoarelor poate fi cu mare ușurință accesată pe tura Năsăud-Rebrișoara (DN 17D), drum asfaltat, apoi pe drumul forestier Rebrișoara- Masivul Bârlea, pe o distanță de 28 de km (drum pietruit), și o diferență de nivel de 650 m. În actualele condiții drumul durează 2h, iar de la locul unde se debarcă din mijloacele de transport și până la intrarea în peșteră sunt doar 50 m;
- b) Pe traseul Năsăud-comuna Parva (DN 17 D și D 172B), iar din comuna Parva, patru kilometri de drum forestier, pentru mașini de teren. Durata traseului, 2 h;
- c) Pe traseul Năsăud-comuna Telciu (DN 17 C), apoi pe drumul Telciu- Telcișor (drum comunal, neasfaltat, 9 km), iar din Telcișor spre schitul Buscatu cu coborâre în bazinul hidrografic al Văii Gersa, la peșteră (drum forestier, inaccesibil pe timp ploios). Durata traseului, 3h, dificultate mare, rezervat pentru mijloace off-road.

Cele trei trasee permit o largă abordare a obiectivului. Primul, pe varianta Năsăud-Rebrișoara-peșteră, poate fi parcurs cu mijloace obișnuite de transport (autocar, microbuz, mașini de teren, automobile, etc.); celelalte două trasee sunt rezervate mijloacelor off-road, și pot fi incluse într-un eventual circuit care să implice o „atacare” a mai multor obiective turistice din zona de interes.

5. Prezența rețelei hidrografice în cavernament

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor este, din punct de vedere hidrografic, o peșteră dentritică, în care confluează trei active de insurgență, pentru a ieși la suprafață prin resurgența de la Izvorul Rece, după ce confluează, într-un punct încă neatins de exploratorii speologi, cu un al patrulea activ. Cele patru active ale peșterii sunt:

- a) Activul de pe Galeria de Înaintare;
- b) Activul din Sala Muntelui;
- c) Activul din Gipsului;
- d) Activul din Belgieni.

Colorările cu flouresceină în 18.07.1958 a arătat apartenența acestui sistem hidrologic la unul complex, care cuprinde și activul din Peștera de la Jgheabul lui Zalion.

Din punct de vedere al amenajării turistice, aceste active nu prezintă, pe pasajul propus deschiderii de traseu turistic, nici un pericol. Insurgența apelor se face pe un areal restrâns, prin infiltrarea apelor pluviale în calcarul degradat. Măsurătorile și observațiile făcute pe parcursul a 10 ani de custodie la această

peșteră arată că nu există pericole de viitură sau de creșteri semnificative de nivel ale apelor din endocarst. În anexa 4 am prezentat cursul activelor din peșteră, cu albastru, iar cu roșu, cel al traseului propus turismului. Se poate observa că unica suprapunere a celor două culori are loc în nivelul superior altimetric al peșterii, unde debitele activului sunt foarte reduse. Singurul pasaj unde se pot produce viituri este avalul Galeriei Belgienilor, unde s-au observat urme de viitură la un interval de patru-cinci ani. Acest pasaj este total exclus turismului, fiind rezervat strict cercetării și explorării speologice de nivel avansat.

D. Concluzii

Deși se bucură de o dezvoltare grandioasă, peștera de la Izvorul Tăușoarelor nu beneficiază de un aport relevant al elementelor de atractivitate turistică. Geneza acestui cavernament – în care factorul „disoluție”, urmat de reconfigurarea carbonatului de calciu prin precipitare lipsește aproape total- a dus la evoluția unui endocarst care configurează cu mare greutate interesul unei amenajări turistice de masă. Elementele de atractivitate (speleoteme, peisaje, morfologie, etc.) sunt dispuse la mari distanțe, aceste distanțe fiind dublate de dificultatea traseului speologic, puternic denivelat. La aceste neajunsuri se adaugă statutul „princiar” al acestei arii protejate (clasa de protecție maximă), care nu permite exercitarea actului turistic de masă în acest areal.

Cu toate acestea, în calitate de custode al peșterii, cred că peștera se pretează la o formă ușoară de turism durabil, cu un impact minim. În urma experienței speologice și prin coparticiparea la numeroase proiecte științifice desfășurate în această peșteră în ultima decadă, sunt de părere că există logica unei modificări de clasificare de protecție în clasa B, care să permită practicarea unui turism redus, de nișă. Diversitatea acestui cavernament, de peste 20 de km extindere, poate reprezenta un atu apreciabil în echilibrarea dintre factorul conservacionist și cel al interesului turistic. Traseul pe care îl propunem deschiderii turismului nu impietează cu nimic, la dimensiunile și frecvența propuse, protecției acestui important sit natural. Această atitudine a noastră este susținută și de poziția oficială a celei mai importante organizații speologice din țară, *Federația Română de Speologie*, care are în vedere inițiativa unei modificări, pe baza unor riguroase studii, a statutului de conservare absolut restrictiv al unor peșteri. De asemenea, gradului de protecție s-a făcut, pentru multe peșteri, „la pachet”, fără o analiză atentă, din dorința ca efectele protecției mediului subteran să fie imediate și ample, și sub presiunea unei panici generate de efectele devastatoare ale vandalismului speologic, evidente în multe peșteri. Dacă această atitudine a fost justificată acum 20 de ani, considerăm că a sosit timpul unei reevaluări coerente și științifice a statutului acestei peșteri, pe baza studiilor și cunoștințelor științifice dobândite între timp.

La baza aplicării unei noi metodologii de evaluare a potențialului turistic al peșterii trebuie să stea studii de impact, cartografiere în sistem GIS și zonarea pe clase de protecție a endocarstului.

Când vorbim de act turistic în Tăușoare, nu trebuie să ne imaginăm fluxuri importante cantitativ și economic. Avem în vedere aplicarea unui turism de nișă, dedicat în special speologilor cu pregătire științifică și aviditate de cunoaștere, executat la scară și frecvență reduse. Grupuri reduse, de maxim 10 persoane, care se deplasează pe poteca speologică din traseul propus, departe de coloniile de chiroptere, de depozitele de fosile și de concrețiunile cele mai sensibile, la intervale de două săptămâni, pot constitui o formă de turism durabil și eficient din punct de vedere educațional. Avem convingerea că, exercitat în acești parametrii propuși de noi, turismul la peștera de la Izvorul Tăușoarelor s-ar constitui într-un realcurs de etică ecologică, generator de atitudini pozitive și de dezvoltare durabilă.

TAUȘOARE CAVE, TOURING POTENTIAL AND LEGISLATIVE PERSPECTIVE

Abstract

Tausoare Cave is situated at 941meters below sea level, in the Rodnei Mountains. Among horizontal caves, Tausoare system is the deepest in Romania, and counts a total length of approximately 20 kilometers. Not only recognized as a scientific reserve, but also included in the Natura 2000 European Networking Programme, Tausoare Cave is known for being winter shelter for several thousands of hibernating bats.

Although all exploration in this cave seemed to have ended in the 1980s, the cave doesn't cease to surprise us, revealing an everlasting potential for tourism. From now on, it's us who have to decide how to protect the cave and at the same time make it accessible for the ever-growing number of tourists eager to discover the underground world.

Bibliografie

BLEAHU M., (1982): *Relieful carstic*, Editura Albatros. București;

DECEI P., (1983): *Pe plaiuri și văi carpatine*, Editura Albatros, București;

DOMȘA M., (1988): *Geneza mirabilitului din Peștera Tăușoare, Munții Rodnei*, Buletin CSER Cluj-Napoca, „Peștera” nr. 2, Tipografia Agronomia, Cluj-Napoca;

DOMȘA M., (1990): *Noi date asupra geologiei Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor din Munții Rodnei, România, notă preliminară*, Buletin CSER Cluj-Napoca, „Peștera” nr. 3, Tipografia Agronomia, Cluj-Napoca;

DOMȘA M., POPA C.,(1993): *New bears remains discovered in Romanian caves*, Buletinul Științific al Societății Ardelene de Speologie, Tipografia Agronomia, Cluj-Napoca;

FABIAN C., VIEHMANN I., (1979): *Morphogenese des billes calcaires dans la grotte Tăușoare (Monts Rodna, Roumanie)*, Travaux des Institut de Spelèologie „E. Racoviță”, Nr.XVIII, București;

JUDE L., (1972): Les anthodites des Monts de Rodna, Travaux des Institut de Spelèologie „E. Racoviță” nr. XI, București;

MOȚIU A., VIEHMANN I.; STRUSIEWICZ R., (1977): Découverte des nouvelles minéraux dans la grotte Tăușoare (Monts Rodna), Travaux des Institut de Spelèologie „E. Racoviță” nr.XVI, București;

MUNTEANU, C.M., Studiul complex al depozitelor calcaroase priabonian-rupeliene din regiunea Peșterii Izvorul Tăușoarelor, cu considerații asupra genezei nodulilor carbonatici, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, teză de licență;

ONAC B., (1987): Unele aspecte privind modul de apariție și originea gipsului din Tăușoare și Peștera Vântului, Buletin Speologic nr. 11, FRTA-CCSS, București;

ONAC B., POMPEI C., (1994): Une vue global sur le karst roumain, Kras I speleologia, XVII, Katowice, Poland;

POP CĂLIN, (2008): Elemente de legislație în turism și de drept comercial, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008;

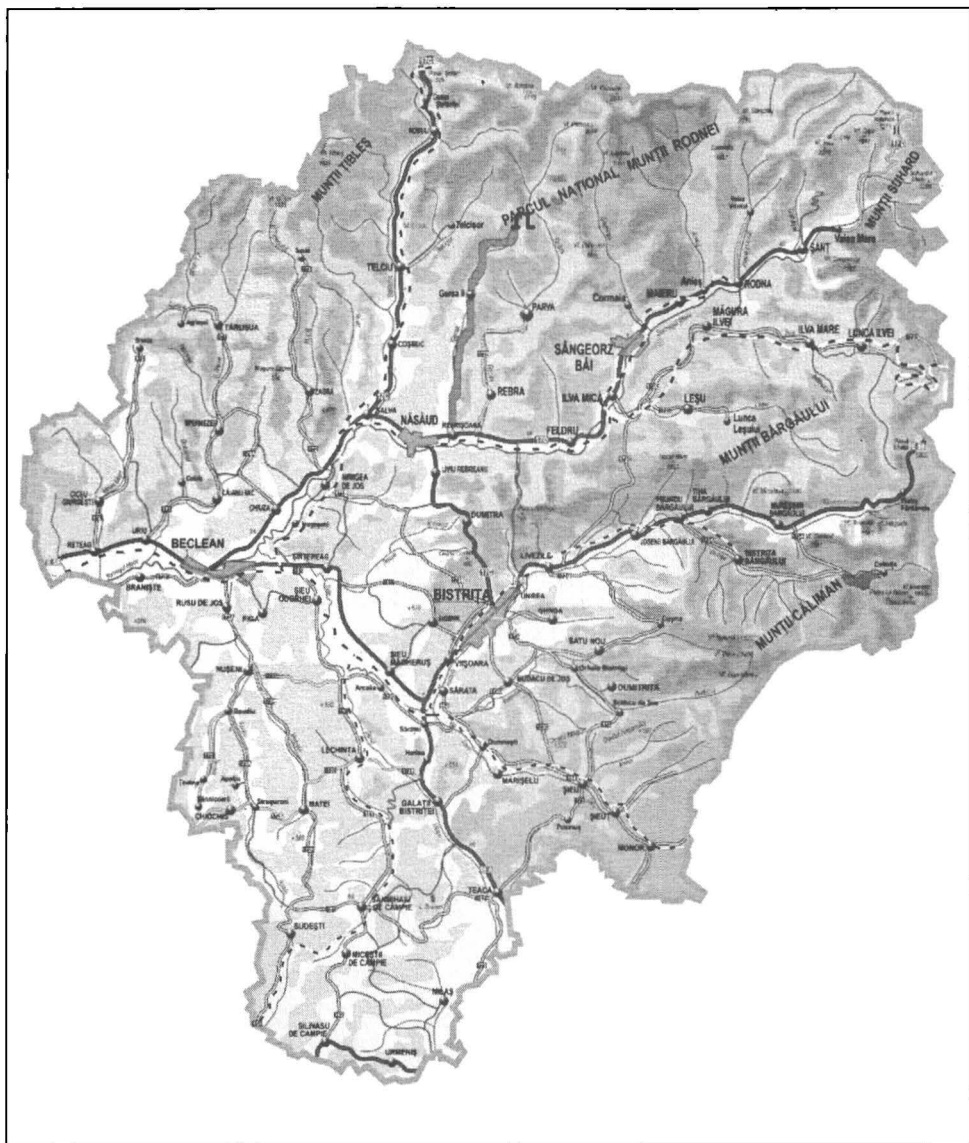
TERCAFS R., (2003): Protecția domeniului subteran, principii de conservare și instrumente de management, Editura Presa Universitară, Cluj-Napoca;

SILVESTRU E., (1990): On the genesis and evolution of mirabilite in The Cave of Tăușoare (Romania), Travaux des Institut de Spelèologie „E. Racoviță” nr. XXIX, București;

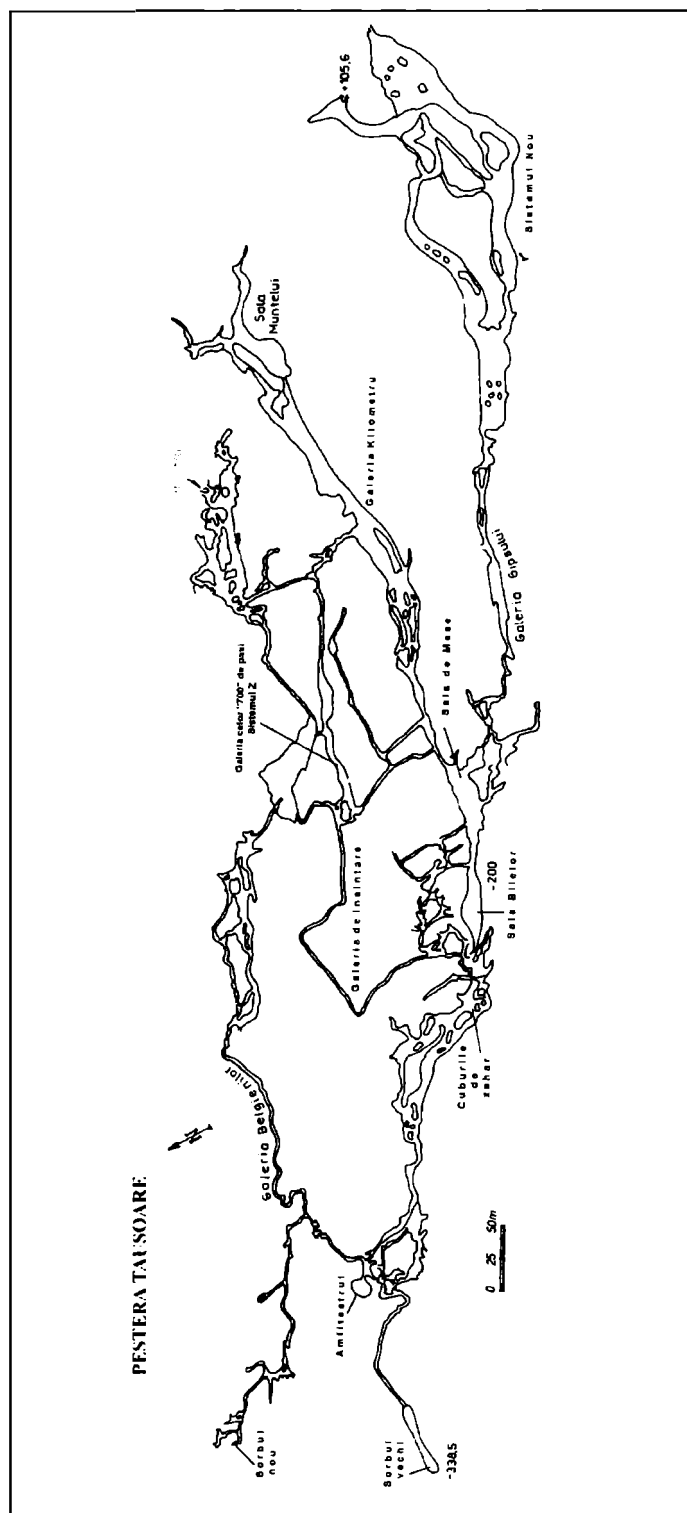
SILVESTRU E., VIEHMANN I., (1982): Étude de microtectonique comparée dans la karst des Monts Rodna (Roumanie), Travaux des Institut de Spelèologie „E. Racoviță” nr. XXI, București;

VIEHMANN I., (2004), Speleogie generală, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca;

VIEHMANN I., ȘERBAN M., (1962-1963): Notă preliminară asupra Peșterii Izvorul Tăușoarelor, Lucrările Institutului Speologic „Emil Racoviță”, III, București.

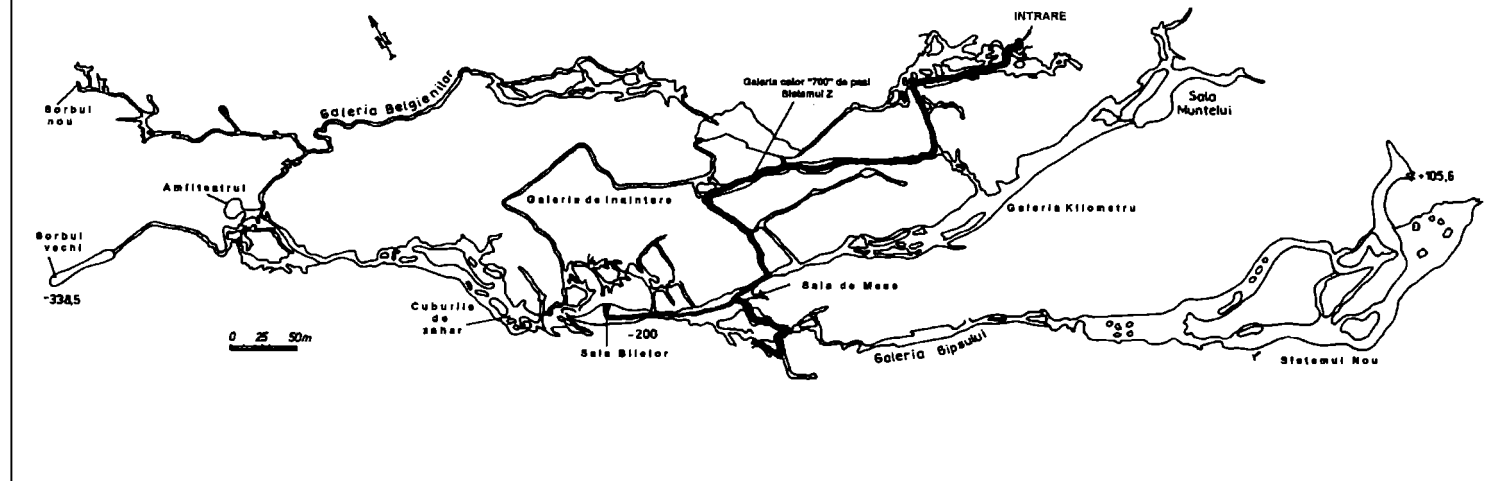

Anexa 1. Harta Județului Bistrița-Năsăud, accesul rutier spre peșteră.

Anexa 2. Harta cavrnamentului protejat.

PESTERA DE LA IZVORUL TAUSOARELOR

Anexa 3. Planul peșterii, traseul propus introducerii în circuitul turistic

*Anexa 4***Lista echipament vizitatori peșteră**

1. Salopetă de cordură 500, mărimi diferite, 20 bucăți;
2. Cizme de cauciuc, mărimi diferite, 20 bucăți;
3. Căști speologice, cu ecleraj electric, 10 bucăți;
4. Subcombinezon polar, 20 bucăți;
5. Baterii ecleraj R 6, 8 bucăți per persoană, total 80 bucăți.

Listă echipament ghid-custode

1. Subcombinezon polar, 1 bucată;
2. Salopetă cordură, 1 bucată;
3. Cască Petzl, dublu ecleraj, 1 bucată;
4. Coardă statică, 30 m;
5. Ham TSA, 1 bucată;
6. Coborâtor, 1 bucată;
7. Blocator Basic, 1 bucată;
8. Lonjă ham coardă dinamică, 1 bucată;
9. Carabiniere fără siguranță, 5 bucăți;
10. Carabiniere cu siguranță, 5 bucăți;
11. Banană individuală, 1 bucată;
12. Trusă prim-ajutor, 1 bucată;
13. Banană pentru gestiunea victimei, 1 bucată.

DESPRE ARTISTA ILEANA ANTONU ȘI DONAȚIILE FĂCUTE MUZEULUI NĂSĂUDEAN

Dan Lucian VAIDA

Începem aceste rânduri prin a mărturisi că până în urmă cu puțină vreme nu știam aproape nimic despre personajul căruii îi dedicăm prezentarea de față. Totul s-a schimbat în momentul în care ochii ne-au căzut peste câteva fotografii vechi, înfățișând o frumoasă doamnă, surprinsă în timpul unor activități artistice, de pictoriță sau cântăreață, despre care, tot atunci, am aflat că o înfățișa pe Ileana Antonu.

Animat de curiozitatea specifică cercetătorilor din instituțiile muzeale, am purces la drum pentru a afla amănunte legate de acest subiect. Astfel, pe măsură ce datele se înmulțeau, a început să se contureze o poveste fascinantă, cu un personaj fascinant, înzestrat de Dumnezeu cu o inimă mare și cu mult talent artistic. Tocmai de aceea, chiar dacă informațiile obținute nu s-au dovedit atât de abundente pe cât ne-am fi dorit, cel puțin până în acest moment, considerăm oportună punerea lor pe hârtie, pentru a fi transmise mai departe cititorilor.

Paginile următoare au ca punct de pornire medalionul Ileana Antonu alcătuit de către scriitorul Teodor Tanco în primul volum din binecunoscuta lucrare „Virtus Romana Rediviva”¹. După cum reiese din cele scrise de către autor, datele par să fie preluate, în cea mai mare parte, dintr-o „autobiografie” a artistei², care, în ceea ce ne privește, nu am reușit să o consultăm, dar despre care există indicii că s-ar păstra la muzeul din Sângeorz-Băi, alături de alte obiecte, tablouri și documente de familie³.

Ca urmare, reluând și corectând în câteva rânduri informațiile oferite de către Teodor Tanco, am încercat o completare a celor cunoscute, apelând la surse documentare păstrate la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Statului (Fond *Ileana Anton* și Fond *Emil Chiffa*), la documente și materiale păstrate la muzeul din Năsăud, la care se adaugă și mărturiile orale furnizate de către d-na Virginia Rusu-Mateciuc (Igi) din Sângeorz-Băi, o persoană de

¹ Teodor Tanco, *Creația artistică a Ilenei Antonu*, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. II, Bistrița, 1974, p. 314-316.

² *Ibidem*, p. 314.

³ Pamfil Bîlțiu, *Elena Chiffa Antonu, o reprezentantă a Școlii de pictură de la Baia Mare*, în „Pro Unione” (Revista fundației Pro Unione, Baia Mare), nr. 3, 1999, p. 84-86.

care Ileana Antonu a fost foarte apropiată⁴. În ultimul moment, ne-a parvenit un scurt studiu pe aceeași temă realizat de către cunoscutul etnolog și folclorist băimărean Pamfil Bîlțiu, care s-a dovedit a ne fi de mare folos⁵.

Ileana Antonu (Elena Vasilichi)⁶ s-a născut la data de 9 decembrie 1890, în localitatea Nușfalău (devenită ulterior Mărișelu), de pe Valea Șieului, ca fiică a lui Ioan Vasilichi, notar comunal, și a Carolinei, fiind botezată în ziua de Bobotează a anului 1891⁷. Matricula nașcuților din parohia greco-catolică Nușfalău mai consemnează încă trei copii ai soților Vasilichi, două fete și un băiat: Emilia (n. 1892), Eugenia (n. 1895) și Olimpiu (n. 1897).

Urmează școala primară la Bistrița, unde ia și primele lecții de pictură cu Iosef Humplik, pictor și sculptor din Viena, care se afla la Bistrița în serviciile aviației⁸. La o vârstă fragedă, în 1905, se căsătorește cu Emil Andrei Chiffa⁹, funcționar superior la Banca „Coroana” din Bistrița, dar și un apreciat poet și ziarist. În același timp, primul soț al Ilenei Antonu era cunoscut și pentru calitățile sale de muzician, remarcându-se ca un priceput pianist și violonist sau conducând cu succes mai multe coruri din Bistrița¹⁰.

În 1920 soții Chiffa se mută la Cluj, unde Ileana continuă studiul artelor plastice (1921-1924), la „Școala liberă de pictură”, care funcționa în incinta Pavilionului de patinaj din Parcul orașului¹¹, având ca profesori pictori renumiți, precum Ferencs Acs¹² și Alexandru Popp¹³. Între anii 1924-1929 o

⁴ Elena Virginia Rusu-Mateciuc, n. 18.12.1927, în localitatea Mititei, ca fiică de preot. În anul 1959 este numită educatoare în Sângeorz-Băi, unde o cunoaște pe Ileana Antonu. Reușește să-i câștige încrederea, chiar dacă era mai tânără cu peste 30 de ani, devenind foarte bune prietene. Și astăzi, după patru decenii de la moartea artistei, Virginia Rusu-Mateciuc îi poartă un adânc respect, numind-o „minunata doamnă Ileana, fiică a plaiurilor născudene”.

⁵ Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 85.

⁶ În prima parte a vieții artista semnează cu prenumele de Elena, sub care a fost înregistrată la naștere, iar mai târziu, după a doua căsătorie, o întâlnim cu cel de Ileana. De la Pamfil Bîlțiu aflăm că schimbarea s-a făcut pentru a nu se confunda cu pictorița Anton Elena (*op. cit.*, p. 85).

⁷ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud (în continuare ANDJBN), *Matricula botezaților a Bisericii Române Unite din Parohia Mărișelu pe anii 1868-1895; 1896-1950*.

⁸ Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 84.

⁹ Emil A. Chiffa s-a născut la data de 5 ianuarie 1882, la Turda, unde urmează și studiile primare. Ceva mai târziu, figurează ca elev la o școală comercială din Brașov, după care, între 1901-1903, studiază la Academia Comercială de la Anvers (Belgia). Întors în Transilvania, vine la Bistrița „atras de mișcarea culturală care se înfiripa în oraș și afirmarea elementului românesc”. Aici lucrează ca funcționar superior de bancă (Banca Coroana), desfășurând concomitent o intensă activitate poetică și gazetărească. Ulterior, va activa în diferite orașe din țară: Cluj, Craiova sau Mediaș. Publică mai multe volume de poezii: „Din primăvara vieții” (1907), „Din zile senine” (1908), „Freamăt de codru” (1912), „Din zile de jale și sânge” (1915) etc. Se stinge din viață în anul 1952, fiind înmormântat la Cluj (Teodor Tanco, *Poetul Emil A. Chiffa*, în „Virtus Romana Rediviva”, vol. IV, Bistrița, 1981, p. 255-258; ANDJBN, fond *Emil Chiffa*, d. 1).

¹⁰ ANDJBN, fond *Emil Chiffa*, d. 1-2.

¹¹ Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 84.

¹² Reprezentant al școlii de la Baia Mare, pictorul clujean Ferencs Acs (1876-1949) este considerat drept primul promotor al impresionismului în Transilvania.

¹³ Pictorul Alexandru Popp a fost primul director al Școlii de Arte Frumoase înființată la Cluj în ianuarie 1926. S-a implicat activ în organizarea societății Astra, cu rol decisiv în promovarea pe plan național a valorilor artistice ale Transilvaniei.

regăsim în cadrul coloniei de pictură în aer liber de la Baia Mare, lucrând sub îndrumarea măștrilor Ianoș Thorma și Istvan Retti¹⁴, perioadă evidențiată și în autobiografia artistei: „câțiva ani am urmat cursurile de vară, conduse de profesorii Ioan Thorma și Șt. Retti, cu 120 de elevi din București, Iași și Cluj. Se lucra toată ziua intens. Aveam multe modele, mai ales țișănci. Se plătea douăzeci de lei pentru patru ore. Făceam excursii cu Thorma pe Dealul Florilor unde erau castani veritabili. Pictam de multe ori și în parcul orașului. Eu eram poreclită Venus din Millo”¹⁵.

Înzestrată încă de mică cu o voce deosebită, avea să studieze în paralel și muzica, fapt care a ajutat-o să se întrețină dar și să se perfecționeze mai departe: „M-am întreținut numai prin vânzarea lucrărilor făcute și concertele date în diferite orașe din țară și străinătate, la Paris, întru-cât am studiat și muzica la Cluj cu măștri Crișan și Pheiffer”¹⁶. În prezențele sale scenice va aborda un repertoriu extrem de variat, atât din creația românească, cultă sau de inspirație populară, cât și din muzica universală, reușind să devină cântăreață de notorietate mondială¹⁷.

Unul dintre primele concerte se pare că l-a susținut în 5 aprilie 1924 la Baia Mare, acolo unde își șlefua și talentul de pictoriță. Spectacolul a avut loc în sala „Cazinei românești”, bucurându-se de un mare succes în rândurile publicului, Ileana evoluând alături de Camillo de Angelis, profesor la Conservatorul din Cluj și violonist de marcă. Printre compozitorii a căror piese au fost interpretate sunt amintiți: P. Mascagni, F. P. Tosti, G. Puccini, G. Dima, T. Brediceanu și I. Borgoveanu. Din presa vremii a fost selectat următorul pasaj: „Publicul a aplaudat-o frenetic și a chemat-o la rampă de nenumărate ori. A fost un concert bogat în emoții artistice, cum n-a mai văzut publicul din Baia Mare și care nu se va uita curând”¹⁸.

Artista va concerta din nou la Baia Mare, pe aceeași scenă, doi ani mai târziu, eveniment marcat de ziarul „Nagy Baniay Hirlap”: „Cu doi ani am auzit-o și atunci ne-a surprins cu o voce de sunet cristalin o soprană prețioasă. De atunci a făcut un progres uimitor, așa astăzi este o artistă desăvârșită și, mai ales, în genul cel mai pretențios de coloratură. Programul a fost constituit din piese alese din Jensen, J. E. Massenet, J. Strauss, Mayerbeer, Aliabiev. Cele mai grele părți de coloratură le-a cântat cu mare ușurință și claritate, stocaturile, fugile cromatice, trilurile surprinzător de corecte. În partea a doua a programului a cântat doine de T. Brediceanu. În costumul ei frumos național a cucerit auditorii, cântând cu sentiment adânc”¹⁹.

Anul 1924 pare să-i aducă, de această dată în calitate de pictor, și prima expoziție personală la Cluj, la Palatul Banffy (Muzeul de Artă al Transilvaniei), după cum este specificat pe spatele unei fotografii aflate în colecția muzeului din

¹⁴ Cei doi, alături de Hollosy Simon și Ferenczy Karoly fondează în 1896 Școala particulară de pictură de la Baia Mare. Aceasta va deveni, în scurt timp, o colonie artistică renumită, după modelul altor colonii existente în Europa acelei vremi. Școala de la Baia Mare a devenit până la Primul Război Mondial un fenomen artistic de notorietate central-europeană, cu participanți de pe întreg teritoriul Austro-Ungariei, dar și din România, Polonia, Germania sau alte state europene. De-a lungul unui secol, perioadă în care activitatea artistică s-a desfășurat fără întrerupere la Baia Mare, peste trei mii de artiști plastici (pictori, sculptori, graficieni, ceramiști, designeri) au activat în acest centru.

¹⁵ Apud Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 85.

¹⁶ Apud Teodor Tanco, *Creația artistică a Ilenei Antonu*, p. 315.

¹⁷ Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 84.

¹⁸ Apud *Ibidem*, p. 85.

¹⁹ *Ibidem*, p. 86.

Nășăud, imagine care o înfățișează pe Ileana într-un colț de curte interioară, stând pe un scaun și citind dintr-o carte, în vreme ce pe pereții îi sunt expuse tablourile.

O nouă expoziție personală la Cluj a fost deschisă în 1927, prilej folosit de către revista „Societatea de mâine” pentru a consemna: „*Expoziția d-nei Chiffa este un moment remarcabil în șiragul manifestărilor plastice din acest an. D-sa are ochiul atent, retina fină și mai ales un simț ascuțit pentru culoare. Din cele 86 de cadre împărțite pe cei patru pereți ai salei de la prefectură, abia 4-5 sunt desene în cărbune, iar restul picturi de o varietate a subiectelor, care dovedește un cules dintr-o lungă perioadă de timp.*”

Preferă peisajul, caracterelor umane. Și în peisaj surprinde nuanțe atât de fine, sau efecte de lumină atât de rare („Ultimele raze”), încât acestea par creațiuni ale fanteziei, când ele nu sunt decât experiența unei atente observații a naturii în momentele ei expresive și exteriorizarea unei sensibilități potențate, fără însă a atinge limita „anormalului”, prea mult exprimat în arta modernă”²⁰.

Pe lângă calitățile artistice, Ileana era apreciată și ca o femeie foarte frumoasă, după cum reiese din mărturiile timpului și imaginile care o reprezintă. Legat de frumusețea artistei merită relatat un episod din viața acesteia, petrecut probabil la începutul anilor '20 și istorisit cu mult patos de către Virginia Rusu-Mateciuc, care, la rândul ei, îl aflase chiar de la protagonista întâmplării. Astfel, regina Maria a României a auzit prin intermediul doamnelor de onoare de la palat că în zona Bistriței ar exista o artistă care-i semăna uimitor de mult. Ca urmare, Ileana, căci despre ea este vorba, a fost invitată la Sinaia, fiind trimisă o mașină pentru a fi adusă. Ajungând mașina în fața palatului, în momentul în care s-a deschis poarta de acces în curte, se zice că regina a ieșit la geam, pentru a privi prin binoclu spre tânăra despre care i se pomenise. Condusă în fața reginei, s-a aplecat cu multă emoție și modestie zicând „*Să trăiți Majestate! Am venit să vă văd*”. Răspunsul reginei a fost: „*Ești frumoasă foc!*” Apoi adresându-se personalului de la palat: „*Poftiți-o vă rog în salonul verde*”.

După ce a invitat-o la ceai, regina s-a întreținut cu Ileana, cerându-i să-i povestească despre viața ei. Mai departe, tot la rugămintea gazdei, artista și-a etalat calitățile muzicale, cântând în fața celor prezenți mai multe piese la modă, printre care „Primavera”²¹, în limba italiană, precum și melodii de Tiberiu Brediceanu²². La final, ca semn de prețuire, suverana i-a pus în față două șiraguri de mărgele, unul de perle și altul de chihlimbar, îndemnând-o să-și aleagă unul. Ileana s-a oprit asupra celui de chihlimbar, însă regina, plăcut impresionată, a dat dovadă de și mai multă generozitate, dăruindu-i-le pe amândouă.

În anul 1929 artista pleacă în străinătate, în Italia apoi în Germania și Franța, pentru a-și perfecționa talentul de pictoriță. La Paris studiază cu maestrul Tadeusz Styka (1929-1930)²³, și tot în capitala franceză lucrează la

²⁰ Revista „Societatea de mâine”, anul IV, nr. 22, Cluj, 1927, p. 294.

²¹ Foarte probabil este vorba de piesa „O Primavera”, aparținând cunoscutului compozitor și dirijor italian Pier Adolfo Tirindelli (1858-1937).

²² Tiberiu Brediceanu (1877-1968), apreciat compozitor, folclorist și om politic român; din 1937 a devenit membru corespondent al Academiei Române.

²³ Tadeusz Styka (1889-1954), pictor de origine poloneză stabilit la Paris, unde a și devenit cunoscut, picturile sale fiind expuse la cele mai mari galerii din Franța, Polonia sau SUA.

Muzeul Louvre, unde a executat lucrări originale și copii, unele considerate monumentale²⁴. Prezența sa la muzeu este atestată și de o copie a certificatului emis de „Ministerul Beaux Arts”²⁵. În perioada petrecută departe de casă a și concertat cu succes, „culegând elogii și ovații”, după cum ea însăși se exprimă într-o scrisoare, la care vom reveni ceva mai încolo.

Revista franceză „Revu du Vrai et du Beau” (nr. 153/1930, p. 15), făcând referire la perioada când se afla în străinătate, nota: „Cântăreța aplaudată în mai multe orașe din Europa, pictorița de mare talent, cu un temperament vibrant, Elena Chiffa este una dintre cele mai remarcabile personalități ale vremii noastre. Nu voi uita niciodată timbrul de soprană atât de clar și corect, această voce de cristal, care, fără a slăbi, se joacă cu dificultățile cu o siguranță de interpretare și ușurință puțin comună. A auzi pe Elena Chiffa este o adevărată încântare”²⁶.

Plecarea în străinătate a adus și ruptura totală de Emil Chiffa²⁷. După revenirea în țară, în 1931 se căsătorește pentru a doua oară, de această dată cu colonelul Nicolae Antonu, Comandant al Inspectoratului de Jandarmi Cluj (un an mai târziu va ocupa funcția de Comandant al Inspectoratului de Jandarmi pe Transilvania)²⁸. La

²⁴ Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 84.

²⁵ Apud Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 314.

²⁶ Apud Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 84.

²⁷ După despărțirea de Ileana, Emil Chiffa se va căsători, în 1930, cu Susana Edith Tordai din Cluj, căreia i se datorează, în calitate de donatoare, fondul cu numele poetului, aflat la Arhivele din Bistrița.

²⁸ Nicolae Anton (alintat de către apropiați Niculiță) este descendentul unei brave familii de grăniceri năsăudeni, atât bunicul său Ioan, cât și tatăl Teodor, fiind militari de carieră. S-a născut la 24 iunie 1878 la Năsăud. După absolvirea Gimnaziului Grăniceresc din Năsăud, se înscrie la Școala Militară de la Sibiu, în 1898 promovând în rândurile ofițerilor. Începutul Primului Război Mondial îl găsește cu gradul de căpitan la Regimentul de Infanterie nr. 60 de la Agria (Ungaria). În această perioadă administrația ungară îi transformă numele în Antonu, formă sub care va semna și cea de-a doua soție, Ileana. Participă la luptele din Polonia și Galiția, unde este rănit de mai multe ori. În mai 1915 ajunge prizonier la ruși. Fiind rănit este internat la un spital din Moscova, de unde încearcă să evadeze, dar este prins de cazaci și trimis în Siberia. Rămâne în lagăr până în 1918, când evadează din nou și, după multe peripeții, în mai 1918 se prezintă la regimentul său. În noiembrie 1918 este avansat maior, dar după scurt timp, ca urmare a căderii frontului italian, se întoarce acasă.

Aflându-se în zona Bistriței, este cuprins de efervescența manifestărilor premergătoare Marii Uniri. Este însărcinat de către Senatul Român din Ardeal cu formarea Gărzii Naționale din județ. La Adunarea de la Alba Iulia, Nicolae Antonu a fost ales membru în Marele Sfat Național. La sfârșitul lunii ianuarie 1919 este primit în armata română, fiind repartizat la Cluj. În iulie 1919 este avansat la gradul de locotenent-colonel, fiind numit pretor la Divizia 20-a Infanterie, cu care s-a ocupat Ungaria. În 1920 este transferat la Regimentul 10 de Jandarmi din Cernăuți, iar între anii 1922–1928 a condus Regimentul 3 de Jandarmi de la Galați, perioadă în care a obținut și gradul de colonel (1923). La 25 octombrie 1928 este mutat în Garnizoana Sibiu, având calitatea de Inspector Tehnic la Corpul de Jandarmi.

Anul 1929 îi aduce încă două transferuri, în februarie la Chișinău, în calitate de Comandant al Brigăzii 3 de Jandarmi, iar în toamnă la Cluj, inițial ca Inspector, apoi pe postul de Comandant al Inspectoratului 6 de Jandarmi. Cea mai înaltă funcție o va ocupa în vara anului 1932, când va fi numit la comanda Subinspectoratului General de Vest (Inspectoratul de Jandarmi pe Transilvania). La 24 iunie 1934 se pensionează pentru limită de vârstă.

A primit mai multe medalii și decorații, dintre care „Coroana României” în grad de ofițer (1922), „Steaua României” în grad de ofițer (1925) și „Coroana României” în grad de Comandor (1935).

rândul său, și acesta mai fusese căsătorit, prima sa soție, Domnica, murind doi ani mai devreme, în 1929²⁹.

Și după recăsătorire va continua cariera artistică, atât în calitate de cântăreață cât și de pictoriță. De această dată, soțul i-a fost aproape în permanență și a susținut-o în activitățile sale. Sunt menționate concertele desfășurate pe 23 august 1933 la Băile Herculane, în 18 ianuarie și 2 mai 1942 la Beiuș, la 2 septembrie 1945 la Timișoara³⁰. La 1 aprilie 1936 susține un recital în București, la sala Dalles, prezența sa fiind, de asemenea, anunțată în presă: „programul foarte variat pe care artista noastră îl va executa, va mulțumi și publicul românesc, așa cum mulțumit a rămas publicul francez, german și italian, când Ileana Antonu a concertat acolo cu mari succese”³¹.

Ca artistă plastică deschide în continuare expoziții, la Cluj - 1930, 1931, 1934; București - 1935; Brașov - 1936, 1937; Timișoara - 1939³². Cu prilejul expoziției personale găzduită la Cluj, între 26 mai și 14 iunie 1934, care a reunit un număr foarte mare de lucrări, „Gazeta Ilustrată” relatează: „Am simțit că în dosul fiecărei pânze e o emulație, un proces de fericită îmbinare între suflet și culoare. Și dacă cineva m-ar întreba unde am văzut în expoziția d-nei Antonu aceste lucrări, i-aș răspunde: în solida culoare a unor flori din unele pânze, cât și îngustul frumos risipit cu atâta dăruire în întreaga sală a expoziției”³³.

După pensionarea soțului, petrecută în 1934, a trăit mulți ani la Timișoara, unde a continuat să creeze și să expună, ca membră a Sindicatului Artiștilor Plastici, până la desființare, în 1950, și apoi a Fondului Plastic³⁴. O bună perioadă de timp a lucrat la Uniunea Artiștilor Plastici, Filiala Timișoara³⁵. Concomitent a desfășurat și o susținută activitate politică și obștească, ca membră a Uniunii Femeilor Antifasciste din România (UFAR)³⁶, apoi ca membră a Uniunii Femeilor Democrate din România (UFDR)³⁷.

În anul 1952 familia Antonu se mută în localitatea Șanț (jud. Bistrița-Năsăud), în condiții încă nu foarte bine lămurite. Varianta consemnată de către Teodor Tanco, cu referire doar la artistă, ne spune că „din cauza sănătății se

Sfârșește din viață la 23 octombrie 1957 la Sângeorz-Băi (Ștefan Buzilă, *Familia grănicerească Anton, în „Arhiva Someșană”, nr. 11, 1929, p. 50-53; col. Ionel Cimuca, Colonelul Nicolae Anton, o personalitate marcantă a Jandarmeriei Române, în „Glasul Pământului”, revista bistrișenilor și a năsăudenilor stabiliți în Banat, nr. 4/2010, p. 40-43; ANDJBN, fond Ileana Anton, d. 1-3).*

²⁹ Prima soție a lui Nicolae Antonu, Domnica (n. Chirtop) era de loc din Cîmpeni (pe atunci jud. Turda), unde s-a și căsătorit cu soțul ei, în martie 1919.

³⁰ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 315.

³¹ Apud *Ibidem*.

³² *Ibidem*, p. 316.

³³ Apud Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 85.

³⁴ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 316.

³⁵ Pamfil Bilțiu, *op. cit.*, p. 84.

³⁶ Uniunea Femeilor Antifasciste din România (UFAR) a luat ființă în 1945, cu următoarele secții: culturală, de presă, sanitară, financiară, juridică, provincie.

³⁷ Uniunea Femeilor Democrate din România (UFDR) s-a constituit în 1948, având la bază un program ce promova: participarea la luptă pentru pace și întărirea regimului democratic, consolidarea drepturilor câștigate de femei, ridicarea nivelului politic al femeii, calificarea femeii muncitoare, ocrotirea mamei și copilului.

SALA DALLES

Miercuri 1 Aprilie 1936 ora 9 seara

C O N C E R T

D A T D E

I L E A N A
A N T O N U

PROGRAM

MONTEVERDE:	<i>Lasciatemi morire</i>
ANTONIO LOTTE:	<i>Pur dicesti</i>
R. STRAUSS:	<i>Standchen</i>

MUSSORGSKY:	<i>Mon étoile</i>
LEO DELIBES:	<i>Chanson Espagnole</i>
G. VERDI:	<i>Traviata (arie)</i>

P A U Z A

A. SKELETTI:	<i>Fluerașul</i>
BREDICEANU:	<i>Dragu mi-i mândro de tine</i>
MIHĂILESCU-TOSCANI	<i>Ciobănașul</i>

MEYERBEER:	<i>Dinorah (arie)</i>
MIHĂILESCU-TOSCANI	<i>Cântec de leagăn</i>
J. STRAUSS:	<i>Frühlingsstimmen</i>

LA PIAN: AGLAIA MIHAILESCU-TOSCANI

Afișul concertului susținut de Ileana Antonu la Sala Dalles, pe 1 aprilie 1936.

stabilește în comuna Șanț³⁸. O altă versiune, poate mai apropiată de adevăr, având în vedere cariera militară a lui Nicolae Antonu, este că au primit domiciliu forțat la Șanț, fiind nevoiți să stea cu chirie la o familie ce era mereu cercetată în privința comportamentului celor doi soți³⁹.

După încă câțiva ani, familia Antonu se mută în Sângeorzul Român, devenit în 1962 orașul balnear Sângeorz-Băi, unde cei doi vor rămâne până la moarte. Și după dispariția soțului, în 1957, Ileana va continua să picteze. Virginia Rusu-Mateciuc își amintește că artista iubea foarte mult florile de măr, pe care primăvara le imortaliza în picturile sale, o parte vânzându-le pentru a-și asigura traiul zilnic. Tot la Sângeorz aflăm că organiza „serate artistice”, unde se strângea foarte multă lume, atât localnici cât și persoane aflate la tratament în stațiune.

Încă de la începutul anului 1970, îmbolnăvindându-se, se pune problema împărțirii bunurilor personale, cu valoare artistică sau istorico-culturală. Aceasta reiese și dintr-o scrisoare trimisă din spital Virginiei Rusu-Mateciuc, pe care o reproducem parțial, textul oferind și alte detalii interesante⁴⁰:

„10-11 aprilie 1970

Igi mea dragă.

Eu nu mai înțăleg nimic în graba asta ce să petrece aici, fiecare cu altă idee, cu alte planuri, parcă mine a-și închide ochii.

Graba strică treaba, cum pot să iau o hotărâre așa spontană, făcând un act cu notarul de stat, dacă eu nu sunt acasă, ca să iau fiecare obiect în parte, cui, ce las și cui va aparține.

Aici în cameră nu se poate nimic discuta fiind o bolnavă alături de mine foarte grav cu mari dureri, și are lipsă de liniște.

Igi dragă tu-mi cunoști mai bine toată activitatea mea artistică, și planurile ce vrem să facem împreună, în acest colț de Țară, și care o dedic memoriei soțului meu drag care s-a legat de acest pământ din granița năsăudeană al jud. Bistrița-Năsăud.

Pretutindenii a lăsat urme frumoase și neuitate pe unde a trecut. La marginea Năsăudului, drumul spre Rebrîșoara, a ridicat un monument frumos, mulțumind bunului Dumnezeu că s-a reîntors acasă din războiul unde a luptat și el contra Rușilor, l-au luat prizonier, l-au trimis în Siberia la Irkuk și după grele încercări i-a reușit să evadeze împreună cu un Polonez în haine îmbrăcați ca muncitori. S-a ținut de cuvânt, că dacă ajunge iar acasă în Țara lui dragă își vinde căsile din Năsăud, și ridică acel postament ca mulțumită celui atît puternic că l-a ajutat.

Hristos bătut în aramă pe un soclu sculptat în lemn, acoperit cu țiglă, împrejmuit de două bănci de piatră, unde atîți oameni obosiți poposesc și se rugau Mântuitorului nostru Hristos să le ajute. Pe placa de marmoră încrustat cu litere de aur scris:

„Credința te va mîntui”

³⁸ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 316.

³⁹ Informație: Virginia Rusu-Mateciuc.

⁴⁰ Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean (în continuare AMGrN), dosar Ileana Antonu.

Era în armata austro-ungară la Budapesta și el ca bun român și băștinaș al Sumanelor negre din Granița Năsăudeană, a 5-ea generație de ofițeri din Năsăud de pe vremea Mariei Tereza.

Precum spunea Napoleon pe câmpurile lui de luptă; să am eu soldații sumanurilor negre, a-și cucerii toate războaiele.

Stau și meditez aici în acest spital cum a-și putea să părăsesc acel colț de țară atât de dragă lui? Și și eu ca fiică din Năsăud, băștinașa familiei noastre și chiar ceva rudă cu soțul meu.

Sentimentul natal e legat de acest pământ sfânt nouă, care lasă rădăcini adânci în acel pământ glorios care a dus faima lumii întregi.

Eu ca o bună romîncă care am dus cu mine plecînd în străinătate, măiestria artei noastre populare, cu costumele noastre unice artistice ca execuție și colorit, lăsînd să răsune duioasele noastre Doine, în Italia, Germania și Paris, doi ani culegînd elogii și ovații în sălile de concerte prin aplauze frenetice.

În stabilirea locurilor unde urma să ajungă patrimoniul artistei, un rol important pare să fi avut câteva persoane care i-au fost apropiate în ultimii ani de viață, au iubit-o și au prețuit-o, atât ca artist cât și ca om. Amintim pe Alexandru Husar, Onisim Filipoiu și Teodor Ghițan, trei nume cunoscute pentru contribuția lor la cultura năsăudeană din ultimele decenii. Predarea bunurilor implică alte două nume, dascălul și sociologul Iosif Ioan Balu și executorul testamentar Eugenia Gavriliu.

Prin testamentul redactat la 25 ianuarie 1971, tablourile și lucrările de artă au fost donate Casei de Cultură din Sângeorz-Băi, dar și altor instituții de cultură⁴¹. Ulterior, lucrările rămase la Sângeorz-Băi au intrat în inventarul Muzeului de Artă Comparată, devenit în prezent un adevărat templu al artelor, de care, cu siguranță, și Ileana Antonu ar fi fost mândră. În ce privește celelalte instituții unde se păstrează creații ale pictorului Ileana Antonu, în afară de Muzeul Grăniceresc Năsăudean, la care vom reveni, este posibil ca lucrări purtând aceeași semnătură să fi ajuns și la Muzeul Brukenthal din Sibiu sau la București⁴².

Ileana Antonu s-a stins din viață la 18 februarie 1971, eveniment anunțat printr-o telegramă și muzeului din Năsăud⁴³. A fost înmormântată alături de soțul ei, dormindu-și somnul de veci în cimitirul din curtea Bisericii Ortodoxe din Sângeorz-Băi, lăcaș căruia i-a călcat mereu pragul, fiind o femeie deosebit de credincioasă.

Cum spuneam, pe lângă muzeul din Sângeorz-Băi, unde se păstrează cea mai mare parte din patrimoniul artistei, muzeul din Năsăud se numără printre instituțiile care și-au îmbogățit zestrea prin donațiile Ilenei Antonu. O primă donație s-a făcut în primăvara anului 1970, primirea bunurilor fiind

⁴¹ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 316

⁴² Pamfil Bîlțiu, *op. cit.*, p. 85. Informația conform căreia o parte din creația Ilenei Antonu a ajuns la Muzeul Brukenthal ne-a fost furnizată și de către d-na Virginia Rusu-Mateciuc, dar a fost infirmată de colegii de la Sibiu.

⁴³ AMGrN, Dosar cuprinzînd corespondența pe anul 1971.

consemnată în registrele de evidență ale muzeului. Este vorba de mici tablouri de familie ale sofului, de două desene în cărbune semnate de către autoarea donației, precum și de câteva fotografii înrămate, după cum urmează:

1. Pictură în ulei pe pânză, înfățișând pe Ludovic Clococeanu, tatăl lt. col. Ludovic Clococeanu⁴⁴ (MGrN, nr. inv. 3947);
2. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe un văr al lt. col. Ludovic Clococeanu (MGrN, nr. inv. 3961);
3. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe soția lt. col. Ludovic Clococeanu (MGrN, nr. inv. 3962);
4. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe fratele lui Ioan Anton⁴⁵ (MGrN, nr. inv. 3963);
5. Fotografie pe placă de argint, în ramă de lemn, reprezentând pe Teodor Anton⁴⁶ (tatăl col. Niculiță Antonu), reîntors de la concursul de scrimă de la Varșovia – 1847 (MGrN, nr. inv. 3964);
6. Tablou în ramă de lemn, reprezentând pe căpitanul Teodor Anton – fotografie după pictură (MGrN, nr. inv. 3949);
7. Tablou în ramă de lemn, reprezentând pe căpitanul Nicolae Anton, unchiul lui Niculiță Antonu – fotografie după pictură (MGrN, nr. inv. 3950);
8. Pictură în ulei pe pânză, înfățișând pe col. Ludovic Anton, fratele colonelului Niculiță Antonu (MGrN, nr. inv. 3965);
9. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe Niculiță Antonu și Sabin Banciu în trei ipostaze (MGrN, nr. inv. 3968);
10. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe col. Niculiță Antonu (MGrN, nr. inv. 3967);
11. Fotografie în ramă de lemn, înfățișând pe Ileana și Nicolae Antonu (MGrN, nr. inv. 3966);
12. Fotografie în ramă de lemn, reprezentând pe Ileana Antonu (MGrN, nr. inv. 4456);
13. Desen în cărbune – portret col. Niculiță Antonu, semnat Ileana Antonu (MGrN, nr. inv. 3958);
14. Desen în cărbune – portret col. Niculiță Antonu, semnat Ileana Antonu (MGrN nr. inv. 3959).

⁴⁴ Ludovic Clococeanu (a se pronunța Clocoțian; 1796–1866), nobil de Veneția de Jos (în actualul jud. Brașov), ofițer în cadrul Regimentelor de graniță de la Orlat și Năsăud. A fost o prezență activă în timpul Revoluției de la 1848–1849, pe atunci cu gradul de maior, deținând comanda trupelor imperiale staționate în apropierea Blajului. A participat la Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății de la Blaj, din 3/15 mai 1848 și, de asemenea, la cea de a treia Adunare a românilor, în septembrie același an. În 1851 este amintit cu gradul de locotenent-colonel. Una dintre fiicele sale, Elisabeta s-a căsătorit în 1866 cu Teodor Anton, cei doi fiind părinții col. Niculiță Antonu, soțul Ilenei Antonu, (Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 49; Alexandru Bucur, Cornel Lup, *Ofițeri români din Regimentul I grăniceresc*, p. 32).

⁴⁵ Ioan Anton (1783–1861), locotenent în Regimentul grăniceresc Năsăudean. A fost bunicul dinspre tată a col. Niculiță Antonu (Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 47–49).

⁴⁶ Teodor Anton (1824–1903), absolvent al Institutul Militar din Năsăud. A fost căpitan cezaro-crăiesc și a participat la evenimentele de la 1848–1849. Este tatăl col. Niculiță Antonu (Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 49).

Nu am găsit în arhiva muzeului actul oficial de donație, dar am identificat, în schimb, o scrisoare a Ilenei Antonu adresată directorului muzeului, Alexandru Giurgiuca, datată 8 ianuarie 1971, cu șase săptămâni înainte de trecerea sa în neființă, care face referire la acest fapt:

„D-le Director Giurgiuca!

Datorită faptului că nici până azi nu ați binevoit a mă onora cu un răspuns oficial, de când v-am predat obiectele de artă din luna mai 1970.

Vă rog să binevoiți a confirma oficial primirea obiectelor în patrimoniul muzeului cu nr. de înregistrare. Totodată mai adaug dorința expresă ca obiectele donate să fie expuse, în original în vitrine și nu ținute în locuri unde nimeni nu le poate vedea.

Nerespectând această voință a mea îmi rezerv dreptul de a anula donația și a reclama înapoierea obiectelor donate muzeului.

Ileana Antonu”⁴⁷.

Nu știm sigur dacă Ileana Antonu a primit răspunsul așteptat, dar este posibil ca acesta să fi venit, de vreme ce la data de 25 ianuarie 1971 lasă prin testament muzeului din Năsăud cinci tablouri din creația proprie. Registrul de inventar al muzeului arată că picturile au fost înregistrate la data de 11 martie 1971. Primirea lucrărilor este confirmată și de o adresă, datată 15 martie 1971, trimisă din partea muzeului către executorul testamentar al artistei, Eugenia Gavriliu:

„Muzeul Năsăudean

Năsăud

Nr. 15 din 15.03.1971

Către,

Tov. Eugenia Gavriliu

Str. Republicii, Nr. 2/a

Sângeorz-Băi

Se confirmă în mod oficial de către direcțiunea muzeului năsăudean că au fost primite tablourile donate acestei instituții de către doamna ILEANA ANTON, conform testamentului Nr. 93 din 25.01.1971, prin executorul testamentar EUGENIA GAVRILIU.

Aceste tablouri au fost ridicate la data de 04.03.1971 de către tov. Muzeograf Ion Nistor și au fost înregistrate în registrul de bază al muzeului după cum urmează:

1. Autoportret – Ileana Anton, nr. inv. 3112;
2. Col. Nicolae Anton, soțul Ilenei Anton, nr. inv. 3113;
3. Catedrala din Rouen – reproducere după Claude Monet, nr. inv. 3114;
4. Pictorul stângaci Iosef Schleubus din Varșovia, nr. inv. 3115;
5. Badea George colectivist, nr. inv. 3116.

Director Năsăud

Alexandru Giurgiuca 15.03.1971”⁴⁸.

⁴⁷ AMGrN, Dosar cuprinzând corespondența pe anul 1971.

⁴⁸ Ibidem.

Cele cinci picturi se află și în prezent la muzeul din Năsăud, purtând însă numere de inventar diferite față de cele înscrise la data înregistrării⁴⁹. Pentru un scurt comentariu, ne oprim asupra portretului intitulat „Badea George colectivist”. Este lucrarea despre care Teodor Tanco scria că a participat în anul 1957 la expoziția regională de la Cluj, fiind remarcată de ziarul „Făclia” prin cuvintele: „un personaj de o mare adâncime psihică, prezintă Ileana Antonu. Badea Gheorghe cu ochii lui limpezi ca o apă, cu mustață groasă ca „vrabia” și cu toată străfulgerarea de suflet ...”⁵⁰. Cel mai probabil, tabloul în cauză înfățișează un țăran din localitățile Șanț sau Sângeorz-Băi, unde artista a locuit și a pictat în acei ani. Așezările respective, situate la poalele Munților Rodnei, nu au fost niciodată colectivizate, dar lucrarea participând la o expoziție organizată într-o perioadă de „mărețe transformări”, trebuia să primească un titlu adecvat, ceea ce s-a și întâmplat.

Din motive să zicem financiare, reproducerea tablourilor găzduite la Năsăud a fost posibilă în acest studiu doar în variantă alb-negru. Cu siguranță, nu va trece mult și lucrările cunoscute ale Ilenei Antonu, indiferent de locul unde se află, vor fi reunite într-un album color, realizat în condiții grafice superioare, omagiu adus memoriei și talentului celei care și-a dedicat artelor întreaga sa viață.

La muzeul din Năsăud, patrimoniul legat de Ileana Antonu s-a îmbogățit în anul 2000, când d-na Virginia Rusu-Mateciuc a donat câteva documente scrise și mai multe fotografii înfățișând pe artistă în diferite momente ale vieții. Imagini care să o reprezinte am găsit, de asemenea, la Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Statului⁵¹ și în colecția muzeului din Sângeorz Băi⁵². Cele pe care le-am considerat reprezentative și de o calitate corespunzătoare au fost redată la finalul textului.

Asupra personalității Ilenei Antonu ne propunem să revenim și cu altă ocazie, pe măsură ce vor apărea noi elemente legate de viața și creația sa artistică. Spre exemplu, ar fi interesant să aflăm detalii privind măiestria de care dădea dovadă în arta ceramicii, despre care, în afară de mărturiile Virginiei Rusu-Mateciuc, nu cunoaștem nimic, cu excepția, poate, a unei fotografii care o prezintă pictând astfel de vase. Totodată, poate se va găsi timp pentru a dedica câteva pagini soțului artistei, renumitul comandant de jandarmi, dar și altor membrii ai familiei din care Niculiță Antonu descinde, cu o contribuție importantă la istoria Năsăudului și chiar a Transilvaniei, cărora încă nu li s-a acordat locul cuvenit în istoriografie.

⁴⁹ În aceeași ordine a lucrărilor, actualele numere de inventar sunt: 3952; 3953; 3955; 3948; 3151.

⁵⁰ Apud Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 316.

⁵¹ ANDJBN, fond *Ileana Antonu*, d. 1.

⁵² Mulțumim soților Mariana și Maxim Dumitraș, de la Muzeul din Sângeorz Băi, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție fotografiile menționate.

ABOUT THE ARTIST ILEANA ANTONU AND HER DONATIONS TO THE MUSEUM FROM NĂSĂUD

Summary

The present study emphasizes some aspects regarding the life of the artist Ileana Antonu (1890–1971), a well-known painter and singer, born in Mărișelu (county Bistrița-Năsăud). She studied painting in Cluj and the in Baia-Mare at the well-known Painting School in open air. Between 1929–1931 she enriches her studies and works abroad (Germany, Italy and France) as a painter as well as a vocal singer. She made a good impression everywhere, becoming a very well-known artist all over the world.

In 1931 she marries Colonel Nicolae Antonu, from Năsăud, who became the Commanding Officer of the Police Soldiers Inspectorate in Transylvania. She spends her last part of life in Sângeorz-Băi (county Bistrița-Năsăud), where she continued having artistic activities. Most of Ileana Antonu's pictures remained in Sângeorz-Băi, becoming part of the Comparative Art Museum patrimony. The Museum from Năsăud also kept some of her paintings due to the artist's donation made in her last months of life.

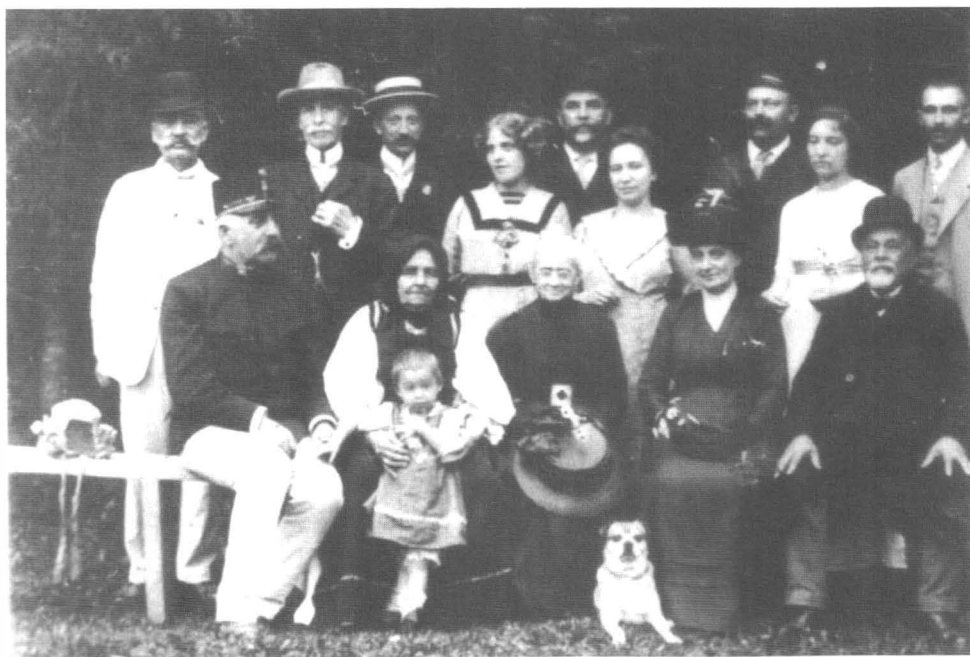

*Elena Vasilichi
(Ileana Antonu),
elevă cu „marinară”
(colecția ANDJBN).*

*Elevă (stânga),
împreună
cu o prietenă
(colecția ANDJBN).*

*La vârsta de 16 ani
(colecția MGrN).*

În mijlocul unor apropiați (colecția MGrN).

*În costum de grecoaică
(colecția ANDJBN).*

*Poetul Emil A. Chiffa,
primul soț al Ilenei Antonu,
fotografie din 1924
(colecția ANDJBN)*

*În fața șevaletului, alături de colegii de la Baia Mare.
Ileana poate fi identificată în partea dreaptă a imaginii, în rochie albă (colecția MGrN).*

*Alături de colegii de la Baia Mare.
Ileana se află pe rândul de sus, în poziție centrală (colecția MGrN).*

La Cluj, cu ocazia primei sale expoziții personale – 1924 (colecția MGrN).

La Paris, în 1930 (colecția MGrN).

Îmbrăcată după moda lansată de către regina Maria a României.

Ileana Antonu, mireasă la a doua căsătorie.

Pe spatele fotografiei originale se păstrează următoarea dedicație, adresată soțului: „Așa zâmbitoare doresc să îți fie vecinic viața ta de acum încolo scumpul meu Niculiță, presărată numai cu flori și iubirea cea mai frumoasă și ideală ce poate avea cineva de la draga lui cea dragă. Ileana ta, Cluj, 23.XII. 1931” (colecția ANDJBN).

Ileana și Niculiță Antonu, Cluj – 1931 (colecția ANDJBN).

Cu soțul după un concert – 1931. Florile au fost primite la sfârșitul spectacolului. (colecția ANDJBN).

*Cu soțul în grădina
Inspectoratului
de Jandarmi Cluj
(colecția ANDJBN)*

*În costum de scenă
(colecția MGrN).*

Ileana Antonu pictând ceramică (colecția MGrN).

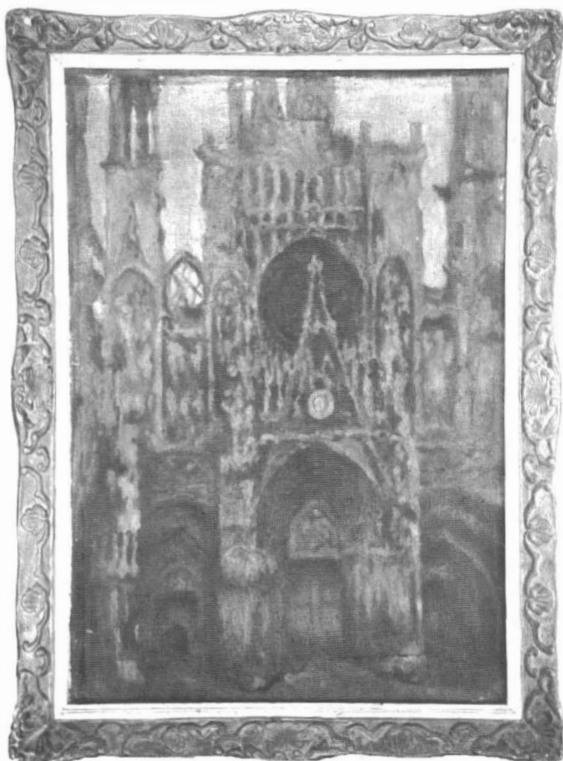

În stațiunea Sovata – 1937 (colecția MGrN).

*Ileana Antonu,
„Autoportret”, ulei pe pânză,
lucrare neterminată –
Cluj, 1935; dim. 100/78 cm.
(colecția MGrN).*

*Ileana Antonu,
„Col. Nicolae Antonu”,
ulei pe pânză;
dim. 104/80 cm.
(colecția MGrN).*

*Ileana Antonu, „Catedrala din Rouen”,
ulei pe pânză, reproducere după Claude
Monet – Paris, 1929; dim. 76/51 cm.
(colecția MGrN).*

*Ileana Antonu, „Pictorul stângaci
Josef Schleubus din Varșovia”,
ulei pe pânză – Paris, 1929;
dim. 56/47 cm. (colecția MGrN).*

*Ileana Antonu, „Badea George colectivist”, pictură pe hârtie;
dim. 42/40 cm. (colecția MGrN).*

In alaturare / se fr
unu formulariu de
sorela demandare:
Tiese insuune de str
acesta Tabele invo
tate, spre care scopu
tele necesari ale con
in catu se corespun
si cu natura lucrurilo
numa cu datele sin
D falsa cistigate de p
Datele despre aria
Contributiune le vi
si cont...